

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
İSLAM HUKUKU ANA BİLİM DALI**

MUDÂRABE SÖZLEŞMESİNDE KÂR

Cemal KALKAN

2502130350

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Abdullah DURMUŞ

İSTANBUL – 2020

ÖZ

MUDÂRABE SÖZLEŞMESİNDE KÂR

Cemal KALKAN

Bu çalışma, katılım bankacılığı fon toplama işleminde esas alınan mudârabenin mahiyetini, uygulamasını ve kârını tartışmaktadır. Tezimizde mudârape ve kârı üç aşamada ele alınmış ve bu aşamalar aynı zamanda tezin ana bölümleri olarak tasarlanmıştır. Birinci bölümde klasik mudârabenin ortaklıktan ziyade kendine özgü bir akit olduğu vurgulanmış ve faizsiz bankacılık sisteminde uygulanmakta olan mudârape ile mukayesesi yapılmıştır. Ardından kâr ve kârla ilgili kavramlar ele alınmış ve fıkıhtaki kâr oluşum sebepleri, iktisattaki kâr oluşum teorileriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. İkinci bölümde klasik mudârape kârının tahakkuku, istihkakı ve dağıtımı ele alınmıştır. Bu bölümde tarafların işletim sürecindeyken kâr üzerindeki haklarının niteliği belirlenmiş, mudârape kârı ve kârının dağıtımı ile ilgili meseleler ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde faizsiz bankacılık sisteminde tatbik edilen mudârabenin mahiyeti, işleyişi ve tartışmalı konuları ile katılma hesabının kârının tahakkuku, hesaplanması ve dağıtımı ele alınmıştır. Buna bağlı olarak katılma hesabından ayrılan rezervlerin, karşılıkların, masrafların, vadesinden önce çekilen sermayenin kârının ve bankanın havuzdan günlük olarak aldığı kâr payının fıkha uygunluğu tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mudârape, Kâr, İstihkak, Banka, Katılma Hesabı.

ABSTRACT
THE PROFIT IN THE MUDARABA CONTRACT

Cemal KALKAN

This work discusses the nature, the application and the profit of mudaraba which is the base of fund-raise process of participation banks. In the work mudaraba and its profit are discussed in three phases which are as well conceived as main chapters of the work. In the first chapter, it is emphasized that classical mudaraba is a contract different from partnership and a comparison is made between classical mudaraba and mudaraba which is being applied in interest free banking. Subsequently, profit and related terms are dealt with, and profit making means of fiqh are compared with profit making theory of modern economics. The second chapter of work is dedicated to fulfilling, passing into possession and distribution of classical mudaraba profit. In this chapter, the nature of rights of the parties on profit, while it is in process, is determined and the issues about profit of mudaraba and its distribution are discussed in detail. In chapter three, nature of mudaraba that is applied in interest free banking systems, its process and relevant controversial points, and fulfilling of profit of participation account, its calculation and its distribution are discussed. Accordingly, reserves that are spared from participation account, provisions, expenses, bank charges, profit of capital which is withdrawn early, dividends taken daily by bank from the pool are discussed in respect to their compliance with fiqh.

Keywords: Mudaraba, Profit, Passing into Possession, Bank, Participation Account.

ÖNSÖZ

İnsanı akıl ve peygamber nimetiyle onurlandıran Yüce Allah’a hamd-ü senâlar olsun, İslam’ın ahkâmını ümmetine öğreten O’nun habîbi Muhammed Mustafa’ya salât ve selâm olsun...

Mudârabe, taraflardan birinin sermayesini, diğerrinin de emeğini ortaya koyduğu bir kâr ortaklığı sözleşmesidir. Taraflar, bu sözleşmeyi ihtiyaçlarını giderme, sermayelerini muhafaza etme ya da kâr sağlama amacıyla kurabilmektedir. Kâr düşüncesi ve beklentisi olmasa insanlar bu sözleşmeye yönelmezler. O halde mudârabe kârının tahakkuku ve istihkakı mudârabe tarafları açısından önemlidir. Tezimizde söz konusu sözleşme ve kârı üç bölümde ele alınmış, birinci bölümde teorik açıdan mudârabe ve genel olarak kâr, ikinci bölümde mudârabe kârı, üçüncü bölümünde ise çağdaş mudârabenin yapısı ve katılma hesapları incelenmiştir.

Hiç kuşkusuz bu çalışmanın oluşmasında pekçok kişinin katkısı olmuştur. Başta konunun belirlenmesinden içeriğinin şekillenmesine ve çalışmanın sonlanmasına kadar her aşamada çok kıymetli katkılarını gördüğüm danışmanım Doç. Dr. Abdullah Durmuş’a çok teşekkür ederim. Bu tezi iki üç saatlik oturumlarla müzakere ederek okuması ve ilgili sektör temsilcileri ile görüşmelerimi sağlaması tezin olgunlaşmasına oldukça katkı sağlamıştır. Tez izleme komitesi üyelerinden Prof. Dr. Abdullah Kahraman ve Prof. Dr. Servet Bayındır hocalarıma çalışmanın şekillenmesinde ve istişarelerim esnasında sundukları kıymetli tavsiye ve teşvikleri için müteşekkirim. Ayrıca kendisiyle gerçekleştirdiğim müzakereler vasıtasıyla fikirlerimin olgunlaşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Halit Çalış hocama ve tez savunması sırasında görüşlerini paylaşarak katkıda bulunan Doç. Dr. Süleyman Kaya’ya teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmanın çeşitli bölümlerini okuyarak dolaylı ya da doğrudan katkıda bulunanlar da olmuştur. Çalışmanın giriş bölümü için, değerli hocam Dr. Ali Hakan Çavuşoğlu’na, Doç. Dr. Ömer Ali Yıldırım’a ve Arş. Gör. Halil İbrahim Kaygısız’a teşekkür ederim. Yine çalışmanın çeşitli bölümleri için; Doç. Dr. İsmail Yalçın, Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Güney, Dr. Öğr. Üyesi Raşit Akpınar, Dr. Orhan Ençakar ve değerli akademisyen dostlarım; Abdurrahman Bulut, Abdülmelik Kutluay,

Abdülhamit Soğukpınar, Ahmet Harman, Ali Sever, Abdullah Karaca, Esat Sabırlı, Halil İbrahim Delen, Furkan Gan, Mustafa Yüceer, Süleyman Şahin ayrı ayrı teşekkürü hak etmiştir. Ayrıca katılma hesaplarının işleyişi hususunda çok değerli zamanlarını ayıran Kuveyttürk Mali İşler Müdürü Muhammet Sayar Bey'e ve yine görüşme yaptığım diğer sektör temsilcilerine teşekkürü bir borç bilirim.

Uzun çalışma döneminde her türlü stres ve zorluklara sabrederek destek olan aileme de teşekkür ve minnet borçluyum.

Gayret bizden, Tefvik Yüce Allah'tandır.

Konya, Mart 2020

Cemal KALKAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUDÂRABE SÖZLEŞMESİNE VE KÂRA GENEL BAKIŞ

I. MUDÂRABE	21
A. Tanımı, Hukukî Mahiyeti, Meşrûiyeti ve Tarihsel Gelişimi	21
1. Tanımı	21
2. Hukukî Mâhiyeti	26
3. Meşrûiyeti	31
4. Tarihsel Gelişimi	33
B. Kuruluş ve Şartları.....	37
C. Tarafların Yetki ve Sorumlulukları	40
1. Sermayedarın Yetki ve Sorumlulukları.....	41
2. Mudâribin Yetki ve Sorumlulukları	42
a. Mutlak Yetkili Olması.....	42
b. Genel Yetkili Olması.....	44
c. Özel Yetkili Olması.....	45

D. Sermayede Aranılan Şartlar.....	46
1. Sermayenin Belli ve Teslim Edilmiş Olması.....	47
2. Sermayenin Alacak (Deyn) Olmaması.....	48
3. Sermayenin Para (Nukûd) Olması	49
4. Sermayenin Ticari Mal (Urûd) Olmaması	51
E. Çeşitleri.....	54
1. Klasik Mudârame	54
2. Çağdaş Mudârame.....	56
3. Klasik ve Çağdaş Mudâramenin Mukayesesi	57
F. Sona Ermesi	59
II. KÂR.....	63
A. Kâr Kavramı	64
B. Kârla İlişkili Kavramlar.....	67
C. Kârın Meşrûiyeti.....	72
D. Kâr İstihkakını Sağlayan Sebepler	74
1. Fıkıhta Kâr İstihkak Sebepleri	74
a. Sermaye	76
b. Emek	76
c. Damân	78
2. İktisatta Kârın Oluşumunu Sağlayan Sebepleri	80
a. Kârı Girişimcinin Faaliyetlerinde Arayan Görüşler	81
b. Kârı Ekonomik Ortamın Koşullarında Arayan Görüşler	82

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK MUDÂRABEDE KÂR

I. KÂRDA ARANAN ŞARTLAR.....	85
A. Kâr Paylaşım Oranlarının Belli Olması	85
B. Kârın Kazancın Tamamından Olması	88
C. Kârın Tahsis Edilmesi	89
1. Kârın Taraflardan Birine Tahsis Edilmesi	89
2. Kârın Tamamen Ya da Kısmen Üçüncü Tarafa Ayrılması.....	91
II. KÂR İSTİHKAK SÜRECİ.....	95
A. Sermayenin Ticarî Mala Dönüşme Durumu	95
B. Kârın Ortaya Çıkma Durumu	98
C. Kârın Paylaşılma Durumu	102
III. KÂRIN HESAPLANMASI	110
A. Varlıkların Nakde Dönüştürülmesi	110
B. Masraflar.....	113
C. Zararlar	116
III. KÂRIN DAĞITILMASI.....	120
A. Müfred Mudârabede Kâr Dağıtımı.....	120
B. Mürekkeb (Alt Mudârabeli) Mudârabede Kâr Dağıtımı	123
C. Kâr Dağıtılmasıyla İlgili Farklı Durumlar.....	127
1. Akit Devam Ederken Kâr Dağıtımı.....	127
2. Mudâribin Sermaye Katması Durumunda Kâr Dağıtımı	128
3. Mudârobe Fasit Olduğunda Kâr Dağıtımı.....	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ MUDÂRABE VE KATILMA HESABINDA KÂR

I. ÇAĞDAŞ MUDÂRABE	134
A. Mâhiyeti	135
1. Taraflar Arasındaki İlişkinin Hukukî Niteliği.....	136
2. Değerlendirme.....	139
B. Tarafların Yetki ve Sorumlulukları	141
1. Hesap Sahibinin Yetki ve Sorumlulukları.....	141
2. Bankanın Yetki ve Sorumlulukları	143
C. İşleyişi	145
D. Sermaye İle İlgili Meseleler	147
1. Sermayenin Garanti Edilmesi	147
a. Bankanın Garanti Edebileceği Görüşü	148
b. Banka Dışında Bir Tarafın Garanti Edebileceği Görüşü.....	149
c. Değerlendirme	151
2. Sermayelerin Karıştırılması	154
3. Sermayeden Karşılık Ayrılması	157
E. Sona Ermesi	160
II. MUDÂRABE TEMELLİ KATILMA HESABINDA KÂR	162
A. Katılma Hesabı.....	162
B. Katılma Hesabında Kâr	163
1. Kârın Gerçekleşmesi	165
2. Kârın Hesaplanması	168
a. Varlıkların Nakde Dönüştürülmesi	168
b. Kâr Hesaplamasında Kullanılan Yöntemler.....	170
c. Değerlendirme	175
3. Kârın Tespitini Etkileyen Durumlar.....	177
a. Kâr Dengeleme Rezervi	177
b. Yatırım Riskleri Rezervi	180
c. Tahsili Şüpheli Alacaklar İçin Ayrılan Karşılıklar.....	182

d. Masraflar	185
4. Kârın Dağıtılması	187
a. Vadesinde Kapatılan Sermayenin Kârı	187
b. Vadesinden Önce Çekilen Sermayenin Kârı.....	194
c. Değerlendirme	196
C. Katılma Hesabında Zarar.....	200
 III. KLASİK VE ÇAĞDAŞ MUDÂRABENİN KÂR VE ZARAR AÇISINDAN MUKAYESESİ.....	206
 SONUÇ.....	210
 KAYNAKÇA	214
 ÖZ GEÇMİŞ.....	241

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 : Artış Çeşitleri	63
Tablo 2. 1 : Müfred Mudârabede Kâr Dağıtımı.....	121
Tablo 2.1 : Alt Mudârabede Kâr Dağıtımı	125
Tablo 3.1 : Nümer Yöntemine Göre Kâr Hesaplama	172
Tablo 3. 2 : Katılma Hesabı Kârının Hesaplanması	175

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI : Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (İslamî Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu)

b. : baskı

bkz. : bakınız

c. : cilt

ed. : editör

h. : hicri

hızr. : hazırlayan

nr. : numara

nşr. : neşreden

ö. : ölüm tarihi

r.a. : radiyallahu anhu/anhâ

s. : sayfa

s.a. : sallallahu alehi vesellem

sy. : sayı

thk. : tahkik eden

trc. : tercüme eden

ts. : tarihsiz

vb. : ve benzeri

y.y. : yayın yeri yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ VE KAYNAKLARI

KONU VE KAPSAM

Mudârabe sözleşmesinin faizsiz bankacılık hizmetlerinde daha çok fon toplanırken bazen de fon kullanılırken tercih edilmeye başlanmasıyla birlikte, bu sözleşmeye olan ilgi artmış ve konu hakkında farklı boyutlarıyla ilmî çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu araştırmalarda çoğunlukla mudârabe akdinin teorik boyutu üzerinde durulmuştur. Kanaatimizce mudârabenin güncel değeri sebebiyle her bir yönünün ve unsurunun müstakil olarak araştırılması gerekmektedir.

Tezimizin teorik kurgusu için öncelikle akdin hukukî mahiyeti ve sıhhat şartları, daha sonra da kâr ve kârın ilişkili olduğu kavramlar ele alınmıştır. Ardından mudârabe karına odaklanılmış ve bu bağlamda özellikle “Kâr istihkak sürecinde mudârabe taraflarının oluşmuş ya da oluşacak kâr üzerindeki haklarının niteliği nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Söz konusu meselenin çözümlenebilmesi için şu türden bazı alt soruların da cevaplanması gerekmektedir:

- Mudârabe kârı ne zaman tahakkuk eder?
- Tarafların kâr üzerindeki haklarının hukukî niteliği nedir ve bu hak ne zaman istikrar kazanır?
- İstihkak sürecinde taraflar kârdan avans alabilir mi?
- Avans olarak kullanılan kârlar hakkında ne tür hükümler uygulanır?
- Mudârabe kârının hesaplanması ve dağıtımı nasıl yapılır?
- Mudârabe varlıklarının nakde dönüştürülmesi nasıl gerçekleşir?
- Katılma hesaplarının kârının modern yöntemlerle hesaplanması fıkha uygun mudur?
- Katılma hesaplarından ayrılan rezervler meşrû mudur?
- Sermaye ve kârdan ayrılan bu rezervlerin ölçüsü nedir ve bu rezervler kâr paylaşım oranlarını etkilemekte midir?

Tezimizde bu ve benzeri soruların cevapları ışığında tarafların kâr üzerindeki haklarının niteliği ortaya konulacaktır.

Konunun daha iyi anlaşılması için mudârabe, klasik ve çağdaş olmak üzere iki ayrı başlıkta değerlendirilmiş ve çağdaş mudârabenin hukukî mahiyeti, işleyişi ile ilgili

tartışmalı meseleler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Mudârabenin faizsiz bankacılık faaliyetlerine uygun olup olmaması ile ilgili tartışmalar, ilgili akdin fon toplama ve kullandırma yöntemi olarak sunulmaya başlamasından itibaren takip edilmiştir. Özellikle mudârabe tarafları arasındaki hukukî ilişkinin niteliği açıklığa kavuşturulmuş ve sermaye ile ilgili tartışmalı meseleler ayrıntılı olarak tahlil edilmiştir. Yine katılım bankalarının ana omurgasını oluşturduğu düşünülen katılma hesapları, çalışmanın önemli konularından olmuştur. Bu meyanda mudârabe kârının gerçekleşmesi, hesaplanması ve dağıtımı katılma hesabı üzerinden incelenmiştir. Ayrıca halen tartışılmakta olan vadesinden önce çekilen sermayenin kârı, rezervler, karşılıklar, katılma hesabı masrafları çalışmanın odaklandığı konular arasındadır.

Bu çalışmada, konunun ana çerçevesini oluşturan mudârabe sözleşmesi ele alınmakla birlikte konunun pratik yönü ön plana çıkarılarak mudârabe kârına odaklanılmıştır. Hâlihazırdaki mudârabe uygulamalarının tamamı çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiş sadece banka mudârabesi ele alınmıştır. Buna bağlı olarak küçük ve büyük ölçekli işletmelerde uygulanan mudârabe, temlikle neticelenen mudârabe (المضاربة المنتهية بالتملك) ve mudârabe sukûku üzerinde durulmamıştır. Ayrıca mudârabe temelli katılma hesaplarının fon kullandırma yöntemleri çalışmanın çerçevesi dışında tutulmuştur. Yine mudârabenin fon kullandırmada tercih edilmeme nedenleri konunun kapsamına dâhil edilmemiştir. Zira bu hususun müstakil olarak çalışılması gerekmektedir. Mudârabe tarafları arasında meydana gelen ihtilaflar da çalışmanın kapsamı dışındadır.

AMAC VE YÖNTEM

Bu çalışmada, mudârabe ve kârı hakkında yukarıda yöneltile sorulara olabildiğince net cevaplar üretme amaçlanmaktadır. Bunun için öncelikli olarak fıkıh kaynaklarında anlatılan mudârabenin hukukî mahiyetinin ve sözleşme açısından oturduğu zeminin net bir biçimde ortaya konulması hedeflenmiştir.

Mudârabe sözleşmesinin temel amacını ve varlık felsefesini oluşturan şey kârdır. Buna bağlı olarak bu çalışma, oluşmuş ya da oluşacak kâr üzerindeki tarafların haklarının hukukî niteliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bununla ulaşılmak

istenen hedef de mudârame taraflarının gerçekleŖecek kâr üzerindeki tasarruflarını belirlemektir.

Bu kapsamda katılım bankalarının ana omurgasını oluŖturan katılma hesapları, fukahânın benimsediği çerçeveye ne kadar uyduğu ve bu açıdan bir meŖrûyet sorunu barındırıp barındırmadığı netleŖtirilmeye alıŖılacaktır. Kâr paylaşımından önce avans kullanımı ve bununla ilgili baŖgösteren sorunlara hangi hükümlerin uygulanacağı ve bunların net cevapları aranacaktır. Ayrıca katılma hesaplarından ayrılan rezervlerin meŖrûluđu ve bunların kâr paylaşım oranlarını ne ölçüde etkilediği sorgulanacaktır.

Belirtilen bu amacı gerçekleŖtirebilmek için öncelikle klasik fûru-ı fıkıh eserlerine müracaatla mudârame ve kârı ile ilgili bilgiler derlenip buradan hareketle klasik dönemdeki mudârame anlayışının felsefesi ortaya konulacaktır. Daha sonra günümüzde faizsiz bankacılık sistemi içerisinde uygulanan mudâramenin klasik dönemdeki mudârame uygulamalarının sahip oldukları özellikleri ne derece karşıladıkları değerlendirilecektir. Ayrıca mudârame, klasik ve çağdaŖ olmak üzere iki ayrı başlıkta ele alınacak ve akdin mahiyetinde bir değişimin yaşanıp yaşanmadığı tespit edilecektir.

ÇalıŖmada klasik döneme atıf yapılırken fikhî muamelelere referans olan mezheplerin temel eserleri tercih edilmiŖtir. Özellikle klasik mudârame bahsi iŖlenirken her bir mesele için farklı eserlere müracaat edilmiŖ ve meselenin hükmünde bir değişikliğin olup olmadığını görmek amacıyla ilk, orta ve son dönemlerden bir esere atıf yapılmıŖtır. Bunun yanı sıra modern dönemde yapılan alıŖmalarda sıka tekrar edilen görüş ve değerlendirmeler ilk kaynağından verilmeye alıŖılmıŖtır. Benzer nitelikteki çağdaŖ literatürde yazılmıŖ araŖtırmalara tekrara düŖmemek için nadiren atıfta bulunulmuŖtur.

Tezde, klasik mudâramenin teorik kurgusu Hanefî mezhebine göre inŖa edilmekle birlikte ihtilaflı meselelerde diğer üç mezhebin görüşüne müracaat edilmiŖtir. Ayrıca bütün mezheplerin ittifak ettikleri alanlara da dikkat ekilmiŖtir. ÇağdaŖ mudârame ise modern literatürden ulaŖabildiđimiz alıŖmalarla tasvir edilmiŖtir. Katılma hesabının kâr dağıtımı ile ilgili ciddi bilgi eksikliği, bankaların mali iŖler sorumlularıyla birebir görüşmeler yapılarak kapatılmaya alıŖılmıŖtır.

Çalışmanın seyri şöyledir: Tez başlıca üç aşamada ele alınmış ve herbir aşama aynı zamanda tezin ana bölümleri olarak tasarlanmıştır. Birinci bölümün ilk kısımda mudârabenin tanımı, hukukî mahiyeti, kuruluş ve şartları, tarihsel gelişimi ve çeşitleri incelenmiştir. Bu kısımda klasik fıkıh eserlerindeki mudârabe tanımı ortaya konulduktan sonra mudârabenin hukukî niteliği icâreye ve ortaklığa benzeyen yönleri vurgulanarak tartışılmıştır. İkinci kısımda ise fıkıh eserlerindeki kâr ve kârla ilişkili kavramlar sorgulanarak fukahanın zihninde varolan kâr teorisi bütünüyle ortaya konulmuştur. Ardından fıkıhtaki kâr istihkak sebepleri ile modern iktisat teorisindeki kâr istihkak sebepleri mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır.

Yalnızca klasik mudârabe kârının ele alındığı ikinci bölümde, ilk olarak mudârabe kârında bulunması gereken şartlar ayrıntılı olarak ele alınmış, kârın mudârabe taraflarından birine veya üçüncü bir tarafa tahsis edildiğinde ne tür sonuçlar doğuracağı açıklanmıştır. İkinci kısımda mudârabe kârının istihkak süreci incelenmiş, son kısımda ise kârın hesaplanması ve dağıtımı ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, çağdaş mudârabe ve katılma hesapları incelenmiştir. İlk olarak çağdaş mudârabe ve tarafları arasındaki ilişkinin mâhiyeti ve çağdaş mudârabe hakkında ileri sürülen görüşler ele alınmıştır. Uygulamada mudârabe sermayesi daha ziyade ortak katılma hesaplarında işletildiği için ilgili hesap üzerine yoğunlaştırılmıştır. Katılma hesaplarının kârının hesaplanmasında ve dağıtımında karşılaşılan sorunlar müstakil başlıklarla incelenmiştir. Ardından da klasik ve çağdaş mudârabe kârı mukayeseli bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışmamız her üç bölümde ele alınan tespit ve önerilerle tamamlanmıştır.

TEMEL KAVRAMLAR

Bu çalışma, mudârame kârına odaklandığı için kârın tahakkuku ve istihkakı tezin temel kavramları arasındadır. *Tahakkuk* kelimesiyle kârın gerçekleşme anı, hak ediş anlamına gelen *istihkak* ile de kârın tarafların mülkiyetine geçişi kast edilmiştir. Bununla birlikte mudârame akdi betimlenirken, *rabbu'l-mâl*, *mudârib*, *re'sü'l-mâl*, *urûd*, *tahliye*, *tandîd* ve *damân* gibi belli başlı kavramlar üzerinde de durulmuştur.

Mudârabede sermayeyi koyan tarafa, mala sahip kimse anlamında¹ “ربُّ المال” *rabbu'l-mâl*” denilmiştir. “Rab” kelimesi, bir şeye malik kimse anlamında, “mal” kavramı ise fıkıh eserlerinde emtia ve nakit para anlamında kullanılmaktadır. Ancak burada mal ile nakit para kast edilmiştir.² Tezde klasik mudârame ele alınırken “rabbu'l-mâl”, “sermayedar” ya da “sermaye sahibi”, çağdaş mudârame bahsi incelenirken ise “hesap sahibi” ile ifade edilmiştir.

Mudârame sözleşmesinde emeğini katan tarafa da yani işletmeciyeye mudârib veya âmil denilmiştir.³ Bazı fıkıh çalışmalarında “mudârib” kelimesinin sermaye sahibi için kullanılabileceği dile getirilse de bu zorlama bir yorumdur.⁴ Çünkü “darb” kelimesi, ortaklık bildiren bir fiil anlamında değildir. Bu sebeple yalnızca mudârame sermayesini işleten kimse için kullanılması daha uygundur.⁵ Bununla birlikte çalışmada mudâribin, alt mudârame yapmak amacıyla sermayeyi teslim ettiği ikinci mudâribe “işletmeci” denilmiştir.

Sermayedar tarafından mudâribe teslim edilen nakit para (semen) fıkıh eserlerinde “re'sü'l-mâl” kavramı ile ifade edilmiştir.⁶ Çalışmamızda ilgili kavram,

¹ Muhammed Mürteza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevahiri'l kâmus*, Nşr. Heyet, Dâru'l-Hidâye, c. 3, s. 251.

² Necla Şükrî Abdullatif Selman, *Sultatu'l-mudârib ba'de kesb-i hakkı'l-mudârame: Dirâse fıkhiyye mukârane*, Dâru'l-fikri'l-câmiî, İskenderiye, 2007, s. 40.

³ Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, “d-r-b” md., 15 c., Dâru sadır, Beyrut, 1414, c. 1, s. 544; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevahiri'l kâmus*, c. 3, s. 251; Cengiz Kallek, *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi: Harac ve Emvâl Kitapları*, Klasik yayınları, İstanbul, 2015, s. 11.

⁴ Örneğin Sadr, sermayedar için *mudârib*, âmil için de *mudârab* kelimelerini kullanır (Muhammed Bâkır es-Sadr, *el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm*, Mektebetü câmi'n-nakiyyi'l-âmme, Kuveyt, ts., s. 26).

⁵ Karâfî, *ez-Zehîra*, c. 6, s. 24.

⁶ Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm şerhü mecelleti'l-ahkâm*, 4 c., İstanbul, 1330, c. 3, s. 226 (Madde: 1057); Şevket Topal, “Re'sülmâl”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/resulmal> (13.09.2019).

genellikle sermaye⁷ bazen de *varlık* kelimesi ile karşılanmıştır.⁸ Mudârabe malının nakit mi yoksa ticari mal mı olduğu tespit edilemediği durumlarda varlık ifadesi kullanılmıştır.

Sermayenin mudârabe akdine elverişli olması için birtakım şartlar ileri sürülmüş, söz konusu şartlar da bazı kavramlar üzerinden tartışılmıştır. Bunlardan ilki *uruddur*; urûd, ar(a)d kelimesinin çoğulu olup, nakit dışındaki eşyanın geneline verilen bir isimdir.⁹ Semen cinsinden olmayan şeyler olarak da tarif edilmiştir.¹⁰ Urûd, Türkçe’ye ticari mal olarak tercüme edilse de aslında bir emtiadır. Fakat bu kelime, tezimizde yaygın kullanım esas alınarak ticarî mal ile ifade edilmiştir.

Mudârabe sermayesini yakından ilgilendiren bir ikinci kavram *tahliye*dir. Yani kabz’ın önündeki bütün engellerin kaldırılmasıdır.¹¹ Böylece sermayedarın nüfûzu kalmayacak şekilde sermaye mudârabe teslim edilmiş olur. Bu çalışma da *tahliye* sermayenin mudârabe teslim edilmesi şeklinde açıklanmıştır.

Sermayenin salimen sahibine teslim edilmesi için varlıkların nakitleştirilmesi gerekir. Nakitleştirme de ticari malların nakit paraya dönüştürülmesidir.¹² Nakitleştirme kavramı fıkıh eserlerinde *tandîd* (تنضیض) kelimesiyle ifade edilmiştir. Tandîd, “نضّ” fiilinden türemiş, sızma, akma anlamında bir kelimedir.¹³ Taştan suyun sızması, “تنضیض الماء” şeklinde ifade edilmiştir. “Taraflar emtiayı/aynı saflaştığı/nakitleştiği zaman taksim eder” (يقتسمان ما نضّ بينهما من العين) rivayetindeki “tandid kavramı” da nakde dönüştürme anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Hicazlılar

⁷ Sermaye, Farsça’dan Türkçe’ye geçmiş bir kelimedir (Mehmet Kanar, **Farsça-Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, 4. Baskı, 2015, s. 897, 898).

⁸ Atilla Yanpar, **İslamî Finans: İlkeler, Amaçlar ve Kurumlar**, Scala Yayıncılık, 2. Bsk, Ocak, 2015, s. 204.

⁹ Ali Himmet Berki, **Açıklamalı Mecelle**, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 32 (Madde:131, 165).

¹⁰ Necmeddin en-Nesefî, **Tilbetü’t-talebe fi’l-ıstılâhâtı’l-fıkhiyye**, Nşr. Nasruddin et-Tûnisî, y.y., Kahire, 2008, s. 521.

¹¹ Osman b. Ali ez-Zeylâî, **Tebyinü’l-hakâik şerhi Kenzi’d-dekâik**, 7 c., (Çelebi haşiyesiyle) Thk. Ahmed Azzu İneye, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 2010, c. 5, s. 544; Abdülhamîd Leknevî, **Zübdetü’n-nihâye li-ümdeti’r-riâye**, s. 154.

¹² Abdussettar Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye ve tevzi’l-erbâh”, **Dirâsâtü’l-meâyiri’ş-şeriyye**, c. 3, s. 2641.

¹³ İbn Manzur, **Lisânu’l-arab**, “n-d-d” md., c. 7, s. 236.

dirhem ve dinar için “nâd” kelimesini kullanmıştır.¹⁴ Çalışmamızda *tandid* kavramı, varlıkların nakde dönüştürülmesi şeklinde tercüme edilmiştir.

Tezimizde kullanılan diğer bir kavram ise *damândır*. Bu kelime, Türkçe’de sorumluluk kelimesiyle karşılanabilir. Sorumluluk şeklinde ifade edilebilmesi aynı zamanda taahhüdü de içine aldığını gösterir.¹⁵ Nitekim bir işi taahhüt eden onu bilfiil kendisi yapmasa bile başkasına yaptırabilir. Bunun için fukahâ, amelin damânını üstlenmeyi bir nevi amel kabul etmiştir.¹⁶ Tezde damân yerine zaman zaman “sorumluluk” ve “garanti” kelimeleri kullanılmıştır. Özellikle mudârabe sermayesinin zayi olması durumunda sorumluluğun kime ait olacağı tartışılırken “garanti” kelimesi kullanılmıştır.

Bu çalışmada, alıntı yapılan eserler ilk geçtiği yerde tam künyesiyle verilmiş daha sonra geçtiği yerlerde ise kısaltılmıştır. Yazım kuralları ve kaynak kullanımında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez hazırlama yönergesi esas alınmıştır.

¹⁴ Zeylaî, **Tebyînü’l-hakâik**, c. 5, s. 543; Abdülhamîd Leknevî, **Zübdetü’n-nihâye li-ümdeti’r-riâye**, s. 152; İbn Manzûr, **Lisânu’l-arab**, “n-d-d” md., c. 7, s. 236.

¹⁵ Muvaffakaddin İbn Kudame, **el-Muğnî**, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Halvu, Dâru’l-âlemi’l-kütüb, Riyad, 1997, c. 7, s. 113.

¹⁶ Kârî, **Fethu bâbi’l-i’nâye**, c. 2, s. 541; Ali Haydar, **Dürerü’l-hükkâm**, c. 3, s. 641.

KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezimizde klasik fıkıh kitapları başta olmak üzere, modern fıkıh çalışmalarına ve faizsiz bankacılık hakkında yapılan araştırmalara başvurulmuştur. Klasik fıkıh çerçevesinde, ağırlıklı olarak Hanefî ve diğer üç fıkıh mezhebine zaman zaman Zahirî mezhebi kaynaklarına müracat edilmiştir.

Mudârabeyle İlgili Çalışmalar

Mudârabenin teorik ve pratik yönünü ele almak için akdin tarihi sürecine eğilmek gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda mudârabenin tarihsel gelişimi kaleme alınırken başvurulmuş ilk kaynak Abraham L. Udovitch'in **Partnership and Profit in Medieval Islam** (1970) adlı araştırmasıdır.¹⁷ Yedi bölümden oluşan bu araştırma, birinci bölümde; fıkıhın pratikle olan ilişkisi ve araştırmada kullanılan kaynaklar, ikinci bölümde; fıkıhtaki ortaklıkların kuruluşu ve işleyişi esnasında aldığı hükümler, üçüncü ve dördüncü bölümlerde; Hanefîlere göre mufâvada ve inân ortaklığı, beşinci bölümde; Malikîler göre ortaklık, altıncı bölümde; mudârabeye sözleşmesi, yedinci bölümde ise fıkıhın teorik ve pratik yönü incelenmiştir. Udovitch, herhangi bir ticari kurumu çalışmak için onunla ilgili hukuki metinleri, arşivlerde bulunan belgelerle mukayese etmek gerektiğini ifade etmiş, çalışmada söz konusu materyallere ulaşamadığından yalnızca fıkıh metinleriyle yetineceğini dile getirmiştir. Mudârabenin tarihi gelişimi ile ilgili çokça atıf yaptığımız diğer bir eser ise Udovitch'in "**At the origins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium?**" adlı bir makalesidir.¹⁸ Bu makale, mudârabenin tarihsel gelişimini ele alan çalışmaların temel referans kaynağı olmuştur.

Ülkemizde mudârabenin tarihsel gelişimine eğilen çalışmalar vardır. Örneğin mudârabenin Osmanlı dönemi uygulamasına dair en kapsamlı araştırma Fethi Gedikli'ye aittir. Gedikli, "**Osmanlıda Şirket Kültürü XVI.-XXVII. Yüzyıllarda**

¹⁷ Abraham L. Udovitch, **Partnership and Profit in Medieval Islam**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, America, 1970. Bu eser; 2019 yılının sonunda Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz. Abraham L. Udovitch, **Ortaçağ İslam Dünyasında Ortaklık ve Kâr**, Trc. İsmail Bektaş, Albaraka Yayınları, 2019.

¹⁸ Abraham L. Udovitch, "At the origins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium?", **Medieval Academy of America**, 1962, No. 2, c. 37.

Mudârebe Uygulaması” (1998)¹⁹ adlı araştırmasında, mudârabeyi teorik ve pratik açıdan ele almıştır. Mudârebe akdinin teorik yönünü, fıkıh kitaplarında yer alan ahkâm çerçevesinde tartışmıştır. Ahkâmın fiilî uygulamaya nasıl yansıdığını tespit etmesi bakımından önemli bir araştırmadır. Osmanlı ticaret hayatı ve şirket hukuku alanındaki uygulamaları, doğrudan arşiv kaynaklarından hareketle eserine yansıtmıştır. Ulaşılan malzeme açısından eser, yeni ve orijinal bilgiler sunmaktadır. Mudârebe akdinin Osmanlı ticari hayatında yaygın bir şekilde uygulandığını göstermesi bakımından özgün bir çalışmadır. Böylece müellif, mudârabenin Osmanlılar tarafından bilinmediği ve uygulanmadığı şeklindeki iddiaların temelsizliğini ortaya koymuştur.²⁰

Mudârabenin tarihsel gelişimini inceleyen diğer bir çalışma Murat Çizakça’nın **A Comparative Evolution of Business Partnerships The İslamic World and Europe, with specific Refenece to the Ottoman archives** adlı çalışmasıdır. İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi (1999) adıyla tercüme edilen bu çalışma, Udovitch’in tespitlerinden hareketle mudârabenin commenda şirketini etkilediği görüşünü temellendirmeye çalışmıştır.²¹

Tezimizde mudârabenin tarihî gelişimini ele alan araştırmalara müracaat edilmekle birlikte, akdin teorik ve pratik boyutunu inceleyen araştırmalara ziyadesiyle ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızın birinci ve ikinci bölümlerinde genellikle klasik kaynaklardan üçüncü bölümünde ise çağdaş literatürden yararlanılmıştır.

Fıkıh eserlerinde müstakil bölümler halinde incelenen mudârabeyi yalnızca Hanbelîler şirket bahsiyle birlikte ele almıştır. Çalışma boyunca dört fıkıh mezhebine ait fıkıh eserlerinden her bir mezhep için 15 kadar esere birincil kaynak olarak

¹⁹ Fethi Gedikli, **Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-XXVII. Yüzyıllarda Mudârebe Uygulaması**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018. Bu tez çalışmasında kitabın 2018 yılındaki baskısı esas alınmıştır.

²⁰ Tahsin Özcan, **Osmanlı Para Vakıfları Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 275.

²¹ Bahsettiğimiz çalışmaların yanı sıra mudârabenin tarihi sürecini analiz eden Türkiye’de bazı makale çalışmaları da vardır: Mehmet Salih Kumaş, “Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması, Mudârebe Commenda Karşılaştırması”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 15, 2006, sy. 1, s. 369-383; Murtaza Köse, “Ticaret Hukuku Açısından Mudarebe ve Commenda Ortaklıklarının Etkileşimi Hakkında Bir Deneme”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, Sayı: 17, s. 152-177; Ali Rıza Gül, “Faizsiz Bankacılığın Dinî Temeli Açısından Mudârebe ile Selef Yöntemlerinin Mukayesesi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, sy.1, s.43-83; Hamdi Döndüren, “İslam Bankacılığı ve Risk Sermayesi” **İslamî Araştırmalar**, 6/1, 1992, s.17-31.

başvurulmuştur. Hanefilerden; İmam Muhammed (ö. 189/805), **Asl**, Serahsî (ö. 483/1090), **Mebsût**, Kâsânî (ö. 587/1191) **Bedaîu's-senâi'**, Kadızâde (ö. 988/1580) **Netâiciü'l-efkâr** (Tekmiletü fethi'l kadîr), İbn Abidin (ö. 1252/1836), **Reddü'l-muhtâr**, Şafîîlerden; Müzenî (ö. 264/878), **Muhtasarü'l-Müzenî**, Cüveynî (ö. 478/1085), **Nihâyetü'l-matlab**, Nevevî (ö. 676/1277), **Minhâcu't-tâlibin**, Şîrbînî (ö. 977/1570), **Muğni'l-muhtâc**, Büceyrimî (ö. 1221/1806), **Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb**, Malikîlerden; Sahnûn (ö. 240/854), **Müdevvenetü'l-kübrâ**, İbnü'l-Cellâb (ö. 378/988), **Tefrî'**, Karâfî (ö. 684/1285), **Zehîra**, Derdîr (ö. 1201/1786), **Şerhu's-Sağîr alâ ekrabi'l-mesâlik**, Desûkî (ö. 1230/1815), **Hâşiye ala's-şerhi'l-kebîr**, Hanbelilerden; Hırakî (ö. 334/946), **Metnü'l-Hırakî**, Muvaffakaddin İbn Kudame (ö. 620/1223), **Muğnî**, Merdâvî (ö. 885/1480), **el-İnsâf**, Fütûhî (ö. 972/1564), **Me'ûnetü uli'n-nühâ şerhu'l-müntehâ**, Buhûtî (ö. 1051/1641), **Keşşâfü'l-kınâ'**, Ruheybânî (ö. ?), **Matâlib uli'n-nühâ**, adlı çalışmalar bunların bazılarıdır. Bunların yanında İbn Hazm'ın (ö. 456/1064), **Muhallâ**, İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) **Mecmau'l-fetâvâ** ve İbnü'l Kayyim'in (ö. 751/1350) **İ'lamu'l-muvakkîn** adlı eserlerine de yer yer müracat edilmiştir.

Çağdaş literatürde mudârame hakkında çok sayıda müstakil çalışma vardır. Fakat çalışmamızda yalnızca banka mudârabesini ele alan eserlere başvurulmuştur. Mevzu bahis eserler de genellikle fıkıh eserlerindeki bilgileri ya da birbirlerini tekrarlar mahiyettedir. Bu eserlerden teorik kurgularıyla öne çıkanların birkaçına burada temas edebiliriz.

Muhammed Abdullah Arabî, **Mecmaü'l-buhûsi'l-İslâmiyye** (el-Ezher) tarafından organize edilen 2. Sempozyumda “**el-Muâmelâtü'l-masrifîyye ve ra'yü'l-İslâmî fihâ**” (1965) adlı bir tebliğ²² sunmuştur. Tespitlerimize göre söz konusu tebliğ, banka mudârabesi ile ilgili yapılan ilk araştırmadır. Tebliğ, klasik mudârabenin faizsiz bir finansman yöntemi olarak kullanabileceğini iddia etmiştir. Mudârame hakkında kısa ve öz bilgilerin yer aldığı bu araştırma, takip eden süreçte mudârame çalışmalarının temel referans kaynağı olmuştur. Bahsi geçen iddiayı Sami Hammûd, “**Tatvîrû'l-a'mâlî'l-masrifîyye bimâ yettefikü ve's-şerîate'l-İslâmiyye**” (1982) adlı

²² Muhammed Abdullah el-Arabî, “el-Muâmelâtü'l-masrifîyye ve ra'yü'l-İslâmî fihâ”, el-Mu'tameru's-sâni li-mecmai'l-buhûsi'l-İslâmiyye, **Mecmau'l-buhûsi'l-İslâmiyye** (el-Ezher), Kahire, 1965.

çalışmasında²³ geliştirerek klasik mudârame akdine yeni bir boyut kazandırmış ve bankanın çift taraflı bir rol üstlendiğini söylemiştir. Böylece bankanın ecîr-i müşterek gibi mudârame sermayesini garanti edebileceğini iddia etmiştir. Ancak iddiasını temellendirirken İbn Rüşd'den (ö. 520/1126) yapmış olduğu eksik nakil, çalışmasına gölge düşürmüştür. Çağdaş mudâramenin mâhiyeti tartışılırken Hammûd'un eserine çokça başvurulmuştur. Yine Hasan Abdullah Emin, **el-Vedâi' el-masrifiyye en-nakdiyye ve'stismârihâ fi'l-İslâm**, (1983) adlı çalışması²⁴ Arabî'nin teklifini destekler mahiyette ve kayda değerdir. Emîn, mudârame sermayesinin bankadan bağımsız bir kuruluş tarafından garanti edilebileceğini ilk kez bu araştırmasında dile getirmiştir.

Muhammed Bâkır Sadr, Beytü't-temvîlî'l-Kuveytî için hazırlamış olduğu²⁵ **“el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm”** (1983) adlı araştırmasında²⁶ faizsiz bankacılık sisteminin bütün yönlerini incelemiştir. Yazarın bilfiil uygulamaya dokunan önerilerde bulunması, araştırmasına özgünlük kazandırmıştır. Sadr, katılma hesabının her bir merhalesi için öneriler sunmuş, katılma hesaplarının mudârame yöntemiye çalıştırılabileceğini bankanın da bu durumda aracı pozisyonunda olacağını iddia etmiştir. Sadr, bankayı mudârame akdinden bağımsız bir konumda kabul etmiştir. Fakat bu kabulün bankanın gerçek durumunu yansıtmadığı bir gerçektir. Ayrıca Sadr'ın kârın tahakkuk anı ile ilgili değerlendirmeleri, kendinden sonraki çalışmaları etkilemiştir. Ancak araştırmanın klasik mudârame akdini doğru bir şekilde aktarmada yetersiz kaldığını söyleyebiliriz.

Ali Muhammed Hüseyin Savâ'nın **“el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârame fi'l-fıkhi'l-İslâmî ve'l-mudârabeti'l-müştereke”** (1992) adlı makalesi²⁷ klasik fıkıh eserlerinde anlatılan mudârame ile faizsiz bankacılık sisteminde uygulanan mudârabeyi karşılaştırmalı olarak inceleyen ilk çalışmadır. Savâ, vadesinden önce

²³ Sâmî Hasan Ahmed Hammûd, **Tatvîrû'l-a'mâlî'l-masrifiyye bimâ yettefikü ve's-şerîâte'l-İslâmiyye**, Kahire, 1982.

²⁴ Hasan Abdullah el-Emîn, **el-Vedâi' el-masrifiyye en-nakdiyye ve'stismârihâ fi'l-İslâm**, Dâru's-şurûk, Cidde, 1983. Kitabın temin edilmesine vesile olan Necmeddin Güney Hoca'ya teşekkür ederim.

²⁵ Yunus Refik el-Misrî, **el-Mecmû fi'l-iktisadi'l-İslâmî**, Dâru'l-mektebî, Dimeşk, 2006, s. 227.

²⁶ Muhammed Bâkır es-Sadr, **el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm**, Mektebetü câmi'n-nakiyyi'l-âmmeh, Kuveyt, ts.

²⁷ Ali Muhammed Hüseyin es-Sava, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârame fi'l-fıkhi'l-İslâmî ve'l-mudârabeti'l-müştereke”, **Dirâsât el-ulûmu'l-insâniyye**, Ürdün, 1992, c. 19, sy. 1, ss. 253-275.

çekilen sermayenin kârı hakkında bazı tespitlerde bulunmuş, Sava'nın bu çalışması, kendinden sonraki çalışmaları büyük ölçüde etkilemiştir. Tezde klasik ve çağdaş mudârame uygulaması mukayese edilirken bu çalışmadan çokça yararlanılmıştır.

Muhammed Abdülmünîm Ebû Zeyd, “**Nahve tatvîri nizâmi'l-mudârame fi'l-masârifi'l-İslâmiyye**” (2000) adlı çalışmasında²⁸ çağdaş mudâramenin tartışmalı her bir meselesine temas eder. Klasik mudâramenin bankada tatbik edilen akitle aynı yapıda olduğunu söyleyerek mudâramede bankanın sabit bir konumda olduğunu savunur. Böylece önceki çalışmalarda muğlak bir pozisyonda bırakılan bankanın durumunu netleştirir. Mudârame sermayelerinin birbiriyle karıştırılmasını ve katılma hesabına sürekli bir şekilde sermaye kabul edilmesini eleştirir. Hükâmî nakitleştirmenin sakıncalarını detaylı olarak ele alması, kâr paylaşımı hakkında ileri sürülen çoğu görüşü ayrıntılı olarak tahlil etmesi ve eleştirdiği her bir mesele hakkında çözüm önerisinde bulunması çalışmasının özgün yanıdır. Ancak yazarın belli başlı ifadeleri sürekli olarak tekrar etmesi okuyucuyu sıkıkmaktadır.

Mecmaü'l-fikhi'l-İslâmî'nin 2001 yılında Kuveyt'te düzenlediği 13. sempozyum²⁹, çağdaş mudârame akdine tahsis edilmiştir. Bu sempozyumda faizsiz bankalarda uygulama alanı bulan mudârame sözleşmesi bütün yönleriyle ele alınmıştır. Beş farklı tebliğ sunularak müzakereleri yapılmış ardından da sempozyum birtakım kararlar alınarak sonlandırılmıştır.

Bu sempozyum, Muhammed Tâkî Osmânî'nin “**el-Mudârame el-müştereke fi'l-müessesâti'l-mâliyeti'l-İslâmiyye el-muâsıra**” adlı tebliğiyle başlamıştır. Osmânî, klasik mudâramede tarafların, çağdaş mudârame akdinde olduğu gibi çoklu olabileceğini klasik eserlere referansla ifade etmiş, ayrıca modern kâr hesaplama yöntemlerinin mudârame kârını hesaplamak için kullanılabileceğini dile getirmiştir. İkinci tebliğin sahibi Abdussettar Ebu Gudde, “**el-Kırâd evi'l-mudârame el-müştereke fi'l-müessesâti'l-İslâmiyye**” adlı araştırmasında sermayelerin karıştırılması, mudârame akdinin bağlayıcılığı, kâr hesaplama yöntemi ve kârın maksimizasyonu için alınabilecek teşvik kararları gibi meseleler üzerinde yoğunlaşmıştır.

²⁸ Muhammed Abdülmünîm Ebû Zeyd, **Nahve tatvîri nizâmi'l-mudârame fi'l-masârifi'l-İslâmiyye**, el-Ma'hadü'l-âlemi li'l-fikri'l-İslâmî, Kahire, 2000.

²⁹ **Mecelletü mecmai'l-fikhi'l-İslâmî**, (Münezzametü'l-mütemeri'l-İslâmî), ed-Devratü's-sâlisete aşere, sy. 3, Kuveyt, 2001.

Üçüncüsü Ahmet Hacî Kurdî'nin “**el-Kırâd evi'l-mudârabe el-müştereke fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye**” isimli sunumudur. Bu tebliğ de benzer başlıklar etrafında şekillenmiştir. Dördüncü tebliğ, “**el-Mudârabetü'l-müştereke fi'l-müesseti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye**” isimiyle Hüseyin Kâmil Fehmi'ye aittir. Bu da katılma hesabı ve kârının dağıtımı üzerine odaklanmıştır. Mustafa Sânu Kutb'un “**el-Mudârabe el-müştereke fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye el-muâsıra**” isimli çalışması sempozyumun son tebliğidir. Kutb, çağdaş mudârabenin mâhiyetini ele alırken akdin klasik formundan farklı olmadığını iddia etmiştir. Tatbik edilen mudârabeye de “müşterek” isminin verilmesini gereksiz bulup onun yerine “geliştirilmiş mudârabeye” isminin kullanılmasını önermiştir. Bunun yanı sıra tebliğinde mudârabeye tarafları arasındaki hukukî ilişkinin mahiyeti, sermayenin karıştırılması ve garanti edilmesi gibi tartışmalı meselelere yer vermiştir.

AAOIFI [Accounting and Auditing Organization for İslamic Financial Institutions]³⁰ İslamî Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu'nun (Hey'etü'l-muhâsebe ve'l-müraca'a li'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye) yayımlandığı **el-Meâyîru's-şer'ıyye** (2002) adlı çalışmada mudârabeye bir standart tahsis edilmiştir (2012 güncellenmiş). Mudârabeye standartı, sözleşmenin yapısını, şartlarını, sermaye ve kârla ilgili şartları, mudâribin yetki ve tasarruflarını ihtiva etmektedir. Bu standartın sonunda da akdin fikhî gerekçelerine yer verilmiştir. Faizsiz finans kurumlarının temel referans kaynağı olması gereken bu standart, çağdaş mudârabeye çalışmalarının neredeyse yörüngesi olmuştur. Ancak söz konusu standartın fıkıh birikimini tam olarak yansıttığı söylenemez. Çünkü bu standartta sistematik bir fıkıh faaliyetinden söz etmek mümkün değildir. Buna ilave olarak AAOIFI'nin “**Meâyîru'l-muhâsebe ve'l-müracaa**” ismiyle yayınladığı bir çalışma daha vardır.³¹ İlgili çalışma özellikle mudârabenin faizsiz bankacılık sisteminde finansman yöntemi

³⁰ Geniş bilgi için bkz: Mehmet Odabaşı, “AAOIFI ve Katılım Bankalarının Fıkıhı Yapısı”, **Teori ve Uygulama Açısından İslam ve Finans**, Ed. Necmettin Kızılkaya, İSAR Yayınları, İstanbul, 2019, s. 75-104; Şakir Görmüş, Aydın Yabanlı, “Katılım Bankacılığı Ekosisteminin Gelişimi”, **Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı**, TKBB Yayınları, Ed. Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak, Aydın Yabanlı, İstanbul, 2019, s. 121.

³¹ AAOIFI, **Meâyîru'l-muhâsebe ve'l-müracaa ve'l-havkeme ve'l-ahlâkiyyât: en-nassu'l-kâmil li'l-meâyîri'l-muhâsebe ve'l-müracaa ve'l-havkeme ve'l-ahlâkiyyât**, Daru'l-meymân, el-Manâme, 1437/2015, ss. 1247

olarak kullanımını ele almıştır. Akdin uygulama yönünü incelemesi bakımından önemli bir çalışmadır.

Tespitlerimize göre mudârame sözleşmesi ile ilgili ülkemizde yapılan ilk akademik çalışma, Osman Şekerci'ye aittir. Şekerci'nin **“İslâm Şirketler Hukuku Emek-Sermaye Şirketi”**, (1981) adlı doktora tezi, şirket ve mudâramenin işleyişi anında aldığı fikhî hükümleri ihtiva etmektedir. Yazar, mudârame akdini modern hukukla mukayeseli olarak inceleyerek şirket ve mudârame hakkında kapsamlı ve sistematik bir bakış açısı sunmuştur. Bu eser, mudârame hakkında ayrıntılı ilk Türkçe çalışma olması sebebiyle Türk araştırmacıların ilk başvurdıkları kaynak olmuştur. Fakat bu çalışmada, bankada uygulanan mudârameyle ilgili kayda değer bilgi bulunmamakta ve mudârame kârı hakkında ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Şekerci'nin eseri, büyük ölçüde Debû'nun **Akdü'l-mudârame**³² adlı eserine dayandığı söylenebilir. Diğer yandan Türkiye'de İlahiyat dışında yapılan mudârame ile ilgili tezlerin kahir eseriyetinin, Şekerci'nin ve Gedikli'nin eserlerine dayandığını söylemek abartılı olmaz.

Şekerci'nin çalışmasından yaklaşık yirmi yıl sonra mudârame finansmanını konu edinen bir çalışma yapılmıştır. Recep Ulusoy'un doktora tezi olarak hazırladığı bu çalışma, **“Bir Finansman Modeli Olarak Mudârame”**, (1997) adını taşımaktadır. Tezde verilen bilgiler oldukça faydalı olmasına rağmen bazen ayrıntılara girilmiş bu da tezin bütünlüğüne zarar vermiştir. Hâlbuki zihni bütünlük için mudâramenin tarihi süreci özetlendikten sonra doğrudan mudârame finansmanına temas edilseydi daha faydalı bir çalışma olabilirdi. Bahsetmiş olduğumuz çalışmaların yanı sıra mudârame ile ilgili Türkçe olarak yapılmış başka akademik çalışmalar da vardır.³³

³² İbrâhim Fâdıl ed-Debû, **Akdü'l-mudârame Dirâse fi'l-iktisâdi'l-İslâmî**, Dâru Ammâr, Amman, 1998.

³³ Konu ile ilgili bazı araştırmalar: Cengiz Kallek, “Mudârame”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudarebe> (20.09.2019); Hasan Ellek, **İslam Hukukunda Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudârame)**, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006, ss.140; Pınar Özlem Demir, **İslam Hukukunda Sınırlı Mudarebe (Emek-Sermaye) Şirketi ve Günümüzde Katılım Bankaları Uygulamalarındaki Yeri**, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, Vedat Kipaçılık, İstanbul 2009, c.1, ss. 539-560.

Çalışmamızda faizsiz bankacılık sistemi üzerine yapılan araştırmalar, temel başvuru kaynaklarımız olmuştur.³⁴ Servet Bayındır'ın faizsiz bankacılık sistemini ele alan **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, (2005) adlı doktora çalışması³⁵ bu kaynaklardan biridir. Eserde bankanın tarihî gelişimi, sermaye toplama ve kullandırma yöntemleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yazar, araştırmasında çağdaş mudârabenin mahiyeti ve işleyişi hakkında önemli bilgilere yer vermiştir. Mudârabe sermayesinin işletildiği katılma hesaplarının çalışma sürecini detaylı olarak ele alması bakımından önemli bir çalışmadır. Ayrıca ülkemizdeki katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri, “Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmeliği”nin 19 uncu maddesinin a, b, c, ç ve d fıkraları esas alınarak incelenmiştir.³⁶

Kârla İlgili Çalışmalar

Çalışmamızı mevcut mudârabe araştırmalarından ayıran en önemli husus, mudârabe kârına odaklanmış olmasıdır. Kâr hakkında ciddi bir literatürden söz edilebilirken mudârabe kârı ile ilgili müstakil çalışmalardan henüz bahsedilememektedir. Ancak katılma hesaplarının kârını inceleyen çalışmalar, mudârabe kârına temas etmektedir. Bu sebeple mudârabe kârı ile ilgili meseleler, bu hesaplarla ilgili yapılan araştırmalara üzerinden takip edilmiştir. Çalışma boyunca mudârabe kârı ile ilgili sıkça başvurulmuş eserler şöyledir:

a) Katılma hesaplarının kârı ile ilgili nitelikli ve en erken çalışmanın, Kevser Abdulfettah Mahmut Ebecî'ye ait olduğu tahmin edilmektedir. Ebecî, **Kıyâsu ve tevzîu'r-rihb fi'l-benki'l-İslâmî**, (1985) adlı çalışmasında³⁷ katılma hesaplarının kâr dağıtımını ve faizsiz bankalarda tatbik edilen kâr dağıtım cetvellerini ele almıştır. Ebecî'nin çalışması, sıkça başvurduğumuz kaynaklar arasında yer almıştır.

³⁴ Banka mudârabesi hakkında yapılan çalışmaların bazıları şunlardır: Nuri Aksoy, “İslam'da Mudaraba ve Katılım Bankacılığında Uygulama Potansiyeli”, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 2017.

³⁵ Servet Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, Rağbet yay. İstanbul, 2005.

³⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10738&MevzuatIliski=0&sourceXmlSeach=kredi%20i%C5%9Flemleri>.

³⁷ Kevser Abdulfettah Mahmut el-Ebecî, “Kıyâsu ve tevzîu'r-rihb fi'l-benki'l-İslâmî”, **Mevsûatü'l-İktisâdî'l-İslâmî**, Dâru's-selâm, Kahira, 2009. Bu çalışmanın kötü bir taklidi sayılabilecek Ziyade'nin **Kıyâsur-rihb ve tevzîuhu fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye**, (2014) adlı bir çalışması vardır.

b) Latif Muhammed Abdullah Serhî, “**Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh ve tevzîihâ fi’l-bunûki’l-İslâmiyye**” (1995) adlı araştırmasında³⁸ İslam İktisadında kâr mefhumunu ayrıntılı olarak incelemiş, akabinde katılma hesaplarındaki kârın hesaplanması ve dağıtılması usûllerine temas etmiştir. İslam dünyasında faaliyet gösteren bazı bankalar üzerinde yaptığı ampirik çalışmaların verilerini, çalışmasında fikhî ve iktisadî tahliller için kullanmıştır. Serhî, çalışmasında katılma hesaplarının yönetiminde hesap sahiplerinin de söz sahibi olması gerektiğini vurgulamış, mudâربه yatırımına yönelik doğrudan ve dolaylı masrafların netleştirilmesi gerektiğini söylemiş ve bazı önerilerle çalışmasını sonlandırmıştır. Katılma hesabı karının dağıtımını ele alırken söz konusu çalışmadan çok istifade edilmiştir.

c) İslam İktisadı alanında özgün çalışmalarıyla bilinen Sami Hammûd “**Meâyîrû ihtisabi’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslâmiyye**”, (1996) adlı bir makale³⁹ yayımlanmıştır.

d) Kâr hakkında nitelikli çalışmalar arasında kabul edilen diğer bir araştırma, Şemsiyye bt. Muhammed İsmail’in “**er-Ribh: devâbituhu fi’l-fıkhî’l-İslâmî ve-tahdîduhu fi’l-müessesâti’l-İslâmiyye**” (1999) adlı doktora tezidir.⁴⁰ Dâru’n-nefâis tarafından yayımlanan çalışmanın uzun zamandan beri tekrar baskısı yapılmamıştır. Kendinden sonra yapılan çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından kayda değer bir çalışmadır.

e) Adil Abdulfudayl Îd tarafından doktora tezi olarak hazırlanan “**er-Ribh ve’l-hasâra fî muâmelâti’l-mesârifi’il-İslâmiyye**” (2007) adlı eser⁴¹ kapsamlı bir çalışmadır. Yazar, araştırmasının başında takip edeceği plan ve yöntemi ayrıntılı olarak açıklamış ve araştırma boyunca buna sadık kalmaya çalışmıştır. Kâr ve karla ilgili kavramların ayrıntılı bir şekilde incelendiği emek mahsûlü bir çalışmadır. Konuyla doğrudan ilişkili olmayan kavramların ayrıntılı bir şekilde ele alınması

³⁸ Latif Muhammed Abdullah es-Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh ve tevzîihâ fi’l-bunûki’l-İslâmiyye”, Câmiatü’l-Yermûk, Yüksek Lisans Tezi, 1995.

³⁹ Sami Hasan Hammûd, “Meâyîrû ihtisabi’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslâmiyye”, **Dirâsa iktisâdiyye İslâmiyye**, 1996, c. 3, 4, sy. 1, 2, ss. 83-112.

⁴⁰ Şemsiyye Bt. Muhammed İsmail, “er-Ribhu ve devâbituhâ fi’l-fıkhî’l-İslâmî ve tahdîduhu fi’l-müessesâti’l-İslâmiyye”, Câmiatü’l-Ürdüniyye, Ürdün, 1999.

⁴¹ Adil Abdulfudayl el-Îd, **er-Ribh ve’l-hasâra fî muâmelâti’l-mesârifi’il-İslâmiyye**, Daru’l-fikri’l-câmiî, İskenderiyye, 2007.

araştırmanın bütünlüğünü bozmuştur. Şüphesiz zikrettiği bilgiler önemli ve faydalıdır ancak bu gereksiz bilgiler, konunun dışına çıkmasına sebep olmuştur.

f) Abdulhalîm Ammâr Garbî'nin “**Kıyâsu ve tevzîu'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslâmmiyye**”, (2007) adlı çalışması modern iktisat konuları ile fıkıh konularının karşılatırıldığı önemli bir çalışmadır. İktisadî sistemlerde var olan kâr teorileri, muhâsebe kârı ve bankalarda gerçekleşen kârlar ve bu kârların dağıtımları etraflıca incelenir. Çalışmada iktisadi sistemlerin üretim araçları, fıkıhla mukayeseli bir bakış açısıyla ele alınır. Çalışma, bankaların güncel kâr dağıtım uygulamalarına değinir. Ayrıca klasik ve çağdaş mudârabenin benzeyen yönleri üzerinde durulur. Fıkıh kaynaklarına inilmeden modern çalışmalara atıfla İslam İktisadındaki kâr nazariyeleri temellendirilmeye çalışılmıştır.

g) İsa Dayfullah Mansur, “**Nazariyetü'l-erbâh fi'l-mesârifi'l-İslâmiyye**” (2007) adlı çalışması⁴² ile kâr teorilerini inceler. Beş bölümden oluşan çalışma; kâr mefhumu, kâr ile ilgili kavramlar, kârın tahakkuk zamanı ve mudârabede kâr mefhumunu ele alır. Çalışmada mudâra ve kârına bir bölüm ayrılır. Daha sonraki bölümlerde katılım bankalarında kârın istihkakı, paylaşımı vb. meseleler detaylı bir şekilde ele alınır. Ayrıca bu çalışmada şirketlerdeki kâr dağıtım uygulamalarına değinilmiştir.

h) Muhammed Ömer Hacî tarafından “**er-Ribh fıkhiyyen ve'ktisâdiyen**”, (2010) adıyla kaleme alınan çalışma, kârı ayrıntılı olarak ele alır. Küçük hacimli (112 sayfa) bir inceleme olmasına rağmen eserde kâr konusu gayet başarılı bir şekilde özetlenmiştir. Çalışmanın sonuna kadar kâr odaklı tahliller yapılmıştır.

Türkiye’de fikhî açıdan kârla ilgili ilk müstakil çalışma, muhtemelen Hamdi Döndüren’in “**İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri**”, (1984) adlı doktora tezidir.⁴³ İlgili tezde mudâra ve kârına ilişkin kayda değer bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra İSAV tarafından düzenlenen “Tartışmalı İlmî

⁴² İsa Dayfullah el-Mansûr, **Nazariyetü'l-erbâh fi'l-mesârifi'l-İslâmiyye dirâsatün mukârene**, Dâru'n-nefâis, Amman, 2007.

⁴³ Hamdi Döndüren, **İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri**, İnce Matbaacılık Tesisleri, Balıkesir, 1984.

Toplantılar Dizisi”nin ilki kâra tahsis edilmiştir. Hayrettin Karaman tarafından tetkik edilerek yayına hazırlanan “**İslam Hukukuna Göre Alışveriş’te Vâde Farkı Ve Kâr Haddi**” (1987) adlı çalışma⁴⁴ mudârabe kârından daha ziyade alışverişlerdeki kâr hadleri üzerine yoğunlaşır. Kârla ilgili tartışmaların derlendiği nitelikli bir araştırmadır. Bu bağlamda Âdem Esen’in **Sosyal Siyaset Açısından İslâm’da Ücret**, (1993) adlı çalışması kâr ücret ayrımı açısından özgün bir çalışmadır.⁴⁵ Ayrıca Hadi Sağlam’ın “İslam Hukukunda Kâr Kavramı” (1995) adlı yüksek lisansı, kârı genel olarak inceleyen ilk çalışmadır, denilebilir.⁴⁶

Tezde ülkemizdeki katılma hesaplarının kârını ele alınırken iki önemli çalışmaya da başvurulmuştur. İlki, 21-22 Mayıs 2016 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesi ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından düzenlenen “Fıkîhî Değerlendirmeler Işığında Katılım Fonları ve Birim Değer Çalıştayıdır. Diğeri de 12-14 Ekim 2017 tarihleri arasında Din İşleri Yüksek Kurulu Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-VII içinde bu konun ele alındığı çalıştayıdır. Ayrıca mudârabe temelli katılma hesapları, incelenirken 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 3 üncü maddesine atıflar yapılmış⁴⁷ ve bunun yanı sıra ilgili yönetmeliklere sıkça başvurulmuştur.

Yukarıda ele alınan her bir çalışma şüphesiz kendi sahasında bir boşluğu doldurma iddiasındadır. Bahsi geçen çalışmaların bir kısmı muhteva açısından bazıları da yöntem açısından kayda değerdir. Bununla birlikte bazı çalışmaların birbirini tekrar niteliğinde bazılarının da teorik bir zeminden yoksun oldukları görülmüştür. Sonuç olarak mevcut çalışmalar, mudârabe kârını müstakil olarak ele almamıştır. Bu çalışma, mudârabe kârına odaklanarak önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

⁴⁴ Hayrettin Karaman, Ali Şafak, **İslam Hukukuna Göre Alışveriş’te Vâde Farkı ve Kâr Haddi**, İSAV Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1987.

⁴⁵ Adem Esen, **Sosyal Siyaset Açısından İslâm’da Ücret**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, Ankara.

⁴⁶ Hadi Sağlam, “İslam Hukukunda Kâr Kavramı”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.

⁴⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>, s. 9539.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUDÂRABE SÖZLEŞMESİNE VE KÂRA GENEL BAKIŞ

I. MUDÂRABE

Bu kısımda mudârabenin mahiyeti, çeşitleri ve kuruluşu esnasında gündeme gelen fikhî hükümler tartışılmaktadır.

A. Tanımı, Hukukî Mahiyeti, Meşrûiyeti ve Tarihsel Gelişimi

1. Tanımı

Mudârabe (مضاربة), “ض-ر-ب” kökünden türetilmiş müfâale vezninde bir masdardır.⁴⁸ Bu kelimenin kökeni olan “darb” sözlükte; “yürüme, yolculuk etme, isteme ve kârdan pay alma” anlamlarına gelmektedir.⁴⁹ Kelimenin seyahat etme anlamına istinâden ticaret için yolculuk yapmaya, “ed-darbu fi’l-arz” denilmiş⁵⁰ mudârabe de bu terkidenden mecaz yoluyla türetilmiştir.⁵¹ Mudârib ve sermayedar kârdan pay aldığı için de bu işleme, mudârabe denilmiştir. Kâr elde etmek için seyahat eden kimseye *mudârib*, onun sermayedar ile yaptığı anlaşmaya da *mudârabe* ismi verilmiştir.⁵²

⁴⁸ Ebu’l-fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, **Lisânu’l-arab**, 15 c., “d-r-b” md., Dâru sadır, Beyrut, 1414, c. 1, s. 545; er-Râğıb el-İsfehânî, **Müfredâtü elfâzi’l-Kur’an**, “d-r-b” md., Thk. Safvan Adnan Davûdî, Dâru’l-kalem, Dımeşk, 2011, s. 505.

⁴⁹ Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, **Mu’cemü mekâyisi’l-luga**, 6 c., “d-r-b” md., Thk. Abdusselam Muhammed Harun, Darul-fikr, 1399/1979, c. 3, s. 398; İbn Manzur, **Lisânu’l-arab**, “d-r-b” md., c. 1, s. 544; Muhammed Mürteza ez-Zebîdî, **Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l kâmus**, “d-r-b” md., Nşr. Heyet, Dâru’l-hidâye, c. 3, s. 25, 251.

⁵⁰ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, **Tâcu’l-luga ve sıhâhu’l-arabiyye**, 6 c., “d-r-b” md., Thk. Ahmet Abdulgafur Attar, Daru’l-ilm li’l-melâyîn, Beyrut, 1407/1987, c. 1, 168; Ebu’l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyid b. Alî el-Mutarriżî el-Hârizmî, **el-Muğrib fi tertûbi’l-mu’rib**, “d-r-b” md., Dâru’l-kitâbi’l-arabî, ts., s. 281; İbn Manzur, **Lisânu’l-arab**, “d-r-b” md., c. 1, s. 545; Zebîdî, **Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l kâmus**, c. 3, s. 251; Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, **el-İktisâb fi rızkı’l-müstedâb**, Nşr. Mahmut Artuş, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1986, s. 41; Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî, **Tilbetü’t-talebe fi’l-istilâhâtü’l-fikhiyye**, Nşr. Nasruddin et-Tûnisî, y.y., Kahire, 2008, s. 520.

“Darabe fi’l-arz” kelimesinin diğer bir anlamı da cihad, hac ve Allah’a yakınlık için sefere çıkmaktır. “darabe fi’l-arz” terkibi “darabe el-arza” şeklinde harf-i cersiz olarak kullanıldığında ise tuvalet ihtiyacını gidermek için yola düşmek anlamına gelmektedir. Bkz. Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib İbn Atıyye el-Endelûsî, **el-Muharrerü’l-veciz fi tefsiri’l-kitâbi’l-aziz**, Nşr. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 2002, c. 5, s. 391.

⁵¹ Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, **Esâsü’l-belâga**, 2 c., Thk. Muhammed Basil Uyûn Es’sûd, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1419/1998, c. 1, s. 577; Ebu’l-Bekâ el-Kefevî, **el-Külliyât**, “d-r-b” md., Thk. Adnan Derviş, Muhammed Mısıri, Müessesetü’r-risâle, Lübnan, 2016, s. 480.

⁵² Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, **el-Mebsût**, Dâru’l-marife, Beyrut, 1989, c. 22, s. 18; Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Damat Efendi Şeyhîzâde, **Mecma’u’l-enhur fi şerh-i mülteka’l-ebhur** (Durrü’l-müntekâ ile birlikte), Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye,

Mudârame, fıkıh eserlerinde *muâmele*⁵³ ve *kırâd/mukârada* kelimeleriyle de ifade edilmiştir. Iraklı fakihler, ilgili sözleşmeye ayetin lafzına (يُضْرَبُونَ فِي الْأَرْضِ) uygun olması sebebiyle *mudârame*,⁵⁴ Hicazlı fakihler ise sermayedar kendi malından bir parça koparıp (قَرْض)⁵⁵ mudâribe teslim ettiği için *kırâd* ismini vermiştir.⁵⁶ Sonuçta *mudârame* ve *kırâd* kavramları aynı akdin iki farklı ismi olarak kabul edilmiştir.⁵⁷ Ancak çağdaş literatürde yaygın olarak mudârame kavramı kullanılmaktadır. Diğer yandan bazı modern çalışmalarda mudârame, *spekülasyon* kavramı için de kullanılmış fakat mudârame sözleşmesiyle karıştırıldığı için söz konusu kullanım hatalı bulunmuştur.⁵⁸

Klasik fıkıh eserlerinde çeşitli mudârame tanımlarına rastlamak mümkündür. Burada mudârabenin fıkıh mezheplerindeki algılanış biçimlerini yansıtan tanımı tespit edebiliriz. Hanefî mezhebine ait muhtasâr fıkıh metinlerinin yazılmaya başlandığı

Beyrut, 1998, c. 3, s. 443; Şemsüddin İbn Kudâme, *Şerhü'l-kebîr*, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr li't-tibâ'a ve'n-neşr ve't-tevzî, Cîze, 1995, c. 14, s. 54; Şemsüddin Muhammed el-Horasnâ el-Kuhustânî, *Câmiu'r-rumûz: Şerhü muhtarsari'l-vikâye*, 2 c., Nşr. Kebîruddin Ahmet, Matbaatü balat, Kalküta, 1274/1858, c. 2, s. 501; Ali b. Süleyman Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr li't-tibâ'a ve'n-neşr ve't-tevzî, Cîze, 1995, c. 14, s. 54; Mustafa es-Suyûtî Ruheybânî, *Matâlibu ulî'n-nühâ fî şerhi gayeti'l-müntehâ*, Menşurâtü'l-mektebi'l-İslâmî, Dimeşk, ts., c. 3, s. 513; Mansûr b. Yûnus el-Buhûtî, *Şerhü müntehe'l-irâdât dekâik üli'n-nühâ li-şerhi'l-müntehâ* Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risâle Naşîrûn, 2000 c. 3, s. 563; Şihâbuddîn Karâfî, *ez-Zehîra*, Thk. Ustaz Saîd E'rab, Dâru'l-mağribi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, c. 6, s. 23
⁵³ Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, 10 c., Dâru'l-kitâbi'l-ilmiyye, Beyrut, c. 8, s. 8; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye Şerü'l-Hidâye*, 10 c., Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1970, c. 5, s. 87; Zeylâî, *Tebyînu'l-hakâik*, c. 5 s. 515; Şemsüddin Muhammed b. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ marifet-i meân-i elfâzi'l-minhâc*, Nşr. Muhammed Halil Aytanî, Dâru'l-marife, Beyrut, 1997, c. 2, s. 404; Fütûhî İbnü'n-Neccâr, *Münteha'l-irâdât fî cem'i'l-Mukni' ma'a't-Tenkîh ve ziyâdât*, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1999, c. 3, s. 21.

⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 18, Kâsânî, *Bedâiu's-senâi*, c. 8, s. 4; Kuhustânî, *Câmiu'r-rumûz*, c. 2, s. 501. Ayrıca bkz. Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 14, s. 54; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, c. 8, s. 497.

⁵⁵ Neseî, *Tilbetü't-talebe*, s. 520. Sermayedarın sermaye üzerindeki yetkisinin koparılması sebebiyle de bu ismin verildiği söylenir. Bkz. Bedreddin el-Aynî, *Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Dâru'l-fikir, Lübnan, 1980, c. 7, s. 653.

⁵⁶ İbn Rüşd el-Ced, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, Dâru'l garbi'l-İslâmî, Thk. Muhammed Hacî, Beyrut, 1988, c. 3, s. 5; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c. 5, s. 280; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 438; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 399; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s.181; Muhammed b. Ömer Buceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb 'ala'l-hatîb*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1996, c. 3, s. 535; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, Thk. Heyet, Vizârü'l-adl fi'l-memleketi'l-arabiyyeti's-suûdiyye, 2006, c. 8, s. 497.

⁵⁷ Burhânüddin Sadru's-şeriâ b. Maze el-Buharî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, Nşr. Eşref Nur Ahmet, İdaretü'l-Kur'an, c. 18, s. 133; Mâverdî, *el-Mudârame*, s.117; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, s. 499

⁵⁸ AAOIFI, *Meâyîru'l-muhâsebe*, s. 297; Abdullah Durmuş, *Fıkhi Açidan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2009, s. 50; Rahhal İsmail Be'lâdil, *Silsiletü'l-fetâvâ el-mâliyye el-muâsıra: fetâvâ el-mudârame*, el-Ma'hedü'l-İslâmî li'l-buhûs ve't-tedbîr, Cidde, 1440/2019, s. 36.

IV/X. asırdan önce mudârabeye akdinin tanımını tam olarak bulmak güçtür. Bu tarihten önce mudârabeye ile ilgili daha ziyade tasvîri ifadelere yer verilmiştir. Efrâdını câmi ağyarını mâni ilk mudârabeye tanımı Ebu'l-Leys Semerkandî'ye (ö. 373/983) aittir. Müellif, mudârabeyi “tarafılardan birinin sermayesini, diğferinin emeğini ortaya koyduğı ortaklık sözleşmesi” diye tanımlamıştır.⁵⁹ Nitekim daha sonraki Hanefî fıkıh eserlerinde, tanımda yer alan “şerike” ifadesinin normal şirket akdi anlamında olmayıp kârda ortaklık olduğuna işaret edilmiştir.⁶⁰ Kârda ortaklığın belirgin bir şekilde ifade edildiğı tanım ise Timurtaşî'nin (ö. 1006/1598) *Tenvîrü'l-ebşâr* adlı eserinde yer almaktadır. Ona göre mudârabeye “tarafılardan birinin sermayesini, diğferinin emeğini ortaya koyduğı kâr ortaklığı sözleşmesi”dir.⁶¹ Bu tanımı, diğferlerinden ayıran en önemli husus, kâr ortaklığının merkezi konuma alınmış olmasıdır. Mezhebin diğfer metin ve şerh türü eserlerinde de ilgili sözleşme, bu minval üzerine tanımlanmıştır.⁶²

IV. asır Mâlikî fakihlerinden İbnü'l-Cellâb'ın (ö. 378/988) *et-Tefrî'*inde mudârabeye akdi tam olarak tanımlanmadan yalnızca tasvir edilmiştir.⁶³ Daha sonra Halil b. İshak el-Cündî (ö. 767/1374), mudârabeyi; “bir kimseye, ticarete işletmesi için belirli bir kâr oranı karşılığında, basılmış paranın vekâleten teslim edilmesi” diye tarif etmiştir.⁶⁴ Diğfer yandan Malikîlerin başka bir muhtasar metni *Ekrabu'l-mesâlik*'te ise “vekâlet verme” (توكيل) yerine “verme” (دفع) ifadesi kullanılmıştır.⁶⁵

⁵⁹ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, **Hizânetü'l-fıkıh**, Nşr. Muhammed Abdüsselam Şahin, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2005, s. 236. Semerkandî'nin ifadesi şöyledir:

عقد على الشركة بمال من احد الشركين رب المال ومن الاخر المضارب عمل.

⁶⁰ Ebu'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğînânî, **el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî** (Leknevî şerhiyle), 6 c., el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1986, c. 6, s. 166; Kâsânî, **Bedâiu's-senâi**, c. 8, s. 24.

⁶¹ İbn Âbidîn, **Reddü'l-muhtâr a'la dürrü'l-muhtâr**, Thk. Abdülmecid Halebî, Dâru'l-mâriye, Beyrut, 2015 c. 8, s. 497. Timurtaşî'nin ifadesi şöyledir:

عقد شركة في الربح بمال من جانب وعمل من جانب.

⁶² Ebu'l-hüseyin Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî, **Muhtasaru'l-kudûrî**, Thk. Said Bektaş, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2016, s. 171; Damat Efendi Şeyhîzâde, **Mecma'u'l-enhur**, c. 3, s. 443; Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 166; Kâsânî, **Bedâiu's-senâi**, c. 8, s. 24; Muhammed Amîmü'l-ihsân el-Müceddedî el-Bereketî, **et-Ta'rifâtü'l-fıkhiyye**, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003, s. 209; Ganim el-Bağdadî, **Mecmaü'd-damânât**, c. 2, s. 651

⁶³ İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî'**, c. 2, s. 56

⁶⁴ Halil b. İshak el-Cündî, **Muhtasaru Halil** (Şifâu'l-ğalil ile birlikte), Thk. Ahmed Mahmud Atmûnî Dâru'l-Hadis, Kahire, 2015, s. 673. Halil b. İshak el-Cündî'nin tanımı şöyledir:

القراض توكيل على تجر في نقد مضروب مسلم بجزء من ربحه.

⁶⁵ Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Derdîr, eş-Şerhu's-Sağîr alâ ekrabi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmam-i Mâlik (Sâvî'nin haşiyesi, Bulğatü's-sâlik ilâ ekrabi'l-mesâlik ve Mubârek'in tâliki, el-Hâvî ile birlikte), Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2013, c. 6, s. 2759.

Mezhebe ait diğer eserlerde de yukarıdaki mudârabeye tanımlarına benzer tanımlar yapılmıştır.⁶⁶

İlk dönem Şafîî fakihlerinden Şîrazi (ö. 476/1083)⁶⁷ ve Cüveynî (ö. 478/1085)⁶⁸ ilgili akdi yalnızca tasvir etmekle yetinmiştir. Daha sonra Nevevî (ö. 676/1277), *Minhâcü't-Tâlibîn*'de mudârabeyi “kârı aralarında ortak olmak üzere bir kimsenin ticaret amacıyla bir başka şahsa sermaye vermesi”⁶⁹ şeklinde tarif etmiştir.⁷⁰ Büceyrimî (ö. 1221/1806) ise mudârabeye tanımındaki “verme” kelimesi yerine “vekâlet verme” tabirini kullanmıştır.⁷¹

Hanefî, Malikî ve Şafîî fakihler mudârabeye akdini müstakil bölümlerde incelerken Hanbelîler, mudârabeyi şirket bahsiyle birlikte ele almıştır.⁷² Hanbelî fakihler, bu akdi “mal ve beden ortaklığı”⁷³ olarak tanımlamış⁷⁴ ancak mezhebin genel kabul gören tanımı, “kârı aralarında paylaşmak üzere, bir kimsenin diğerine ticaret için bir miktar sermaye vermesi” şeklindedir.⁷⁵

⁶⁶ İbn Rüşd el-Hafîd, **Bidâyetü'l-müçtehid**, c. 3, s. 236; İbn Rüşd el-Ced, **el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât**, c. 3, s. 8. Ayrıca Karafî'ye göre mudârabeye, kârdan bir hisse karşılığında menfaatin satımıdır. Bkz. Karafî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 23.

⁶⁷ Şîrâzî, **el-Mühezzeb**, c. 3, s. 474-475

⁶⁸ Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 437

⁶⁹ Nevevî Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, **Minhâcu't-tâlibin ve 'umdetü'l-müftîn**, Nşr. Muhammed Tahir Şaban, Dâru'l-minhâc, Lübnan, 2005, s. 300. Nevevî'nin metni şöyledir:

أن يدفع اليه مالا ليُتجر فيه والربح مشترك.

⁷⁰ Benzer tanımlar için bkz. Şîrbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 399; Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm Râfiî, **el-Aziz şerhu'l-vecîz (Şerhu'l-kebîr)**, Nşr. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Abdulmevcud, Dâru'l-kütübî'l ilmiyye, Beyrut, 1997, c. 6, s. 3; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, **Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib**, (Şehâbeddin er-Remlî'nin hâşiyesiyle birlikte) Nşr. Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 2001, c. 5 s. 323; Yahya b. Ebu'l-Hayr İmrânî, **el-Beyân fî mezhebi'l-İmami's-Şâfiî**, Nşr. Kasım Muhammed en-Nevevî, Dâru'l-minhâc, Lübnan, 2000, c. 7, s. 181.

⁷¹ Büceyrimî, **Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb: el-ma'rûf bi'l ikna' fî halli'l-elfâzi ebî Şüca'**, Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut, 1996, c. 3, s. 558.

⁷² Ebû'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Hırakî, **Metnü'l-Hırakî: Ala mezhebi Ebî abdillah ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî**, Nşr. Dâru's-Sahâbe li'ttûrâs, 1413/1993, s. 74

⁷³ Muvaffakaddin İbn Kudame **el-Muğnî**, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Halvu, Dâru'l-alemi'l-kütüb, Riyad, 1997, c. 7, s. 132. Muğnî'de tanım şöyle ifade edilmektedir:

أن يشترك بدن بمال.

⁷⁴ İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 132; Şemseddin İbn Müflih, **Kitâbü'l-Furû ve maâhu tashîhu'l-furû ve haşiyetü İbn Kundüs**, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 2003, c. 7, s. 82; Zerkeşi, **Şerhu'z-Zerkeşi alâ Muhtasari'l-Hırakî**, Thk. Abdullah b. Dehîş, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, 2009, c. 2, s. 516.

⁷⁵ Ebu'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen Kelvezânî, **el-Hidâye**, Thk. Abdullatif Hemîm, Mahir Yasin Fahl, Şeriketü'l-ğarâse li'n-neşr ve't-tevzî, Kuveyt, 2004, s. 285. Benzer tanımlar için bkz. İbn Müflih, **Kitâbü'l-Furû ve maâhu tashîhu'l-furû ve haşiyetü İbn Kundüs**, c. 7, s. 82; İbn Kudame,

Yukarıda ele aldığımız tanımlar, birçok açıdan birbirlerine benzemektedir. Bazı mudârame tanımlarında;⁷⁶ verme (دفع) ve vekâlet verme (توكيل) kelimelerinin kullanımı dikkat çekmektedir. Tanımlardaki “verme” kelimesi, mudârame sermayesinin mudârame teslim edilmesi anlamında kullanılmış, bununla da zımnen mudârame sermayesinin alacak (deyn) olmayacağı ifade edilmiştir. Fakat mudârame, “verme” eyleminden önce veya o esnada meydana gelmektedir.⁷⁷ Nitekim icâb ve kabulden sonra mudârame akdi gayr-ı lazım olarak kurulmaktadır. Dolayısıyla mudâramenin “verme” kelimesiyle tarif edilmesi, tanımda bir eksikliğe sebep olabilmektedir. Çünkü “verme” ifadesi akdin sıhhati için gerekli bir şarttır ancak kuruluşu için zorunlu değildir.

Bazı eserlerde mudârame, “vekâlet verme” kelimesiyle de tanımlanmıştır. Hâlbuki vekâlet, mudâramenin mahiyetinde bir işlem olmayıp yalnızca hükümlerinden bir tanesidir.⁷⁸ Söz konusu hüküm, mudâribin tasarrufundan sonra oluşmaktadır. Dolayısıyla mudâramenin “tevkil” kelimesiyle tanımlanması yanıltıcı olabilmektedir. Kanaatimizce söz konusu iki kavram yerine mudâramenin “عقد: sözleşme” kelimesiyle ifade edilmesi daha isabetli olacaktır. Günümüz bazı mudârame çalışmalarında da mudâramenin taraflar arasında bir “sözleşme” olduğuna vurgu yapılmıştır.⁷⁹

Mudârame tanımlarında yer alan “şerike” kelimesinden hareketle, akdin ortaklık olduğu söylenmiştir. Oysaki bu kelimeyle diğer ortaklıkların değil de kârda ortaklığın kast edildiği bilinen bir gerçektir. Nitekim mezheplerin şerh türü eserlerinde ortaklığın kârda gerçekleştiği belirgin olarak ifade edilmiştir.⁸⁰ Çünkü mudârib, sermayede ortak

el-Muğnî, c. 7, s. 132; Ali b. Süleyman Merdâvî, **el-İnsâf fî ma‘rifeti’r-râcih mine’l-hilâf**, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr li’t-tibâa ve’n-neşr ve’t-tevzî, Cîze, 1995, c. 14, s. 54; Fütûhî İbnü’n-Neccâr, **Münteha’l-irâdât fî cem‘i’l-Mukni‘ ma‘a’t-Tenkîh ve ziyâdât**, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1999, c. 3, s. 20; Merî b. Yusuf Makdisî (Kermî), **Gayetü’l-müntehâ fî cem‘i’l-iknâ ve’l-müntehâ**, Hrz. Yasin İbrahim Mezrûî, Raid Yusuf Rûmî, Müesseset-ü Garas, Kuveyt, 2007, c. 1, s. 692.

⁷⁶ Hanefilerden mudârabeyi def kelimesiyle tanımlayanlar için bkz. Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandî, **Tuhfetü’l-fukahâ**, 3 c., Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrût, 1993, c. 3, s. 10; Babertî, **el-İnâye**, c. 5, s. 87; Aynî, **el-Binâye**, c. 7, s. 653

⁷⁷ Şemseddin Ahmed Kadızâde Efendî, **Netâicü’l-efkâr fî keşfi’r-rumûz ve’l-esrâr** (Tekmiletü Fethi’l kadîr), y.y. Musatafa el-Babi el-Halebi, 1970, c. 8, s. 445

⁷⁸ Kadızâde, **Netâicü’l-efkâr**, c. 8, s. 447

⁷⁹ Abdullah b. Ahmed b. Osman Huveytır, **el-Mudârame fî ş-şeri’ati’l-İslâmiyye**, Kunûzu İşbilya, Riyad, 2006, s. 27; Debû, **Akdü’l-mudârame**, s. 31

⁸⁰ Haddâd, **Cevheretü’n-neyyire**, c. 3, s. 441; Molla Miskîn, **Şerhü kenzi’d-dekâik**, c. 1-2, s. 112

olmadığı gibi meydana gelen maddî zarara da ortak değildir. Hâlbuki mudârabede ortaklık, yalnızca akdin bir aşamasında gerçekleşmekte, o da akdin semeresi (kâr) safhasındadır.⁸¹ Buna rağmen bazı klasik ve modern⁸² çalışmalarda mudârabeye, ortaklık olarak tanımlanmıştır. Örneğin klasik fıkıh eserlerinde mudârabenin şirketin bir türü (نوع من الشركة) olduğu vurgulanmış ayrıca Mecelle, “ortaklık” vurgusunu akdin temel odağı haline getirmiş ve şirket bahsinin altında incelediği mudârabeyi “bir taraftan sermaye ve diğer taraftan sa’y-ü amel olmak üzere bir nev’-i şirkettir” şeklinde tarif etmiştir.⁸³

Mudârabeye, kârda ortaklık gayesiyle taraflardan birinin sermayesini, diğerinin emeğini ortaya koyduğu bir sözleşmedir. Dolayısıyla mudârabenin; selem, istisna‘ vb. akitler gibi kendine özgü bir sözleşme olduğunu söyleyebiliriz.

2. Hukukî Mâhiyeti

Fakihlerin mudârabenin niteliğine yönelik yaklaşımları, akdin klasik akit tasnifinde nerede konumlandırılacağına bağlı olarak değişmektedir.⁸⁴ Mudârabenin mâhiyetine dair iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Birinci yaklaşıma göre mudârabeye, icâre akdine benzetmekle birlikte birtakım farklı yanları vardır. Bu durumda akit, fıkıhın genel ilkelerine aykırı (alâ hilâfi’l-kıyâs) olarak istihsânen meşrûiyet kazanır. İkinci yaklaşıma göre ise mudârabeye, şirket akdine benzetilerek fıkıhın genel ilkelerine uygun olarak kıyâsen meşrû olmuştur.

Birinci yaklaşım sahipleri (Hanefî, Malikî ve Şafiîler), mudârabeyi icâreye benzettikleri için, akdi bedelli (muâvazalı) akitler grubunda değerlendirmiştir.⁸⁵ Çünkü mudârib, bir bakıma sermaye sahibinin çalışanıdır. Hatta mudâribin kârdan alacağı pay, işçiye verilen ücret gibi kabul edilmiştir.⁸⁶ Ayrıca mudârabenin fasit olması durumunda icâre hükümlerini alması, icâreye benzerliğinin bir başka

⁸¹ Huvaytır, *el-Mudârabeye fi’ş-şeri’ati’l-İslâmiyye*, s. 25.

⁸² Kudât, *es-Selem ve’l-mudârabeye*, s. 158; Debû, *Akdü’l-mudârabeye*, s. 31

⁸³ Berkî, *Açıklamalı Mecelle*, s. 290 (Madde:1404).

⁸⁴ Muhammed Zekeriya Fatih el-Kudât, *es-Selem ve’l-mudârabeye*, Dâru’l-fikir, Amman, 1983, s. 171.

⁸⁵ İbn Rüşd el-Ced, *el-Mukaddimâtü’l-mümehhidât*, c. 3, s. 6, 7; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü’l-müçtehid*, c. 3, s. 236; Menûfi, *Kifâyetü’t-tâlibi’r-rabbânî*, c. 3, s. 419; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne’l-metâlib*, c. 5 s. 339; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, c. 2, s. 399;

⁸⁶ Haddâd, *Cevheretü’n-neyyire*, c. 3, s. 461.

kanıtıdır.⁸⁷ Fakat mudâribin bilinmeyen hatta *mâdum* bir ücret karşılığında çalışması gerekçe gösterilerek, mudârabenin icâreye benzetilmesine itiraz edilmiştir. Zira icârede ecîrin işi, süresi ve ücreti malumdur. Dolayısıyla icâreye kıyasla mudârabenin caiz olmaması gerekir. Ancak mudârabenin meşrûiyetine dair zikredilen deliller, kıyasın terk edilmesini zorunlu kılmış ve akdin istihsânen caiz olmasını gerektirmiştir.⁸⁸

Mudârabenin istihsânen meşrû olduğunu gösteren diğer bir delil de şudur: Mudârabe sermayesi zayi olduğunda, mudârib meydana gelen zararı tazmin etmez. Fakat mudârabe kârla neticelendiğinde mudârib, kârdan kendi hissesine düşen payı almaktadır. Böylece mudârib, “sorumluluğu üstlenilmeyen maldan” kâr elde etmiş olmaktadır. Mudârabenin söz konusu ilkeye aykırı olması sebebiyle kıyâsen caiz olmaması gerekir. Ancak mudârabe akdi bu ilkedен istisna edilerek istihsânen caiz kabul edilmiştir.⁸⁹

İkinci yaklaşım sahipleri (Hanbelîler) mudarabeyi daha farklı değerlendirmiştir. Buna göre Hanbelîler, bilhassa da İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve öğrencisi İbnü'l Kayyim (ö. 751/1350), akdin kıyâsa uygun olduğunu savunur.⁹⁰ Çünkü sermayedar ve mudârib, mudârabenin kazanç ve mahrumiyetine ortak olur. Taraflar, işletilen sermaye kâr getirdiğinde, kârı başlangıçta belirlenen orana göre paylaşır. İşletme kâr getirmediğinde de taraflardan biri sermayesinin kârından, diğeri ise emeğinin

⁸⁷ Abdülhamîd Leknevî, *Zübdetü'n-nihâye li-ümdeti'r-riâye*, s. 122.

⁸⁸ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, c. 8, s. 84; Merginânî, *Muhtârâtü'n-nevâzil*, s. 447; Râfiî, *el-Aziz şerhu'l-vecîz*, 1997, c. 6, s. 6; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 399.

⁸⁹ Merginânî, *el-Hidâye*, c. 4, s. 419; İbn Hümam, *Fethü'l kadîr*, c. 6, s.190.

⁹⁰ Mudârabenin kıyasa uygun olduğu şöyle temellendirilmektedir: “Mudârabe, müzâraa ve müsâkât kıyasa aykırıdır” diyenler, mezkûr akitlerin icâre cinsinden olduğunu zannetmiştir. Çünkü söz konusu akitlerde bir bedel karşılığında emek ortaya konulmaktadır. İcârede bedel (ivaz) ve işin (muavvaz) bilinmesi gerekir. Mezkûr akitlerde işin ve kârın malum olmadığını gördüklerinde; bu akitler kıyasa aykırıdır, dediler. Hâlbuki bu onların hatalarıdır. Çünkü mudârabe, müzâraa ve müsâkât şirket cinsinden akitlerdir. Bedel ve işin bilinmesi şartı koşulan mahza bedelli akitlerden değildir. Nitekim ortaklık, bedelli akitlerden değildir. Ancak onda bedel karışımı vardır.”

فالذين قالوا: المضاربة والمساواة والمزارعة على خلاف القياس ظنوا أن هذه العقود من جنس الإجارة؛ لأنها عمل بعوض، والإجارة يشترط فيها العلم بالعوض والمعوض، فلما رأوا العمل والربح في هذه العقود غير معلومين قالوا: هي على خلاف القياس، وهذا من غلطهم؛ فإن هذه العقود من جنس المشاركات، لا من جنس المعاوضات المحضة التي يشترط فيها العلم بالعوض والمعوض، والمشاركات جنس غير جنس المعاوضات، وإن كان فيها شوب المعاوضة.

(Takiyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmau'l-fetâvâ*, Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Mecmau'l-Melik Fehd, Medînetü'l-münevverâ, 1995, c. 20, s. 506; İbnü'l-Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkûn an-Rabbi'l-âlemîn*, Thk. Ebu Ubeyde Hasen Ali Süleyman, Dâru İbni'l- cevzi, Riyad, 2002, c. 3, s. 167, 166).

karşılığından mahrum olur.⁹¹ Ayrıca İbnü'l Kayyim (ö. 751/1350), “beden ve sermaye ortaklığı”⁹² şeklinde tanımlanan mudârabenin fasit olması durumunda mudâribe emsal ücret (*ecr-i misil*) değil de emsal kâr (*rihb-i misil*) verilmesi gerektiğini belirterek, hedefleri bakımından mudârabenin icâreden ayrıldığını iddia etmektedir.⁹³

Çağdaş dönem araştırmacılar, mudârabenin ortaklık akdi olduğunu açıkça ifade etmektedir. Zira diğer ortaklıklarda olduğu gibi mudâraibe sözleşmesinde de kâr, taraflar arasında ortaktır. Ayrıca mudâribin işi ve elde edeceği kâr miktarı diğer ortaklıklarda olduğu gibi önceden belli değildir. Mudârabeyi hedefleri bakımından icâre akdinden ziyade ortaklığa benzetirler. Çünkü mudârabede sermayenin nemalandırılması ve kârın tahakkuku amaçlanırken icârede yalnızca verilen işin yaptırılması hedeflenir. Yine mudârabenin ortaklık olduğunun kabul edilmesinin, çağın ihtiyaçlarını karşılamada daha elverişli bir yöntem olacağını ileri sürmüşlerdir.⁹⁴

Tespitlerimize göre mudârabenin ortaklık olarak tanımlanması, akdi sabit ve muayyen bir içerikte görme anlamına gelmektedir. Böylece mudâraibe akdi, işletim sürecindeki bir aşamasıyla kayıtlamaktır. Oysa mudârabenin ortaklığa benzetilmesi yalnızca tarafların kârda ortak olması durumundadır.⁹⁵ Ancak bu benzerlik, mudârabeyi söz konusu akde dönüştürmez. Çünkü bir akdin ortaklık sözleşmesi olabilmesi için tarafların asl (sermaye) ve ferde (kâr) ortak olması gerekmektedir.⁹⁶ Ayrıca diğer ortaklıklarda akdin kurulabilmesi için sermayenin diğer ortağa teslimi zorunlu değilken mudârabede sermayenin mudâribe teslim edilmesi zaruridir.⁹⁷ Bu yönüyle mudâraibe ortaklıktan ayrılmaktadır.

⁹¹ İbnü'l-Kayyim, *İ'lamu'l-muvakkûn*, c. 3, s. 168

⁹² İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 132.

⁹³ İbnü'l-Kayyim, *İ'lamu'l-muvakkûn*, c. 3, s. 168, 169,

⁹⁴ Ebû Zeyd, *Nahve tatvîri nizâmî'l-mudâraibe*, s. 30; Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudâraibe fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârabeti'l-müştereke”, c. 19, sy. 1, s. 256; Kudât, *es-Selem ve'l-mudâraibe*, s. 174; Huveytir, *el-Mudâraibe fi's-şeri'ati'l-İslâmiyye*, s. 39.

⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 19; Cessâs, *Şerhü Muhtasarı Tahavî*, c. 3, s. 368; Muhammed Veli b. Resûl el-İzmîrî el-Hanefî, *Kemâlû'd-dirâye fî cemî'i'r-rivâye min şürûhi'l-Mültekâ*, 11c., Nşr. Muhammed Musatafa el-Hatîb, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2017, c. 8, s. 319; İsfahânî, *Müfredâtü elfâzî'l-Kur'an*, s. 506.

⁹⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-senâî*, c. 7, s. 530; Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, c. 18, s. 176; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbn Hümmam, *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*, Nşr. Abdurrezzak Galib el-Mehdî, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2003, c. 6, s. 169

⁹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-senâî*, c. 8, s. 21, 22; Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur* c. 3, s. 446

Bu bağlamda mudârabenin hükümlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Mudârabe işletim sürecine girdikten sonra muhtelif aşamalardan geçip her aşamada da farklı hükümler almaktadır. Söz gelimi mudârabe sermayesi, mudâribin elinde nakit olarak bulunduğu sürece mudârib sermayedarın emîni, sermaye üzerinde tasarrufta bulunmasıyla sermayedarın vekîli, kârın tahakkuk etmesiyle de sermaye sahibinin kârda ortağı olur.⁹⁸ Mudârabe akdinin bu üç durumunu kısaca açıklayabiliriz.

Sermayedar, sermayeyi mudâribe teslim ettiğinde mudârib kendisine emanet bırakılan “emîn” kimse gibi değerlendirilir.⁹⁹ Mudâribin elindeki sermayenin vedîa hükümlerine tabi olması, yalnızca sermayenin zayı olması durumundadır. Ayrıca mudârib, teslim aldığı sermaye üzerinde tasarruf yetkisine sahipken vedîa akdindeki emîn, emanet mal üzerinde tasarruf yetkisine sahip değildir. İşte bu yönüyle mudârib, vedîa sözleşmesindeki emîn kimseden ayrılır. Dolayısıyla mudârabenin emanet akdine benzerliği sınırlıdır.¹⁰⁰

Mudârabe işletim sürecindeyken gerçekleşen ikinci durum vekâlettir. Mudârib, sermaye üzerinde tasarrufta bulunduğu anda vekîl kabul edilir.¹⁰¹ Mudâribin vekil olması vekâlet akdinin terkiğine ve mahiyetine giren bir unsur olarak değil de hükümlerinden bir hüküm olması yönüyledir. Bu nedenle mudârib ile ücretli vekil birbirinden farklıdır. Ücretli vekîl sözleşme neticesinde maktû bir meblağ veya belli bir oran alırken, mudârib ancak kâr tahakkuk edince belli bir hisse alabilir. Vekil satın aldığı malın sorumluluğunu üstlenirken mudârib tasarrufta bulunduğu mal üzerinde emîn konumundadır.¹⁰² Yine mudârabenin vekâlet akdinden ayrıldığı diğer bir husus, vekâlet işleminin yerine getirilmesiyle vekâlet sözleşmesi biterken mudârabe akdi, kâr elde etmeyi amaçladığından yapılan hukukî işlemin bitmesiyle sona ermez.¹⁰³ Bu sebeple mudâribin vekil kabul edilmesi, vekâlet akdindeki vekîl konumuna taşındığı

⁹⁸ Kadızâde, *Netâicü'l-efkâr*, c. 8, s. 448; Haddâd, *Cevheretü'n-neyyire*, c. 3, s. 442; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm* c. 3, s. 767

⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 19; Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 165; Meydanî, *el-Lübâb*, s. 269; Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 285.

¹⁰⁰ Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 729

¹⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 19; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 27; Meydanî, *el-Lübâb*, 269; Kelvezânî, *el-Hidâye*, s. 285; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 116

¹⁰² Kadızâde, *Netâicü'l-efkâr*, c. 8, s. 447; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 730

¹⁰³ Babertî, *el-İnâye*, c. 5, s. 99; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 159; Şemsüddin İbn Kudâme, *Şerhü'l-kebîr*, c. 14, s. 55, 95

anlamına gelmez. Şu halde benzerlik, yalnızca vekâlet akdinin hükümlerinden bir hüküm almış olması yönüyledir.

Mudârabenin işletim sürecinde aldığı üçüncü aşama ortaklıktır. Mudâribin tasarrufuyla sermayede bir fazlalılığın meydana gelmesiyle taraflar bu fazlalıkta ortak olur.¹⁰⁴ Ancak bu durumda mudâribin mudârabe sermayesinde her hangi bir ortaklığı söz konusu değildir. Zira mudârabe sermayesi tamamen sermayedara aittir. Mudârib, sermaye sahibinin yalnızca kârda ortağıdır (şerik). Ortaklık akdi, sermaye ve kârda ortaklığı gerektirdiği için bu durum, çoğu fukahaya göre ortaklık olarak değerlendirilemez.

Mudârib, yukarıda anlatılan her üç (emîn, vekil ve şerik) durumdan birinde akdin şartlarına muhalefet etse *gâsıb* hükümlerine tabi olur. Zira sermayedarın ileri sürdüğü şartlara aykırı davranmıştır.¹⁰⁵ Bu durumda mudârib sermayenin sorumluluğunu kendi uhdesine aldığı kabul edildiğinden kârın tamamına sahip olur. Ancak elde ettiği kâr kendisine helal (tîb) olmadığı için tasadduk etmesi istenir.¹⁰⁶ Çünkü sermayeye malik olmak için hukukî bir işlem yapmamış ve gasb yoluyla ele geçirmiştir.

Mudârabe işletim sürecindeyken akit fasit hale dönüşebilir. Mudârabe akdi herhangi bir sebeple fâsit olduğunda mudâribe ecîr hükümleri uygulanır.¹⁰⁷ Çünkü mudârabe fâsit olduğunda icâre-i fâside hükümlerine tabidir. Bu durumda mudâribe emeğinin karşılığı olan kâr yerine emsal ücret verilir.¹⁰⁸

Sonuç olarak mudârib, işletim süreci boyunca farklı konumlarda değerlendirilmekte ve buna göre de hükümler almaktadır. Fakat mudâribin almış olduğu bu hükümler, akdin terkiğine ve mahiyetine dâhil olan bir unsur değildir. Çünkü ilgili hükümler, yalnızca akdin belli aşamalarına özgüdür. Dolayısıyla

¹⁰⁴ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 19; Kâsânî, **Bedâ'î'u's-sanâ'i'**, c. 8, s. 27; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 731

¹⁰⁵ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 19, 98; Aynî, **el-Binâye**, c. 7, s. 656; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 730; Meydanî, **el-Lübâb**, 269; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 54;

¹⁰⁶ Kâsânî, **Bedâ'î'u's-sanâ'i'**, c.8, s. 27. Detaylı bilgi için bkz. **el-Mebsût**, c. 22, s. 158; Aynî, **el-Binâye**, c. 7, s. 656; Haddâd, **Cevheretü'n-neyyire**, c. 3, s. 442.

¹⁰⁷ Sadrüşşeria es-Sânî, **Şerhü'l-vikâye**, c. 4-5, s. 243

¹⁰⁸ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 19; Kâsânî, **Bedâ'î'u's-sanâ'i'**, c.8, s. 27; Aynî, **el-Binâye**, c. 7, s. 656; Kelvezânî, **el-Hidâye**, s. 285, 286

mudârabenin söz konusu aşamalardan biriyle kayıtlanmaması gerekir. O zaman mudârabenin kendine özgü bir akit olduğu ortaya çıkmış olur.

3. Meşrûiyeti

Fıkıh kaynaklarında mudârahe akdi; kitap, sünnet, icmâ ve kıyas ile temellendirilmiştir.¹⁰⁹ Mudârabenin kitapla meşrûiyetine işaret eden birçok ayet ileri sürülmesine rağmen zikredilen ayetlerin doğrudan mudârahe ile ilgili olmadığı açıktır. Ancak bu sözleşmenin kitaptan delili olarak ticareti teşvik eden ayetler¹¹⁰ kullanılmıştır.¹¹¹ Örneğin “bazılarınız geçimlerini sağlamak maksadıyla yollara düşerler”¹¹² meâlindeki âyet, makâsîdî (gâî) yorumla mudârabenin delili sayılmıştır.¹¹³ Nitekim “yollara düşerler” [يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ] ifadesindeki fiil, mudârahe ile aynı köktendir. Söz konusu ifadeyle de geçimlerini sağlamak üzere helal kazanç peşinde koşan tacirler kastedilmiş¹¹⁴ ve mudârib de bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Mudârahe akdinin sünnetten delili ise Hz. Peygamber’in (a.s) çeşitli durumlardaki takrirleridir.¹¹⁵ Hz. Peygamber (s.a.), insanların uygulayageldiği mudârabeyi¹¹⁶ ve Hz. Abbas’ın mudârib hakkında ileri sürdüğü şartları onaylamıştır. Hz. Abbas, mudâribe sermaye verirken; deniz yolculuğu yapmamasını, eşkıyalık tehlikesinden dolayı ıssız bölgelere gitmemesini ve canlı hayvan almamasını şart koşar ve bu şartlara uyulmadığında sermayeyi tazmin etmesini istemiş, bu durum Hz. Peygamber’e bildirildiğinde, kendisi bu şartları uygun bulup, onaylamıştır.¹¹⁷ Hz. Peygamber’in (s.a.) bu onayları takriî sünnettir.¹¹⁸ Hatta Hz. Peygamber’in (s.a.),

¹⁰⁹ Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, c. 5, s. 514.

¹¹⁰ Müzzemmil 73/20, Cuma 62/10, Bakara 2/198.

¹¹¹ Ebu Bekir el-Cessas, *Ahkâmu’l-Kurân*, Nşr. Sıdkı Muhammed Cemil, Dâru’l-fikr, Beyrut, 2008, c. 3, s. 672, c. 1 s. 423; Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, c. 5, s. 514.

¹¹² Müzzemmil Süresi, 73/20.

¹¹³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3-4, s. 24; Aynî, *el-Binâye*, c. 7, s. 654.

¹¹⁴ Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik*, c. 5, s. 514; Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm* c. 3, s. 714.

¹¹⁵ Babertî, *el-İnâye*, c. 5, s. 87; Râfiî, *el-Aziz şerhu’l-vecîz (Şerhu’l-kebîr)*, c. 6, s. 4.

¹¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 19; Merginânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 165; İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü’l-mümehhidât*, c. 3, s. 6.

¹¹⁷ Serahsi, *el-Mebsût*, c. 22, s. 18. Detaylı bilgi için bkz. Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 652; Kayravanî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 248.

¹¹⁸ Serahsi, *el-Mebsût*, c. 22, s. 18; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, c. 8, s. 4; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3-4, s. 24; Aynî, *el-Binâye* c. 7, s. 654; Kârî, *Fethu bâbî’l-i’nâye*, c. 2, s. 537.

zevcesi Hz. Hatice'nin (ö. 620)¹¹⁹ (r.a.) mallarını mudârame usulüyle Şam'a götürerek bilfiil mudârib olarak çalıştığı da rivayet edilmiştir.¹²⁰ Ancak Şafî fakihlerinden Büceyrimî (ö. 1221/1806), Hz. Peygamber'in mudârib olarak değil de ecîr olarak çalıştığını söylemiştir.¹²¹ Tarihçi İbnü'l Esîr'in (ö. 630/1233) açıklamaları da bunu desteklemektedir.¹²² Kanaatimizce de bu yaklaşım daha isabetlidir zira kaynaklarda Hz. Peygamber (s.a.)'in teslim almış olduğu malların satışını yaptığı nakledilmektedir. Diğer yandan Hadaka'nın kölesi Yakub'un Hz. Osman'dan bir miktar para (tibr) alarak çalıştırması, İslam döneminde bilinen ilk mudârame uygulaması olarak ifade edilmektedir.¹²³

Kitap ve sünnetin yanı sıra sahabe ve tâbiûn uygulamaları da mudâramenin meşrûiyetine bir delildir.¹²⁴ Hulefâ-i Râşidîn döneminde Ebu Musâ el-Eşârî (ö. 42/662-63) (r.a.) tarafından Hz. Ömer'in (ö. 23/644) (r.a.) oğullarına ticaret yapmaları için verilen hazineye ait malların durumu tartışılırken sahabîler, bu işlemin mudârame olarak kabul edilmesini önerir. Onların bu önerisi, bizi akdin sahâbe arasında yaygın olduğu sonucuna götürür.¹²⁵ Ayrıca Hz. Aişe'nin (ö. 58/678) bazı kimselerin mallarını mudârame usulüyle çalıştırdığına, sermaye sahiplerinin de söz konusu ticaretten kârlı çıktıklarına dair rivayetler bulunmaktadır.¹²⁶

Mudâramenin meşrûiyeti için dile getirilen diğer bir delil ise icmâdır. İcmâ delilinin temelini insanların teâmül haline getirdiği uygulamalar oluşturur.¹²⁷ İbn

¹¹⁹ Abdülmelik b. Hişâm, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, 4 c., Nşr. eş-Şeyh Fuad b. Ali Hâfız, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Lübnan, c. 1, s. 136; Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, Thk. Ahmet Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2009, c. 1-2, s. 128.

¹²⁰ Mâverdî, **el-Mudârame**, s.121; Şîrbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 399.

¹²¹ Büceyrimî, **Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb**, c. 3, s. 535.

¹²² Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (İbnü'l Esîr), **el-Kâmil fi't-târîh**, 11 c., Thk. Abdullah el-Kâdî, Muhammed Dakkak, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2010, c. 1, s. 529

¹²³ İbn Rüşd el-Ced, **el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât**, c. 3, s. 7

¹²⁴ İbn Rüşd, **el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât**, c. 3, s. 6; Şîrâzî, **el-Mühezzeb**, c. 3, s. 473.

¹²⁵ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 4; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 25; Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 439; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 184; Şemsüddîn İbn Kudâme, **el-Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 55

¹²⁶ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s.18; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 183.

¹²⁷ Cessas, **Şerhu muhtasarı't-Tahâvi**, c. 3, s. 252; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 4; Râfî, **Şerhu'l-kebîr**, c. 6, s. 4; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 182; Şîrbînî, **Muğni'l-muhtâc** c. 2, s. 399; Mutî'î, **Kitabu'l-mecmû**, c. 15, s. 139; Ruheybânî, **Matâlibu ulî'n-nühâ**, c. 3, s. 513; Eşkâr, **el-Mücellâ fi'l-fikhi'l-Hanbelî**, c. 2, s. 90.

Münzir (ö. 318/930),¹²⁸ İbn Hazm (ö. 456/1064),¹²⁹ İbn Rüşd (ö. 595/1198)¹³⁰ gibi pek çok âlime göre mudârame icmâen meşrudur.¹³¹ Ayrıca Şevkanî (ö. 1250/1834), sahabeden pek çok kişinin yetim mallarını mudârame usulüyle işlettiğini, söz konusu uygulamayı o güne kadar hiç kimsenin reddetmediğini, dolayısıyla bu durumun icmânın en güzel örneği olduğunu ifade eder.¹³²

Bahsedilen delillerin yanı sıra mudâramenin insanların ihtiyacına binaen meşrûiyet kazandığı da söylenir. Çünkü kiminin sermayesi vardır, ancak ticârette yetenekli değildir. Kiminin de sermayesi yoktur, fakat ticarete kabiliyetlidir ve ticari öngörülerinde isabetlidir. Mudâramenin tecviz edilmesiyle birlikte her iki tarafın ihtiyacı da karşılanmış olur.¹³³ Dolayısıyla mudâramenin meşruiyetine temel teşkil eden asıl delilin ihtiyaç olduğu söylenebilir.

4. Tarihsel Gelişimi

Kaynaklarda İslam'dan önce Arap yarımadası'nda mudârame vasıtasıyla uzak mesafe ticaretinin yapıldığından söz edilir. Hz. Peygamber'in (s.a.) de nübüvvetten önce Hz. Hatice (r.a.) ile bu mahiyette ticaret yaptığı kabul edilir.¹³⁴ İslâm döneminde kervan ve deniz ticaretinde kullanılan mudâramenin¹³⁵ birçok akdin kökenine kaynaklık ettiği söylenir.¹³⁶ Örneğin Yahudi geleneğinde yarı emanet diye

¹²⁸ Ebu Bekir İbn Münzir, **Kitâbu'l-icmâ**, Thk. Abdulkadir Şener, Gaye matbaası, Ankara, 1983, s. 98, 99.

¹²⁹ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, el-**Muhallâ bi'l-âsâr fi şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihtisâr**, Thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bundari, 12 c., Dâru'l-fikir, Beyrut, ts., c. 7, s. 96.

¹³⁰ İbn Rüşd el-Hafîd, **Bidâyetü'l-müctehid**, c. 3, s. 236.

¹³¹ Buhûfî, **Şerhü müntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 563; Mutî'î, **Kitabu'l-mecmû**, c. 15, s. 149.

¹³² Şevkânî, **Neylû'l-evtâr**, c. 5, s. 300. Ayrıca bkz. Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 119, 121; Mevsilî, **el-İhtiyâr**, c. 3-4, s. 24;

¹³³ Kâsânî, **Bedâiu's-senâi**, c. 8, s. 5; Merginânî, **Muhtârâtü'n-nevâzil**, s. 446; Mevsilî, **el-İhtiyâr**, c. 3-4, s. 24; İbn Rüşd el-Ced, **el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât**, c. 3, s. 6, 7; Menûfî, **Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî**, c. 3, s. 419; Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 438; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 134; Zerkeşi, **Şerhu'z-Zerkeşi**, c. 2, s. 517; Ruheybânî, **Matâlib uli'n-nühâ**, c. 3, s. 513.

¹³⁴ Abdülmelik b. Hişâm, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, 4 c., Nşr. eş-Şeyh Fuad b. Ali Hâfız, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Lübnan, c. 1, s. 136.

¹³⁵ Fethi Gedikli, **Osmanlı Şirket Kültürü XVI-XXVII. Yüzyıllarda Mudârame Uygulaması**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 43; Cengiz Kallek, "Mudârame", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudarebe> (23.01.2019).

¹³⁶ Udovitch, "At the origins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium?", **Medieval Academy of America**, 1962, No. 2, c. 37, s. 199.

isimlendirilen *iskâ* bu sözleşmelerden biridir.¹³⁷ İktisat tarihçileri, Yahudi din bilgini İbn Meymûn'un (ö. 601/1204) eserlerine istinâden *iskâ*'nın mudârabeye benzediğini iddia ederler. İddialarını İbn Meymûn'un eserlerine dayandırmaları argümanlarını güçlendirir. Çünkü İbn Meymûn'un Malikî fakihlerden bolca istifade ettiği kabul edilen bir durumdur. Bunun yanı sıra mudârabenin kökenine kaynaklık ettiği iddia edilen başka sözleşmelerden de bahsedilir.¹³⁸

Mudârabenin Eski Yunan ve Roma hukukunun deniz aşırı şirketlerinden commenda ile de etkileşimi olmuştur.¹³⁹ X. yüzyılın önemli bir kurumu olan commenda, Venedik devletinin kalkınmasının temel sebebi olarak gösterilmiş¹⁴⁰ Orta Çağ Avrupası'nda en yaygın iş ortaklığı olarak kabul edilmiş¹⁴¹ ve zamanla da hukukî bünyesi değişmiştir.¹⁴² Commenda bir çeşit âdi komandit şirket biçiminde yaygınlaşarak¹⁴³ bölge ülkelerin ticaret hukukuna girmiştir.¹⁴⁴ Âdi komandit şirketinin de mudârabeye benzerliği sınırlıdır. Zira âdi komandit şirkette taraflardan biri emek katmak zorunda değilken mudârabede mudâribin emek katması zorunludur. Ayrıca âdi ortaklıkta taraflar zarara birlikte katlanmak zorundadır.¹⁴⁵

¹³⁷ Udovitch, "At the origins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium?", **Medieval Academy of America**, 1962, No. 2, c. 37, s. 199; Yirmiyohu Kaganoff Rabbi, "How Does a Heter Iska Work", <https://www.yeshiva.co/midrash/13712> (07.05.2019); Murat Ustaoglu, "Erken Dönem Yahudi Tarihinde Faiz ve Borç İlişkileri: Temel Argümanlar" **Faiz Meselesi Tarihinde Örnek Uygulamalar**, Derleyenler Murat Ustaoglu, Ahmet İncekara, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 149.

¹³⁸ Mudârabeye benzetilen diğer bir ortaklık çeşidi, Bizans devrinde tatbik edilen *chreokoinonia*, commenda şirketinin de atası kabul edilir (Udovitch, "At the origins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium?", s. 201, 202; Gedikli, s. 44).

¹³⁹ Halil Arslanlı **Kollektif ve Komandit Şirketler**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1960, s. 5, 6; Udovitch, Ortaçağ İslam Dünyasında Ortaklık ve Kâr, Trc. İsmail Bektaş, Albaraka Yayınları, 2019, s. 173; John M. Hobson, **Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri**, Trc. Esra Ermet, Yapı Kredi Yayınları, 6. Bsk., İstanbul, 2019, s. 128; Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 5

¹⁴⁰ Daron Acemoğlu, A. Robinson James, **Ulusların Düşüşü**, Doğan Kitap, 37. baskı, İstanbul, 2018, s. 145.

¹⁴¹ Murat Çizakça, **İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi**, Trc. Şehnaz Layıkel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 75, İstanbul, 1999, s. 9.

¹⁴² Arslanlı, **Kollektif ve Komandit Şirketler**, s. 5, 7, 9, 17.

¹⁴³ İshak Emin Aktepe, "Geçmişten Günümüze Finansman Yöntemi Olarak Ortaklık: Mudâra ve Müşâra Örnekleri", **Teori ve Uygulama açısından İslam ve Finans**, Ed. Necmettin Kızılkaya, İSAR Yayınları, İstanbul, 2019, s.194.

¹⁴⁴ Cengiz Kallek, "Mudârebe", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudarebe> (23.01.2019).

¹⁴⁵ Dilara Bağcı, "Türk Katılım Bankaclığında Mudarabe Sözleşmesi", İstanbul Üniversitesi, 2019, s. 53.

Âdi komandit şirketin de zamanla *girişim sermaye şirketi*’ne dönüştüğü ileri sürülmüştür.¹⁴⁶ Girişim sermayesi (venture capital) de gelişme potansiyeli olan özellikle teknolojik yeniliklere dönük projeleri destekleyen bir finansman yöntemidir.¹⁴⁷ Girişim sermaye şirketi, ABD’de 1970’lerden itibaren büyük boyutlara ulaşarak teknolojik yeniliklere ait projelerin finansmanını sağlamıştır.¹⁴⁸ Ülkemizde ise daha ziyade belli bir aşamaya gelmiş projeler girişim sermayesiyle fonlanmaktadır. Mudâribin kusur ve ihmali bulunmadığı sürece hasar sorumluluğunu üstlenmemesi, mudârabenin girişim sermayesine benzetilmesinin temel gerekçesi olmuştur.¹⁴⁹ Ancak girişim sermaye şirketinin mudârabeden büyük oranda farklılaştığı belirgindir. Örneğin, üçlü yapıdan oluşan girişim sermaye şirketi ortaklık şeklinde organize olur¹⁵⁰ ve sermayedarın ortaklığa katkısı aktif ortak gibidir.¹⁵¹ Ayrıca girişimci bir nevi sermaye sahibinin ücretli işçisi gibi çalışır. Oysa mudâraibe akdinde durum böyle değildir. Girişim sermaye şirketinin mudâraibe akdine benzeyen yönleri bulunmaktadır.¹⁵² Ancak söz konusu benzerlik girişim sermaye şirketinin mudârabenin devamı olduğu sonucuna götürmez. Kanaatimizce girişim sermaye şirketi mudârabeden daha çok ortaklığa benzemektedir.

¹⁴⁶ Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi*, s. 52.

¹⁴⁷ Tülay Zaimoğlu, *Risk Sermayesi ve Türkiye’de Uygulama Olanakları*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No:19, Pelin Ofset, Ankara, 1995, s. 3.

¹⁴⁸ Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi*, s. 44; Tülay Zaimoğlu, *Risk Sermayesi ve Türkiye’de Uygulama Olanakları*, s. 3; Atilla Onur, “Girişimciliğin finansmanında risk sermayesi/Venture capital for entrepreneurship financing”, s. 49; Oktay Aydın, Melih Baş, “2000’li Yıllara Doğru Risk Sermayesi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi”, *Sermaye Piyasa Kurulu, 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, Mali Yapı ve Mali Piyasalar*, (4-7 Haziran 1992), 1993 c. 4, s. 39; Yakup Özseraç, “Para vakıfları ve risk sermayesi örnek olay Vakıf Risk Sermayesi A.Ş.” Gazi Üniversitesi, SBE, 2008, s. 109.

¹⁴⁹ Onur, “Girişimciliğin finansmanında risk sermayesi/Venture capital for entrepreneurship financing”, s. 117; Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-XXVII. Yüzyıllarda Mudâraibe Uygulaması*, s. 25.

¹⁵⁰ M. Çonkar Kemalettin, “Risk Sermayesi Finansman Yönetimi Türkiye İçin Önemi, Başarı Koşulları ve Uygulama İmkânları”, *Erciyes Üniversitesi Nevşehir İ.İ.B.F Dergisi*, 1993, s. 6.

¹⁵¹ Zaimoğlu, *Risk Sermayesi ve Türkiye’de Uygulama Olanakları*, s. 54, 55, 69, 101; Barış Bekar, “Girişim Sermayedarlarının Hedefindeki Sektörler”, *Para Dergisi*, Ağustos 2008, s. 24; Hüseyin İskender, “Risk Sermayesi ve Risk Sermayesi Sektörünün Gelişiminde Faizsiz Finans Kurumlarının Rolü” Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 99; Aydın, Baş, “2000’li Yıllara Doğru Risk Sermayesi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi”, c. 4, s. 45.

¹⁵² Hamdi Döndüren, “İslam Ekonomisinde Sermaye Birikimi Ve Kullanılma Yöntemleri” *İLAM Araştırma Dergisi* c. I, sayı: 2 Temmuz-Aralık, 1996, s. 58, 69, 72; Nevzat Aypek, *Sermaye Piyasası Aracı Olarak Risk Sermayesi ve Türk Sermaye Piyasasında Uygulanabilirliği*, KOSGEB Yayınları, Ankara, 1998, s. 50; Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi*, s. 49.

Osmanlı dönemi mudârabeye sözleşmelerine ait tespit edilen en eski belge, 1480 yılına aittir.¹⁵³ Mudârabeye ilgili fetvâların fetvâ mecmûalarında önemli bir yer tutması, akdin yaygın bir uygulama alanı bulduğunu gösterir.¹⁵⁴ Araştırmacılar, mudârabenin daha ziyade şahıslar arasında tatbik edildiği belirtmiştir.¹⁵⁵ Ancak bazı İktisat tarihçilerine göre, iltizâm sistemi¹⁵⁶ ve para vakıfları¹⁵⁷ mudârabeye usulüyle çalıştırılmıştır. Para vakıfları ile ilgili çalışma yapanlar ise mudârabenin para vakıflarında finansman yöntemi olarak kullanılmadığını söylemiştir.¹⁵⁸ Çağdaş iktisat tarihçilerinden Tahsin Özcan, faizsiz bankaların para vakıflarıyla aynı kaderi paylaştıklarını belirtir. Özcan’a göre, para vakıflarının işletilmesi ile ilgili olarak teoride öngörülen usuller “bidaâ” ve “mudârabeye” olmasına rağmen pratikte % 90 oranında “muâmaleyi şeriiye” yöntemi olmuştur. Aynı şekilde faizsiz bankalar, teoride kâr-zarar ortaklığına dayalı mudârabeye ve müşâreke usullerini işleteceğini öngörse de uygulamada daha ziyade murâbaha, kiralama vb. yöntemlerini tercih etmektedir.¹⁵⁹

Faizsiz bankacılık kavramı 1940’larda tartışma konusu edilmesine¹⁶⁰ rağmen faizsiz bankacılığın yapı taşları 1950’li yıllarda oluşmaya başlamıştır. Mısır’da posta idaresinin bünyesinde kurulan “tasarruf sandığı” faaliyetlerinin fıkha uygunluğu tartışılırken faizsiz bankacılığın ilk nüvesi ortaya atılmıştır.¹⁶¹ 1963 yılında Ahmed en-Neccar’ın Mısır’da Mith Ghamr adıyla kurduğu tasarruf bankası da bunun ilk örneği olmuştur.¹⁶² Klasik mudârabeyi bankacılık sistemine uyarlama düşüncesi de ilk kez bu

¹⁵³ Çizakça, **İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi**, s. 60, 62.

¹⁵⁴ Konu ile ilgili örnek bir çalışma için bkz. 16. ve 18. Ahmet İnandır, “Asırlarda Osmanlı Fetva literatüründe Mudarabe ortaklığı” **Eskiye**, sy. 40, (Mart, 2020), ss. 37-72

¹⁵⁵ Tahsin Özcan, **Osmanlı Para Vakıfları Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 74.

¹⁵⁶ Çizakça, **İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi**, s. 131.

¹⁵⁷ Çizakça, **Risk Sermayesi Özel Finansman Kurumları ve Para Vakıfları**, s. 15, 26.

¹⁵⁸ Özcan, **Osmanlı Para Vakıfları Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği**, s. 92; Süleyman Kaya, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları”, **Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, 2010/2, c. 15, sy. 29, s. 108; İsmail Kurt, **Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 234, 235.

¹⁵⁹ Özcan, **Osmanlı Para Vakıfları Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği**, s. 91.

¹⁶⁰ Çizakça, **İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi**, s. 173; Şakir Görmüş, Aydın Yabancı, “Katılım Bankacılığı Ekosisteminin Gelişimi”, **Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı**, TKBB Yayınları, Ed. Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak, Aydın Yabancı, İstanbul, 2019, s. 104,105

¹⁶¹ Muhammed Reşid Rıza, “Ribhu sandukı’t-tevfir fi idâreti’l-berîd”, **Mecelletül-menâr**, c. 6, s. 717.

¹⁶² Gedikli, **Osmanlı Şirket Kültürü**, s. 28; Çizakça, **İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi**, s. 173.

dönemde Muhammed Abdullah Arabî tarafından ortaya atılmıştır.¹⁶³ Bireysel bir uygulama olarak işletilen mudârabenin kurumsal bir formatta işletilmesinin istenmesi, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Takip eden süreçte faizsiz bankacılık sisteminde mudârabe fiilen tatbik edilmeye başlanmış ancak mudârabe fon kullandırma yönüyle çok yaygın bir şekilde tatbik edilmemiş ve zamanla da terk edilmiştir.

B. Kuruluş ve Şartları

Her bir sözleşmenin kendine ait rükün ve şartları vardır ve sözleşmenin sahih bir şekilde kurulması (in'ikad) için bunların bulunması zorunludur. Hanefilere göre mudârabenin rüknü, tarafların karşılıklı irade beyanı olan icâb ve kabuldür.¹⁶⁴ Bununla birlikte Hanefî fakihler, sözleşmenin kurulabilmesi için icab ve kabulün yanı sıra belli başlı şartları da aramaktadır. Bu şartlar ise taraflarda, sermayede ve kârda aranmaktadır.¹⁶⁵ Diğer üç mezhep ise in'ikad şartlarını rükün olarak değerlendirmektedir.¹⁶⁶ Buna göre akdin rükünleri; taraflar, sermaye, emek ve kârdır. Bu ayrımın sebebi, Hanefîlerin rükün olarak yalnızca akdin mahiyetinden olan şeyleri, akdin unsurları olarak kabul etmesi, diğer üç mezhebin ise akdin dışında kalan bazı unsurları önemine binâen rükün olarak sayması gösterilmektedir.

Mudârabenin sahih bir şekilde kurulabilmesi için her iki tarafın, söz ve anlam bakımından açıkça irade beyanında bulunmaları gerekir. İrade beyanları açıklanırken de önem verilmesi gereken husus, bu beyanların taşıdığı anlam olup literal formları değildir.¹⁶⁷

¹⁶³ Emîn, *el-Vedâi' el-masrifiyye en-nakdiyye ve'stismârihâ fi'l-İslâm*, s. 318.

¹⁶⁴ Merginânî, *Muhtârâtü'n-nevâzil*, s. 446; Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur*, c. 3, s. 443; Kadızâde, *Netâici'l-efkâr*, c. 8, s. 445; Haddâdî, *el-Cevheretü'n-neyyire*, c. 3, s. 441; Şeyh Nizâm Burhânîpûrlu, *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*, Nşr. Abdullatif Hasan Abdurrahman, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2000, c. 4, s. 311.

¹⁶⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, c. 8, s. 9

¹⁶⁶ Karâfî, *ez-Zehîra*, c. 6, s. 25; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 440; Zekerîyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, c. 5 s. 323; Muhammed Necip Mutî'î, *Kitabu'l-mecmû şerhu'l-mühezzeb*, Mektebetü'l-irşad, Cidde, c. 15, s. 140; Buhûtî, *Şerhu müntehe'l-irâdât*, c. 3, s. 571; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 136; Kudât, *es-Selem ve'l-mudârabe*, s. 170;

¹⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-senâi*, c. 8, s. 6; *Mecelle*, Madde:1405; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 134.

Mudârabenin kuruluş şartlarının başında akdin tarafları olan sermayedar ile mudârib gelir. Mudârabeye sermayesiyle katılan tarafa sermayedar,¹⁶⁸ sermayeyi işleten tarafa ise mudârib denir.¹⁶⁹ Sözleşmenin hukuken geçerli olabilmesi için sermayedarda vekâlet verme (tevkîl), mudâribde ise vekil olma ehliyeti aranır. Nitekim mudârabe, bir bakıma vekâlete benzetilmektedir.¹⁷⁰ Bu sebeple mümeyyiz çocuk velisinin izni olmadan mudârabe akdiyle sermayesini hiç kimseye veremez. Ancak mümeyyiz çocuk, velisinin izni olmadan vekîl olamazken mudârib olarak çalışabilmektedir.¹⁷¹ Sermayedarın gayr-i müslim olmasında bir sorun görülmezken mudâribin gayr-i müslim olmasına kerahatle izin verilmiştir.¹⁷² Kerahetin dayanağı gayr-i müslim mudâribin, sermayeyi şeriatın izin vermediği işlemlerde kullanabileceği ihtimalidir. Bunun yanısıra mudârabe tarafları, birden çok kişiden oluşabilmektedir.¹⁷³

Mudârabe sözleşmesinin kurulabilmesi için akdin gerçekleşeceği bir konunun bulunması gerekir. Kaynaklarda mudârabe akdinin konusu; kâr, emek veya sermaye şeklinde ifade edilmiştir.

Fıkıh eserlerinde akdin konusunun (*ma'kûdun aleyh*) kâr olduğu daha yaygın olarak ifade edilir.¹⁷⁴ Başlangıçta kârın varlığından bahsetmek mümkün olmadığından bununla akdin gayesinin kastedildiği açıktır. Dolayısıyla kârın, akdin konusu olması mümkün değildir.

Mudâribin emeğinin de akdin konusu olabileceği ileri sürülmüştür.¹⁷⁵ Sermayedar, ücretli işçisine mudârabe yöntemiyle sermaye verdiğinde, söz konusu

¹⁶⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevahiri'l kâmus*, c. 3, s. 251.

¹⁶⁹ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevahiri'l kâmus*, c. 3, s. 251.

¹⁷⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 9; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm* c. 3, s. 721.

¹⁷¹ Osman Şekerci, *İslâm Şirketler Hukuku Emek-Sermaye Şirketi*, Marifet Yay., İstanbul, 1981, s. 264.

¹⁷² Şeybânî, *el-Asl*, c. 4, s. 176, 177, 178, 265; Serahsî, *Mebsût*, c. 22, s. 125

¹⁷³ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, c. 2, s. 161; Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdurrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene min gayrihâ mine'l-ümmehât*, Thk. Muhammed Abdulaziz ed-Debağ, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1999, c. 7, s. 273; Karâfî, *ez-Zehîra*, c. 6, s. 26; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, c. 12, s. 366; Derdîr, *Şerhu's-Sağîr*, c. 6, s. 2781; Gazzâlî, *el-Vecîz* c. 1, s. 396; Büceyrimî, *Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb*, c. 3, s. 543; Fütûhî, *Muntehe'l-irâdât*, c. 3, s. 30; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 143; Buhûtî, *Şerhu muntehe'l-irâdât*, c. 3, s. 572; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s.192; Debû, *Akdu'l-mudârabe*, s. 186.

¹⁷⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 25; İzmîrî, *Kemâlû'd-dirâye*, c. 8, s. 320. Ayrıca bkz. AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'îyye*, s. 1026.

¹⁷⁵ Kadızâde, *Netâici'l-efkâr*, c. 8, s. 463; Abdurrezzak el-Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, Thk. Mikdad b. Musa Kayruvî, Dâru'l kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 2003, c. 5, s. 96.

işlemin mudârame olup olmadığı tartışılırken İmam Muhammed (ö. 189/805), burada emeği akdin konusu olarak kabul eder.¹⁷⁶ Akdin konusu hususunda, her iki tarafın ortak katkısı olması gerektiğinden, yalnızca emeğin mudârabenin konusu olduğu söylenemez.

Mudârame akdinin konusu sermaye olarak da açıklanmıştır.¹⁷⁷ Bilindiği üzere sermayenin zayı olması ya da sermayedar tarafından geri alınması durumunda mudârame sözleşmesi münfesi olmaktadır. Sermayenin yokluğunda mudârabenin ortadan kalkması, bazı fakihleri, sermayenin sözleşmenin konusu olduğu kanaatine götürmüştür.¹⁷⁸

Özetleyecek olursak mudârabenin konusunu iki temel unsur oluşturur: İlki sermayedarın sermayesi, diğeri de mudâribin emeğidir.¹⁷⁹ Buna göre akdin konusu mudârame sermayesinin işletilmesi olarak belirlenebilir.

Diğeryandan fakihler, mudârabeyi kâr elde etmek için alım ve satım yapmak suretiyle ticarete kullanılan bir akit olarak telakki etmiştir. Bu bağlamda Hanefî fakihler, mudârabenin ticarî olmayan amaçlar için kullanılması hususunda ihtilaf etmişlerdir.¹⁸⁰ Ticaret sektörü ile diğery iktisadî sektörler arasında ciddi örtüşmelerin olduğu herkesin kabulüdür. Bu sebeple Hanefiler, klasik dönemdeki tüccarın yaygın teamülüne binaen sermayenin tarım sektöründe, zamanla da mâmul madde üretiminde kullanılmasına cevaz vermiştir.¹⁸¹ Örneğin mudârib, sahip olduğu sermaye ile hammadde satın alıp nihai tüketici mallarına dönüştürerek bu malları satabilir. Çünkü bu uygulama, tüccarın kâra ulaşmak için uygulayageldiğı bir yöntemdir.

Mudârib, ticaret, ziraat ve hayvancılık sektörlerinden hangisinin daha kazançlı olduğunu araştırır ve ardından bu sektörlerden birinde sermayeyi çalıştırabilir. Bu

¹⁷⁶ Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, c. 5, s. 100.

¹⁷⁷ İzmîrî, *Kemâlû'd-dirâye*, c. 8, s. 361; Nanûtvi, *Haşiyetü kenzi'd-dakaik*, c. 3, s. 92; Hafîf, *eş-Şerikât fi'l-fikhî'l-İslâmî*, s. 90

¹⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 169; İzmîrî, *Kemâlû'd-dirâye*, c. 8, s. 361; Nanûtvi, *Haşiyetü kenzi'd-dakaik*, c. 3, s. 92; Burhânüddin el-Buharî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, c. 18, s. 258; Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-XXVII. Yüzyıllarda Mudârame Uygulaması*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 161.

¹⁷⁹ AAOIFI, *el-Meayîr eş-şeriyye*, s. 390.

¹⁸⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 171; Meydanî, *Lübâb fi şerhi'l-kitâb*, s. 270

¹⁸¹ Cengiz Kallek, "Mudârame", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudarebe> (23. 01.2019).

meyanda ziraat faaliyetleri ticaret kapsamında değerlendirilir.¹⁸² Örneğin mudârib, bağ veya ağaç dikmek üzere boş bir arazi kiralasa ve bunun da mudârabe adına olduğunu söylese bu geçerli bir işlem olur.¹⁸³ Çünkü ziraat, kâr elde etmek için tüccarın başvurduğu bir yoldur. “*Ziraatçı, Rabbi ile ticaret yapmaktadır.*” rivayeti ziraatin ticari bir faaliyet olduğuna işaret eder.¹⁸⁴ Ayrıca mudârabe sermayesinin tarım sektöründe kullanılabileceğini söyleyenler,¹⁸⁵ tarımla iştigal etmeyi mudârabe sermayesi üzerinde tasarruf olarak görür.

Malikîler ve Hanbelîler de mudâribin ziraat ve benzeri işleri mudârabe işi olarak yapabileceğini söylemektedir.¹⁸⁶ Şafiîler ise mudâribin ticaret sektöründe çalışmasını akdin rükünlerinden kabul ettiği için izin vermemektedir.¹⁸⁷ Ayrıca mudâribin gelir getiren (müstegallat) şeyleri mudârabe sermayesiyle satın alıp, nemalandırmasını kabul etmezler. Çünkü söz konusu *faidenin* ticaretle değil de sermayenin aynından elde edildiğini iddia etmişlerdir.¹⁸⁸ Dolayısıyla Şafiîler, mudâribin *ğallesini* (gelir) almak üzere belli şeyleri mudârabe yöntemiyle satın almasını uygun görmemişlerdir.¹⁸⁹

C. Tarafların Yetki ve Sorumlulukları

Mudârib ve sermayedar mudârabe akdinin kurulmasıyla birtakım yetkiler elde eder. Mudârib, sermaye üzerindeki bu yetkilerini *tasarruf hakkı* sebebiyle, sermayedar ise *rakâbe hakkı* sayesinde kazanır.¹⁹⁰ Hak ve sorumluluk açısından tarafların birbirlerine karşı sorumlulukları, fıkıh kitaplarında efendi-mükâteb köle ilişkisine benzetilmiştir.¹⁹¹

¹⁸² Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 168, 192, 193; Burhânüddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 336

¹⁸³ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 73; Şeyh Nizâm, **el-Fetâva'l-Âlemgîriyye**, c. 4, s. 319.

¹⁸⁴ Şeybanî, **el-İktisâb fî rızkı'l-müstedâb**, s. 40

¹⁸⁵ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 45

¹⁸⁶ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 655; İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 82; Fütûhî, **Münteha'l-irâdât**, c. 3, s. 24; Buhûtî, **Şerhü münteha'l-irâdât**, c. 3, s. 568, 569; Ruheybânî, **Matâlib uli'n-nühâ**, c. 3, 519.

¹⁸⁷ Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 443

¹⁸⁸ Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 401; Mutî'î, **Kitabu'l-mecmû**, c. 15, s. 146, 165.

¹⁸⁹ İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 200. Malikîler için bkz. Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî **el-Bâcî**, **el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta**, 7 c., Dâru'l-kitâbil'l-İslâmî, Kahire, c. 5, s. 165.

¹⁹⁰ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 56

¹⁹¹ Semerkandî, **Muhtelefü'r-rivâye**, c. 4 s. 1812

1. Sermayedarın Yetki ve Sorumlulukları

Mudârabe kâr ortaklığı amacıyla kurulan bir sözleşmesi olduğu için sermayedarın bu işlemdeki öncelikli hakkı kârdan pay almaktır. Sermayedar, kâr hakkının yanı sıra mudârib ve mudârabe varlıkları üzerinde birtakım tasarruflar elde eder. Sermayedar, yatırımların belirli bir vakitte, belirli bir şehirde veya belirli bir şehirdeki bir pazarda gerçekleştirilmesi yönünde şartlar ileri sürebilir. Aynı şekilde yatırımların hizmet veya ticaret gibi belirli bir sektöre ve tek bir mal çeşidine veya bir grup mala yönelik olması şartını ileri sürebilir.¹⁹² Yine sermayedar, mudârabe varlıkları nakit olduğu sürece, mudâribin tasarruflarını kısıtlayıp engelleyebilir.¹⁹³

Sermayedarın, mudârabe malından bir şey satın alması (شراء) caizdir. Çünkü mudârabe sermayesi ticari mala dönüşünce, sermayedar mudâribe karşı yabancı kimse gibi kabul edilir.¹⁹⁴ Sermayedarın mudâribe bir şey satması (بيع) ise caiz değildir. Zira sermayedar, mudâribin elindeki sermayenin sahibidir.¹⁹⁵ Örneğin mudârib, sermayedarın şufadar olduğu bir evi mudârabe adına satın almak istediğinde, sermayedar şufa hakkını kullanarak bu evi mudâribden önce satın alabilir. Mudâribin elindeki sermaye, sermayedarın diye şufa hakkı mudâribe geçmiş olmaz. Çünkü mudârabe adına satın alınan ev hakikî olarak sermayedarın olsa da hükmen ona ait değildir. Sermayedarın mevzubahis evi, mudâribin elinden istediği zaman alamaması buna gerekçe olarak gösterilir. Bu sebeple sermayedarın mudâribden bir şeyler satın alması caizdir. Ancak mudârib, sermayedarın şufadar olduğu evi satmak istediğinde, mudârabe varlığında kâr olsun ya da olmasın sermayedarın şufa hakkı sabit olmaz. Çünkü bu durumda mudârib, sermayedarın malını satmaya vekîl kimse konumunda değerlendirilir. Dolayısıyla sermayedarın mudârabe emtiasından (kendi malından) bir şey satın alması söz konusu edilmemektedir.¹⁹⁶

¹⁹² Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 43

¹⁹³ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 43

¹⁹⁴ Cessâs, **Muhtasaru ihtilafî'l-ülemâ**, c. 4, s. 50

¹⁹⁵ Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 734 (Mecelle Madde 1414); Burhânüddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 193

¹⁹⁶ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 56

Aslında tarafların birbirleriyle alışveriş yapamamaları gerekir. Çünkü sermaye tek kişiye aittir. Ancak istihsanen buna cevaz verilmiştir.¹⁹⁷ Cumhûr ve Hanefilerden İmam Züfere göre ise sermayedar, kendi malı üzerinde tasarrufta bulunmuş olacağından, sermayedar mudâribden bir şey dahi satın alamaz.¹⁹⁸

Sermayedar, mudârobe varlığına ait bir malı piyasa değeri ya da daha yüksek bir fiyata satalabilir.¹⁹⁹ Yine sermayedar, mudârobe adına satın alınan bir emitayı satması için mudâribi zorlayabilir. Bu durumda mudârib, varlık ve yokluğu ihtimal dâhilinde olan kâr hakkı sebebiyle sermayedara engel olamaz.²⁰⁰ Ayrıca sermayedar, mudârobe yardımcı olabilir ve mudârobe işlemini denetleyebilir.²⁰¹

2. Mudâribin Yetki ve Sorumlulukları

Mudârib, mudârobe sözleşmesinin niteliğine göre birtakım yetkiler elde eder. Mudâribin söz konusu yetkileri kuvvet derecesine göre; mutlak, genel ve özel izinli olmak üzere üçe ayrılır. Mudâribin genel yetkili olması, sermayedarın ona uygun gördüğün şekilde sermayeleri işlet demesiyledir. Böylece mudârib, mutlak yetkili olduğu durumdan daha fazla yetkili olmuş olur.

a. Mutlak Yetkili Olması

Mudârib, mutlak olarak yetkilendirildiğinde, ticari teamüllerin izin verdiği bütün işlemleri kâr elde etmek için yapabilmektedir. Söz konusu ticari işlemler şöyle özetlenebilir: Peşin veya veresiye alım-satım, murâbahalı satış, mudârobe sermayesini rehne verme ve rehin alabilme, havale yapma, başkasını alım-satıma ve malı kabza vekil tayin etme, işçi tutma, iş aletlerini kiralama, sermayeyi vedîa ve bidâa olarak verme ve işletme amacıyla seyahate çıkma gibi tasarruflardır. Mudârib bütün bu

¹⁹⁷ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 59

¹⁹⁸ Semerkandî, **Muhtelifü'r-rivâye**, c. 4 s. 1812; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 56; Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed el-Vefâi Zûrkânî, **Şerhü'z-Zûrkânî ala muhtasarı Halîl** (Kennûn'un hâşiyesiyle birlikte), 8 c., Nşr. Abdüsselâm Muhammed Emîn, Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1422/2002, c. 6, s. 412; Gazzâlî, **el-Vecîz** c. 1, s. 396; İmrânî, **el-Beyân** c. 7, s. 207; Büceyrimî, **Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb**, c. 3, s. 544; Debû, **Akdu'l-mudârobe**, s. 160.

¹⁹⁹ Cessâs, **Muhtasarı ihtilafî'l-ülemâ**, c. 4, s. 51; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 55

²⁰⁰ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 55; Burhânüddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 193

²⁰¹ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 185; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 55; Burhânüddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 195; Haffî Ali, **eş-Şerikât fi'l-fıkhı'l-İslâmî**, s. 88; AAOIFI, **Miyâru'l-muhâsebeti'l-mâliyye**, s. 286

tasarrufları mudârame akdinin gayesi olan kârı gerçekleştirmek için yapmaktadır.²⁰² Ayrıca mudârib, ayıplı bir mal alıp o malı gabn-ı yesîr ile satmaya yetkisine sahiptir.²⁰³ Ancak mudârib gabn-i fâhiş ile mudârame için bir mal satın alamaz. Böyle bir durum gerçekleştiğinde söz konusu malı kendisine almış kabul edilir ve meydana gelen zararı tazmin etmek zorundadır.²⁰⁴ Maliki ve Şafîî fakihlere göre ise mutlak yetkili mudârib, alış-verişle birlikte mudârame adına işçi tutma, nakliye için araç kiralama ve mudârame malları için depo kiralama yetkisine sahiptir. Mudârib, bunlar dışındaki işlemleri için sermayedardan izin alması gerekmektedir.²⁰⁵

Mudârib, ayrıca bir izne gerek duymaksızın mutlak mudârame sözleşmesine istinaden ticari seyahate çıkabilir.²⁰⁶ Vedâ alan kimse, mûdinin izni olmadan ticari seyahate çıkabildiğine göre mudârib pekâlâ çıkabilir.²⁰⁷ Ticari seyahat bir yönüyle malı riske atmak olduğundan Ebu Yusuf (ö. 182/798) seyahat için sermayedarın iznini şart koşar.²⁰⁸ Fakat mezhebin “müftâ bih” görüşü mudâribin izne gerek olmadan da ticari seyahate çıkabileceği yönündedir.²⁰⁹ Malikîler, mutlak akitle mudâribin seyahat edebileceğini, ancak uzun mesafeli seyahatler için sermayedarın iznine başvurulması gerektiğini söyler.²¹⁰ Şafîîler ise sermayedarın izni olmaksızın mudâribin seyahat

²⁰² Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 146; Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 43; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâî**, c. 8, s. 29, 30, 31, 59; Zeylâî, **Tebyînü'l-hakâik**, c. 5, s. 524; Şeyh Nizâm, **el-Fetâva'l-Âlemgîriyye**, c. 4, s. 318; Haddâd, **Cevheretü'n-neyyire**, c. 3, s. 446

²⁰³ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 47.

²⁰⁴ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 167; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm** c. 3, s. 733, 901 (Mecelle Madde: 1414, 1483)

²⁰⁵ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 635; Muhammed b. Yusuf Ebu Abdullah el-Mevvâk, **et-Tâc ve'l-iklîl li muhtasarı Halîl**, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1416/1994, c. 7 s. 449; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 401, 409.

²⁰⁶ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 147; Cessâs, **Şerhu Muhtasar-ı Tahavî**, c. 3, s. 370; Babertî, **el-Înâye**, c. 5, s. 93; Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik** c. 7, s. 455; Ali b. Mekki er-Râzî, **Hülâsatü'd-delâil fî tenkîhi'l-mesâil**, c. 1, s. 482

²⁰⁷ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 39; Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 171; Velvâlicî, **el-Fetâva'l-velvâlicîyye**, c. 5, s. 102

²⁰⁸ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâî**, c. 8, s. 32; Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 171;

²⁰⁹ Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 171; İzmîrî, **Kemâlü'd-dirâye**, c. 8, s. 329; Haddâd, **Cevheretü'n-neyyire**, c. 3, s. 446

²¹⁰ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 654; Kayravânî, **en-Nevâdir**, c. 7, s. 260; Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücbî el-Bâcî, **el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta**, 7 c., Dâru'l-kitâbil'l-İslâmî, Kahire, c. 5, s. 173; Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2773;

edemeyeceğini ifade eder.²¹¹ Hanbeliler de mudâribin izin almadan mudârabe sermayesiyle ticari seyahate çıkabileceğini söyler.²¹²

b. Genel Yetkili Olması

Sermayedarın mudâribe “sana şu malı mudârabe olarak verdim” deyip bu sözün üzerine “uygun gördüğün şekilde işlet” demesiyle mudârib genel yetki elde eder. Bu durumda mudârib mutlak yetkili kimsenin yapamayacağı şeyleri de yapabilmektedir.

Mudârib, söz konusu yetki sayesinde kendisinin ve başka kimselerin sermayelerini mudârabe sermayesiyle karıştırabilir.²¹³ Mudâribin bu tasarrufu, sermayedara muhalefet anlamına gelmez.²¹⁴ Ayrıca mudârabe akdinde sermaye karışımı teâmül haline gelmiş ise “kendi görüşüne göre amel et” sözüne ihtiyaç duymadan da mudârib bunu yapabilir.²¹⁵ Malikî ve Şafîîler, sermayelerin karıştırılması için sermaye sahibinin onayını şart koşarlar.²¹⁶ Hanbelîler, mudâribin sermaye sahibinin sermayesini zarara uğratmadığı sürece başka bir kimsenin sermayesini işletebileceğini ileri sürmüştür.²¹⁷ Çünkü sermayedar mudâribin bütün menfaatine malik değildir.²¹⁸

²¹¹ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 460, 461; Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 397; Mâverdî, *el-Mudârabe*, s.167; Şirâzî, *el-Mühezzebe*, c. 3, s. 483; Nevevî, *Minhâcu't-tâlibin*, s. 302

²¹² İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 148

²¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 48; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 49, 50

²¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 48, 157; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 45; Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 196; Babertî, *el-Înâye* c. 5, s. 93; Tûrî, *Tekmiletü'l-bahri'r-râik*, c. 7, s. 50; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, c. 5, s. 527.

²¹⁵ Ganim el-Bağdadî, *Mecmaü'd-damânât*, c. 2, s. 665; İzmîrî, *Kemâlü'd-dirâye fî cemî'i'r-rivâye min şürûhi'l-Mültekâ*, c. 8, s. 332; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*, c. 4, s. 320; Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî, *Fetâvâ-i Kâdîhan fî mezheb-i İmâmî'l-Azam Ebî Hanîfe en-Numân*, Nşr. Salim Mustafa el-Bedrî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2009, c. 3, s. 11; Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, c. 5, s. 110; Burhânüddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, c. 18, s. 162

²¹⁶ Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 643; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, c. 2, s. 161; Kayravânî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 274; Mudâribin kendi sermayesini sermaye sahibinin izni olmaksızın mudârabe varlığına katıp onunla birlikte satmasının caiz olup olmadığına ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik, bunu güveni kötüye kullanmak (teaddî) olarak kabul etmemiştir. Bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, c. 3, s. 242; Mutî'î, *Kitabu'l-mecmû*, c. 15, s. 141

²¹⁷ İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 135, 158, 160; Merdâvî, *el-İnsâf*, c. 14, s. 96; Fütûhî, *Münteha'l-irâdât*, c. 3, s. 27, *Me'ûnetü uli'n-nühâ*, c. 6, s. 39; İbnü'l-Kasım, *Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'*, c. 5, s. 259; Buhûfî, *Şerhü münteha'l-irâdât*, c. 3, s. 566, 574;

²¹⁸ Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, c. 2, s. 522

Genel yetkiye sahip mudârib, mudârabe sermayesini bir başka kimseye mudârabe yöntemiyle verebilir.²¹⁹ Ancak alt mudârabe için sermaye sahibini tercih edemez.²²⁰ Bir şey kendi mislini ve üstünü kapsamadığı için mudârib, mutlak olarak sahip olduğu yetkiyle alt mudârabe yapamaz.²²¹ Dolayısıyla mudâribin alt mudârabe yapabilmesi için sermayedarın iznine veya genel yetkisine ihtiyaç vardır.²²² Malikîler de mudâribin mudârabe sermayesini bir başkasına mudârabe yöntemiyle verebilmesi için sermayedarın iznini şart koşar.²²³

Şafiîlere göre mudâribin alt mudârabe yapabilmesi için sermayedarın onayı gerekir.²²⁴ Fakat bu durumda mudâribin sermayedarın vekili olacağı, mudâribe kârdan bir hisse şart koşulamayacağı aksi halde akdin geçersiz olacağı dile getirilir.²²⁵ Bu durumda akit mudârabe olmaktan çıkar, zira mudârabe “alâ hilafî’l-kıyâs” meşrû olduğundan yalnızca sermayedar ve mudârib (birinci) arasında kurulmasına izin verilmiştir.²²⁶ Benzer şekilde Hanbeliler, mudâribin sermaye sahibinin sermayesini zarara uğratmadığı sürece alt mudârabe yapabileceğini belirtir. Fakat bu durumda birinci mudârib, sermayedarın vekili kabul edilir ve kârdan kendisi için bir pay isteyemez.²²⁷

c. Özel Yetkili Olması

Mudârib, bazı tasarrufları yalnızca kendisine verilen özel izinle yapabilir. Söz gelimi, karz vermek teberrû olarak kabul edildiğinden mudârib, mudârabe sermayesini

²¹⁹ Cessas, *Şerhu’l-muhtasarî’t-Tahâvi*, s. 370; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, c. 8, s. 45; Merginânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 172; Meydanî, *el-Lübâb*, s. 270; Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, c. 3, s. 740; Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetül-fetâvâ*, s. 495

²²⁰ Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, c. 3, s. 741

²²¹ Kâsânî, *Bedâi’i’u’s-sanâi’*, c. 7, s. 530, c. 8, s. 46; Babertî, *el-Înâye*, c. 5, s. 88; Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, c. 3, s. 736; İbn Abidîn, *Reddü’l-muhtar*, c. 8, s. 503. Bu kaidenin istisnaları vardır. Örneğin ariye olarak alınan mal müsteir tarafından başkasına ariye olarak verilebilir. Yine aynı şekilde icareye verilen ev kiraya alan tarafından başkasına kiraya verebilir.

²²² Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, c. 8, s. 46; İbn Abidîn, *Reddü’l-muhtar*, c. 8, s. 503; Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, c. 3, s. 736.

²²³ Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 642; Kayravânî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 275; Karâfî, *Zehîra*, c. 6, s. 25, 69; Desûkî, *Hâşiyetü’d-Desûkî*, c. 5, s. 295; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü’l-müctehid*, c. 3, s. 242

²²⁴ Müzenî, *Muhtasarü’l-Müzenî*, s. 167; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, c. 3, s. 480; Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 397; Râfî, *Şerhu’l-kebîr*, c. 6, s. 18; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s. 204.

²²⁵ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 495; Râfî, *Şerhu’l-kebîr*, c. 6, s. 19; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s. 204; Zekerîyyâ el-Ensârî, *Esne’l-metâlib*, c. 5 s. 339; Cevazına dair tartışmalar için ayrıca bkz. Büceyrimî, *Tuhfetü’l-habîb ala’l-hatîb*, 1996, c. 3, s. 543; Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 397

²²⁶ Zekerîyyâ el-Ensârî, *Esne’l-metâlib*, c. 5 s. 339

²²⁷ İbn Müflih, *Kitâbü’l-Furû*, c. 7, s. 90

bir başkasına karz olarak veremez.²²⁸ Çünkü verilen karz misliyle geri ödendiğinden alacaklıya bir fayda sağlamaz.²²⁹ Ayrıca karz verme işlemi, ticari faaliyet kabul edilmediğinden sermayedarın özel izni gerekmektedir.²³⁰

Mudârib, mudârabe sözleşmesi adına izinsiz olarak borç alma yetkisine sahip değildir. Borçlanması durumunda söz konusu işlem, mudârabe adına geçerli görülmez.²³¹ Çünkü mudâribin yalnızca mudârabe sermayesi miktarı borçlanabilme yetkisi vardır.²³² Bu da şöyle olur; mudârib, elinde 1000 liralık sermaye varken veresiye 1000 lira değerinde bir emtia satın alabilmektedir. Şayet mudârib mudârabe sermayesini aşan değerde emtia satın alsa bu emtianın sermayeyi aşan miktarı mudâribindir. Bu borçlanma mudârabe işlemi adına kabul edilmez.²³³ Ancak mudârabenin zarurî ihtiyaçları (gıda vb.) için mudâribin borçlanabileceği dile getirilmiştir.²³⁴

Mudârib, sermayedarın izniyle hem mudârabe hem de sermayedar adına borçlanabilir.²³⁵ Fakat mudârib, sermayedar adına borçlandığında sermayedarla aralarında *vücûh* (kredi) ortaklığı kurulmuş olur. Çünkü mudârabe sözleşmesi, ancak peşin olan sermaye ile kurulmaktadır.²³⁶

D. Sermayede Aranan Şartlar

Mudârabe sözleşmesinin sahih bir şekilde kurulabilmesi için mudâribe teslim edilen sermayenin belli başlı şartları taşıması gerekmektedir. Bu meyanda mudârabe

²²⁸ Ebu Yusuf, *İhtilâfû Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, Thk. Ebü'l-vefâ el-Afgânî, Matbaatü'l-vefâ, 1357, s. 30; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, c. 5, s. 516; Buhûtî, *Şerhü müntehe'l-irâdât*, c. 3, s. 569

²²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 39

²³⁰ Merginânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 172; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. 3-4, s. 27; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, c. 5, s. 525.

²³¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c.8, s. 38; Tûrî, *Tekmiletü'l-bahri'r-râik*, c. 7, s. 450; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, c. 5, s. 525; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 741; Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 656; İbn Rüşt, *el-Beyân ve't-tahsîl*, c. 12, s. 332

²³² Serahsî, *Mebsût*, c. 22, s. 158; İbn Abidin, *Reddül-muhtar*, c. 8, s. 505; İbn Rüşt, *el-Beyân ve't-tahsîl*, c. 12, s. 368; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s. 208; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, c. 3, s. 482

²³³ Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, c. 5, s. 134

²³⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 68; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*, c. 4, s. 341

²³⁵ Merginânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 197; Ganim el-Bağdadî, *Mecmaü'd-damânât*, c. 2, s. 654; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*, c. 4, s. 332; Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, c. 18, s. 163; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, c. 2, s. 160; Kayravânî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 259;

²³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 180; Merginânî, *Muhtârâtü'n-nevâzil*, s. 448; Ganim el-Bağdadî, *Mecmaü'd-damânât*, c. 2, s. 654; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*, c. 4, s. 332; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 742

sermayesinin belli, mudâribe teslim edilmiş ve onun zimmetinden deyn olmaması, nakit olması ve ticari mal olmaması zorunludur.

1. Sermayenin Belli ve Teslim Edilmiş Olması

Mudâribe teslim edilen sermayenin cinsi, miktarı ve çeşidi sözleşme esnasında belirlenmelidir.²³⁷ Aksi halde sermayede meydana gelen belirsizlik, akdin sıhhatine engeldir.²³⁸ Bu belirsizlik, akdin tasfiyesi anında sermayenin geri ödenmesini ve kâr paylaşımını zorlaştırmaktadır. Bu durum, doğal olarak muhtemel çekişmelere sebep olmaktadır.

Mudâribe sermayesi belirlendikten sonra sermayedarın nüfûzu kalmayacak şekilde sermayenin mudâribe teslim edilmesi (*tahliye*) zorunludur.²³⁹ Mudâribin sermaye üzerinde tam yetkili olması, tahliye işleminin gerçekleşmesine bağlıdır. Sermayedarın sermaye üzerinde etkisinin devam etmesi tahliyeye mânidir.²⁴⁰ Sermayedarın etkisinin devam etmesi şartıyla akit kurulduğunda, bu akit fâsit olur.²⁴¹ Çünkü teslime mâni bir durum vardır; söz gelimi sermayedar mudâribe birlikte çalışmayı şart koşsa ve daha sonra çalışmasa bile mudâribe fâsit olur.²⁴² Aynı şekilde alt mudâribe yapan birinci mudârib, ikinci mudâribe çalışmayı şart koşsa tahliye gerçekleşmediği için mudâribe yine fâsit hale dönüşür.²⁴³

Malikîlere göre de mudâribenin sıhhati için sermayenin mudâribe teslimi gerektiğinden sermayedarın mudâribe birlikte çalışması caiz değildir. Bu sebeple

²³⁷ Tûrî, *Tekmiletü'l-bahri'r-râik*, c. 7, s. 449; Karâfî, *ez-Zehîra*, c. 6, s. 33; Derdîr, *Şerhu's-Sağîr*, c. 6, s. 2765; Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 394; Nevevî, *Minhâcu't-tâlibin*, s. 300; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, c. 3, s. 475; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 400; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s.188; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 125; Şemseddin İbn Kudâme, *Şerhü'l-kebîr*, c. 14, s.16; Buhûtî, *Şerhü muntehe'l-irâdât*, c. 3, s. 563; Eşkâr, *el-Mücellâ fi'l-fikh'r'l-Hanbelî*, c. 2, s. 91;

²³⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-senâi*, c. 8, s. 15; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 183; Debû, *Akdü'l-mudârebe*, s. 77;

²³⁹ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, s. 171; Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 169; Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 649; Nevevî, *Minhâcu't-tâlibin*, s. 300; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 449; Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 394; Râfî, *el-Aziz şerhu'l-vecîz (Şerhu'l-kebîr)*, c. 6, s. 10; Mutî'î, *Kitabu'l-mecmû*, c. 15, s. 145

²⁴⁰ Babertî, *el-İnâye*, c. 5, s. 91; Merğînânî, *Muhtârâtü'n-nevâzil*, s. 447; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, c. 5, s. 522; Debû, *Akdü'l-mudârebe*, s. 87; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 136

²⁴¹ Kâsânî, *Bedâiu's-senâi*, c. 8, s. 21

²⁴² Babertî, *el-İnâye*, c. 5, s. 91; Seyyid Ahmed Efendi ve Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî, *Netîcetül-Fetâvâ*, s. 313; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c. 5, s. 285; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s.198; Nevevî, *Minhâcu't-tâlibin*, s. 302; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 400

²⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 88; Kâsânî, *Bedâiu's-senâi*, c. 8, s. 23

İmam Malik şöyle demiştir: Sermayedar, sermayeyi mudâribe teslim ettikten sonra “deveyi götüğü gibi mudâribi güder”. Yani sermaye sahibi sermayesini mudâribe teslim ettikten sonra herhangi bir müdahalede bulunmaksızın mudâribi uzaktan izler.²⁴⁴ Şafîîler de sermayenin mudâribe teslim edilmesini zorunlu kabul eder. Böylece mudârib, sermaye üzerinde müstakillen tasarruf sahibi olur.²⁴⁵ Hanbelilere göre ise sermayedarın mudârible birlikte çalışması sermayenin teslimine engel değildir.²⁴⁶

2. Sermayenin Alacak (Deyn) Olmaması

Mudârobe sözleşmesinin kurulabilmesi için sermayenin *ayn* olması yani fiilen var olması gerekir. Bunun için mudâribin zimmetinde bulunan alacağın (deyn)²⁴⁷ mudârabeye sermaye olamayacağı dile getirilmiştir.²⁴⁸ Çünkü borçlu bir kimse alacaklısının alacağını, onun adına kendisinden alması makul değildir. Yani A şahsı, B şahsına olan borcunu, kendisine ifa edemez. Ayrıca sermaye sahibi alacağını teslim almadan borçlunun zimmetinde *yed-i damân* hükmünde olan deynini *yed-i emanet* durumuna dönüştüremez.²⁴⁹ Çünkü mudârib, akdin başlangıcında teslim aldığı sermayede emîndir ve zimmetinde sabit olan deyn hususunda ise dâmin konumundadır.²⁵⁰ Dolayısıyla mudârib, *yed-i damân*ında olan sermaye ile mudârobe akdi kurma yetkisine sahip değildir. Bunun yanı sıra sermayedarın akitten önce lehine bir şart ileri sürmüş kabul edilir.²⁵¹ Böyle bir şart da akdin sıhhatine engeldir. Diğer üç mezhebe göre de sermayedar, mudâribden alacağını mudârobe sermayesi yapması caiz değildir.²⁵²

²⁴⁴ Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 648; Kayravanî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 247

²⁴⁵ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 449, 450

²⁴⁶ Fütûhî, *Muntehe'l-irâdât*, c. 3, s. 26; Buhûfî, *Şerhü muntehe'l-irâdât*, c. 3, s. 571; Debû, *Akdü'l-mudârebe*, s. 89;

²⁴⁷ Mutî'î, *Kitabu'l-mecmû*, c. 15, s. 144; Ahmet b. Hanbel'den deyn ile mudârabenin caiz olacağı görüşü nakledilir ve İbnü'l-Kayyım da bu görüşü desteklemektedir (*Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'*, c. 5, s. 258).

²⁴⁸ Şeybânî, *el-Asl*, c. 4, s. 130; Aynî, *el-Binâye*, c. 7, s. 656; Tûrî, *Tekmiletü'l-bahri'r-râik*, c. 7, s. 448;

²⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 29

²⁵⁰ Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 721

²⁵¹ İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtar*, c. 8, s. 501; Nânûtvî, *Haşiyetü kenzi'd-dakaik*, c. 3, s. 90

²⁵² Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 631; İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, c. 2, 166; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, c. 3, s. 237; Menûfî, *Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî*, c. 3, s. 421; Mâverdi, *el-Mudârobe*, s.135; Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 394; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, 231; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 400;

Hanefî ve Hanbelîlere göre sermayedar, üçüncü bir kişinin zimmetinde sabit olan alacağıyla mudârame akdi kurabilir, ancak bu mekruh görülmüştür.²⁵³ Örneğin A esnafı, yanında bir miktar parayla ticarete çıksa B esnafının da A'nın bulunduğu yerdeki C'den alacağı olsa B esnafı, A'ya C'den bu alacağını tahsil etmesini ve dönüş yolunda da onunla mudârame esaslı yatırım yapmasını söyleyebilir. Malikî²⁵⁴ ve Şafîî²⁵⁵ fakihlere göre ise sermayedarın üçüncü kişiden alacağı ile mudârame yapması caiz değildir. Malikîler, zimmette sabit olan alacağın mudârame sermayesi olması durumunda sermaye sahibinin alacaktan nemalanacağını düşünür. Örneğin alacaklı kimse, alacağını geciktirerek karşılığında ziyâde alabilir.²⁵⁶ Ayrıca Malikî fakihler, vedâ ve rehin malın mudârame sermayesi olmasını, sahih kabul etmez. Çünkü vedâ malın harcanarak alacak (deyn) konumuna geçmesi muhtemeldir.²⁵⁷ Diğer yandan Şafîilere göre ise sermaye sahibi, emanet veya gasb edilmiş malıyla mudârame akdi kurabilir. Çünkü sermaye sahibinin izniyle mal üzerindeki gasb edenin ve emanet alanın zilyedliği kalkmış kabul edilir.²⁵⁸

3. Sermayenin Para (Nukûd) Olması

Fakihler, dirhem (gümüş) ve dinâr (altın)'ın mudârameye sermaye olması hususunda müttefiktir.²⁵⁹ Bu ikisi dışında kalan mübadele araçları hakkında ise farklı görüşlere sahiptirler.

Hanefîlere göre dirhem ve dinar dışında kalan paraların mudârame sermayesi

İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 182; Şemseddin İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 71; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 71; Buhûfî, **Şerhü müntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 570; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 258.

²⁵³ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 178; Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 29; Burhaneddin el-Buhârî, **el-Muhîdu'l-burhânî**, c. 8, s.123; Yenişehirli, **Behcetül-fetâvâ**, s. 493; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 182; Şemseddin İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 71; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 71; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 258.

²⁵⁴ Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 36;

²⁵⁵ Mâverîdî, **el-Mudârame**, s.134; Gazzâlî, **el-Vecîz**, c. 1, s. 394; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s.188, 231; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 400

²⁵⁶ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 631; Derdîr, **Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2762.

²⁵⁷ Derdîr, **Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2762; Menûfî, **Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî**, c. 3, s. 421

²⁵⁸ İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s.189; Şirâzî, **el-Mühezzeb**, c. 3, s. 475; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 399

²⁵⁹ Cessas, **Şerhü'l-muhtasarî't-Tahâvî**, c. 3, s. 267; Kâsânî, **Bedâ'i'u's-sanâ'i'**, c. 8, s. 10; Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik**, c. 7, s. 448; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 629; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 30; Müzenî, **Muhtasaru'l-Müzenî**, s. 166; Nevevî, **Minhâcu't-tâlibin**, s. 300; Eşkâr, **el-Mücellâ fi'l-fikhi'l-Hanbelî**, c. 2, s. 90;

olabilmesi için *semen* vasfını kazanmış olması ve toplumda *semen* olarak kullanması teâmül halini almış olması gerekmektedir.²⁶⁰ Bu bağlamda *fülûs* (tekili: *fels* bakır paralar)²⁶¹ bir yönüyle *semen*, diğer yönüyle meta kabul edildiğinden Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf'a (Şeyhayn) göre *mudârabe* sermayesi olarak değerlendirilmez.²⁶² Şeyhayna göre *fülûs* dolaşımda olsa bile *mudârabe* sermayesi olmaya elverişli değildir. Bu husus, “dolaşımda olan rayic *fülûs* her durumda para olarak kabul edilmez” şeklindeki genel ilkelerine dayanır. Çünkü *fülûs*, Şeyhayna göre genel olarak tayinle muayyen hale gelir ve hatta tarafların *fülûsü* akitte *mebî* kabul etmeleri hâlinde bir *fels* karşılığında iki *fels* satılabilir. Bu sebeple diğer ticari mallar gibi ortaklık sermayesi olmaya elverişli değildir.²⁶³

İmam Muhammed'e göre ise kullanımda olan *felsler* (*fülûsü nâfika*) mutlak olarak paradır ve bir *fels* karşılığında iki *felsin* satımı caiz değildir. Dolayısıyla dinar ve dirhem gibi *fülûs* de para gibi kullanılabilir. Çünkü *fülûs* de tıpkı dirhem ve dinâr gibi malın satım bedeli yani *semen*idir. *Fülûs*, piyasada geçerli olduğu sürece kendi cinsi ve başka bir cins ile değiştirildiği bir akitte taayyün etmemektedir. *Fülûs* ile yapılan bir akit, zimmette sabit olan bir satış bedeli ile satın alma işlemidir. Bir satım akdi değildir. Nitekim *mudârib*, *fülûsün* karşılığı olan *semenin* sorumluluğunu yüklenerek *kâra* sahip olur. Bu nedenle *fülûs* ile yapılan *mudârabe* ile dirhemlerle yapılan *mudârabe* aynı şekilde değerlendirilir.²⁶⁴

Her ne sebeple olursa olsun dolaşımdan kaldırılan *fülûsün* *mudârabeye* sermaye olamayacağı hususunda Hanefîler aynı görüştedir. Burada söz konusu ihtilaf, dolaşımda olan itibari paraların hukuken geçerli olarak kabul edilip edilmemesidir. Şeyhayn, *felslerin* sınırlı dolaşımı ve değerlerindeki dalgalanmalar sebebiyle *mudârabe* sermayesi olarak kullanılmasına izin vermezken İmam Muhammed *felslerin* dolaşımı ve piyasadaki kabulünü gerekçe göstererek izin vermiştir.²⁶⁵ Benzer şekilde

²⁶⁰ Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâ'i'*, c. 8, s. 13; Serahsî, *Mebûsût*, c. 22, s. 21.

²⁶¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 278

²⁶² Serahsî, *el-Mebûsût*, c. 22, 21;

²⁶³ Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâ'i'*, c. 4, s. 511, c. 8, s. 15

²⁶⁴ Şeybânî, *el-Asl*, c. 4, s. 122; Serahsî, *Mebûsût*, c. 22, s. 21; Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâ'i'*, c. 4, s. 511

²⁶⁵ Şeybânî, *el-Asl*, c. 4, s. 123, 139; Kârî, *Fethu bâbı'l-i'nâye*, c.2, s. 530; Babertî, *el-Înâye*, c. 7, s. 88; Semerkandî, *Muhtelefü'r-rivâye*, c. 4 s. 1808

Serahsî (ö. 483/1090), hocası Halvânî (ö. 452/1060)'nin; “felsler birçok şehirde tıpkı dinar gibi değerli bir para niteliğindedir”, sözünden hareketle fülûsle mudârabenin caiz olduğunu belirtir.²⁶⁶ Hâsılı mezhebin “müftâ bih” görüşüne göre, felsler mudârobe sermayesi için geçerli para kabul edilmektedir.²⁶⁷

Malikîlere göre, mudârobe akdi felslerle kurulabilmektedir.²⁶⁸ Çünkü felsler, teâmülen nakit paraların yerini aldıklarında mudârobe sermayesi olabilmektedir.²⁶⁹ Şafiiler ise fülûs ile mudârabeyi caiz görmezken²⁷⁰ Hanbeliler, fülûsün geçerli para olduğu sürece mudârabeye sermaye olacağını kabul eder.²⁷¹ Sonuç olarak, dirhem ve dinâr zatlari itibariyle maksut olmadıkları için kalkınmayı sağlayan diğer geçerli paralarla da mudârobe akdi kurulabileceği kabul edilmiştir.²⁷² Bu bağlamda modern araştırmacılar, banknotları bakır paralara kıyasla para kabul etmiştir.²⁷³ Dünya İslam Birliği (Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî) bünyesinde faaliyet gösteren İslam Fıkıh Akademisi günümüzde yaygın ödeme vasıtası olan kağıt paraların sahip olduğu fonksiyonları göz önüne alarak şer'î açıdan para kabul edilmesi gerektiğine karar vermiştir.²⁷⁴

4. Sermayenin Ticari Mal (Urûd) Olmaması

Ticari mal (urûd) alışveriş esnasında taayyün (belirli hale gelme) ettiğinden mudârobe sermayesi olamamaktadır. Hanefîler bunu iki gerekçeyle temellendirmiştir:

²⁶⁶ Serahsî, *Mebûsûl*, c. 22, s. 21

²⁶⁷ Serahsî, *el-Mebûsûl*, c. 22, s. 172; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, c. 5, s. 548; Şeyh Nizâm, *el-Fetâvâ'l-Âlemgîriyye*, c. 4, s. 312; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, c. 3, s. 632; Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî, *Fetâvâ-i Kâdîhan fî mezheb-i İmâmî'l- Azam Ebî Hanîfe en-Numân*, Nşr. Salim Mustafa el-Bedrî, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2009, c. 3, s. 3; Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı fıkhiyye Kamusu*, c. 7, s. 82.

²⁶⁸ İbn Rüşd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, c. 3, s. 18; Kayravanî, *en-Nevâdir* c. 7, s. 244. Detaylı bilgi için bkz. İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsil*, c. 12, s. 341; Bâcî, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta*, c. 5, s. 156.

²⁶⁹ Derdîr, *Şerhu's-Sağîr*, c. 6, s. 2761; Menûfî, *Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî*, c. 3, s. 419.

²⁷⁰ Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 394; Râfî, *el-Aziz şerhu'l-vecîz (Şerhu'l-kebîr)*, c. 6, s. 7; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 442; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, c. 3, s. 475

²⁷¹ İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 125

²⁷² Derdîr, *Şerhu's-Sağîr*, c. 6, s. 2762; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c. 5, s. 280; Mutî'î, *Kitabu'l-mecmû*, c. 15, s. 152

²⁷³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yayınları, 2012, s. 376; Ayrıca bkz. Abdullah b. Süleyman Menî', *el-Veraku'n-nakdiyye*, Riyad, 1984, s. 140; Temel Hazıroğlu, Orhan Koyuncu, Mehmet Yuşa Solak, “Katılım Bankacılığı İş Modeli”, *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*, TKBB Yayınları, Ed. Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak, Aydın Yabancı, İstanbul, 2019, s. 169; Durmuş, *Fıkıhî Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, s. 25

²⁷⁴ *Karârâtü'l-mecma'i'l-fıkhiyyi'l-İslâmî, ed-devratü's-sâdis, el-karâr es-sâdis*, (Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî), Mekke el-mükerrema, 1982, s. 113, 114.

İlk olarak mudârame ticarî mal ile kurulduğunda mudârib, sorumluluğunu üstlenmediği maldan kâr (ربح ما لم يضمن) elde etmiş olur ki, bu da yasaktır.²⁷⁵ Şöyleki; mudârib, sermayedardan teslim aldığı ticarî malı satar ve kâr elde ederse onda ortak olur. Böylece mudârib damânına girmeyen bir şey karşılığında kâr elde etmiştir. Ancak sermayedardan teslim aldığı nakit parayla bir şey satın alsa durum böyle olmaz. Çünkü mudârib, nakitle bir şey satın aldığından nakit para taayyün etmediği için mebiîn semeni önce mudâribin zimmetinde sabit olur. Daha sonra mudârib cebindeki herhangi bir parayla mebiin semenini öder. Böylece mudârib, damânını üstlendiği şey karşılığında kardan pay almış olmaktadır.²⁷⁶

Hanefîlerin diğer gerekçesi de şöyledir: Ticari mal ile mudârame caiz olsa muhtemelen akitten sonra malın kıymeti artacak ve mudârib de malı sattığında sorumluluğunu üstlenmediği maldan kâr elde etmiş olacaktır. Bu durum, tasfiye anında mudârame sermayesinin belirlenememesine sebep olacak ve böylece kâr tespit edilemeyecektir. Çünkü kâr, sermaye belirlendikten sonra ortaya çıkmaktadır. Kârdaki belirsizlik ise mudârabeyi ifsad etmektedir. Yine ticari eşyanın kıymeti artarsa sermayenin geri ödenmesi anında mudârib varsa malın mislini ödemesi gerekir. Eğer misli yoksa kıymetini ödeyecektir ki bu da mudâribi sıkıntıya sokar. Eşyanın kıymetinin eksilmesi durumunda ise mudârib, kazancının sadece bir kısmını harcayarak sermayeyi geri ödeyecektir. Bu durumda da sermayedar zarara uğrayacaktır.²⁷⁷ Dolayısıyla Hanefî fakihler, ticari mal ile kurulan mudârabeyi caiz kabul etmez.²⁷⁸

Malikîlere göre ticari malla yapılan mudârame ittifaken²⁷⁹ caiz değildir.²⁸⁰ Bu durumda Hanefî fıkıh kitaplarında yer alan²⁸¹ Malikîlerin ticarî mal ile mudârabeye izin verdikleri şeklindeki iddianın hatalı olduğu anlaşılmaktadır.²⁸² Ticari malla

²⁷⁵ Kâsânî, **Bedâ'i'ü's-sanâ'i'**, c. 8, s. 12.

²⁷⁶ Nânûtvî, **Haşiyetü kenzi'd-dakaik**, c. 3, s. 90

²⁷⁷ Serahsî, **el-Mebsut**, c. 22, s. 33

²⁷⁸ İbn Abidîn, **Reddü'l-muhtar**, c. 8, s. 503; Yenişehirli Abdullah Efendi, **Behcetül-fetâvâ**, s. 494

²⁷⁹ Menûffî, **Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî**, c. 3, s. 419

²⁸⁰ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 631; İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî'**, c. 2, s. 156; İbn Rüşd **el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât**, c. 3, s. 16; İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-müçtehid**, c. 3, s. 236, 237.

²⁸¹ **el-Mebsût**, c. 22, s. 33

²⁸² Zeylâî, **Tebyînü'l-hakâik**, c. 5, s. 516

mudârame kurulsa mudârame emsal ücret takdir edilir.²⁸³ Fakat şöyle bir ayırım da yaparlar: Taraflar akdi devam ettirip akabinde de kâr meydana gelse mudârame emsal kâr (kîrâd-ı misil), emeğinden dolayı da emsal ücret verilir.²⁸⁴

Şafiîler de ticari malların mudârameye sermaye olamayacağını ifade ederler.²⁸⁵ Hanbeliler ise ticari malla yapılan muameleyi mudârame olarak kabul etmez. Ancak böyle bir akdin müsâkât ve muzâraaya benzeyen sahîh bir sözleşme olduğunu iddia eder.²⁸⁶ Nitekim Hanbelî fıkıh geleneğinde ticari malla şirket kurulamayacağı sarîh bir şekilde ifade edilir.²⁸⁷

Hanefî fakihler, mudârameenin misli mallarla kurulamayacağını ileri sürer.²⁸⁸ Şafiîler, mislî mallarla mudârameenin kurulacağını iddia edenleri şaz kalmakla itham eder.²⁸⁹ Ancak Evzâî, Tâvus ve İbn Ebî Leylâ²⁹⁰ gibi bazı fakihlerin mislî mallarla mudârame kurulabileceğini söyledikleri rivayet edilmiştir.²⁹¹

İbn Ebî Leylâ'ya göre ticari mal ile mudârame akdi kurulabilmektedir.²⁹² İbn Rüşd'e göre İbn Ebî Leylâ'nın kasdının, ticari malın semenine izafetle mudârame akdinin kurulacağı yönündedir.²⁹³ Ancak bu iddia isabetli olmayabilir. Çünkü İbn Ebî Leylâ, mutlak olarak ticari mal ile mudârameenin kurulacağını ileri sürmüş ve ayrıntıya girmemiştir. Muhtemelen İbn Rüşd'ün açıklamaları, İbn Ebî Leylâ'nın misli mallar ile

²⁸³ Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 649; Bâcî, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta*, c. 5, s. 156; Menûfî, *Kifâyetü't-tâlibî'r-rabbânî*, c. 3, s. 420; Karâfî, *ez-Zehîra*, c. 6, s. 30;

²⁸⁴ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, c. 2, s. 157; Bâcî, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta*, c. 5, s. 158

²⁸⁵ Şirazî, *el-Mühezzebe*, c. 3, s. 475; Nevevî, *Minhâcu't-tâlibin*, s. 300; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 441

²⁸⁶ İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 116, 117; Fütûhî, *Me'ûnetü ulî'n-nühâ*, c. 6, s. 59; Buhûfî, *Şerhü muntehâ el-İrâdât*, c. 3, s. 589.

²⁸⁷ İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 123, 124, 125; Şemsüddin İbn Kudâme, *Şerhü'l-kebîr*, c. 14, s.11; Fütûhî, *Me'ûnetü ulî'n-nühâ*, c. 6, s. 59

²⁸⁸ Şeybânî, *el-Asl*, c. 4, s. 137

²⁸⁹ Mutî'î, *Kitabu'l-mecmû*, c. 15, s. 143

²⁹⁰ Ebu Yusuf, *İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, Thk. Ebü'l-vefâ el-Afgânî, Matbaatü'l-vefâ, 1357, s. 30

²⁹¹ İzmîrî, *Kemâlü'd-dirâye fî cemî'i'r-rivâye min şurûhi'l-Müntekâ*, c. 8, s. 320; Mâverî, *el-Mudârame*, s. 127; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s.185; Ticari malla mudârame akdi yapmak piyasadaki dalgalanmalardan çıkar sağlamayı düşünen tüccarlara cazip geldiğinden 18. Asır Osmanlı coğrafyasında yaygınlık kazandığı söylenir (Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*, s. 66).

²⁹² Ebu Yusuf, *İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, s. 30

²⁹³ İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müçtehid*, c. 3, s. 237

yapılan mudârame akdi hakkındadır.²⁹⁴

Sonuç olarak ticari mallar, nakit değeri belirlendikten sonra mudârame sermayesi olabilmektedir. Bu malların nakit değeri belirlenirken, sözleşmenin kurulduğu andaki değerleri dikkate alınır. Bu varlıkların değerleri bilirkişilerin görüşleri veya tarafların karşılıklı anlaşması doğrultusunda belirlenir.²⁹⁵ Örneğin, sermayedar mudârame, bu emtiayı sat ve bedelini mudârame olarak çalıştır dese bu işlem geçerli olur. Bu durumda akdin mahalli, semenine izafe edildiği için caiz kabul etmişlerdir. Fakat Hanefî fakihleri bunun mekruh olduğunu söylemişler.²⁹⁶

E. Çeşitleri

Mudârame sözleşmesi, klasik ve çağdaş olmak üzere iki ayrı başlıkta değerlendirilebilir. Klasik fıkıh eserlerinde anlatılan uygulamaya klasik mudârame, faizsiz bankacılık sisteminde tatbik edilene de çağdaş mudârame denilebilir.

1. Klasik Mudârame

Klasik dönem fıkıh kitaplarında anlatılan mudârame, yukarıda ele alındığı gibi sade ve basittir. Hanefîler, bu sözleşmeyi müfred-mürekkeb, mutlak-mukayyed ya da âm-hâs kısımlarına ayırmaktadır.

Mudâribin tasarrufuna göre mudârame, mutlak ve mukayyet olmak üzere ikiye ayrılır.²⁹⁷ Mutlak mudâramede mudârib, zaman, mekân, belirli bir ticaret türü, satıcı ve müşteriyle kayıtlanmazken²⁹⁸ mukayyet mudâramede mudâribin yetkileri; alım-satım yapacağı kişi ile eşya²⁹⁹, mekân ve zamanla³⁰⁰ kayıtlanır.³⁰¹ Çünkü bazı ticaret

²⁹⁴ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 33

²⁹⁵ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'iyye**, s. 371; Debû, **Akdü'l-mudârame**, s. 83; Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, **el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihisâr**, Thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bundari, 12 c., Dâru'l-fikir, Beyrut, ts., c. 7, s. 96.

²⁹⁶ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 143, 144

²⁹⁷ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 40; Ali Haydar, **Dürrü'l-hükkâm**, c. 3, s. 718 (Mad. 1406).

²⁹⁸ Berki, **Açıklamalı Mecelle**, s. 290 (Madde:1406).

²⁹⁹ Gazzâlî, **el-Vecîz fî fıkhi'l-İmam eş-Şafî**, c. 1, s. 395; Mutî'î, **Kitabu'l-mecmû şerhu'l-mühezzeb**, c. 15, s. 147.

³⁰⁰ Hanefîlerden mudâramenin zamanla kayıtlanmayacağına dair itirazlar olmuştur. Bkz. Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi Cessâs, **Muhtasarı ihtilâfî'l-ülemâ**, Thk. Abdullah Nezîr Ahmed, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1995, c. 4, s. 39.

³⁰¹ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi**, c. 8, s. 53, 54; Kelvezânî, **el-Hidaye**, s. 286.

türlerinin getirisi, kimi kişilerin ticari becerileri, belli bölge ve zamanlarda yapılan ticaret mudârame taraflarına daha fazla fayda sağlayabilmektedir.³⁰²

Mudârame akdi mürekkeb ve müfred şeklinde de kayıtlanmaktadır.³⁰³ *Mudârame-i müfred*e, sermayeyi mudâribin bizatihi kendisinin çalıştırması, *mudârame-i mürekkebe* ise sermayedarın onayı ile mudâribin sermayeyi bir başka kimseye mudârame usûlü vermesidir.³⁰⁴ Sermayeyi sahibinden teslim alan kişiye birinci mudârib, birinci mudâribin sermayeyi işletmesi için verdiği kimseye de ikinci mudârib denir. İkinci mudâribin emeği bilfiil çalışması, birinci mudâribin emeği de sermayedar ile yapmış olduğu sözleşme ve mudârame işini sermayedara karşı taahhüt etmesidir.³⁰⁵ Böylece bu akit; mudârib, sermayeyi bilfiil çalıştırdığı için müfred mudârame, ikinci mudârib vasıtasıyla işlettiği için de mürekkeb mudârame (alt mudârame) diye isimlendirilir.

Hanefîlere göre mudâribin alt mudârame yapabilmesi için genel yetkiye sahip olması gerekir.³⁰⁶ Fakat bu durumda mudârib, alt mudârame için sermaye sahibini tercih edemez.³⁰⁷ Malikîler de alt mudârame için sermayedarın iznini şart koşar.³⁰⁸ Ancak Malikî eserlerde alt mudâramenin ayrıntısına dair fazla bilgiye yer verilmemiştir. Şafîîler ise mudâribin alt mudârame yapabilmesi için sermayedarın iznini gerekli görür.³⁰⁹ Fakat bu durumda mudârib, sermayedarın vekili olur ve kârdan da kendisine bir hisse şart koşamaz, aksi halde akit geçersiz olur. Böylece ilgili akit mudârame olmaktan çıkar. Çünkü mudârame alâ hilafî'l-kıyâs meşrû olduğu için yalnızca sermayedar ve mudârib arasında kurulabilir.³¹⁰ Hanbeliler de mudâribin

³⁰² Serahsî, *Mebsût*, c. 22, s. 40; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 51; Kadızâde, *Netâici'l-efkâr*, c. 8, s. 453; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 451; Haffî, *eş-Şerikât fi'l-fıkh'l-İslâmî*, s. 69.

³⁰³ İbn Abidîn, *Reddû'l-muhtar*, c. 8, s. 509

³⁰⁴ Neseî, *Tilbetü't-talebe*, s. 447; İsbicâbî, *Zâdu'l-fukahâ*, s. 596; Aynî, *el-Binâye*, c. 7, s. 687; Tûrî, *Tekmiletü'l-bahri'r-râik*, c. 7, s. 453; Zeylâî, *Tebyinü'l-hakâik*, c. 5, s. 539; Kadızâde, *Netâici'l-efkâr*, c. 8, s. 461; Abdülhamîd Leknevî, *Zübdetü'n-nihâye li-ümdeti'r-riâye*, s. 124.

³⁰⁵ Burhânüddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, c. 18, s. 181-184

³⁰⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 46; İbn Abidîn, *Reddû'l-muhtar*, c. 8, s. 503.

³⁰⁷ Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, c. 3, s. 741

³⁰⁸ Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 642; Kayravânî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 275; Karâfî, *Zehîra*, c. 6, s. 25, 69; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c. 5, s. 295; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, c. 3, s. 242

³⁰⁹ Müzenî, *Muhtasarü'l-Müzenî*, s. 167; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, c. 3, s. 480; Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 397; Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, c. 6, s. 18; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s. 204.

³¹⁰ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 495; Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, c. 6, s. 19; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s. 204; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, c. 5 s. 339

sermaye sahibinin sermayesini zarara uğratmadığı sürece alt mudârame yapabileceğini belirtir. Fakat bu durumda mudârib, sermayedarın vekili kabul edilir ve kârdan kendine bir hisse şart koşamaz.³¹¹

2. Çağdaş Mudârame

Çağdaş literatürde, klasik mudârame için *el-mudârame el-müştereke el-müstemirra*,³¹² *el-mudârame el-cemâiyye*, *el-mudârame el-masrifîyye*³¹³ gibi isimler kullanılmıştır.³¹⁴ Çalışmamızda günümüz uygulamasını daha iyi ifade edeceği düşüncesiyle ilgili sözleşmeye *çağdaş mudârame* ismi verilmiştir.

Faizsiz bankacılık hizmetlerinde kullanılan çağdaş mudârame işleyiş bakımından klasik formundan farklılaşmaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin tanımına göre mudârame, “birçok yatırımcının, sermayelerini gerçek ya da tüzel kişiye aynı veya farklı zamanlarda teslim etmesi ve onlardan söz konusu sermayeleri yatırıma sokması karşılığında taahhüt almasıdır.” Ayrıca banka, mudârame sermayesini üçüncü bir şahısla işleteceğini yatırımcılara karşı taahhüt ettiğinde, birinci mudârib ile taahhüt edilen şahıslar (işletmeciler/ikinci mudâribler) arasında alt mudârame akdi gerçekleşmiş olmaktadır.³¹⁵

Mudârame sözleşmesi kapsamında katılma hesaplarına para yatıran hesap sahibine “rabbu’l-mâl”, bankaya da “mudârib” denir. Bu meyanda mudârame, faizsiz bankacılık sisteminde iki türlü işletilmektedir. Birincisi, bankanın mudârame sermayesini doğrudan kendisinin işletmesi yani müfred mudârame ile ikincisi de bankanın mudârame sermayesini işletmecilere kullandırması yani alt mudârame yapmasıyla. ³¹⁶ Banka, birinci durumda mudârame sermayesini kendisi çalıştırdığı için mudârib, hesap sahipleri ise rabbu’l-mâl’dır. İkinci durumda ise banka, fon

³¹¹ İbn Müflih, *Kitâbü'l-Furû*, c. 7, s. 90; İbnü'n-Neccâr, *Münteha'l-irâdât*, c. 3, s. 24; Ruheybânî, *Matâlibu ulî'n-nühâ*, c. 3, s. 518, 519

³¹² Hammûd, *Tatvîrû'l a'mâlî'l-masrifîyye*, s. 393.

³¹³ Ebû Zeyd, *Nahve tatvîri nizâmi'l-mudârame*, s. 274.

³¹⁴ Be'lâdil, *Fetâvâ el-mudârame*, s. 37.

³¹⁵ **Mecelletü mecmai'l-fikhi'l-İslâmî**, (Münezzametü'l-mü'temeri'l-İslâmî) ed-Devratüs-sâlisete aşere, sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 292 (Karar no: 122 (5/13), 2001).

³¹⁶ Yanpar, **İslamî Finans İlkeler, Amaçlar ve Kurumlar**, s. 134, 135; Karadâğî, **İslam İktisadına Giriş**, s. 317; Celûl Hurûşî, “el-Mudârame keâliyetin li-tevzîfi-hisâbâtî'l-istismâr fi'l-mesâri'l-İslâmiyye benkü'l-Cezâirî nemûzecen”, **Mecelletü'l-hakika**, sy. 36, 2015, s. 415, 416.

kullandığı işletmecilere karşı birinci mudârib³¹⁷, işletmeciler ise ikinci mudârib konumundadır.³¹⁸ Bu bağlamda bankanın fon kullandırırken uygun işletmecileri bulması ve onlarla sözleşme yapması emektir.³¹⁹ Yine bankanın yatırım kararları alması, yatırımı idare ve organize etmesi emek kapsamındadır. Çağdaş mudârabenin mahiyeti ve işleyişi ayrıntılı bir şekilde üçüncü bölümde işlenecektir.

3. Klasik ve Çağdaş Mudârabenin Mukayesesi

Faizsiz bankacılık sisteminde uygulanan çağdaş mudârabe akdi, yapı itibariyle klasik mudârabeyle aynı özellikleri taşımaktadır. Bazı modern araştırmalarda çağdaş mudârabe ikili ve çoklu olarak tasvir edilmektedir.³²⁰ İkili mudârabe tasavvurunda banka, sermayeyi çalıştırırken ve işletmecileri fonlarken akdin ana unsuru yani ayrılmaz bir parçasıdır.³²¹ Çoklu mudârabede ise banka, akdin yeni bir unsurdur. Buna göre banka, ikili sözleşme hüviyetinde olan klasik mudârabeyi üçlü bir forma dönüştürmüştür.³²² Ancak uygulamaya bakıldığında, çağdaş mudârabe ikili bir yapıda banka da akdin aslî unsurudur.³²³ Dolayısıyla yapı bakımından klasik ve çağdaş mudârabenin birbiriyle aynı özellikleri taşıdığı söylenebilir.

Çağdaş mudârabe işleyiş açısından klasik mudârabeden farklılaşabilmektedir. Klasik mudârabede sermayedar, fıkhnın meşrû gördüğü bütün şartları mudâribe karşı ileri sürebilirken çağdaş mudârabede hesap sahibi aynı yetkilere sahip değildir.³²⁴ Hatta bu iki akit arasındaki farkı ifade etmek için şöyle bir benzetme yapılmıştır: Sermayedar, klasik mudârabede ticari taksiye binen bir kimse, çağdaş mudârabede ise toplu taşıma aracına binen yolcu gibidir. Ticari taksiye binen yolcu, arabanın istikametini değiştirmeye vb. tasarruflar yapmaya yetkilidir. Ancak toplu taşıma

³¹⁷ Alt mudârabede bankanın konumu için bkz. Üçüncü Bölüm: Taraflar Arasındaki İlişkinin Hukukî Niteliği.

³¹⁸ Ebû Zeyd, *Nahve tadvîr-i nizâmî'l-mudârabe*, s. 278. Detaylı bilgi için bkz. Üçüncü Bölüm: Çağdaş Mudârabe

³¹⁹ Ebû Zeyd, *Nahve tatvîri nizâmî'l-mudârabe*, s. 278; Garbî, *Kıyasu ve Tevzîu'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslâmiyye*, s. 169.

³²⁰ Ebu Serhan Ahmed Şahdeh, Arabiyyat Vail Muhammed, “Mudârabetü'l-mudârib bi-mâli'l-mudârabe ve tatbikâtuhâ fi mesârifi'l-İslâmiyye”, c. 40, s. 8.

³²¹ AAOIFI, *Meâyîru'l-muhâsebe*, s. 271, 297

³²² Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, s. 125, 126; Hammûd, *Tadvîru'l-a'mal el-masrifîyye*, s. 387, 395

³²³ Garbî, *Kıyasu ve Tevzîu'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslâmiyye*, s. 177

³²⁴ Celûl, “el-Mudârabe keâliyetin li-tevzîfi-hisâbâtî'l-istismâr”, s. 420

aracına binen yolcu, belirlenen istikamete gitmek zorunda olup tasarruf alanı da kısıtlıdır.³²⁵ Dolayısıyla çağdaş mudârabede tarafların birbirlerine karşı yetkileri klasik mudârabeye nazaran daha kısıtlıdır.

Çağdaş mudârabeye akdinde kâr paylaşım oranları belirlenirken sermaye sahipleri pasifize edilmektedir. Hâlbuki klasik mudârabede kâr oranları belirlenirken her iki taraf da etkilidir. Çağdaş mudârabede banka, sermaye sahiplerinin kârını önceden belirlemiş oldukları oran üzerinden tespit etmektedir. Banka, hesap sahipleri ile karşılıklı olarak bir anlaşma yapmaktadır. Ancak kâr paylaşım oranı tespit edilirken sermaye sahiplerinin iradeleri pek yansıtılmamaktadır. Bu açıdan klasik mudârabede sermayedarın daha aktif bir pozisyonda olduğu ileri sürülebilir. Öte yandan sınırlı mudârabeye akdinde sermaye sahibinin yetkileri kısıtlanabilmektedir. Örneğin akit muayyen bir süreyle sınırlandırıldığında sermaye sahibi tek taraflı olarak akdi feshedememektedir. Sonuç olarak her iki akitte de sermaye sahibinin kısıtlandığı görülmektedir.³²⁶ Ancak çağdaş mudârabede hesap sahiplerinin yetkilerinin daha sınırlı olduğu aşîkârdır.

Her iki akitte taraflar birden çok kişiden oluşabilmektedir.³²⁷ Klasik mudârabeye genellikle iki gerçek kişi arasında gerçekleşirken çağdaş mudârabede bir tüzel kişi ve birden çok hesap sahibi arasında yapılmaktadır.³²⁸ Klasik mudârabede mudâribin emîn ve ticarete mahir olması yeterliyken çağdaş mudârabede mudârib için ilave şartlar ileri sürülmektedir. Örneğin banka, işletmecileri mudârabeye yöntemiyle fonladığında, mudârib konumundaki işletmecilerde belli başlı şartlar aranmaktadır. Şöyle ki ilgili işletmecinin mudârib olabilmesi için kendi sektöründe tecrübe sahibi olması ve bankayla ortak projeye konu olan işleri daha önceden yapmış olması gibi şartlar aranmaktadır.³²⁹

³²⁵ Hammûd, *Tatvîru'l-a'mâlî'l-masrîfiyye*, s. 398; Hammûd, "Meâyîrû ihtisabî'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslamiyye", s. 89

³²⁶ Kutb, "el-Mudârabeye el-müştereke fi'l-müessesâtî'l-mâliyyetî'l-İslâmiyye el-muâsıra" s. 229

³²⁷ Savâ, "el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârabeye fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârabetî'l-müştereke", s. 256

³²⁸ Hammûd, "Meâyîrû ihtisabî'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslamiyye", s. 98; Savâ, "el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârabeye fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârabetî'l-müştereke", s. 255

³²⁹ Mehemet Ali Verçin, "Geçmişten Günümüze Finansman Yöntemi Olarak Ortaklık: Mudârabeye ve Müşârake Örnekleri", *Teori ve Uygulama açısından İslam ve Finans*, Ed. Necemettin Kızılkaya, İSAR Yayınları, İstanbul, 2019, s. 205

Klasik mudârabе sözleşmesi genelde süresiz olarak kurulmakta ve yapılan ticari faaliyetin bitmesiyle, malın helak olmasıyla, akdin feshedilmesiyle veya taraflarca belirlenen sürenin dolmasıyla sona ermektedir. Çağdaş mudârabе sözleşmesi ise hesap sahipleri bakımından daima vadeli olarak kurulmakta, belirlenen vadenin dolmasıyla sözleşme sona ermektedir. Haslı çağdaş mudârabе klasik tarzının aksine daima zamanla kayıtlanmaktadır.

Klasik mudârabede mudârib fıkhnın izin verdiği bütün ticari sözleşmeleri yapmaktadır. Genellikle de müsâveme yöntemini kullanarak sermayeleri çalıştırmaktadır.³³⁰ Çağdaş mudârabede ise mudârib konumundaki banka % 95 oranında murâbaha yöntemini kullanarak katılma hesabındaki sermayeleri işletmektedir.

Klasik mudârabede mudâribin üstlendiği ticari faaliyet bittikten sonra tarafların akdi feshetmesiyle ya da belirlenen sürenin dolmasıyla akit sona ermektedir.³³¹ Çağdaş uygulamada ise mudârabе temelli katılma hesabı tek tek kişiler açısından olmasa da havuzun geneli bakımından süreklilik arz etmektedir. Bu hesapta bulunan sermayelerin bütünüyle nihaî olarak tasfiye edileceği bir zaman belirlenmemiştir. Binlerce hesap sahibi katılma hesabına farklı zamanlarda sermaye koymakta, bir o kadar hesap sahibi de bu hesaptan ayrılmaktadır. Dolayısıyla katılma hesabının tasfiye anı klasik mudârabede olduğu gibi belli değildir.

F. Sona Ermesi

Mudârabе bağlayıcı olmayan bir sözleşme olduğu için taraflar istediği an akdi tek taraflı olarak feshedebilmektedir.³³² Mudârabе varlığının ticari mal veya nakit olmasına göre de fesih işlemi farklılık arz etmektedir.³³³ Fesih işleminin tek taraflı olarak gerçekleşebilmesi için mudârabе varlığının nakit halinde olması şarttır.

³³⁰ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 146; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 635; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 401, 409.

³³¹ Mergînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 176

³³² Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 71; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 55; Muhammed b. Yusuf Ebu Abdullah el-Mevvâk, **et-Tâc ve'l-iklîl li muhtasarı Halîl**, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1416/1994, c. 7 s. 451. Gazzâlî, **el-Vecîz**, c. 1, s. 394; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 195, 225; Şirâzî, **el-Mühezzebe**, c. 3, s. 486; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 411

³³³ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 78; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 263

Dolayısıyla sermaye, ticarî mala dönüştürüldüğünde mudârabeye akdi tek taraflı olarak bozulamaz. Çünkü bu durumda mudârabeye akdi bağlayıcı olmuştur.³³⁴ Aynı şekilde mudârabeye akdinin belli bir vakitle sınırlandırılması, söz konusu süre boyunca akdin bağlayıcı olmasını gerektirir.³³⁵ Hanefî ve Hanbelî fakihleri, mudârabeyi vekâlet akdine benzettikleri için akdin belli bir süreyle kayıtlanmasını caiz görürken³³⁶ Malikî ve Şafîîler buna karşı çıkar.³³⁷

Sermayedarın mudâribin görevine son vermesi kasdî azl, sermayedarın ölümüyle mudâribin görevinin sonlanması ise hükmî azl kabul edilir. Mudârabeye haber verilmeden yapılan kasdî azlin bir geçerliliği yoktur.³³⁸ Bunun temelinde müvekkilin vekîli kasten görevden almasının vekilin bilgisine bağlı olarak geçerli olması, hükmü yatmaktadır.

Sermayedarın vefat haberinin mudârabeye ulaşması şart olmadığı için mudârib yaptığı bütün tasarrufların sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. Çünkü sermayedarın ölümüyle mudârib hükmen azl edilmiştir.³³⁹ Ölüm haberinin mudârabeye ulaşmasının zorunlu olmaması, vekîl ile müvekkil arasındaki ilişkiye kıyasla söylenmiştir. Fakat Ali Haydar Efendi'ye (ö. 1935) göre sermayedarın vefat haberi mudârabeye ulaşmıyca kadar mudâribin görevi sonlanmamaktadır.³⁴⁰ Çünkü vekilin vekâlet verilen şey üzerinde (müvekkelün bihte) bir hakkı olmayıp mudâribin ise mudârabede hakkı ve kârda ortaklığı vardır.³⁴¹ Bu durumda sermayedarın vârisleri, mudârabeye sermayesini ve sermaye sahibinin kâr hissesini, mudâribden talep eder. Mudârabeye varlıkları ticari

³³⁴ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 165, 166; Burhânüddin el-Buharî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 188; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 662; İbn Rüşd, **el-Beyân ve't-tahsîl**, c. 12, s. 408; Dirdâr, **Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2760; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 55; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 263; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 129; Şemseddin İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 47.

³³⁵ Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 176; Haddâd, **Cevheretü'n-neyyire**, c. 3, s. 449.

³³⁶ İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 68; İbn Müflih, **Kitâbü'l-Furû**, c. 7, s. 82; Fütûhî, **Muntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 25; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 258; Buhûtî, **Şerhü muntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 569.

³³⁷ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 648, 654; İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî'**, c. 2, s. 158; Kayravanî, **en-Nevâdir**, c. 7, s. 248; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 74; Müzenî, **Muhtasarü'l-Müzenî**, s. 166; Gazzâlî, **el-Vecîz**, c. 1, s. 395; Nevevî, **Minhâcu't-tâlibin**, s. 300; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 401, 402.

³³⁸ Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 190; Kârî, **Fethu bâbî'l-i'nâye**, c. 2, s. 543; Meydanî, **el-Lübâb**, s. 270; Bilmen, **Hukukî İslamiyye ve Istilahatı fıkhiyye Kamusu**, c. 7, s. 87.

³³⁹ Serahsî, **Mebûsûl**, c. 22, s. 68; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 78; Kârî, **Fethu bâbî'l-i'nâye**, c. 2, s. 543; Şeyh Nizâm, **el-Fetâva'l-Âlemgîriyye**, c. 4, s. 342.

³⁴⁰ Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 175, 750; Bilmen, **Hukukî İslamiyye ve Istilahatı fıkhiyye Kamusu**, c. 7, s. 107.

³⁴¹ Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 750; İbn Abidin, **Reddü'l-muhtar**, c. 8, s. 443.

mal halindeyse bunların nakde dönüştürülmesi beklenir. Sermayenin nakit olması durumunda vârislerin talebine binâen mudârib, mudârabe sözleşmesini devam ettirebilir.³⁴²

Mudâribin ölümüyle de mudârabe akdi sona erer.³⁴³ Bu durumda mudârabe varlıkları belirli ve nakit haldeyse sermayedar hakkını alır, değilse mudâribin vârislerinin zimmetinde borç olur. Şayet mudârabe varlıkları ticari mal halinde ise nakde çevrilir. Mudâribin vasîsi yoksa kadının tayin edeceği bir vasî mudârabe varlığını nakde çevirir. Çünkü sermaye üzerindeki velayet, mudâribin ölümüyle vârislerine geçer.³⁴⁴

Diğer yandan sermayedar veya mudârib akıl hastalığına yakalanması (cunûn-ı mutbik) durumunda, mudârabe sözleşmesinin bozulması gerekir.³⁴⁵ Sefihlik veya mahcurluk sebebiyle sermayedar veya mudâribin yetkileri kısıtlandığında da sözleşme bozulur.³⁴⁶

Mudâribin tasarrufundan önce mudârabe sermayesinin zayi olması veya sermayedarın mudârabe sermayesini itlaf etmesi gibi durumlarda fesih hükümleri uygulanır.³⁴⁷ Çünkü mudârabe sözleşmesi, teslim edilen sermaye üzerinde kurulmuştur. Dolayısıyla söz konusu sermayenin zayi olmasıyla da akit münfesihi olur.³⁴⁸ Bu durum fıkıh kaynaklarında paranın taayyün etmesi meselesiyle de açıklanmıştır. Şöyle ki, paranın taayyün ettiği yerlerden biri de tasarruftan önce

³⁴² Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 757; Debû, **Akdu'l-mudârabe**, s. 278

³⁴³ Kudûri, **Muhtasarü'l-Kudûrî**, s. 173; Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 189; İbn Abidîn, **Reddû'l-muhtar**, c. 8, s. 512; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 755; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 172; Fütûhî, **Me'ûnetü ulî'n-nühâ**, c. 6, s. 53; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 227; Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 488; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 411; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 263.

³⁴⁴ Kudûri, **Muhtasarü'l-Kudûrî**, s. 173; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 78, 79; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 172; Şirâzî, **el-Mühezzeb**, c. 3, s. 487; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 402; Debû, **Akdu'l-mudârabe**, s. 278

³⁴⁵ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 78; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 172; Şemseddin İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 126, 131

³⁴⁶ İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 172; Şemseddin İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 126; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 411; Debû, **Akdu'l-mudârabe**, s. 278;

³⁴⁷ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 19, 168, 169; Yenişehirli Abdullah Efendi, **Behcetül-fetâvâ**, s. 494, 496; Fütûhî, **Me'ûnetü ulî'n-nühâ**, c. 6, s. 45; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 215; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 412; Nevevî, **Minhâcu't-tâlibin**, s. 303; Debû, **Akdu'l-mudârabe**, s. 159, 166

³⁴⁸ İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 176; Şemseddin İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 116

mudâribin elinde bulunan mudârape sermayesidir.³⁴⁹ Dolayısıyla sermayenin zayi olmasıyla akit sona ermektedir.

Mudârape, fesihle sonlanabildiği³⁵⁰ gibi, sermayenin sahibine tamamen teslimiyle de sona ermektedir. Çünkü sermayeyi sahibine teslim etmek, akdi hükmen feshetmektir. Bu durumda sermayedar, sermayesini tekrar mudâribe verse mevcut akit artık yeni bir mudârape sözleşmesi kabul edilir.³⁵¹ Mudârape sermayesi sahibine teslim edilmeden de akit feshedilebilmektedir. Örneğin sermaye, sahibine teslim edilmeden taraflar akdi feshetse ardından tekrar anlaşsalar mevcut mudârape akdi artık yenilenmiş sayılır.³⁵²

³⁴⁹ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 79.

³⁵⁰ Merginânî, **el-Hidâye**, s. 6, s. 194; Zeylâî, **Tebyînü'l-hakâik**, c. 5, s. 546

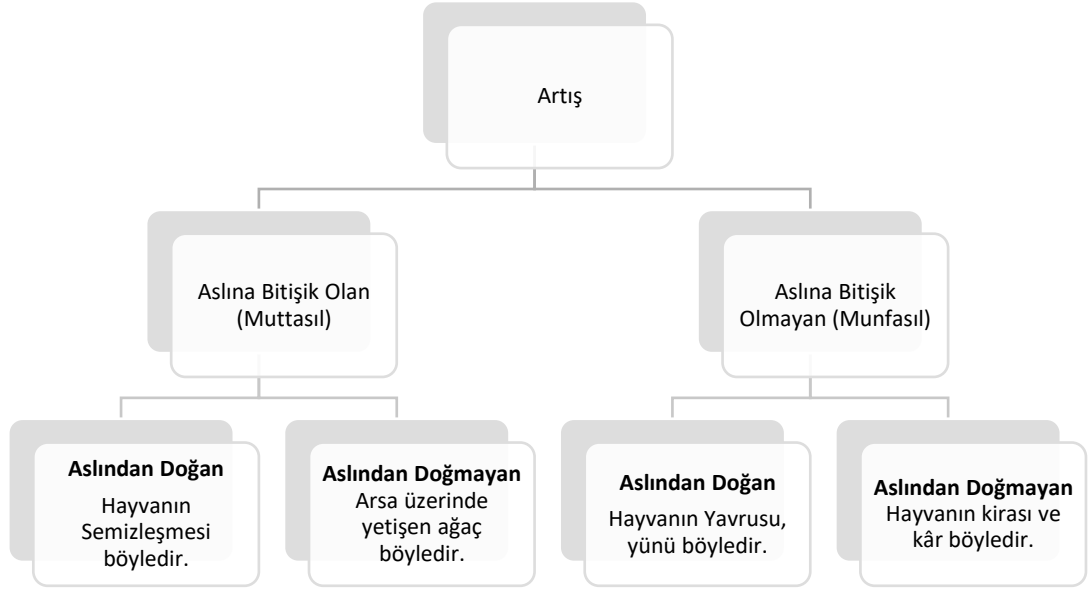
³⁵¹ Nânûtvî, **Haşiyetü kenzi'd-dakâik**, c. 3, s. 102. Ayrıca bkz. Ebü'l-Mehâsin Özkendî, **Fetâvâ-i Kâdîhan**, c. 3, s. 6.

³⁵² İbn Abidîn, **Reddü'l-muhtar**, c. 8, s. 515

II. KÂR

Kâr, fıkıh eserlerinde malın aslına bitişik olmamakla beraber aslından doğmayan artış grubunda kabul edilir.³⁵³

Tablo 1.1 Artış Çeşitleri

Kaynak: Araştırmacı tarafından yapılmıştır.

³⁵³ Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 575; İd, **er-Ribh ve'l-hasâra fî muâmelâti'l-mesârifi'l-İslâmiyye**, s. 38, 39; Mehmet Boynukalın, “Zevâid”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zevaidd-fikih> (13.09.2019).

A. Kâr Kavramı

Kâr, Farsça bir kelime olup lügatta; “iş, hüner, geçim, çalışma, kazanç ve alışveriş” anlamlarına gelir.³⁵⁴ Türkçe, kazanç³⁵⁵ ve fayda³⁵⁶ kelimeleriyle ifade edilen kâr, Arapça’da ribh kelimesi karşılığında kullanılır.³⁵⁷ “ر ب ح” kökünden türeyen ribh, “رِبْح يَرْبِحُ رِبْحٌ” dördüncü babdan bir kelime³⁵⁸ olup çoğulu “أرباح”, masdarı³⁵⁹ ise رِبْحٌ ve رِبَاحٌ şeklindedir.

Ribh, sözlükte ticaretle gelen artış (nemâ), bir şeyin ardında olanı açığa çıkarma, birini diğerine üstün tutma (استشفاف) ve kazanç elde etme (المكسب) anlamlarına gelir.³⁶⁰ Nitekim “رِبْحٌ فِي تِجَارَتِهِ” ifadesi, ticaretinde fazlalık elde etti, yani kazançlı oldu,

³⁵⁴ Mehmet Kanar, **Farsça-Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, 4. Baskı, 2015, s. 1193; Mütercim Asım Efendi, **Burhân-ı Katı**, Hzr. Mürsel Öztürk, Derya Örs, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009, s. 402; Bkz: Hadi Sağlam, “İslam Hukukunda Kâr Kavramı” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 12.

³⁵⁵ Esasında kâr ve kazanç terimleri birbirinden farklı anlamlarda kullanılır. Kanunlarda kâr ve kazanç kavramı ilişkisi ilgili açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak TTK’da genellikle kâr kelimesi kullanılırken TBK’da ise kazanç kelimesi tercih edilmektedir. Bkz. Hasan Kârşlıoğlu, “Anonim Şirketlerde Örtülü Kâr Dağıtımı”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 33 Kâr ile kazanç arasındaki fark şöyle açıklanmıştır. Öz kaynakta kendiliğinden meydana gelen artış kazanç sayılır fakat hukukî anlamda kâr kabul edilmemektedir. Kanaatimizce fıkıhtaki ğalle-kâr ayırımına benzemektedir. Bkz. Özlem İlbasmış, “Halka Açık Anonim Ortaklarda Kâr Dağıtımı”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 5

³⁵⁶ Vankulu Mehmed Efendi, **Vankulu Lügati**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014 c. 1, s. 418; Mütercim Asım Efendi, **el-Okyânûsu’l-basît fî tercemeti’l-kâmûsi’l-muhît**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Hzr. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, İstanbul, 2013, c. 2, s. 1122. Ayrıca bkz. Bilmen, **Hukukî İslamiyye ve İstilahatı fıkhiyye Kamusu**, c. 7, s. 82.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cb07f76d3e95360477249 (12.04.2019).

³⁵⁷ Rağıb el-İsfahânî, **Müfredâtü elfâzı’l-Kur’an**, Dâru’l-kalem, Beyrut, 2011 s. 338.

³⁵⁸ رَبِحَ يَرْبِحُ / رَبِحَ يَرْبِحُ gibi dördüncü babdan gelir (İbn Manzur, **Lisânu’l-arab**, “r-b-h” md., c. 2, s. 442). Bkz. Leknevî, Abdülhamîd, **Zübdetü’n-nihâye li-ümdeti’r-riâye**, s. 119.

³⁵⁹ Ribh kelimesinin masdarı رَبِحَ شِبْهَ شِبْهَ kalibında: رَبِحَ veya رَبِحَ veya رَبِحَ kalibında: رَبِحَ olarak gelmektedir (İbn Manzur, **Lisânu’l-arab**, “r-b-h” md., c. 2, s. 442; İd, **er-Ribh ve’l-hasâra fî muâmelâti’l-mesârifi’l-İslâmiyye**, s. 8).

³⁶⁰ İbn Manzur, **Lisânu’l-arab**, “r-b-h” md., c. 2, s. 442; Rifaî, **Tahdîdu’r-rihb ve eseruhu alâ akdi’s-şerike**, s. 32; İsfahânî, **Müfredâtü elfâzı’l-Kur’an**, Dâru’l-kalem, Beyrut, 2011, s. 338.

anlamındadır.³⁶¹ Ayrıca ribh; er-ray‘ (الرَّيْعُ)³⁶², el-fazl (الفضل)³⁶³, el-fâide (الفائدة)³⁶⁴ ve en-nemâ (النمى)³⁶⁵ gibi kelimelerle de ifade edilmektedir.

Ticaretin itici gücü olan kârın, geniş ve dar olmak üzere iki tür anlamı vardır.³⁶⁶ Dar anlamıyla, ticari faaliyetler sonucunda elde edilen artışa, geniş anlamıyla da ticaretle birlikte sanayi, ziraat ve hizmet alanlarında yapılan faaliyetler sonucunda meydana gelen artışa denilir.³⁶⁷ Günümüzde yazılan Arapça sözlüklerde geniş anlamıyla³⁶⁸ fıkıh kaynaklarında ise genellikle dar anlamıyla kullanılır.³⁶⁹

Kârla ilgili fikhî tartışmalara ilk olarak zekât bölümlerinde rastlanılmaktadır. Örneğin hayvanlarda, ziraî ürünlerde ve ticaret mallarında tasarruftan önce kendiliğinden meydana gelen artışlar ile nakit paraların değerinde oluşan artışlardan bahsedilmektedir.³⁷⁰ Bu bağlamda söz konusu artışların kârla olan ilişkileri sorgulanmaktadır. Yine fıkıh kaynaklarında murâbaha konusu incelenirken kâr hakkında kayda değer bilgilere yer verilmektedir.³⁷¹ Fakihler tarafından kâr, fazlalığa

³⁶¹ İbn Manzur, **Lisânu’l-arab**, “r-b-h” md., c. 2, s. 442; Burhaneddin Mutarriżî, **el-Muğrib fî tertîbi’l-mu‘rib**, “r-b-h” md., Dâru’l-kitâbi’l-arabî, ts., s. 180; Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir el-Haneffî er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, Thk. Yusuf Şeyh Muhammed, Mektebetü’l-asriyye, Beyrut, et-Tab‘atü’l-hâmise, 1999, s. 116; Heyet, **Mu‘cemü’l-vasît**, Mektebetü’ş-şurûk ed-devliyye, Mısru’l cedid, 2011, s. 334.

Mu‘cemü’l-vasît sözlüğünde ribhin; faiz tanımı karşılığında kullanıldığı görülür. Ancak birçok modern araştırmacı söz konusu hataya dikkat çekmiştir. Mecelle ise ribh’i, fayda ve kâr olarak tarif eder (Ali Haydar, **Dürerü’l-hükkâm**, c. 3, s. 227).

³⁶² İmam Muhammed eş-Şeybanî, **Kitâbu’l-hücce alâ ehli’l-medine**, Nşr. Hasen Kilânî, Âlemü’l-kütüb, 1983, c. 3, s. 34.

³⁶³ Seyyid Ahmed Efendi, Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî (Derleyenler), **Netîcetül-Fetâvâ: Şeyhülislam Fetvaları**, Hrz. Süleyman Kaya, v.d., Klasik Yayınları, İstanbul, 2014, s. 312; İbn Ebû Zeyd Kayravânî **en-Nevâdir ve’z-ziyâdât alâ mâ fi’l-Müdevvene min gayrihâ mine’l-ümmehât**, Thk. Muhammed Abdulaziz ed-Debbâğ, Dâru’l-garbi’l-İslâmî, Beyrut, 1999, c. 7, s. 274, 278.

³⁶⁴ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, **Fetâvâ-yı Feyziyye**, Hrz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 335, 336; Seyyid Ahmed Efendi, **Netîcetül-Fetâvâ**, s. 313.

³⁶⁵ İmam Muhammed eş-Şeybanî, **Kitâbu’l-hücce alâ ehli’l-Medine**, Nşr. Hasen Kilânî, Âlemü’l-kütüb, 1983, c. 3, s. 33.

³⁶⁶ Mansûr İsa Dayfullah, **Nazariyetü’l-erbâh fi’l-mesârifi’l-İslâmiyye dirasetün mukarene**, Dâru’n-nefâis, Amman, 2007, s. 63; Şevki İsmail Şahâte, “er-Ribh ve kıyâsuhu fi’l-İslâm”, **el-Müslimü’l-muâsir**, el-adedü’s-sâni ve’l-ı‘şrûn, 1980, s. 97; Sami Hasan Hammûd, “Meâyîrü ihtisabi’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslâmiyye”, **Dirasâ iktisâdiyye İslâmiyye**, c.3, 4, sy.1, 2, 1996, s. 85.

³⁶⁷ Garbî, **Kıyâsun ve tevzîu’l-erbâh ve fi’l-bunûki’l-İslâmiyye**, s. 27.

³⁶⁸ Hammûd, “Meâyîrü ihtisabi’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslâmiyye”, s. 85.

³⁶⁹ Merginânî, **el-Hidâye**, s. 6, s. 171; Babertî, **el-İnâye**, c. 5, s. 93; Ali Abdusettar Ali Hasen, **el-Erbâh et-ticâriyye min manzûri’l-fikhi’l-İslâmî**, Daru’n-nefâis, Amman, 2011, s. 19;

³⁷⁰ İd, **er-Ribh ve’l-hasâra**, s. 21.

³⁷¹ Döndüren, **İslam Hukukuna Göre Alım-Satımda Kar Hadleri**, s. 89; İd, **er-Ribh ve’l-hasâra**, s. 14, 25; Muhammed Ömer Hâcî, **er-Ribh fıkhen ve iktisâdiyyen**, Dâru’l-mektebî, Dimeşk, 2010, s. 14;

verilen isim,³⁷² sermaye ve emeğin semeresi,³⁷³ ticaret için satın alınan emtianın daha fazla bedelle satışıyla oluşan artış,³⁷⁴ sermayede meydana gelen artış,³⁷⁵ mebiîn ilk fiyatı üzerinde bir artış³⁷⁶ ve alışveriştir gelen artış³⁷⁷ şeklinde ifade edilmektedir.³⁷⁸

Mudârabe akdi ele alınırken de kâr farklı boyutlarıyla incelenmiştir.³⁷⁹ Bu meyanda mudârabe kârı, sermayede meydana gelen artış olarak tarif edilmektedir.³⁸⁰ Çünkü mudârabede sermayedarın sermayesi asıl, bu sermayeden elde edilen tâbi unsur ise kâr kabul edilir.³⁸¹ Fakihler, mudârabenin kârını mükellefin namazla olan ilişkisine benzetmiştir. “*Mümin tıpkı tâcir gibidir. Tâcir sermayesini kurtarmadıkça kâr sağlamış olamaz. Aynı şekilde mümin de farzları yerine getirmediği sürece, nafilelere sahip olamaz.*” Nasıl ki farzlar edâ edilmedikçe namazlar mükellefin zimmetinden düşmez. Aynı şekilde mudârabe sermayesi sağlanmadan kârdan bahsedilmez. Çünkü aslolan sermayenin sahibine teslim edilmesi ardından da tâli kârın hesaplanmasıdır.³⁸²

Şemsiyye Bint Muhammed İsmail, **er-Ribhu ve devâbituhâ fi'l-fıkhı'l-İslâmî ve tahdîduhu fi'l-müessesati'l-İslâmiyye**, Câmiatü'l-Ürdüniyye, Ürdün, 1999, s. 5, 22.

³⁷² Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 20; Meydanî, **el-Lübâb**, s. 274; Bkz. Karadağî, **Buhûs fi-fıkhı'l-bunûkı'l-İslâmiyye**, s. 11; İd, **er-Ribh ve'l-hasâra fi muâmelâti'l-mesârifı'l-İslâmiyye**, s. 24, 25; Bedevî, **et-Tevzi' ve'n-nukûd fi'l-iktisâdi'l-islâmi ve'l-iktisâdi'l-vazi'**, s. 28.

³⁷³ Ebû Fâris Abdülazîz b. İbrâhîm b. Ahmed b. Bezîze et-Teymî et-Tûnisî, **Ravdatu'l-müstebîn fi şerhi kitâbi't-telkîn**, 2 c., Thk. Abdullatif Zekağ, Daru İbn hazm, 2010, c. 2, s. 1075

³⁷⁴ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Abdirrahmân el-Mencûr el-Miknâsî el-Fâsî, **Şerhu'l-Menheci'l-müntehab ilâ kavâ'idı'l-mezheb**, c. 2, Thk. Muhammed eş-Şeyh Muhammed el-Emîn, Daru Abdillâh eş-Şinkîti, ts., c. 1, s. 171

³⁷⁵ Zekeriyâ el-Ensârî, **Esne'l-metâlib**, c. 2, s. 92; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 474

³⁷⁶ Heyet, **Mu'cemü'l-vasît**, s. 334; Rifaî, **Tahdîdu'r-rihb ve eseruhû alâ akdi's-şerike**, Dâru'l-fikri'l-câmiî, İskenderiyye, 2010, s. 32.

³⁷⁷ Buyûd, **el-Mudârabe: hakikatuhâ- ahkâmuhâ- tatbikâtuha'l-muâsıra**, s. 69; Ebu Gudde, “el-Hisâbü ribhi'l-muamelât”, c. 4, s. 3192.

³⁷⁸ Bedevî, **et-Tevzi' ve'n-nukûd fi'l-iktisâdi'l-islâmi ve'l-iktisâdi'l-vazi'**, s. 280, 282;

Muhammed Amîmü'l-ihsân el-Müceddedî el-Bereketî **et-Ta'rifâtü'l-fıkhiyye**, eserinde kârı şöyle tarif etmiştir (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003, s. 209):

الرَّيْحُ: عبارة عن كسب الأرباح.

Yine İbn Hazm, **el-Muhallâ**'da şöyle tanımlar (c.7, s. 99):

وَلَا يُسَمَّى رَيْحًا إِلَّا مَا نَمَّا بِالْبَيْعِ فَقَطَّ.

³⁷⁹ Bazı çağdaş araştırmacılar, mudârabe bahsinde kârın sarahaten tarif edilmediğini ifade etseler de bu isabetli bir yaklaşım değildir. Bkz. Muhammed İsmail Şemsiyye bt., **er-Ribh ve devâbituhâ fi'l-fıkhı'l-İslâmî ve tahdîduhu fi'l-müessesati'l-İslâmiyye**, s. 21

³⁸⁰ Hüsameddin Ali b. Mekkî er-Râzî, **Hülâsatü'd-delâil fi tenkîhi'l-mesâil**, c. 1, s. 488; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 403; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 5, s. 41; Şemsüddin İbn Kudâme, **el-Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 114; Ruheybânî, **Matâlibu uli'n-nühâ**, c. 3, s. 529; Buhûfî, **Şerhü muntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 577.

³⁸¹ Molla Ali el-Karî, **Fethu bâbi'l-inâye**, s. 538, Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c.3, s. 754.

³⁸² Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 20; Zeylâfî, **Tebyînü'l-hakâik**, c. 5, s. 545

Öte yandan kâr, Türk Hukukunda; “muayyen bir müddet içinde bir iktisadi teşebbüsün öz varlığında husule gelen artış” şeklinde ifade edilir.³⁸³ Terim olarak ise “alışveriş işlemleri neticesinde gelir ve giderler arasındaki olumlu fark” diye tanımlanır.³⁸⁴ Bu bağlamda vergi hukuku kuralları uyarınca düzenlenen mali bilançoya göre elde edilene *mali kâr*, ticaret hukuku ve genel muhasebe kuralları uyarınca düzenlenen ticari bilançoya göre elde edilene de *ticari kâr* denilir.³⁸⁵ Ticari kâr kavramı, şirket gelir tablolarında yer alan dönem net kârı (safî kâr) ile eş anlamlı olarak kullanılır. Ayrıca dönem net kârı, ortaklar ile kâra iştirak eden diğer kimselere dağıtılabilecek kârı ifade eder.³⁸⁶

B. Kârla İlişkili Kavramlar

Kârla ilişkili kavramların ele alınması, kârın mahiyetini daha net ortaya koyacaktır. Bu bağlamda kârla doğrudan ilgili olan; *nemâ*, *kesb*, *nitâc*, *âid*, *îrad*, *ğalle* ve *fâide* kavramları öne çıkmaktadır. Sırasıyla söz konusu kavramları ele alalım.

Nemâ (النَّمَى) lügatta artma ve çoğalma anlamında olup ikinci babdan bir kelimedir.³⁸⁷ Hakîkî ve hükmî olmak üzere ikiye ayrılır: Varlığın aslından doğan artışlar hükmî, bireyin müdahalesi ve tasarrufuyla oluşan artışlar ise hakikî nemadır. Örneğin, altın ve gümüşün değerinde gerçekleşen artışlar hükmî, ticarî faaliyetler neticesinde oluşan artışlar ise hakikî nemadır. Fakat nemâ, kârdan daha kapsamlı olup kârla aralarında umum-husus mutlak (tam girişimlik) ilişkisi vardır. Yani her kâr,

³⁸³ Türk Hukuk Kurumu, **Türk Hukuk Lugatı**, 4. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998, s. 192.

³⁸⁴ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 1988, c. 2, s. 789; Muhammed İsmail Şemsiyye bt, “er-Ribh ve devâbituhâ fi’l-fıkhî’l-İslâmî ve tahdîduhu fi’l-müessesati’l-İslâmiyye”, s. 23; Rifaî, **Tahdîdu’r-rihb ve eseruhu alâ akdi’ş-şerike**, s. 32; İlbasmış, “Halka Açık Anonim Ortaklarda Kâr Dağıtımı”, s. 5.

³⁸⁵ İlbasmış, “Halka Açık Anonim Ortaklarda Kâr Dağıtımı”, s. 6; Kârşlıoğlu, “Anonim Şirketlerde Örtülü Kâr Dağıtımı”, s. 34, 35; Heyet, **Genel Muhasebe**, Ed. Melih Erdoğan, Anadolu Üniversitesi Yayını: 2595, Eskişehir, 2012, s. 180.

³⁸⁶ Kârşlıoğlu, “Anonim Şirketlerde Örtülü Kâr Dağıtımı”, s. 34, 35, 36; İlbasmış, “Halka Açık Anonim Ortaklarda Kâr Dağıtımı”, s. 7, 14. Safî kâra ulaşabilmek için de yıllık ticari kârdan (gayri safî kâr) geçmiş yılların zararı, vergi ve benzer masraflar indirilir. Bkz. İlbasmış, “Halka Açık Anonim Ortaklarda Kâr Dağıtımı”, s. 7, 14.

³⁸⁷ Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir el-Hanefî er-Râzî, **Muhtârû’s-sihâh**, Thk. Yusuf Şeyh Muhammed, Mektebetü’l-asriyye, Beyrut, at-Tabatü’l-hâmise, 1999, s. 320

nemadır, ancak her nemâ, kâr kapsamında değerlendirilmez.³⁸⁸ Ayrıca “ziyâde” ve “fazl”, nemâ gibi geniş kapsamlı kavramlardandır.

Kârla yakından ilişkili olan kavramlardan biri de kesb’tir. “كَسَبَ” fiilinin masdarı olan *kesb*,³⁸⁹ “مَكْسَبٌ” kelimesine karşılık olarak, Türkçe’ye kazanç şeklinde tercüme edilir. Kesb, sözlükte faydayı celb veya zararı def’e götüren bir eylem olarak³⁹⁰ özellikle de zanaattan elde edilen gelir şeklinde tanımlanır.³⁹¹ Emek şirketinde ortakların elde ettiği gelire kesb denilmektedir.³⁹² Türk Ticaret Hukukunda kâr ile kazanç kavramı birbirinden ayrılmaktadır. Özkaynakta kendiliğinden meydana gelen artış kazanç sayılırken hukukî anlamda kâr olarak değerlendirilmez.³⁹³ Bu durumda kazanç kelimesinin, dönen varlıkların getirisi olan galleye benzediği söylenebilir.

Kârla ilgili bir başka kavram da üründür (*nitâc*). Nitâc aslın bir parçası artış iken kâr, hüsnü tasarrufla elde edilen artıştır. Ağacın meyvesi, hayvanın (maşiye) yavrusu, sütü ve yünleri nitâc kapsamında değerlendirilir.³⁹⁴ Bu sebeple hayvanlar (maşiye) süt ve üreme temini için, ticari mallar ise kârın oluşması içindir, denilmiştir.

Âid (العائد) kavramı daha ziyâde modern kaynaklarda yatırımın geliri olarak tanımlanır.³⁹⁵ *Îrad* (الإيراد) ise sınırları belirlenmiş belli bir yatırım dönemi kârı için kullanılır.³⁹⁶ Bu iki kavram muhasebe terminolojisinde dönem net kârı ile ifade edilmektedir.

³⁸⁸ Tahsin, *Kıyâsur-rihb ve tevzîuhu fi’l-mesârifi’l-İslâmiyye*, s. 36; Samir Muzhir Kantakçı, *Fikhu’r-rihb*, Müessesetü’r-risâle nâşirun, Beyrut, 2004, s. 8

³⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, “k-s-b” md., c. 1, s. 716; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, c. 8, s. 41; Kârî, *Fethu bâbî’l-i’nâye*, c. 2, s. 532; İbn Abidîn, *Reddû’l-muhtar*, c. 8, s. 511;

³⁹⁰ İsfahânî, *Müfredât-ü elfâzî’l-Kur’an*, “k-s-b” md., s. 710

³⁹¹ Garbî, *Kıyâsu ve tevzîu’l-erbâh*, s. 38; Kantakçı, *Fikhu’r-rihb*, s. 8

³⁹² Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 4, s. 415; Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Sermaye kâr getirebilmesi için emeğe ihtiyaç duyar. O halde kâr da emeğin bir ürünüdür, denilebilir. Neticede kesb, yalnızca emeğin geliriye kâr, emek ve sermayenin geliridir.

³⁹³ İlbasmış, “Halka Açık anonim Ortaklarda Kâr Dağıtımı”, s. 5

³⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, “n-t-c” md., c. 2, s. 373; Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir el-Hanefî er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, “n-t-c” md., Thk. Yusuf Şeyh Muhammed, Mektebetü’l-asriyye, Beyrut, at-Tabatû’l-hâmise, 1999, s. 66, 105; Bedevî, *et-Tevzi’ ven’nukûd fi’l-iktisâdi’islâmî ve’l-iktisâdi’l-vazî’*, s. 282; Ebecî, “Kıyâsu ve tevzîu’r-rihb fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 86

³⁹⁵ AAOIFI, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 1169

³⁹⁶ AAOIFI, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 1169

Kâr kavramı ile ilişkili diğer bir kavram ise ğalledir. Türkçe hasılât³⁹⁷ kelimesiyle açıklanan bu kavram, bir arazinin aslı bakî kalması şartıyla o yerden elde edilen gelirdir. Örneğin insanın kendi arazisinden elde ettiği ürün ğalledir.³⁹⁸ Fıkıh eserlerinde “arazinin ğallesini (gelirini) Allah yoluna sarf etse”³⁹⁹ şeklinde geçen ibâreler fakihlerin ğalle anlayışına ilişkin bir fikir vermektedir. Ayrıca vakıf çalışanının aldığı ücrete,⁴⁰⁰ zirai ürünlere⁴⁰¹ ve bazen de tedavülde bulunan para birimine⁴⁰² ğalle denilmektedir. Ayrıca fakihler ğalleyi, ray‘ (رَيْغ) kelimesiyle eş anlamlı olarak da kullanır.⁴⁰³

Sonuç olarak fıkıh eserlerinde ğallenin arazinin geliri anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür. Fakat günümüzde yapılan çalışmalar, Malikî mezhebinin görüşüne istinaden ğalle’yi, satış olmaksızın tedavül eden varlıkların kıymetlerinde meydana gelen artış olarak tarif eder.⁴⁰⁴ Buna göre ğalle, dönen varlıklar üzerinde herhangi bir tasarruf yapılmadan veya bu varlıkların satımından önce gerçekleşen artıştır. Örneğin, ticaret için satın alınmış ağacın meyvesi⁴⁰⁵ ve hayvanın yavrusu böyledir.⁴⁰⁶ Bu bağlamda modern araştırmacılar, ğallenin mudârabeye kârı olarak kabul edilip edilmemesini sorgulamıştır.⁴⁰⁷

³⁹⁷ Türk Hukuk Kurumu, **Türk Hukuk Lugatı**, 4. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998, s. 100

³⁹⁸ İsfahânî, **el-Müfredâtü el-fâzîl-Kur’an**, s. 611; Burhaneddin Mutarrızî, **el-Muğrib fî tertîbi’l-mu’rib**, “ğ-l-l” md., Dâru’l-kitâbi’l-arabî, ts., s. 204;

³⁹⁹ İbn Hümam, **Şerhü fethi’l kadîr**, c. 6, s. 239

⁴⁰⁰ Şerif, “Ahkâmu tekvîni’l-muhassasât fi’l-müessesâti’l-mâliyyeti’l-İslâmiyye”, s. 23

⁴⁰¹ Ebu Yusuf, **İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ**, s. 104

⁴⁰² Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 207; Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 171; İd, **er-Ribh ve’l-hasâra fî muâmelâti’l-mesârifi’l-İslâmiyye**, s. 43

⁴⁰³ İmam Muhammed eş-Şeybanî, **Kitâbu’l-hüccet alâ ehli’l-Medine**, Nşr. Hasen Kilânî, Âlemü’l-kütüb, 1983, c. 3, s. 34.

Ray‘ yüksek tepe anlamına gelir. Toprağın fiyatı ve hasılası için kullanılan rantın mukabili bir kelimedir. Galle-i arz yani toprağın getirisi manasına gelir. Gayr-ı menkul arsa ve binaların geliri anlamında kullanılır. Bkz. Adem Esen, **Sosyal Siyaset Açısından İslam’da Ücret**, TDV, 2012, Ankara, s. 28, Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 4, s. 419; Babertî, **el-İnâye**, c. 5, s. 100.

⁴⁰⁴ İbnu’l-Hâcib el-Kurdî el-Mâlikî, **Câmi’u’l-Ummehât**, Nşr. Ebû Abdurrahmân el-Ahđar el-Ahđarî, 2. Baskı, 1421/2010, s. 146 (وَالْعَلَّةُ: النَّمَاءُ عَنِ الْمَالِ مِنْ غَيْرِ مُعَاوَضَةٍ بِهِ كَمَنْ اشْتَرَى أَصُولًا لِلتَّجَارَةِ فَأَثْمَرَتْ); AAOIFI, **el-Meâyîru’s-şer’iyye**, s. 1169; Şahâte Şevki İsmail, “er-Ribh ve kıyâsuhu fi’l-İslâm”, **el-Müslimü’l-muâsir**, el-adedüs’sâni ve’l-ı’srûn, 1980, s. 118

⁴⁰⁵ Kayravanî, **en-Nevâdir**, c. 7, s. 249

⁴⁰⁶ Şemsiyye Bint Muhammed İsmail, **er-Ribhu ve devâbituhâ fi’l-fıkhı’l-İslâmî ve tahdîduhu fi’l-müessesâti’l-İslâmiyye**, s. 47

⁴⁰⁷ Hasen, **el-Erbâh et-ticâriyye**, s. 20

Kârla doğrudan irtibatlı diğer bir kavram ise “*fâide*: فائدة” dir. İkinci babdan (ف ي د) harflerinden türeyen *fâide*’nin çoğulu “*fevâid*: فوائد” dir. Sözlükte; Allah’ın kula istifade edebileceği ve geliştirebileceği hayır olarak verdiği şey anlamındadır.⁴⁰⁸ Fâidenin biri geniş diğeri de dar olmak üzere iki anlamı vardır. Bu kelimenin geniş anlamıyla kullanımı, sözlük anlamıdır. Dar anlamıyla kullanımı ise ticari amaçlı olmayan mallardan elde edilen artış, yani duran varlıkların kıymetindeki artıştır.⁴⁰⁹ Söz konusu artışın kâr kapsamında olup olmadığı ise tartışma konusu olmuştur. Öte yandan günümüz bazı çalışmalarında *fâide*, hatalı bir şekilde faiz kavramı yerine kullanılmaktadır.⁴¹⁰

Kârla yakın benzerlik içerisinde bulunan kavramları inceledikten sonra ğalle ve faide için şunlar söylenebilir: Şüphesiz kârın oluşmasında emeğin güçlü bir etkisi vardır.⁴¹¹ Ancak ğalle ve fâide ’nin meydana gelmesinde emeğin aynı etkisinden söz etmek güçtür. Bunun için söz konusu artışların kâr olup olmadığı tartışılmıştır. Mudâربه akdi üzerinden meseleyi açıklayacak olursak iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Birinci yaklaşıma göre mudâribin dahli olmadığı bir artış, tamamen sermayedara aittir. Örneğin mudâربه adına satın alınan hayvan, satın alındıktan sonra doğursa yavrusu sermaye sahibinin olur.⁴¹² Çünkü yavrunun meydana gelmesinde mudâribin bir emeği bulunmamaktadır. Diğer yaklaşıma göre ise sermayenin aynından meydana gelen artışlar mudârebeye ait kârdır. Çünkü söz konusu artış, mudâribin sermayeyi muhafaza taahhüdü sayesinde oluşmuştur. Örneğin mudâربه adına hamile bir hayvan satın alınsa doğan yavrunun mudârebeye ait olacağı ifade edilmiştir.⁴¹³

Mezkûr kavramların yanı sıra kârla yakın irtibatta olan ücret ve ribâ kelimeleri de vardır. Akitlerde kârın bilinmesi şart koşulduğu gibi icâre akdinde de ücretin

⁴⁰⁸ İbn Manzur, *Lisânu’l-arab*, “f-y-d” md., c. 3, s. 34; Kefevî, *el-Külliyât*, s. 585

⁴⁰⁹ AAOIFI, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 1169; Abdussettar Ebu Gudde, “el-Hisâbü ribh’il-muamelât”, *Dirâsâtü’l-meâyîri’s-şeriyye*, c. 4, s. 3193; Şemsiyye Bt. Muhammed İsmail, “er-Ribhu ve devâbituhâ fi’l-fikhi’l-İslâmî ve tahdîduhu fi’l-müessesati’l-İslâmiyye”, s. 47

⁴¹⁰ Hâcî, *er-Ribh fıkhen ve iktisâdiyyen*, s. 48; Modern dönemde *faide*; karz akdinde vâde mukâbilinde alınan muayyen bir karşılıktır diye tanımlansa da bu cahiliyye ribâsının ta kendisidir. (Karadağî, *Buhûs fi-fikhi’l-bunûki’l-İslâmiyye*, s. 11; İd, *er-Ribhu ve’l-hasâra*, s. 151).

⁴¹¹ Şevki İsmail Şahâte, “er-Ribh ve kıyâsuhu fi’l-İslam”, s. 118

⁴¹² Garbî, *Kıyasu ve Tevzîu’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslâmiyye*, s. 124; Ebecî, “Kıyâsu ve tevzîu’r-rihb fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 86

⁴¹³ Mansûr, *Nazariyetü’l-erbâh*, s. 59

bilinmesi şarttır.⁴¹⁴ Ücret ve kâr emek karşılığında olması bakımından birbirine benzer.⁴¹⁵ Fakat ücret, kârdan farklı olarak maktû olur. Kârın ise oranlı olması gerekmektedir. Ücreti alınan menfaatin kendisi bâki kalırken kârda malın aynı tüketilir. Fıkıh kaynakları, aslında kârla ücreti birbirinden çok net bir şekilde ayırır. Ücret daha ziyade icare akdinde kar ise ortaklık sözleşmelerinde gündeme gelmektedir. Örneğin mudâribin kâr elde edebilmesi sermaye üzerinde tasarruf yapmasına bağlıyken icârede ücretli işçi (ecîr-i hâs) tasarrufu yapmadan da ücreti hak edebilir.

Kârla benzer yönleri olan bir başka kavram ribâdır. Türkçe’de faiz kelimesiyle karşılanan ribâ (ربا) “sözleşme esnasında, şart koşulan karşılıksız fazlalık” diye tanımlanır.⁴¹⁶ Kâr ve ribâ kavramları zâhiren birbirlerine benzese de aslında farklı şeylerdir. Her ikisi de sermaye üzerinde meydana gelen artıştır. Ancak kâr, ticari faaliyet neticesinde elde edilen fazlalık, ribâ ise borç verilen paranın vade sonunda fazlasıyla geri alınması veya aynı cinsten iki malın birbiriyle fazlalıkla mübâdele edilmesidir. Kâr, ticari işlemin artı değer sağlaması sonucunda elde edilen gelirken; ribâ, yapılan işlemin artış sağlayıp sağlamadığına bakılmaksızın sözleşme esnasında belirlenen fazlalıktır.⁴¹⁷ Yine kâr, sermayenin işletilmesiyle topluma pozitif değer artışı kazandırırken ribâ, topluma zarar verir. Sermayesini müteşebbise veren kimse sermayesinden doğacak zararlara katlanırken riba karşılığı sermayesini çalıştıran ise ne bir emek ne de bir riske katlanır. Ayrıca kârın iktisadî kalkınmaya etkisi belirginken parasını ribâ karşılığı veren kimse ise piyasada iktisadi girişimcilerin azalmasına sebep olur. Kısacası sermayesini ticaret ya da ortaklığa koyan kimse, iktisadî kalkınmaya olumlu yönde katkı sağlarken ribânın olumsuz etkisi bulunmaktadır. Diğer yandan ribâ, insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşma görevini ifa eden karz-ı hasen kurumunun önünde bir engel olarak değerlendirilir.⁴¹⁸

⁴¹⁴ Adem Esen, *Sosyal Siyaset Açısından İslam’da Ücret*, TDV, 2012, Ankara, s. 27; Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lugatı*, 4. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998, s. 359.

⁴¹⁵ Abdülhamîd Leknevî, *Zübdetü’n-nihâye li-ümdeti’r-riâye*, s. 154

⁴¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*’ta (c. 12, s. 109) ibare şöyledir:

هُوَ الْفَضْلُ الْخَالِي عَنْ الْعَوَضِ الْمَشْرُوطِ فِي الْبَيْعِ.

⁴¹⁷ İd, *er-Ribh ve’l-hasâra*, s. 65, 66; Garbî, *Kıyâsu ve tevzi’l-erbâh*, s. 42; İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, Nil Yay., İzmir, 1993. s. 90

⁴¹⁸ Hammûd, “Meâyîrû ihtisabi’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslamiyye”, s. 86

Kanaatimizce mudârabeye varlığında meydana gelen her türlü artış kâr olarak değerlendirilir. Ziraî ve sınaî faaliyetler sonucunda elde edilen ürünler de kâr kapsamındadır. Mudârabede kârın malın satışından önce veya sonra meydana gelmesi arasında fark görülmemiştir. Sonuç olarak sözleşme kuralları dikkate alınarak alım-satım ve benzeri akitlerde mubah birtakım tasarruflar neticesinde elde edilen artışa kâr denilebilir.

C. Kârın Meşrûiyeti

Ticaret genellikle bir ihtiyacı giderme, sermayeyi muhafaza etme veya kâr sağlama amacıyla yapılmaktadır. Ticaretin meşrû olması doğal olarak kâr tahsil etmenin de meşrû olacağı sonucuna götürür. Çünkü kâr olmadan iktisadî hayatın yürümesi mümkün değildir.⁴¹⁹ Bu meyanda fıkıh kaynaklarında ticari muamelelerin tecviz edilmesi kârın meşru olduğuna açık bir delildir.⁴²⁰ Ayrıca ticareti teşvik eden ayetler⁴²¹ kârın meşrûiyet kaynağı sayılmaktadır.

Meşrûiyet açısından kâr; meşrû, gayr-i meşrû ve muhtelefun fih (ihtilaflı olan) olmak üzere üç kısma ayrılır.⁴²² *Meşrû kâr*, fikhî kurallar dikkate alınarak; satım, icâre, mudârabeye ve ortaklık gibi mübah birtakım tasarruflarla elde edilir. *Gayr-i meşru kâr*; haram varlıkların ticareti ve batıl sözleşmeler gibi haram nitelikli tasarruflarla sağlanır. *Muhtelefun fih* olarak adlandırılan kâr ise kişinin elinde bulunan lâkin başkasına ait olan bir maldan elde edilen gelirdir. Örneğin gâsıbın elinde bulunan malın kârı böyledir.⁴²³

Ticaretle uğraşıp meşrû kâr elde etmek isteyen herkes, şerî kurallara ve onun onayladığı örfeye uymak zorundadır. Bu bağlamda fıkhîta kâr elde etme yasaklanmamış üstelik kâr için muayyen bir üst sınır da konmamıştır.⁴²⁴ Bunun aksine “...karşılıklı

⁴¹⁹ Hâcî, *er-Ribhu: fıkhen ve iktisâdiyyen*, s. 21; Döndüren, *İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 92

⁴²⁰ İd, *er-Ribh ve'l-hasâra*, s. 96; Döndüren, *İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 92

⁴²¹ Bakara, 2/16, 198, 275 Nisâ, 4/29, Müzzemmil, 73/20, Cuma, 62/10

⁴²² Ebu Gudde, “el-Hisâbü ribh'il-muamelât”, *Dirâsâtü'l-meâyiri's-şer'iyye*, c. 4, s. 3195

⁴²³ AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'iyye*, s. 1161; Ebu Gudde, “el-Hisâbü ribh'il-muamelât”, c. 4, s. 3196; Hâcî, *er-Ribhu: fıkhen ve iktisâdiyyen*, s. 18, 19

⁴²⁴ İd, *er-Ribh ve'l-hasâra*, s. 101, 103

rızanıza dayalı ticaret olması müstesna...”⁴²⁵ ayetine istinaden kâr için üst bir sınır belirlenemeyeceği söylenmiştir. İslam Fıkıh Akademisi’nin “tâcirin bağlı kalması gereken belirli bir kâr sınırı yoktur” kararı da bu görüşü desteklemektedir.⁴²⁶ Bununla birlikte devlet, fiyatları belli ölçüler içerisinde tutmak için birtakım tedbirler alabilir.⁴²⁷ Söz konusu tedbirler altında yapılan ticari muamelelerde elde edilen kârlar da meşru olarak değerlendirilmiştir.⁴²⁸

Modern dönemde bazı araştırmacılar ribâyı riziko karşılığında elde edilen kâra benzeterek ribâ aracılığıyla tahsil edilen gelirin de kâr olacağını ileri sürmüştür. Fakat söz konusu benzetme birçok açıdan eleştirilmiş ve isabetsiz bulunmuştur. Bu bağlamda faizli bankaların verdiği faizlerin, mudârabe kârı gibi olduğu söylenmiştir. Bütün bu teşebbüslere rağmen kârın, ribâ ve karşılıksız kazançtan berî olduğu açıklanmış⁴²⁹ ve bu tür muamelelerin sonucunda temin edilen artış da yasaklanmıştır. Yine elde edilen kârın gabn-ı fahiş içermemesi zorunlu görülmüş, alışverişlerde yalan, hile, mebhî kendisinde olmayan sıfatlarla övme veya mebhîdeki bazı kusurları gizleyerek satma yasaklanmıştır. Benzer şekilde kârın aldatmadan kaynaklanmaması istenmiş, taraflardan birinin diğerini etkilemek için hileli yollara başvurarak kâr elde etmesi meşru kabul edilmemiştir. Kârın karaborsacılık (ihtikâr) yapılarak elde edilmesi yasaklanmıştır.

Kısacası fıkıhta ticaretinde dürüst davrananlar övülmüş; toplumun temel ihtiyacını sömürmeye kalkışanlar ise kınanmıştır. Malın fiyatını yükseltmek amacıyla tedavülden o malı kaldırmak ve sonradan bu mal üzerinden kâr elde etmek insanlara zarar verdiği için uygun görülmemiştir. Böyle bir muamele neticesinde meydana gelen artış meşru kâr kapsamında değerlendirilmemiştir.⁴³⁰

⁴²⁵ Nisâ, 4/29.

⁴²⁶ **Mecmaü’l-fıkhr’l-İslâmî**, (Münezzametü’t-eavüni’l-İslâmî) ed-devratü’l-hamise, s. 87, Karar No: 46 (8/5).

⁴²⁷ Döndüren, **İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri**, s. 191; Hâcî, **er-Ribhu: fıkhen ve iktisâdiyyen**, s. 45

⁴²⁸ Hâcî, **er-Ribhu: fıkhen ve iktisâdiyyen**, s. 63, 70, 71. Detaylı bilgi için bkz. Döndüren, **İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri**, s. 145.

⁴²⁹ Hayrettin Karaman, Ali Şafak, **İslâm Hukukuna Göre Alışveriş’te Vâde Farkı Ve Kâr Haddi**, İSAV yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1987, s. 81; Hâcî, **er-Ribh fıkhen ve iktisâdiyyen**, s. 50

⁴³⁰ Hâcî, **er-Ribh: fıkhen ve iktisâdiyyen**, s. 54

D. Kâr İstihkakını Sağlayan Sebepler

Bu başlıkta, fıkıhtaki kâr elde etme sebepleri ele alındıktan sonra iktisat literatüründe kârı sağlayan sebepler incelenecektir.

1. Fıkıhta Kâr İstihkak Sebepleri

İslam iktisadı araştırmacıları, ana akım iktisat düşüncesinde olduğu gibi fıkıhtaki üretim araçları için benzer tasnifler yapmaktadır. Buna göre kimileri üretim araçlarını; dörtlü (toprak, emek, sermaye, girişim), kimileri üçlü (toprak, sermaye, emek), kimileri ikili (emek ve sermaye) kimileri de tekli (emek) olarak gruplandırmaktadır.⁴³¹ Bu meyanda üretim araçlarının; sermaye, emek ve toprak şeklinde ifade edilmesi daha uygun görülmüştür.⁴³² Görüldüğü üzere üretim araçları, kapitalist sistemde sermaye, sosyalist sistemde emek, fıkıhta ise sermaye ve emek odaklı ele alınmaktadır.

Çağdaş İslam iktisat literatüründe üretim araçlarının fıkıhın kâr elde etme sebeplerine tekâbül ettiği söylenmektedir.⁴³³ Her ne kadar benzer yönleri bulunsa da üretim araçları içerisinde daman unsuru bulunmamaktadır. Dolayısıyla aynı şey olduklarını söylemek biraz zordur. Fıkıhta kâr istihkak sebepleri; mal (sermaye), amel (emek) ve damân (amel-i damân⁴³⁴, mal-ı damân⁴³⁵) şeklinde ifade edilir. Bu üç sebep, aynı zamanda kârın şerî kurallara uygunluk ölçüsüdür.⁴³⁶ Nitekim Kâsânî (ö. 583), kâr istihkak sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

“Kâr istihkakının; sermaye (mal), emek (amel) ve sorumlulukla (damân) gerçekleşmesi temel bir ilkedir. Sermaye ile kârın istihkakı açıktır. Çünkü

⁴³¹ Garbî, *Kıyâsu ve tevziu'l-erbâhı fi'l-bunûki'l-İslammiyye*, s. 53, 55

⁴³² Refîk Yûnus el-Mısırî, *Usûlü'l-iktisâdil'l-İslâmî*, Daru'l-kalem, Dimeşk, 2012, s. 102; Ahmet Tabakoğlu, “İslam Ekonomisinde Emek ve Sermaye Kavramları”, *Toplu Makaleler II*, Kitabevi, İstanbul, 2005, 126;

⁴³³ Refîk Yûnus el-Mısırî, *Usûlü'l-iktisâdil'l-İslâmî*, Daru'l-kalem, Dimeşk, 2012, s. 230; Ahmet Tabakoğlu, “İslam Ekonomisinde Emek ve Sermaye Kavramları” s. 135; Tabakoğlu, “İslam İktisadında İşçi-İşveren Münasbetleri”, s. 152, 153, 154; Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Mekâsıdu's-şerîati'l-İslamiyye*, Trc. Mehmet Erdoğan, Vecdi Akyüz, Rağbet yayınları, İstanbul, 2013, s. 416

⁴³⁴ “Amel-i damân” ile emeğin taahhüt edilmesi kast edilmektedir. Babertî, *el-İnâye*, c. 5, s. 107; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 642

⁴³⁵ “Mal-ı damân” ile sermayenin taahhüt edilmesi kast edilmektedir. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 56; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, c. 8, s. 498; Mergînânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. s. 419; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 642

⁴³⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 6, s. 62-63; Mergînânî, *el-Hidâye*, c. 3, s. 7; AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'ıyye*, s.1025

kâr, sermayede meydana gelen artıştır ve bu artış da sermaye sahibinin hakkıdır. Sermayedar, mudârabede kârı bu sebeple hak eder. Aynı şekilde emek de kâr istihkak sebebidir. Mudârib, emeği mukâbilinde kârını elde eder. Ortak olan kimse için de durum böyledir.”⁴³⁷

Esasen fıkıh kaynaklarında mudârib ve sermayedarın “daman” sebebiyle kâr elde ettiği, sahih mudârahe üzerinden açıklanmamaktadır. Nitekim Kâsânî, yukarıda aktarılan pasajın devamında “damân” sebebiyle kâr istihkakını başka bir işlem üzerinden izah etmektedir:

“Sorumluluğu üstlenme karşılığında (damân) kâra gelince; mudârib, mudârahe sermayesinin sorumluluğunu üstlendiğinde kârın tamamını hak eder. Söz konusu kârı, sorumluluğunu üstlendiği sermaye karşılığında alır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): “Kâr, sorumluluğu üstlenilen şey karşılığındadır.” buyurur.⁴³⁸ Yani sermayenin sorumluluğunu üstlenen getirisine de sahip olur. Sorumlulukla kâr istihkakının meşruluğuna delil; bir sanatkâr ücret karşılığında bir işi üstlenir, sonra bu işi kendisi bizzat yapmayıp başka birisine daha düşük bir ücret karşılığında yaptırır. Bunun neticesinde elde ettiği fazlalık kendisine helal (tîb) olur. Bu fazlalığı istihkakının sebebi, işin sorumluluğunu üstlenmiş olmasıdır.”⁴³⁹

Söz konusu metinde mudârahe akdinin karza dönüştüğü açıktır. Dolayısıyla mudârabede damân ile kâr istihkak sebebi için doğru bir istidlal olmayabilir. Kâsânî’nin “damân” ile kâr elde etme sebebini, bir sanatkâr üzerinden açıklaması ise uygundur. Nitekim İmam Tahâvî, “daman” sebebiyle kâr istihkakını iş ortaklığında işi taahhüt eden ortak üzerinden açıklamaktadır.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Kâsânî, **Bedâiu’s-sanâi**, c. 7, s. 517. Metin şu şekildedir:

الأصل أن الريح إنما يستحق عندنا إما بالمال وإما بالعمل وإما بالضمان، أما ثبوت الاستحقاق بالمال فظاهر؛ لأن الريح نماء رأس المال فيكون لمالكه، ولهذا استحق رب المال الريح في المضاربة وأما بالعمل، فإن المضارب يستحق الريح بعمله فكذا الشريك.

⁴³⁸ Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistani el-Ezdî Ebû Dâvûd, **es-Sünen**, Hzr. Salih b. Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim”, Daru’s-Selam, Riyad, 1419, İcâre 37.

⁴³⁹ Kâsânî, **Bedâiu’s-sanâi**, c. 7, s. 517. İfade şöyledir:

وأما بالضمان فإن المال إذا صار مضمونا على المضارب يستحق جميع الريح، ويكون ذلك بمقابلة الضمان خراجا بضمان بقول النبي - عليه الصلاة والسلام - «الخراج بالضمان»، فإذا كان ضمانه عليه كان خراجه له، والدليل عليه أن صانعا تقبل عملا بأجر ثم لم يعمل بنفسه، ولكن قبله لغيره بأقل من ذلك طاب له الفضل، ولا سبب لاستحقاق الفضل إلا الضمان.

⁴⁴⁰ Cessâs, **Şerhu Muhtasarı Tahavî**, c. 3, s. 252

Sonuç olarak kârın meşruluğunu sağlayan bu üç unsur bulunmadığında kârdan söz edilememektedir.⁴⁴¹ Örneğin; bir kimse diğetine: “Sen sermayenle ticaret yap! Elde ettiğin kâr aramızda ortak olsun” dese o kimse de öyle yapsa bu söz ve işlem ortaklığı gerektirmez. Çünkü bu kimsenin söz konusu işlemde ne sermayesi ne emeği ne de damânı vardır. Bu durumdaki hâsıl olan kârdan o kimse bir hisse alamaz.⁴⁴² Dolayısıyla kâr temini için en az bu üç sebepten birinin bulunması gerekmektedir. Konun daha iyi anlaşılması için kâr elde etme yollarını şu şekilde inceleyebiliriz.

a. Sermaye

Kâr istihkak sebeplerinin birincisi sermayedir. Sermaye, Türkçe’ye Farsça’dan geçmiş bir kelimedir.⁴⁴³ Arapça; “re’sü’l-mâl” ve “mal” kelimelerinin karşılığında kullanılır. İşletmecilikte sermaye; bina, tesis, makine ve donatım gibi üretimde kullanılan araç ve gereçlerin tümüdür. Fakat sermaye ile daha çok parasal sermaye, yani geçmiş tasarrufların sonucu olan para stoğu akla gelir.

Sermaye, servet elde etmek için çalışmanın sürdürülmesine bir vesiledir. Çünkü emek sahibi, sermaye olmadığı zaman işini yapabileceğinden emin olamaz ve kazanç elde edemez.⁴⁴⁴ Fakihler, sermayeyi, kullanım ve mübâdele değeri taşıyan (para) mal kavramı içerisinde değerlendirir.⁴⁴⁵ Bu bağlamda sermayenin kâr istihkak sebebi olması mudârahe akdinde şöyle açıklanır.⁴⁴⁶ Sermayedar toplumsal kalkınmayı sağlamak maksadıyla sermayesini mudâribe teslim eder. Mudârib de sermayeyi üretim sürecine sokar, üretim süreci sonunda elde edilen kârdan sermayedar, hissesi oranınca pay alır.⁴⁴⁷

b. Emek

İnsan çabasının neticesinde ortaya çıkan emek, fikhın kabul ettiği kâr istihkak türlerinin ikincisidir. Emeğin kâr istihkak sebebi kabul edilmesi mudârahe akdinde

⁴⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 44

⁴⁴² Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, c. 3, s. 644

⁴⁴³ Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*, s. 897, 898

⁴⁴⁴ Âşûr, *Mekâsıdu’s-şerîati’l-İslamiyye*, s. 418

⁴⁴⁵ Tabakoğlu, “İslam Ekonomisinde Emek ve Sermaye Kavramları” s. 134

⁴⁴⁶ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, c. 6, s. 62, 63; Merginânî, *el-Hidâye*, c. 3, s. 7; Babertî, *el-İnâye*, c. 5, s. 87; AAOIFI, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 1025; Hâcî, *er-Ribhu: fikhî ve iktisâdiyyen*, s. 38

⁴⁴⁷ Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, c. 3, s. 753

belirgindir. Mudâribin kârdan bir hisse alması; emeği ve gayreti sebebiyledir.⁴⁴⁸ Diğer bir deyişle mudâribin sermayesi; kâr için ticari seyahate çıkması ve mudârabe sermayesinde tasarrufta bulunmasıdır.⁴⁴⁹ Bu sözleşmede mudârib bilfiil kendi emeğiyle kâr elde edebildiği gibi mudârabe işini taahhüt ederek de kâr elde edebilir. Yine inan ortaklığında çalışan ortağın; çalışmayan ortaktan daha fazla kâr alabilmesi, emeğin kâr istihkak sebebi olduğunu gösterir.⁴⁵⁰

Emeğin azalıp çoğalacağından hareketle kıymetinin akit esnasında belirlenmesi gerekir.⁴⁵¹ Çünkü mudârib, kâr hissesini akit esnasında ileri sürdüğü şartlarla elde eder.⁴⁵² Nitekim emek de kıymetinin belirlenmesiyle (takvîm) mal olarak değerlendirilir.⁴⁵³ Diğer başka sebepler sayesinde (fiyatların artması vb.) oluşan artışın da mudâribin emeği sonucunda sağlandığı kabul edilmektedir.⁴⁵⁴

Öte yandan “sözleşmenin” tek başına kâr istihkak sebebi olduğu ifade edilmiştir. Mecelle’de şöyle bir madde vardır: *Ribha istihkak ancak ancak akd-i şirkette irad olunan şarta göredir. İcra olunan işe göre değildir. Binaenalyh amel etmesi meşrut olan şerik amel etmese bile amel etmiş addolunur.* “Mesela şirket-i sahiha ile şerik olan kimsenin ikisi dahi amel etmek üzere şart edilmiş olduğu halde yalnız birisi amel edip de diğeri bi özrin yahut bi gayr-i özrin amel etmese bile yek diğerrinin vekili olduğundan şerikin amel etmesi ile kendisi dahi amel etmiş addolunarak kâr beyinlerinde şart ettikleri vecihle taksim olunur.”⁴⁵⁵ Benzer şekilde; iki kişi beraber bir

⁴⁴⁸ Babertî, **el-İnâye**, c. 5, s. 86; Meydanî, **el-Lübâb**, 269; Desûkî, **Hâşiyetü’l-Desûkî**, c. 5, s. 280; Şirâzî, **el-Mühezzeb**, c. 3, s. 477; Cüveynî, **Nihâyetü’l-matlab**, c. 7, s. 454; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 138, 139; Fütûhî, **Muntehe’l-irâdât**, c. 3, s. 24

⁴⁴⁹ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 18; Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 4, s. 416; Kârî, **Fethu bâbı’l-i’nâye**, c. 2, s. 536; Mevsilî, **el-İhtiyâr**, c. 3-4, s. 25

⁴⁵⁰ Kâsânî, **Bedâiu’s-sanâi**, c. 7, s. 518; Ziyade, **Kıyâsu’r-rihb ve tevziu’hu fi’l-masrifî’l-İslâmî**, s. 56.

⁴⁵¹ İbn Kudame **el-Muğnî**, c. 7, s. 140, 141; İbnü’l-Kasım Âsimî (en-Necdî), **Hâşiyetü’r-ravdi’l-mürbi’ şerh-i zâdil’l-mustankî**, c. 5, s. 254, 256; Buhûtî, **Şerhü muntehe’l-irâdât**, c. 3, s. 566; Desûkî, **Hâşiyetü’l-Desûkî**, c. 5, s. 280

⁴⁵² Şirâzî, **el-Mühezzeb**, c. 3, s. 477; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 190; Desûkî, **Hâşiyetü’l-Desûkî**, c. 5, s. 280.

⁴⁵³ Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 4, s. 416

⁴⁵⁴ Fütûhî, **Me’ûnetü uli’n-nühâ**, c. 6, s. 48; Buhûtî, **Şerhü muntehe’l-irâdât**, c. 3, s. 580; Eşkâr, **el-Mücellâ fi’l-fıkhı’l-Hanbelî**, c. 2, s. 93;

⁴⁵⁵ Ali Himmet Berki, **Açıklamalı Mecelle**, s. 276, 277 (Madde:1349)

iş yapmak üzere ortaklık kursa ortaklardan biri çalışmasa yine de şirket akdi bozulmaz ve çalışmayan ortak, akit devam ettiği sürece kârda hak sahibidir.

Mecelle şarihleri, işe katkısı olmayan ortağın kârdan hisse alabilmesini, şirket akdinde ortakların birbirinin vekili olması kuralına dayandırmıştır. Böylece çalışan ortak diğerinin işini vekâleten yapmıştır.⁴⁵⁶ Örneğin mudârame akdinde mudârib sermaye sahibinden yardım talep etse kendisi de herhangi bir emek ortaya koymasa da kâr hissesini hak etmiştir. Çünkü kâr elde etme sebebi emeğin kendisi olmayıp emeğin şart koşulmasıdır.⁴⁵⁷

Kâr istihkakı için sözleşmede ileri sürülen şartın amel şirketinde de etkili olduğu görülür.⁴⁵⁸ Amel şirketinde kasten çalışmayan ortağa kârdan bir hisse verilmesi esasen şirketin amacıyla çalışmaktadır. Çünkü çalışan ortak, şerîkinin kendisiyle çalışması şartıyla iş ortaklığına girişmiş kabul edilir. Dolayısıyla şerîkinin kasten çalışmaması örfen ileri sürülmüş kabul edilen amel şartını ihlal anlamına gelir. Ayrıca kasten ortağın çalışmayacağını ifade etmesi akdi fesh ettiği anlamına gelir.⁴⁵⁹ Bütün bunlardan sonra sözleşmenin müstakil olarak kâr istihkak sebebi kabul edilmesi sorunludur. Kanaatimizce sözleşmenin emek kabul edilmesi, tarafların kâr istihkak sebebini ortaya çıkaracaktır. Böylece zorlama yorumlara gidilmeyecektir. Her ne kadar kâr istihkak sebebi olarak sözleşme söylene de asıl sebep taahhüt edilen emektir.

c. Damân

Kârın elde edilmesini sağlayan sebeplerin üçüncüsü damândır. Damân kelimesi Türkçe'ye sorumluluk şeklinde tercüme edilebilir. Örneğin bir sanatkâr ücret karşılığında bir işi üstlense ardından bu işi başka birisine daha düşük bir ücret karşılığında yaptırsa bunun neticesinde elde ettiği fazlalık kendisine helal olur. Çünkü

⁴⁵⁶ Ali Haydar, **Dürrü'l-hükkâm**, c. 3, s. 645; Atıf Efendi, **Mecelle-i ahkâmı adliyyeden şerh-i kitâbı's-şirket**, Tanîn Matbaası, İstanbul, 1328, s. 184

⁴⁵⁷ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi**, c. 7, s. 518; Bilmen, **Hukukî İslamiyye ve Istılahatı fıkhiyye Kamusu**, c. 7, s. 85

⁴⁵⁸ Buhûfî, **Keşşâfü'l-knâ' 'an (metn) i'l-İknâ'**, c. 8, s. 510; Kar, akit ve amelle elde dilir (Arslanlı, **Kollektif ve Komandit Şirketler**, s. 16)

⁴⁵⁹ Atıf Efendi, **Mecelle-i ahkâmı adliyyeden şerh-i kitâbı's-şirket**, s. 184; Bilmen, **Hukukî İslamiyye ve Istılahatı fıkhiyye Kamusu**, c. 7, s. 85

sanatkârın söz konusu fazlalığı elde etmesindeki sebep, almış olduğu işin sorumluluğunu üstlenmesidir.⁴⁶⁰ Nitekim fukahâ, amelin sorumluluğunu üstlenmeyi de bir nevi amel kabul etmiştir.⁴⁶¹ Esasen sorumluluğun kâr istihkak sebebi kabul edilmesi “bir şeyin nef’i damânı mukabelesindedir” kaidesine dayanır.⁴⁶² Yine mudâribin, sermayedarın izniyle alt mudârabe yaptığında kârdan hisse alması bu sebeptedir.

Sermaye ve emeğin müstakil olarak kâr istihkak sebebi kabul edilmesi, fakihler nezdinde genel kabuldür. Hatta fıkıh eserlerinde⁴⁶³ bilhassa da Hanefîler dışındaki mezheplerde kâr istihkak sebebi olarak yalnızca bu ikisi gösterilmektedir. Damân kavramının kâr istihkakı sebebi olabilmesi için emek veya sermayeyi zimnen içermesi zorunlu görülmektedir.⁴⁶⁴ Dolayısıyla damânın kâr istihkak sebebi olabilmesi için bu iki unsurdan birini taahhüt etmesi gerekmektedir. Nitekim Ali Haydar Efendi (ö. 1935), kâr istihkak sebeplerini sayarken damân kavramını “amel-i damân” şeklinde ifade ederek damânın mücerred olarak kâr istihkak sebebi olamayacağına işaret etmiştir.⁴⁶⁵ Benzer şekilde “mal-ı damân” yani sermayenin taahhüt edilmesi de ilave edebilebilir. Çünkü “damân” bir nevi mülkiyet anlamındadır. Örneğin mal, bir kişinin damânında olunca onun mülkiyetinde gibidir ve nemâsı da o kimseye aittir.⁴⁶⁶ Bu durum vucûh ortaklığında bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Özetlemek gerekirse mudârabe akdinde kâr, sermayedarın sermayesi, mudâribin emeğiyle elde edilmektedir. Damânın bu iki unsurdan ayrı olarak tek başına kâr istihkak sebebi olamamakta, bunun için sermaye veya emeği zimnen içermesi gerekmektedir. Çünkü sermayenin sorumluluğu kime aitse gerçekleşen kârlar o kimsenindir.⁴⁶⁷ Örneğin, sermayedar sorumluluğunu üstlenmediği sermayesini

⁴⁶⁰ Cessas, *Şerhü muhtasarı’t-Tahâvi*, c. 3, s. 252

⁴⁶¹ Kârî, *Fethu bâbı’l-i’nâye*, c. 2, s. 541; Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, c. 3, s. 641; Yunus Refik el-Mısrî, *Şirketü’l-vücûh*, s. 45;

⁴⁶² Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 32 (Madde:85)

⁴⁶³ Burhaneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu’l-burhânî*, c. 18, s. 137, 287

⁴⁶⁴ İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 115; Adnan Abdullah Muhammed Üveyda, *Nazariyetü’l-muhâtara fi’l-iktisâdî’l-İslâmî*, el-Ma’hedü’l-âlemî li’l-fikri’l-İslâmî, Beyrut, 2010, s. 250; Garbî, *Kıyâs ve Tevziü’l-erbâhı ve fi’l-bunûki’l-İslammiyye*, s. 115; Hâcî, *er-Ribhu: fıkhen ve iktisâdiyyen*, s. 40

⁴⁶⁵ Ali Haydar, *Dürerü’l-hükkâm*, c. 3, s. 643

⁴⁶⁶ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 495; Ali Hafif, *eş-Şerikât fi’l-fıkhi’l-İslâmî buhusun mukaranetün*, Daru’l-fikri’l-arabi, Kahira, 2009, s. 71

⁴⁶⁷ Üveyda, *Nazariyetü’l-muhâtara fi’l-iktisâdî’l-İslâmî*, s. 124, 125

mudâribe teslim etse kârdan bir hisse alamaz. Aynı şekilde mudârib de emek sorumluluğunu üstlenmeden sermayeyi kabul etse kârdan bir hisse alamaz. Esasen her iki durumda yapılan muâmele mudârahe akdi olmaktan çıkmıştır. Bu durumda damânın emek veya sermaye ile birlikte kâr istihkak sebebi olduğu görülür. Bu bağlamda mudârahe varlıklarından meydana gelen *ğalle* ve *fâidenin* kime ait olacağı tartışmasının söz konusu damân meselesinden bağımsız olduğu düşünülemez. Çünkü *ğallenin* sermayedara ait olacağını ileri sürenler, sermayenin sahibinin sorumluluğunda olduğunu kabul etmektedir.

2. İktisatta Kârın Oluşumunu Sağlayan Sebepleri

İktisadî sistemlerin hangi temel ilkelere göre birbirlerinden ayrıldığını tam olarak ifade etmek zordur. Bunun için kapitalist⁴⁶⁸ ve sosyalist⁴⁶⁹ sistemlerin herbiri farklı olarak tanımlanmıştır.⁴⁷⁰ Doğal olarak söz konusu sistemlerin üretim faktörlerine/araçlarına karşı bakış açıları da farklılık arz etmektedir.

Kapitalist sistem, doğal kaynakların gelirini de *ray’rant*, sermayenin gelirini; *faide/faiz*, emeğin gelirini; *ücret* ve girişimin gelirini; *kâr*, diye adlandırır.⁴⁷¹ Sosyalist sistemde ise emek dışındaki üretim araçları kamu adına devletin olduğu için bunların gelirlerinden bahsedilmez, üretim aracı olarak yalnızca emek kabul edilir.⁴⁷² Üretim araçlarından yalnızca emeğin geliri; *ücret*, meşrû bir gelir olarak sayılır. Girişimin, sermayenin ve doğal kaynakların geliri ise birer sömürü aracı olarak görülür. Fakat bu kabulün teoriden öteye gitmediği bilinir. Çünkü sosyalist sistemi kabul eden ülkeler, diğer üretim araçlarının gelirini de kâr olarak kabul eder. Mesela söz konusu sistemle

⁴⁶⁸ Erol Zeytinoğlu, **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Sistemler**, s. 168; Ali Muhyiddin Karadâğî, **İslam İktisadına Giriş**, Trc. Abdullah Kahraman, İktisat Yayınları, İstanbul, 2018, s. 18

⁴⁶⁹ Karadâğî, s. 27; Beşir Hamitoğulları, **Çağdaş İktisadî Sistemler Strüktürel Ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, Ankara, 1975, s. 440.

⁴⁷⁰ Zeytinoğlu, **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Sistemler**, s.148

⁴⁷¹ Garbî, **Kıyâs ve Tevzi’l-erbâhî ve fi’l-bunûki’l İslammiyye**, s. 49; İd, **er-Ribh ve’l-hasâra fi muâmelâti’l-mesârifî’l-İslâmiyye**, s. 355; Bedevî, **et-Tevzi’ ven’nukûd fi’l-iktisâdî’islâmî ve’l-iktisâdî’l-vazî**, s. 273, 274; Garbî, **Kıyâsun ve tevzi’l-erbâ**, s. 38; Katakçı, **Fikhu’r-ribh**, s. 45, 46. Detaylı bilgi için bkz. Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 18. Basım, Bursa, 2012, s. 284; Ömer Faruk Habergetiren, “İslâm Hukuku’nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri: Sermayenin Oluşumu, Birleşmesi ve Bütünleşmesi”, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2005, s. 14

⁴⁷² Habergetiren, “İslâm Hukuku’nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri”, s. 9, Ahmet Tabakoğlu “İslam Ekonomisinde Emek ve Sermaye Kavramları” 128; Garbî, **Kıyâs ve Tevzi’l-erbâhî ve fi’l-bunûki’l İslammiyye**, s. 51

çalışan bankalar müşterilerine finansman sağlama karşılığında faiz almaktadır.⁴⁷³

Kapitalist sistemde yalnızca girişimin geliri olarak tarif edilen kârın nasıl doğduğuna değinmekte fayda vardır. Serbest piyasa kurallarının hâkim olduğu bir ekonomide üretim araçlarına yön veren ve devamlılığını sağlayan en büyük itici kuvvet kârdır. Kârı açıklamak için de çeşitli teoriler geliştirilmiş, söz konusu teorilerin bazıları kârı, girişimcinin faaliyetlerinde bazıları da ekonomik ortamın koşullarında aramıştır.

a. Kârı Girişimcinin Faaliyetlerinde Arayan Görüşler

Kârı girişimcinin kişisel özelliklerine; cesaretine, karar verme gücüne ve bilgisine bağlayan ekonomistler oldukça fazladır. Bu ekonomistlerden biri Joseph A. Schumpeter' (ö. 1950)dir. Ona göre kâr, birtakım yeniliklerin dinamik girişimciler tarafından ekonomik faaliyetlere uygulanması sonucu ortaya çıkar. Ekonomiye dinamizm kazandıran ve kârın doğmasına neden olan yenilikler: ı) Yeni bir malın ilk defa piyasaya sürülmesi, ıı) mevcut bir malın yeni bir biçimde üretilmesi, ııı) yeni ham maddenin bulunması ve ıv) yeni piyasaların oluşturulması v.b. şeklinde sıralanabilir. Kısacası kâr, yeni bileşimler uygulamasının sonucunda meydana gelir.⁴⁷⁴ Yeniliğin bir süre sonra taklit edilmesiyle kâr ortadan kalkabilir. Bunun için devamlı kâr elde etmek isteyen girişimcinin hiç durmadan yenilikler yapması gerekir. Çünkü girişimci, yeniliklere devam ettiği sürece kâr edebilecektir.⁴⁷⁵

Kârın oluşumunu, risk ve belirsizliğe bağlayan görüşler de vardır. Söz konusu görüş sahiplerinden Frank H. Knight (ö. 1972), kârı geleceğin belirsizliğinden doğan riskin karşılığı olarak niteler. İş hayatının belirsizlikleri birtakım riskler doğurur. Girişimci, faaliyetinin sonucundan hiçbir zaman emin değildir. Kâr elde etmesi ya da zarar etmesi her zaman mümkündür. Şöyle ki, bir girişimcinin, üretime koşarken gelecekte ne olacağını tam olarak bilmesi mümkün değildir. İşte kâr bu risk karşılığında girişimcinin sağladığı bir ödüdür. Özetle kâr girişimcinin üç

⁴⁷³ Garbî, **Kıyâs ve Tevziu'l-erbâhı ve fi'l-bunûki'l İslammiyye**, s. 54; Yüksel Ülken, **Fiyat Teorisi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1993, c. 1, s. 415

⁴⁷⁴ Zeytinoğlu, **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Sistemler**, s. 413; Zubair Hasan, **İslam Ekonomisinde Kâr Teorisi**, Trc. Adem Esen, s. 217

⁴⁷⁵ Dinler, **İktisada Giriş**, s. 300

fonksiyonuna bağlanabilir: 1) Liderlik veya iktisadi öncüllük (yenilik), 11) değişikliğe uyma fonksiyonu, 111) rizikoları yüklenme fonksiyonu.⁴⁷⁶

Schumpeter ve Knight'ın teorilerinin her ikisi de kâr için dinamik bir ekonominin varlığını öne sürer. Bu bağlamda kâr için yenilik getiren girişimci teorisi ile belirsizlik teorisini birleştirmek mümkündür. Şüphesiz her bir yenilik, mutlaka bir belirsilik ve risk içermektedir.⁴⁷⁷

b. Kârı Ekonomik Ortamın Koşullarında Arayan Görüşler

Kârı ekonomik ortamın koşullarında arayan görüşler, iki başlıkta toplanabilir. Bunlar, kurumsal faktörleri göz önüne alan görüşler (*sömürü teorisi*), ve konjonktürel faktörleri göz önüne alan (*kârı konjonktürel dalgalanmlarla açıklayan görüş*) görüşlerdir.

Kurumsal faktörleri göz önüne alan Karl Marx ve takipçilerine göre kâr, kapitalist sistemin yapısından yani kapitalistlerin işçileri sömürmelerinden kaynaklanır. Kâr, üretim sonucu üretim faktörlerinin sahibi olan kapitaliste kalan “artık-değer” dir. Kapitalistin işçiyi sömürerek kendine mal ettiği artık-değer, işçilerin üretimdeki katkıları ile kapitalistin onlara ücret olarak ödediği miktar arasındaki farktır. Marx’a göre kapitalist işçilere üretimdeki katkıları kadar değil de ancak nesillerini sürdürebilecek kadar ücret verilmesi gerekir. İşçiye ödenen günlük ücret onun dört saat çalışma sonucu yarattığı değere eşitken kapitalist onu 10 saat çalıştırıyorsa, işçinin 6 saatlik çalışması kapitaliste kalan ve kârın kaynağı olan artık-değerdir.⁴⁷⁸ İşçinin emeğinin istismar edilerek kârına el konulması şöyle izah edilir. Toplu olarak yapılan işin ürünü, kişisel çalışmaların ortaya koyacağı ürünün toplamından daha fazladır. Kapitalist patron kişisel çalışmalar karşılığı olan ücreti öderken, işçilerin toplu çalışmalarından meydana gelen fazlayı kendisine saklar. Bunun ödemesini yapmaz. 100 kiloluk bir taşı beş işçi bir saatte istenilen yere götürebildiği halde, bir işçinin aynı işi beş saatte yapmasına imkân yoktur. Bu fark

⁴⁷⁶ Zeyinoğlu, **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Sistemler**, s. 414

⁴⁷⁷ Dinler, **İktisada Giriş**, s. 301

⁴⁷⁸ Dinler, **İktisada Giriş**, s. 301. Ayrıca bkz. Marx, Karl, **Ücret Fiyat ve Kâr**, Trc. Alaattin Bilgi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012; **Kapital Ekonomi Politîğin Eleştirisi: Sermaye Üretim süreci**, Trc. Mehmet Selik, Nail Satlıgan, Yordam Kitap, c. 1, s. 181-189.

kârın kaynağıdır. İstismar teorilerinde kâr, kapitalist sistemin yapısından doğduğu için, kârın kalkması ancak sistemin ortadan kalkması ile mümkündür.⁴⁷⁹

Kârı konjonktürel dalgalanmalara bağlayan görüşler de vardır. Ekonomi durgun olduğu zamanda üretim dönemi boyunca da fiyatlar hiç değişmeyeceği için firmalar yalnızca üretim faktörlerine yaptıkları ödemeler toplamına eşit bir satış geliri elde eder. Bu sebeple firmalar ekonomik kâr elde edemez. Öte yandan ekonomide konjonktürel bir canlanma ortaya çıktığında talep artışlarına paralel olarak fiyatlar yükselirken önce mevcut stoklar ve halen üretilen mallar yeni ve yüksek fiyatlardan satılır. Fiyat artışını takiben üretimlerini artırmaya yönelen firmalar, üretim faktörlerini önceden belirlenen fiyatlardan sağlama şansına sahip olacaklarından maliyetlerdeki artış, fiyatlardaki artıştan daha az olacaktır. İşte piyasa durgunluktan canlanmaya geçtiğinde piyasada faaliyette olan firmaların sağlayacakları bu kârın kaynağı konjonktürel harekettir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ Ülken, **Fiyat Teorisi**, c. 1, s. 415

⁴⁸⁰ Dinler, **İktisada Giriş**, s. 300, 301; Zeytinoğlu, **Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Sistemler**, s. 412, 413

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK MUDÂRABEDE KÂR

I. Kârda Aranılan Şartlar

Mudârabede kâr ortaklığını bozacak ve kârda bilinmezliğe sebep olacak bütün şartlardan uzak durulması gerekmektedir. Taraflar çekişmelere maruz kalmasın diye akit esnasında belli başlı şartlar ileri sürülmelidir. Mudârabede kâr paylaşım oranlarının belli olması, kârın kazancın tamamından olması ve kârın mudâra taraflarına özgü olması gibi şartlar bunların başlıcalarıdır.

A. Kâr Paylaşım Oranlarının Belli Olması

Mudâra sermayesinin çalıştırılmasıyla elde edilen artışa kâr denilmektedir. Sermayeye tâbi bir konumda değerlendirilen kârın ortaya çıkması için, öncelikle sermayenin belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü asıl belirlendikten sonra tâbi ortaya çıkmaktadır. Mudâra sözleşmesinde kârın; yarı yarıya, üçte bir, dörtte bir gibi oranlı (şâyi‘) olması gerekmektedir.⁴⁸¹ Bu sebeple mudâra emeğinin karşılığı olarak kârdan bir hisse yerine maktû bir ücret vermek caiz değildir.⁴⁸² Zira maktû ücret verildiğinde diğer taraf, kârdan mahrum kalabilmekte ve kâr ortaklığı bozulmaktadır. Böylece mudâra akdi fasit olmaktadır.⁴⁸³ Ayrıca maktû bir ücret vermek, kârın yalnızca bir tarafa hasr edilmesine yol açabilmektedir. Hanefîlere göre mudâra kâr yerine maktû ücret vermek, sözleşmenin fasit olmasına diğer üç mezhebe göre ise akdin batıl olmasına sebep olmaktadır.⁴⁸⁴ Hatta maktû ücretin Osmanlı uygulamasında akdi ifsad ettiğine dair Çizakça, şeriiye sicillerinden şöyle bir mesele aktarır: 18. Yüzyılda Edirneli bir tüccarın davası görülürken kadı, mudâra akdinde ileri sürülen maktu kârı gereçe göstererek akdi fasit kabul etmiştir.⁴⁸⁵

Mudâra benin sıhhati için tarafların kâr oranlarının bilinmesi gerekmektedir. Kâr oranlarındaki bilinmezlik (*cehâlet*); çok (*fâhiş*) ya da az (*yesîr*) olabilmektedir. Aşırı

⁴⁸¹ Ebu Yusuf, *Kitâbu'l-âsâr*, c. 2, s. 663; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 454.

⁴⁸² el-Kârî, *Fethu bâbı'l-i'nâye*, c. 2, s. 537; Kuhüstânî, *Câmiu'r-rumûz*, c. 2, s. 502; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 727.

⁴⁸³ Ebu Yusuf, *Kitâbu'l-âsâr*, c. 2, s. 663; Şeybânî, *el-Asl*, c. 4, s. 123; *Kitâbu'l-âsâr*, c. 2, s. 742; Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 167; İbn Abidin, *Reddû'l-muhtar*, c. 8, s. 502.

⁴⁸⁴ İbn Münzir, *Kitâbu'l-icmâ*, s. 98; Karâfî, *ez-Zehîra*, 1994, c. 6, s. 38; Şirâzî, *el-Mühezzebe*, c. 3, s. 476; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 455; Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 395; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 403; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s. 194; Şemseddin İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, c. 14, s. 19; Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, c. 2, s. 520.

⁴⁸⁵ Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*, s. 66

bilinmezlik, akdin fesâdını gerektirirken az bilinmezlik akdin sıhhatine engel teşkil etmemektedir. Örneğin sermayedar, elde edilecek kârdan ne oranda pay vereceğini mudâribe söylemese mudârib de sermayeyi çalıştırma aşırı bilinmezlik sebebiyle sözleşme fasit olur.⁴⁸⁶ Çünkü kâr, akdin gayesi olduğu için buradaki bilinmezlik de akdi fasit hale getirmektedir.⁴⁸⁷ Diğer üç mezhebe göre de tarafların kâr oranının akit esnasında belirlenmesi gerekmektedir.⁴⁸⁸

Kâr oranlarındaki bilinmezlik, tarafları çekişmeye götürmüyorsa bu durum mudârabenin sıhhatine engel değildir. Örneğin mudâribin kâr oranı belirlenip sermayedarın kâr oranı belirlenmediğinde, taraflar çekişmeye maruz kalmadıklarından mudâribe sahihtir. Bu durumda tahakkuk eden kârdan öncelikle mudâribin hissesi ayrılır. Geriye kalan kâr hissesi sermayedarın kârı olarak değerlendirilir. Çünkü sermayedar, tahakkuk eden kârda sermayesi sebebiyle hak sahibi olmuştur. Yalnızca sermayedarın kâr oranı belirlendiğinde ise tarafların anlaşmazlığa düşme ihtimali ortaya çıktığı için akit kıyasa göre fasittir. Çünkü mudârib kâr hissesini akit esnasında yapılan anlaşmaya göre hak etmektedir. Bunun için sözleşme kurulurken mudâribin kâr hissesini belirlenmesi zaruridir. Fakat burada *istihsân* deliline dayanılarak mudâribe sahih kabul edilmiş ve mudâribin kâr payı delâlet ya da iktiza yoluyla belirlenmiştir.⁴⁸⁹

Fıkıh kaynaklarında taraflardan birinin kâr hissesi belirlenip diğerinin belirlenmemesi, miras ayetindeki tereke paylaşımına benzetilmiştir. “Ölen kişinin çocuğu yoksa ve ana-babası hayattaysa mirasın üçte biri anaya verilir: [فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ]”⁴⁹⁰ Yani terekenin kalan kısmı da babaya kalır, demektir. Nasıl ki ayette miras payı zikredilmeyen tarafa, mirasın kalan kısmı tekabül ediyor aynı şekilde mudâribe kârın kalan kısmı düşmektedir.⁴⁹¹ Buna ilave olarak kârdaki cehalet, hesapla

⁴⁸⁶ Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, c. 5, s. 121; Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 632; Ruheybânî, *Matâlibu ulî'n-nühâ*, c. 3, s. 514; Huvaytır, *el-Mudâribe fi's-şeri'ati'l-İslâmiyye*, s. 207.

⁴⁸⁷ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, c. 8, s. 23; Sadrüşşeria es-Sânî, *Şerhü'l-vikâye*, c. 4-5, s. 244; İbn Abidîn, *Reddû'l-muhtâr*, c. 8, s. 502; Kelvezânî, *el-Hidaye*, s. 285; İbnü'l-Kasım, *Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'*, c. 5, s. 254; AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'iyye*, s. 372.

⁴⁸⁸ Karâfî, *ez-Zehîra*, c. 6, s. 38; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, c. 3, s. 476; Mutî'î, *Kitabu'l-mecmû*, c. 15, s. 159; Eşkâr, *el-Mücellâ fi'l-fıkh'l-Hanbelî*, c. 2, s. 91.

⁴⁸⁹ Ebü'l-Mehâsin el-Özkendî, *Fetâva-i Kâdîhan*, c. 3, s. 4; Burhaneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, c. 18, s. 136, 137; Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, c. 5, s. 121.

⁴⁹⁰ Nisâ, 4/11

⁴⁹¹ *Serahsî*, *el-Mebsût*, c. 22, s. 25.

giderilebiliyorsa böyle bir bilinmezliğin akde zarar vermediği beyan edilmiştir.⁴⁹²

Mudârabe tarafları “kâr aramızdadır: [الربح بيننا] ” sözüyle mudârabe akdi kurduğunda, kârda ortaklık sağlanmış olmaktadır. Çünkü “beyne” kelimesi ortaklığı gerektirmektedir.⁴⁹³ Yine sermayedarın mudâribe “mudâribin kârda ortaklığı vardır: [أن للمضارب شركا في الربح] ” sözü, tarafların kârda ortak olduklarını gösterir. Nitekim “şirk” ve “şerike” sözcükleri “onlar üçte birinde ortaklardır: [فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ]”⁴⁹⁴ ayetinde olduğu gibi ortaklık manasındadır.⁴⁹⁵ Ancak İmam Muhammed’e göre “şirk” kelimesi pay anlamına geldiği için mudârabe akdi fasittir. Hâsılı “şirk” kelimesi her ne kadar pay manasında kullanılsa da Hanefîler burada şirk kavramını ortaklık manasına hamletmiştir.⁴⁹⁶ Malikîlere göre de “şirk” kelimesi ortaklığı gerektirmektedir.⁴⁹⁷

Fıkha göre mudârib, emeğinin karşılığı kâr dışında ayrıca bir ücret isteme hakkına sahip değildir. Mudârib, teâmüle göre her türlü işi yapmayı üstlendiği için kârda ortak olmuştur. Dolayısıyla bu işleri karşılığında ayrıca bir ücret alamaya hakkı yoktur.⁴⁹⁸ Zira mudâribe kârdan ayrı olarak ilave ücret vermek, bir iş mukâbilinde iki kez ücret verme anlamına gelmektedir. Şayet mudârib, böyle bir şartla çalışsa ve kâr elde etse taraflar kârı aralarındaki anlaşmaya göre paylaşırlar. İleri sürülen şart ise yok hükmünde kabul edilir.⁴⁹⁹

Taraflar arasındaki kâr ortaklığının ihlal edilmemesi, klasik fıkıh eserlerinin dikkat ettiği hususlardandır. Bu bağlamda tarafalar, kâr ortaklığını bozmayacak şekilde bazı şartlar ileri sürmüştür. Örneğin sermayedar, sermayesini mudâribe verse ardından ona; “Rey şehrine giderken elde ettiğin kâr yarı yarıya, oradan dönerken kazandığın kâr ise üçlü (1/3) ya da bu ay kazandığın kâr yarı yarıya, bir sonraki ay elde ettiğin kâr ise üçlü şekilde aramızda olsun” dese bu durumda mudârabe ileri sürülen

⁴⁹² Ruheybânî, *Matâlibu ulî’n-nühâ*, c. 3, s. 517.

⁴⁹³ Şeybânî, *el-Asl*, c. 4, s. 123, 169; Haddâd, *Cevheretü’n-neyyire*, c. 3, s. 458; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva’l-Âlemgîriyye*, c. 4, s. 314; Velvâlicî, *el-Fetâva’l-velvâliciyye*, c. 5, s. 98, 121; Ruheybânî, *Matâlibu ulî’n-nühâ*, c. 3, s. 517.

⁴⁹⁴ Nisa, 4/12

⁴⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 54; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, c. 8, s. 23.

⁴⁹⁶ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, c. 8, s. 24.

⁴⁹⁷ Karafî, *ez-Zehîra*, c. 6, s. 39.

⁴⁹⁸ İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 146; AAOIFI, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 376, 372.

⁴⁹⁹ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i*, c. 8, s. 25.

şartlara göre caizdir. Zira sermayedarın ileri sürdüğü şartlar, tarafları çekişmeye götürmemektedir.⁵⁰⁰ Fakat Şafîiler, bu benzeri şartları akdin sıhhatine mani kabul etmiştir: Sermayedarın mudâribe “bin dirhem kâr elde edersen yarısı senin, iki bin dirhem kâr elde edersen dörtte biri senin” şeklinde bir şartı koşması akdi ifsad eder.⁵⁰¹ Çağdaş literatürde de kâr ortaklığına zarar vermeyecek bazı şartlar ileri sürülmüştür. Örneğin kârın belirli bir oranın üzerinde gerçekleşmesi durumunda, tespit edilen oran üzerindeki tutarın taraflardan birisine ait olması kararlaştırılabilmektedir.⁵⁰² Ancak gerçekleşen kâr belirlenen oranda veya bu oranın altında olursa kâr paylaşımı, üzerinde anlaşma sağlanan şayi hisseye göre yapılır.⁵⁰³

Diğer yandan akit devam ederken taraflar, karşılıklı anlaşarak kâr oranları üzerinde değişiklik yapma hakkına sahiptir. Örneğin sermayedar ya da mudârib akit başlangıcında belirledikleri kâr paylaşım oranlarını düşürebilmektedir.⁵⁰⁴

B. Kârın Kazancın Tamamından Olması

Mudârib ve sermayedara kâr hisseleri, mudârobe kârının tamamı üzerinden verilmek zorundadır.⁵⁰⁵ Bunun için sermayenin üçte birinin kârı sermayedara, diğer üçte ikisinin kârı mudâribe şeklinde bir kâr paylaşımı geçerli değildir.⁵⁰⁶ Yine belli bir mali dönemin kârı taraflardan birine, diğer mali dönemin kârı diğer tarafa ya da bu sözleşmenin kârı taraflardan birine diğer sözleşmenin kârı karşı tarafa tarzında bir sözleşme caiz değildir.⁵⁰⁷ Fakat kârda ortaklığın bozulmaması kaydıyla taraflar, her bir ticaretin kârının farklı oranlarda olması hususunda anlaşabilir.

⁵⁰⁰ Velvâlicî, *el-Fetâva'l-velvâliciyye*, c. 5, s. 120. Ayrıca bkz. Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâ'i'*, c. 8, s. 54.

⁵⁰¹ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 403

⁵⁰² Ali el-Haffî, *eş-Şerikât fi'l-fıkh'l-İslâmî buhusun mukârane*, s. 94; Mensûr İsa Dayfullah, *Nazariyetü'l-erbâh fi'l-mesârifil-İslâmiyye: dirasetün mukarene*, Dâru'n-nefâis, Amman, 2007, s. 184.

⁵⁰³ AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'îyye*, s. 372

⁵⁰⁴ Şeybânî, *el-Asl*, c. 4, s. 248; Kâsânî, *Bedâ'i'ü's-sanâ'i'*, c. 8, s. 61; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl li muhtasarı Halîl*, c. 7, s. 451.

⁵⁰⁵ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye*, c. 4, s. 313; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkam*, c. 3, s. 715, 725; Tûrî, *Tekmiletü'l-bahri'r-râik*, c. 7, s. 449; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 402; Mutî'î, *Kitabu'l-mecmû*, c. 15, s. 159

⁵⁰⁶ Kayravânî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 253

⁵⁰⁷ İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 146; Fütûhî, *Me'ûnetü uli'n-nühâ*, c. 6, s. 43; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 403; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 458; AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'îyye*, s. 1016.

Mudârame kârı hakkında dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise tarafların kâr hisselerini yalnızca kârdan almalarıdır. Bazen anlaşma esnasında mudârame kâr hissesi olarak mudârame varlıkları dışında başka bir şey verilebilmektedir. Bu meyanda mudâribin kâr hissesinin bir kısmını toplam kârdan diğer kısmını ise sermayedara ait gayr-i menkulün gelirinden alması kararlaştırılmaz.⁵⁰⁸ Çünkü bu ve benzeri şartlarla kurulan sözleşmelerde taraflardan birinin aldanması söz konusu olabilmektedir.

Bazen taraflar, kârın tamamen sermayeden karşılanmasını isteyebilmektedir. Bu durumda kâr ortaklığı ihlal edildiği için sözleşme caiz olmamalıdır. Örneğin beklenen veya tahmini kâr şartıyla kurulan mudâramede istenilen kâr elde edilemediğinde, anlaşılan kârın sermayeden karşılanması kararlaştırılmaz. Zira kârın sermayeden karşılanması kâr ortaklığının ihlalidir. Ayrıca kâr paylaşımından önce avans olarak verilen kârların daha sonra sermaye olarak kabul edilmesi caiz değildir.⁵⁰⁹

C. Kârın Tahsis Edilmesi

Mudârame sözleşmesinde tahakkuk eden kâr, tarafların başlangıçta anlaştığı oran üzerinden paylaştırılmaktadır. Anlaşmada kârın taraflar arasında ortak olmasına ve sermayedar ve mudârame tahsis edilmemesine dikkat edilmelidir. Bununla birlikte kâr, tamamıyla taraflardan birine veya tamamen ya da kısmen akit dışında üçüncü bir tarafa tahsis edilebilmektedir.

1. Kârın Taraflardan Birine Tahsis Edilmesi

Mudârame sözleşmesinde kârın taraflar arasında ortak olması gerekirken bazen kâr taraflardan birine tahsis edilebilmektedir. Mudârame kârı, sermayedar veya mudârame tahsis edildiğinde, mudâramenin mahiyetinde değişiklik meydana gelmekte ve fıkıh mezheplerinin bu husustaki yaklaşımları farklı olmaktadır.

Fakihlere göre, kârın tamamı mudârame tahsis edilince akdin mudârame olarak değerlendirilmesi zorlaşır.⁵¹⁰ Hanefî fakihler, böyle bir durumda sözleşmenin mudârame kelimesiyle kurulmasından hareketle akdin hibeden ziyade karza

⁵⁰⁸ İzmirî, *Kemâlû'd-dirâye*, c. 8, s. 324.

⁵⁰⁹ Ebû'l-Mehâsin Özkendî, *Fetâvâ-i Kâdîhan*, c. 3, s. 6.

⁵¹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. 8, s. 26; Aynî, *el-Binâye*, c. 7, s. 656; Meydanî, *el-Lübâb*, 269; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 142, Kelvezânî, *el-Hidaye*, 2004, s. 286; İbn Müflih, *Kitâbü'l-Furû*, c. 7, s. 82; Fütûhî, *Muntehe'l-irâdât*, c. 3, s. 22; İbnü'l-Kasım, *Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi*, c. 5, s. 255.

dönüştüğünü kabul eder.⁵¹¹ Sermayedar, mudârib olarak değerlendirilen kimseye sermayeyi karşılıksız olarak teslim ettiği için bu işlem teberrûdur. Teberrû da karz veya hibe şeklinde gerçekleşir. Buna göre ilgili akit teberrû açısından daha alt seviyede olan karza hamledilmiştir.⁵¹² Çünkü sermayedar, sermayeyi geri almak üzere mudâribe vermiştir. Söz konusu işlemin karz kabul edilmesiyle, sermaye teslim alan kişinin mülkiyetine geçmiş ve böylece akit mudâribe olmaktan çıkmıştır.⁵¹³ Ayrıca bazı Hanefî fakihler, bu akdi başlangıcı itibariyle mudâribe, sonucu itibariyle karz olarak da değerlendirmiştir.⁵¹⁴

Malikî fakihler ise kârın mudâribe tahsis edilmesini iki şekilde açıklamıştır: Birinci açıklamaya göre, kârın tamamı mudâribe verilmek üzere mudâribe akdi kurulsa akdin gereğine aykırı davranıldığı için sözleşme sahih kabul edilmez. Ancak “mudâribe” kavramı kullanılmadan akit kurulsa kârın tamamı da sermayeyi işleten tarafa tahsis edilse söz konusu sözleşme karzdır. Çünkü akit esnasında ileri sürülen şart, karz hükümlerine yakın olmuştur. Dolayısıyla da bu işlem karzdır zira bir sözleşmenin mudâribe olabilmesi için kârın taraflar arasında ortak olması gerekmektedir.⁵¹⁵

İkinci açıklamalarına göre, kârın tamamı sermayeyi işleten kimseye tahsis edilse bile akit, mudârabedir. Nasıl ki; koca, muhalaâ yoluyla karısını boşasa ve bir bedel almasa bu boşama, muhalaâ sayılıyor. Aynı şekilde sermayedar mudâribden hiçbir şey almasa da bu işlem mudârabedir.⁵¹⁶ Yine kârın tamamının mudâribe ait olması şartının caiz olup olmadığı İmam Malik’e sorulduğunda; “iyidir, bir beis yoktur” şeklinde cevaplamıştır. Akabinde nasıl ki sermaye sahibi, toplam kârdan kendine az bir hisse şart koşabiliyorsa, hiç hisse almaması da caizdir” şeklinde değerlendirmeler de

⁵¹¹ Mevsilî, **el-İhtiyâr**, c. 3-4, s. 25.

⁵¹² Velvâlicî, **el-Fetâva'l-velvâliciyye**, c. 5, s. 121.

⁵¹³ Ali Haydar, **Dürrü'l-hükkâm**, c. 3, s. 715, 728.

⁵¹⁴ Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 143.

⁵¹⁵ Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 38; Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, 2013, c. 6, s. 2772.

⁵¹⁶ Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Alî Kâdî Abdulvehhâb, **el-İsrâf alâ nuketi mesâ'ili'l-hilâf**, Nşr. el-Habîb b. Tâhir, Beyrût, 1999, c. 1, s. 642.

yapılmıştır.⁵¹⁷ Şafîî ve Hanbelîler, Malikî fakihlerle kısmı farlıklarla birlikte aynı görüştedirleri denilebilir.⁵¹⁸

Kârın tamamı sermayedara ait olması şartıyla sermaye işletildiğinde ise bu akit Hanefîlere göre, bidâa‘ (gönüllü olarak işletme) akdine dönüşür.⁵¹⁹ Sermayeyi mudârib sıfatıyla işleten kimse, müstebdî/ücretsiz vekîl⁵²⁰ olacağından ne kârdan pay alabilir ne de bir ücreti hak eder. Bu durum, akitlerde sözün değil maksadın göz önünde tutulacağını göstermektedir.⁵²¹

Diğer üç mezhep, kârın tamamının sermaye sahibine şart koşulmasını Hanefîlerden daha farklı değerlendirmiştir.⁵²² Kârın tamamı sermayedarın olması şartıyla kurulan mudârobe, bünyesinde akdin muktezasına aykırı bir şart barındırdığı için sahih kabul edilmemiştir.⁵²³ Ancak “mudârobe” lafzı kullanılmadan kârın tamamı sermayedara tahsis edildiğinde ise sözleşmenin bidâa‘ akdine dönüştüğü söylenmiştir. Çünkü kurulan akit bidâa hükümlerine yaklaşmış ve böylece akit, bidâa‘ olmuştur.⁵²⁴

Sonuç olarak mudârobe akdinde tahakkuk eden kârın taraflar arasında ortak olması ve taraflara özgü olması zorunludur. Aksi halde söz konusu sözleşme mudârobe olarak değerlendirilmez. Başka bir akde dönüşmüş olur.

2. Kârın Tamamen Ya da Kısmen Üçüncü Tarafa Ayrılması

Mudârobe akdinde kâr, sermayedar veya mudârib dışında üçüncü bir tarafa kısmen ya da tamamen şart koşulabilmektedir. Söz konusu taraf, mudârible birlikte iş yüklenmişse kârdan hisse alabilmektedir. Çünkü bu durumda sermayedar, iki kişiye

⁵¹⁷ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 632; İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî'**, c. 2, s. 157; İbn Rüşd el-Hafîd, **Bidâyetü'l-müctehid**, c. 3, s. 238.

⁵¹⁸ Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 403; Şirâzî, **el-Mühezzebe**, c. 3, s. 477; Maverdî, **Mudârobe**, s. 212; Buhûtî, **Şerhü muntehâ el-îrâdât**, c. 3, s. 566; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 255.

⁵¹⁹ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 26; Babertî, **el-Înâye**, c. 5, s. 88; Aynî, **el-Binâye**, c. 7, s. 656; Meydanî, **el-Lübâb**, s. 269.

⁵²⁰ Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkam**, c. 3, s. 728. Ayrıca bkz. İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 255.

⁵²¹ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 25; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 26; Meydanî, **el-Lübâb**, 269.

⁵²² Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 38; Kelvezânî, **el-Hidaye**, s. 286; Şemsüddin İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 57; İbn Müflih, **Kitâbü'l-Furû**, c. 7, s. 83; Fütûhî, **Muntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 22.

⁵²³ Gazzâlî, **el-Vecîz**, c. 1, s. 395; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 255. Ayrıntı için bkz. Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 403.

⁵²⁴ Buhûtî, **Şerhü muntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 565; Şirâzî, **el-Mühezzebe**, c. 3, s. 478.

sermaye vermiş gibi kabul edilmektedir. Fakat üçüncü taraf, herhangi bir iş yüklenmese o zaman kârdan hisse alması fakihlere göre tartışmalıdır.

Hanefî, Şafiî ve Hanbelîlere göre mudârame akdi ile ilgisi olmayan yani çalışmayan üçüncü tarafa kârın bir kısmının şart koşulması caiz değildir. Hanefîlere göre akit esnasında böyle bir şart ileri sürüldüğünde söz konusu şart batıl, akit ise geçerlidir.⁵²⁵ Örneğin, mudârame kârının belli bir kısmı; miskinlere, hacılara, kölelere veya işletmeyle ilgisi olmayan üçüncü tarafa şart koşulması durumunda, şart geçersiz olup üçüncü tarafa verilmesi kararlaştırılan kısım da sermayedara verilir.⁵²⁶ Çünkü söz konusu tarafların mudârame işleminde sermaye ve emekleri yoktur. Bu sebeple bunlar için ileri sürülen şart yok hükmündedir ve şart kılınan miktar da sermayedarındır. Bununla birlikte taraflar arasındaki mudârame sözleşmesi bozulmamıştır. Zira fasit şart, akdin sülbüne sirayet etmemiştir.⁵²⁷ Ayrıca Hanefîler, kârın bir kısmıyla taraflardan birinin borcunun kapatılabileceğini söylemiştir. Ancak bu durumda borç için ayrılan miktar, borçlu tarafın kâr oranını artırmış, kabul edilmektedir.⁵²⁸

Şafiîlere göre de mudârame akdi ile ilgisi olmayan yani çalışmayan üçüncü tarafa kârın bir kısmının şart koşulması akdin sıhhatine engeldir.⁵²⁹ Hanbelî fakihlere göre de üçüncü taraf, emeği olmadan kârdan hisse almaz ve bu durumda akit ve şart sahih kabul edilmez.⁵³⁰ Ayrıca söz konusu tarafa kârdan bir kısım verilmesi, maktû ücret vermek gibi değerlendirildiği için de akdin bozulabileceği belirtilmiştir.⁵³¹

Malikî fakihlere göre ise mudârame taraflarının kârın bir kısmını ya da tamamını akit dışında üçüncü bir tarafa tahsis etmeleri caizdir.⁵³² Malikîlerin her iki işlemi de

⁵²⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 8; Tûrî, *Tekmiletü'l-bahri'r-râik*, c. 7, s. 455; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 725.

⁵²⁶ Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur*, c. 3, s. 456; İzmîrî, *Kemâlü'd-dirâye*, c. 8, s. 326; Tûrî, *Tekmiletü'l-bahri'r-râik*, c. 7, s. 455.

⁵²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 28.

⁵²⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 9; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 753.

⁵²⁹ Gazzâlî, *el-Vecîz*, c. 1, s. 395; Râfiî, *el-Aziz şerhu'l-vecîz*, c. 6, s. 15; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 402; Mutî'î, *Kitabu'l-mecmû*, c. 15, s. 159, 160.

⁵³⁰ İbnü'l-Kasım, *Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'*, c. 5, s. 255.

⁵³¹ İbn Kudame, *el-Muğni*, c. 7, s. 144; İbnü'l-Kasım, *Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'*, c. 5, s. 255.

⁵³² Halil b. İshak, *Muhtasarı Halil*, s. 674; Abdussemî al-Âbî el-Ezherî, *Cevherü'l-iklîl*, el-Mektebetü's- sekâfiyye, Beyrut, ts., c. 2, s. 173; Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed el-Vefâî Zürkânî, *Şerhü'z-Zürkânî ala muhtasarı Halil* (Kennûn'un hâşiyesiyle birlikte), 8 c., Nşr. Abdüsselâm Muhammed Emîn, Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1422/2002, c. 6, s. 394; Muhammed b. Ahmed b. Mumahhad Alîş, *Minehü'l-celîl şerhü muhtasarı Halil*, 9 c., Dâru'l-fikr, Beyrut, 1409/1989, c. 7, s. 338

hibe/sadaka kapsamında değerlendirdikleri görülmüştür.⁵³³ Örneğin akit esnasında kârın 1/3'ü miskinlere diye şart koşulsa söz konusu kâr yalnızca sermayedarın hissesinden karşılanır.⁵³⁴ Mudârib, kârın bir kısmını miskinlere şart koştuğunda ise kendi adına sadakada bulunmuş olur.⁵³⁵

Mudârabe, kâr ortaklığı üzerine kurulan bir sözleşme olduğu için tarafların kârda ortak olmaları gerekmektedir. Bunun için sözleşme esnasında kâr paylaşım oranlarının belirlenmesi, akdin sıhhati için zaruridir. Bu bağlamda kârın oranlı ve akit esnasında malum olmasına, taraflardan birine kârdan maktû bir ücret verilmemesine, kârdan bir hissenin üçüncü tarafa şart koşulmamasına ve kârın yalnızca mudârabe taraflarına özgü olmasına dikkat edilmelidir.

Fakihler, kâr paylaşımının oransal ve belli olmasına dikkat etmiştir. Ayrıca fıkıh eserlerinde mudârabe tarafları için muayyen kâr oranından bahsedilmemektedir.⁵³⁶ Mudârabede kâr paylaşım oranları tamamen tarafların yapacağı anlaşmaya göre değişebilmektedir.

Mudâribe kâr yerine maktu bir ücret verilmesi, akdin gayesi kâr ortaklığını bozmakta ve taraflardan birinin mağdur olmasına sebep olmaktadır. Bunun için maktû ücret verilmesi caiz değildir. Yine taraflara verilecek kârın kazançtan olması gerekmekte bununla da tarafların kâr üzerindeki ortaklığının ihlal edilmemesi hedeflenmektedir.

Kârın taraflardan birine ya da kârın kısmen akit dışında üçüncü bir tarafa tahsis edilmesi fıkıh eserlerinde ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Mudârabe sözleşmesiyle elde edilen kâr, taraflardan birine tahsis edildiğinde, kâr ortaklığı ihlali söz konusu olmakta böylece söz konusu akit, mudârabe olmaktan çıkmaktadır. Çünkü kâr, yalnızca

⁵³³ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 633; Kayravânî, **en-Nevâdir**, c. 7, s. 253; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 43; Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî**, c. 5, s. 289.

⁵³⁴ Kayravânî, **en-Nevâdir**, c. 7, s. 253.

⁵³⁵ Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 38.

⁵³⁶ Ayrıca tarih boyunca uygulanan mudârabeye benzer sözleşmelerin kâr oranları için bkz. Daron Acemoğlu, A. Robinson James, **Ulusların Düşüşü**, Doğan Kitap, 37. baskı, İstanbul, 2018, s. 146; Abraham L. Udovitch, **Ortaçağ İslam Dünyasında Ortaklık ve Kâr**, Trc. İsmail Bektaş, Albaraka Yayınları, 2019, s. 190 (67 nolu dipnota bkz.)

tarafllara özgü olduğuunda, akit mudârame olarak değerlendirilmektedir.⁵³⁷ Mudârabeyi diğer sözleşmelerden ayıran en önemli husus, kârın taraflar arasında ortak olmasıdır.

Malikî fakihlere göre, sermayedarın kârın bir kısmını ya da tamamını; miskinlere, hacılara veya üçüncü kişilere ayırması caizdir. Mudârame kârının bir kısmını ihtiyaç sahibi kimselere ayırmayı sadaka, kârın tamamını akit dışında üçüncü bir tarafa tahsis etmeyi de hibe kapsamında değerlendirmişlerdir. Bazı modern araştırmacılar, kârın akit dışında üçüncü bir tarafa tahsis edilebileceğinden hareketle kârdan bazı kesintiler yapılabileceğini söylemiştir. Kanaatimizce mahza sadaka amaçlı yapılan söz konusu faaliyetin bu şekilde anlaşılması isabetli değildir.⁵³⁸ Zira Malîkilere göre de tarafların birbirlerinin kâr payları üzerinde tasarruf hakkı bulunmamaktadır.

Sonuç olarak Malikî fakihler hariç bütün mezheplere göre kârın sözleşmede yer almayan bir tarafa tahsis edilmesi caiz değildir. Bununla birlikte Malikîler kârdan bir miktarın üçüncü tarafa tahsis edilmesini yalnızca tasadduk olarak değerlendirmiştir. Bu amaç dışında kârdan pay ayrılmasına saraheten izin vermemişlerdir. Dolayısıyla söz konusu cevaz noktasının genişletilmesi, mudârame taraflarının haklarını ihlal edebilmektedir.

⁵³⁷ Buhûtî, **Şerhü müntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 566; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 196.

⁵³⁸ Malikî fakihler, kârın bir kısmının üçüncü tarafa şart koşulmasına aslında izin vermez. Örneğin, mudârib, mudârame sermayesinin zekâtını veremez. Şayet mudârib, mudârame sermayesinin zekâtını verdiğinde sermayedarın vermesi gereken zekâtı vermiş kabul edilir. Buna da yetkisi yoktur. (Bkz. İbn Rüşd el-Ced, **el-Beyân ve't-tahsîl**, c. 12, s. 348) Görüldüğü üzere mudâribin, sermayedarın kârı üzerinde tasarruf yapmasına izin verilmez. Fakat kendi kâr hissesi üzerinde dilediği işlemi yapabilir. Aynı şekilde tarafların birbirlerinin kâr hissesi üzerinde tasarruf yetkilerinin bulunmadığı söylenebilir.

II. Kâr İstihkak Süreci

Mudârabede mudâribin⁵³⁹ kâr üzerindeki milk⁵⁴⁰ nitelikli hakkı, üç farklı durum ve seviyede gerçekleşmektedir. Birincisi, mudârabeye sermayesinin ticari mala dönüşmesiyledir ki bu durumda mudârib ticari mal üzerinde hak sahibi (حَقُّ التَّمْلُكِ) olmaktadır. İkincisi, mudârabeye varlıklarının sermayenin değerini aşmasıyla ki bu durumda mudârib bu artış üzerinde milk hakkını (حَقُّ الْمَلِكِ) elde etmektedir. Üçüncüsü ise kârın paylaşılmasıyla ki bu durumda taraflar kâr hisselerine malik (مِلْكِ) olmaktadır. Fakat paylaşılan kârların tarafların zimmetinde istikrar kazanması için sermayenin sahibine teslim edilmesi ya da akdin feshedilmesi gerekmektedir. Bahsetmiş olduğumuz bu üç durum, sırasıyla ele alınabilir.

A. Sermayenin Ticarî Mala Dönüşme Durumu

Mudârib, mudârabeye sermayesiyle bir emtia satın aldığı anda sermaye ticari mala dönüşür. Sermaye ticari mala dönüşünce mudâribin sermaye üzerinde bir hakkı ortaya çıkar.⁵⁴¹ Mudâribin bu hakkı, mücerred ve müstehak⁵⁴² hak şeklindedir. Böylece mudârib, mudârabeye ait ticari malı satma yetkisini (حَقُّ الْبَيْعِ) elde eder. Yine mudârabeye ait alacakların teslim alınması mudâribin yetkileri dâhilindedir. Zira akdin hakları sözleşmeyi bilfiil icra eden mudâribe dönmektedir.⁵⁴³ Ayrıca mudâribin ticari

⁵³⁹ Mudârabeye kârı, hükmen sermaye sahibinin mülkiyetinde kabul edildiği için kâr istihkak süreci mudâribin hakkı üzerinden ele alınacaktır. Bkz. Kâsânî, **Bedâi'u's-sanâi'**, c. 8, s. 33; Zeylaî, **Tebyînu'l-hakâik**, c. 5, s. 560; Bâcî, **el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta**, c. 5, s. 178. Tespitlerimize göre söz konusu hak çeşitleri aynı şekilde sermaye sahibi için de mümkündür.

⁵⁴⁰ Milk terimi, mülkiyeti içine alan daha üst kavramdır. Aynı hak terimine yakın bir kavramdır. Milk terimi, mülkiyetle mahiyet olarak aynı, ancak kapsam olarak farklıdır. Örneğin rehin Hanefilerde mahiyet olarak milktir. Ancak rehmin kapsam olarak hak sahibine verdiği yetki sınırlıdır. Milk terimi yaygın kullanımda aynı hakları ifade ederken mutlak kullanımda daha geniş kapsamlı aynı hak olan mülkiyeti ifade etmektedir. Ayrıca mülkiyetin milkle eş anlamlı kullanılması hataya sebep olabilmektedir. Bkz. Hasan Hacak, “İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, s. 161, 258.

⁵⁴¹ İbn Abidîn, **Reddû'l-muhtar**, c. 8, s. 514.

⁵⁴² Burhâneddîn el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 220; Velvâlicî, **el-Fetâva'l-velvâliciyye**, c. 5, s. 107.

⁵⁴³ Velvâlicî, **el-Fetâva'l-velvâliciyye**, c. 5, s. 127.

mal üzerindeki hakkı, rehin alan kimsenin (mürtehin) rehin mal (merhûn) üzerindeki habs hakkına da benzemektedir.⁵⁴⁴

Hanefîler, mudâribin mudârabe varlığı üzerindeki hakkını, milke benzeyen hak⁵⁴⁷ (حَقُّ نِسْبَةِ الْمَلِكِ) veya milke nispet edilen hak⁵⁴⁶ (حَقُّ يُضَاهِي الْمَلِكِ),⁵⁴⁵ (حَقُّ يُشَبِّهِ الْمَلِكِ) şeklinde ifade etmiştir. Bunlar, Hanefî fıkıh eserlerinde şöyle izah edilmiştir:

Mudârabe varlığında herhangi bir artış gerçekleşmese de mudâribin bu varlığın maliyetinde bir hakkı vardır. Örneğin mudârabe sermayesiyle satın alınan metanın değeri sermayeyi aşmasa meta sermayedarın mülkiyetindedir. Ancak mudâribin söz konusu metanın maliyetinde bir hakkı vardır.⁵⁴⁸ Mudâribin mudârabe varlığı üzerindeki hakkı, milke nispet edilen hak şeklinde de açıklanmıştır. Mudârabe adına satın alınan ticari malda artış gerçekleşmediği sürece ticari mal, sermayedarın mülkiyetindedir. Fakat mudâribin bu mal üzerinde milke nispet edilen hakkı vardır.⁵⁴⁹ Ayrıca mudâribin söz konusu hakkına, milke benzeyen hak da denilmiştir. Mudârabede kâr tahakkuk etmediğinde mudâribin kâr üzerinde milke benzeyen bir hakkı oluşur. Sermayedarın

⁵⁴⁴ Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 159, 219; Velvâlicî, **el-Fetâva'l-velvâliciyye**, c. 5, s. 125.

⁵⁴⁵ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 56.

⁵⁴⁶ Zeylâî, **Tebyînü'l-hakâik**, c. 7, s. 553; Velvâlicî, **el-Fetâva'l-velvâliciyye**, c. 5, s. 133.

⁵⁴⁷ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 126.

⁵⁴⁸ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 126.

⁵⁴⁹ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 126. Metin şöyledir:

ولا ينبغي للمضارب ولا لرب المال أن يطأ جارية اشتراها للمضاربة كان فيها فضل على رأس المال، أو لم يكن، ولا يقبلها، ولا يلمسها؛ لأنه إن لم يكن فيها فضل فهي ملك رب المال، ليست بزوجة للمضارب ولا بملك يمين، ولكن للمضارب فيها حق نسبة الملك، حتى إن رب المال لا يملك أخذها منه ولا نهى المضارب عن التصرف فيها، فكان المضارب ممنوعاً عن التصرف، والتي يختص بالملك فيها والوطء ودواعيه من هذه الجملة، وكان رب المال ممنوعاً من ذلك لقيام حق المضارب فيها.

Mudârabe adına satın alınan câriye ile ne sermayedar ne de mudârib cinsel ilişkide bulunabilir. Câriyenin değeri sermayeyi aşsın ya da aşmasın fark etmez. Onlar cariye ne öpebilir ne de câriyeye dokunabilir. Çünkü değeri sermayeyi aşmıyorsa cariye sermaye sahibinin mülkiyetinde olup, mudâribin ne eşi ne de cariyesidir. Fakat onda mudâribin milke nisbet edilecek bir hakkı vardır. Bu nedenle sermaye sahibi onu mudâribden alamadığı gibi mudâribin de onda (satma vb.) tasarrufta bulunmasını da yasaklayamaz. Bu nedenle hem mudâribin hem de cariye sahibinin tasarrufta bulunması yasaktır. Câriye ile cinsel ilişki ve buna götüren şeyler de bu kapsama girmektedir. Sermaye sahibi, cariye de mudâribin hakkı bulunduğu için bunu yapamamaktadır.

mudâribi tasarruftan men edememesi bunun açık delilidir.⁵⁵⁰ Bahsetmiş olduğumuz bu hakları mudârib, meydana gelmesi muhtemel kâr sebebiyle elde etmektedir.⁵⁵¹

Mudâribin mudârabe varlığı üzerindeki hakkını zekât bölümünde de görmek mümkündür. Mudârib, normal şartlarda mudârabe varlığının zekâtını, sermaye sahibinin izini olmadan veremez. Ancak Ebu Hanife'ye (ö. 150/767) nispet edilen zayıf bir görüşe göre mudârib, mudârabe varlığı üzerindeki hakkına istinaden zekât tahsildarına (âşir) mudârabe zekâtını verebilir. Böylece Ebu Hanife, sermayenin ticari mala dönüşmesiyle mudâribin mal üzerindeki hakkının “milk” niteliğine (منزلة الملك) dönüştüğünü ileri sürer.⁵⁵²

Sonuç olarak Hanefilere göre, sermayenin ticarî mala dönüşmesiyle mudârib, *oluşacak kâr* üzerinde milk edinme hakkını “حَقُّ أَنْ يَتَمَلَّكَ” elde etmiştir.⁵⁵³ Sermaye ticari mala dönüştükten sonra sermayedarın mudârabe varlığı üzerinde dilediği tasarrufu yapamaması, mudâribin söz konusu hakkı sebebiyledir. Bu durum, mudâribin oluşacak kendi kâr hissesi sebebiyle hakkının sabit olduğu ilk aşamadır, denilebilir. Diğer yandan mudâribin kuruluş sermayesiyle ticari malın kıymeti eşit olsa ve sermayedar mudârabe malı itlaf etse tazmin etmez. Çünkü bu durumda mudâribin hakkından bahsedilmez.⁵⁵⁴ Buna rağmen oluşacak kâr üzerinde mudaribin bir hakk vardır.

Şafiîlere göre de sermayenin ticari mala dönüşmesiyle mudâribin mudârabe varlığı üzerinde hakkı sabit olmuştur. Mudârib, bu hak sayesinde, mudârabe adına satın alınan emtiada sermayedarın tasarrufunu engelleyebilmektedir.⁵⁵⁵ Malikî ve Hanbelî fakihler, sermayenin ticari mala dönüşmesiyle mudârabe varlığında herhangi

⁵⁵⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. 8, s. 56; Haddâd, *Cevheretü'n-neyyire*, c. 3, s. 459. *Bedâiu's-sanâi*'de ibare şöyledir:

إذا اشترى جارية، فليس لرب المال أن يطأها، سواء كان فيه ربح أو لم يكن أما إذا كان فيه ربح، فلا شك فيه؛ لأن للمضارب فيه ملكا ولا يجوز وطء الجارية المشتركة، وإن لم يكن فيها ربح، فللمضارب فيها حق يشبه الملك، بدليل أن رب المال لا يملك منعه من التصرف. ولو مات كان للمضارب أن يبيعها فصارت كالجارية المشتركة.

⁵⁵¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. 8, s. 33. Metin şöyledir:

له فيه فائدة في الجملة لتوهم الربح.

⁵⁵² Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 2, s. 201.

⁵⁵³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. 8, s. 42.

⁵⁵⁴ Bu durum, mudârabe adına satın alınan köle öldürüldüğünde, mudâribin kısas hakkına sahip olup olmadığı tartışılırken açığa çıkmaktadır. Bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, c. 8, s. 57.

⁵⁵⁵ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 506; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, c. 2, s. 407.

bir artış meydana gelmemişse mudâribin hakkından bahsetmezler.⁵⁵⁶ Örneğin bir kimse mudârame varlığı köleyi öldürse mudâribin katili affetme ve katile kısas uygulanmasını isteme yetkisi yoktur.⁵⁵⁷ Bununla birlikte mudârame sermayesinin ticari mala dönüşmesiyle mudâribin bazı haklarından söz ederler. Mudârib, sermayenin tamamıyla bir mal satın alsa daha sonra bu malın ayıplı olduğu ortaya çıksa sermayedar geri verilmesine razı olmasa da mudâribin bu malı geri verme hakkı vardır.⁵⁵⁸ Ayrıca sermayedar, mudârame emtiasını mudâribin izni olmadan satamamaktadır.⁵⁵⁹ Fakat Malikî fakihler söz konusu hakkın niteliği hakkında fazla ayrıntı vermemiştir.

Mudârame varlıklarının kıymetinde zahiren bir artış gerçekleştiğinde, mudâribin kâr hakkı kısmen farklı değerlendirilmektedir.

B. Kârın Ortaya Çıkma Durumu

Mudâribin satın aldığı emtianın değeri, mudârabenin kuruluş sermayesini aştığında mudârame kârı ortaya çıkmış demektir.⁵⁶⁰ Böylece mudâribin *oluşan kâr* üzerinde hakkı sabit olmuştur. Mudârib de bu hakkı sayesinde mudârame varlığı üzerinde birtakım yetkiler elde etmiştir.⁵⁶¹

Fıkıh eserlerinde mudâribin mevzubahis hakkına işaret eden birçok ibare vardır.⁵⁶² Örneğin, “mudârib bir cariye satın aldığı anda kâr olsun veya olmasın sermayedar, cariye ile münasebette bulunamaz. *Mudârabede kâr oluşmuşsa mudâribin cariye üzerinde milk'i olur ve böylece sermayedarın cariye ile cinsel ilişkiye girmesinin yasak olduğunda şüphe kalmaz.* Çünkü müşterek cariyeyle cinsel birliktelik

⁵⁵⁶ İbn Rüşd el-Ced, **el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât**, c. 3, s. 21, 22, 23; Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî**, c. 5, s. 305; Buhûfî, **Keşşâfü'l-kınâ'**, c. 8, s. 510, 511; İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 84.

⁵⁵⁷ Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 78.

⁵⁵⁸ Halîl b. İshâk el-Cundî, **et-Tavdîh fî Şerhi'l-Muhtasari'l-Fer'î li İbni'l-Hâcib**, c. 7, s. 69.

⁵⁵⁹ Kayravânî, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**, 1999, c. 7, s. 267.

⁵⁶⁰ Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik**, c. 7, s. 451.

⁵⁶¹ Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 189, 190; Zeylaî, **Tebyinü'l-hakâik**, c. 5, s. 532, 535; Sadrüşşerîa es-Sânî, **Şerhü'l-vikâye**, c. 4-5, s. 253; İbn Abidîn, **Reddü'l-muhtar**, c. 8, s. 508, 514; Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik**, c. 7, s. 455; İzmîrî, **Kemâlü'd-dirâye**, c. 8, s. 317.

⁵⁶² Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 55, 169, 172, 174, 177; Ganim el-Bağdadî, **Mecmaü'd-damânât**, c. 2, s. 659.

caiz değildir.”⁵⁶³ Görüldüğü üzere mudârib, oluşan kâr üzerindeki hakkı sayesinde söz konusu ticari malda ortak kimse gibi muâmele görmektedir.

Mudârabe adına satın alınan kölenin değeri, kuruluş sermayesinden fazla olduğunda, mudârib bu köleyi azad edebilmektedir. Bu durum, oluşan mudârabe kârı üzerinde mâlik gibi tasarrufta bulunduğunu göstermektedir. Zira bir köleyi azâd etmek de ancak ona malik olan kimsenin yapabileceği bir işlemdir.⁵⁶⁴ Başka bir örnek mudârib, sermayedarın evini şüfa‘ hakkı sebebiyle mudârabe için satın alamazken mudârabede kârın meydana gelmesiyle bu evi satın alabilmektedir.⁵⁶⁵

Mudâribin oluşan kâr üzerindeki hakkı (حقُّ الملك), ona bazı yetkiler vermiştir. Mudârib söz konusu hak sayesinde, sermayedarın alacaklıları ve vârislerinden daha öncelikli bir konuma geçmiştir.⁵⁶⁶ Böylece mudârib, mudârabe etmiasını murabaha yöntemiyle satacağı zaman, kendi kâr hissesi oranında indirim yapma yetkisine sahip olmuştur.⁵⁶⁷ Diğer yandan mudârabe kârının meydana gelmesiyle mudârib borçlulardan mudârabe alacaklarını almak (التقاضي) zorundadır. Çünkü mudârib, alacağın bir kısmında milk nitelikli hakka (حقُّ الملك) sahip olmuştur.⁵⁶⁸

Hanefîler, mudâribin kâr hissesine malik olması için kârın ortaya çıkmasını yeterli kabul etmemiştir. Çünkü kârın ortaya çıkmasıyla mudâribin kâr payına mâlik olduğu söylene de⁵⁶⁹ aslında mudâribin oluşan bu kâr üzerinde mülkiyeti henüz kesinleşmemiştir.⁵⁷⁰ Çünkü mudâribin kâr üzerindeki hakkı paylaşımından önce gelip gitmektedir (متردد). Bunun için Hanefi fakihler, mudâribin kâr üzerindeki bu hakkını hakku’l-milk “حقُّ الملك” şeklinde ifade etmiştir.⁵⁷¹ Ayrıca milk nitelikli bu hakkın

⁵⁶³ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, c. 8, s. 56.

⁵⁶⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasar-ı Tahavî*, c. 3, s. 375; Tûrî, *Tekmiletü’l-bahri’r-râik*, c. 7, s. 451; Şeyhîzâde, *Mecmau’l-enhur*, c. 3, s. 452; Leknevî, *Zübdetü’n-nihâye*, s. 167.

⁵⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, c. 8, s. 57.

⁵⁶⁶ Serahî, *Mebûsât*, c. 22, s. 55.

⁵⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, c. 8, s. 61.

⁵⁶⁸ Velvâlicî, *el-Fetâva’l-velvâliciyye*, c. 5, s. 127.

⁵⁶⁹ İsbicâbî, *Zâdu’l-fukahâ şerhu muhtasari’l-Kudûrî*, s. 593 (temellekehu); Ali b. Mekkî er-Râzî, Hüsameddin, *Hülâsatü’l-delâil fî tenkîhi’l-mesâil*, (Kudûrî şerhi) Thk. Ebü’l-Fazl ed-Dimyâdî, Mektebetü’r-rüşd, Riyad, 2007, c. 1, s. 483.

⁵⁷⁰ Bunun için “عدم الملك” kavramını kullanırlar. Bkz. Leknevî, *Zübdetü’n-nihâye li-ümdeti’r-riâye*, s. 140.

⁵⁷¹ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu’l-burhânî*, c. 18, s. 231; Nânûtvî Muhammed Ehsen es-Sıddıkî, *Haşiyetü kenzi’d-dakaik*, Mektebetü’l-büşrâ, Karaçi, 2010, c. 3, s. 108.

gerçek milk (حقيقة الملك) olmadığını, bunun yalnızca milk hakkı (حق الملك) olduğunu dile getirmişlerdir.⁵⁷²

Malikî fakihler, mudârame varlıklarının değerinin sermayeyi aşması durumunda, mudâribin varlıklar üzerinde hakkının sabit olduğunu kabul etmektedir. Fakat bu hakkı Hanefîlerden kısmen farklı temellendirmektedirler. Malikîlere göre, mudârame varlıklarının sermayeyi aşması durumunda mudârib, birtakım yetkiler elde eder. Örneğin mudârib, kârın ortaya çıkmasıyla mudârame varlığı olan kölenin bir parçasına kâr oranı nispetinde malik olur. Köle, üzerinde mülkiyeti olan kimse tarafından azâd edebileceği kuralına istinaden de mudârib bu köleyi azâd edebilir.⁵⁷³ Her ne kadar mudârib, mudârame varlıkları üzerinde bazı tasarrufları yapabilse de kâr hissesine henüz malik olmamıştır.

Mudâribin oluşan kâr üzerindeki hakkı, mücahitlerin ihraz altına alınan ganimetleri üzerindeki hakkı gibidir. Malikîler, söz konusu ganimetler çalındığında hırsıza el kesme cezasının uygulanıp uygulanmayacağını tartışmıştır. Buna göre mücahitler, ganimetteki paylarına dağıtımdan önce malik olamadıkları için ganimetleri çalan hırsıza had cezası uygulanmaz.⁵⁷⁴ Aynı şekilde kârın ortaya çıkmasıyla mudârib kâr hissesine henüz malik değildir. Sonuç olarak Malikîler, mudârame varlıklarının sermayeyi aşması durumunda, mudârib için sabit olan haktan bahseder.⁵⁷⁵ Fakat bu hakkın niteliği hakkında Malikî eserlerde ayrıntılı bilgilere yer verilmez. Çalışmamız boyunca söz konusu durum için Malikî mezhebinin özel bir isimlendirmesine tesadüf edilememiştir.

Şafiîler de mudârame varlıklarının sermayeyi aşmasıyla mudâribin kâr hissesinde hakkının sabit olacağını kabul eder.⁵⁷⁶ Hatta mudâribin bu hakkını, mükâteb kölenin

⁵⁷² Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 160, 161.

⁵⁷³ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 659; İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî'**, c. 2, s. 167; Kayravânî, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**, 1999, c. 7, s. 280.

⁵⁷⁴ Ahmed el-Mencûr, **Şerhu'l-Menheci'l-Muntehab ilâ Kavâ'idî'l-Mezheb**, Nşr. Muhammed eş-Şeyh Muhammed el-Emîn, c. 1, s. 166.

⁵⁷⁵ Bununla birlikte kârın ortaya çıkmasıyla mudâribin kâra gidip gelen (*müzelzel*) bir milkle sahip olacağı da ileri sürülmüştür. Bkz. Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 89.

⁵⁷⁶ Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 409; Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 486.

Bununla birlikte bu milkin *hakku'l-milk* mi yoksa *hakikatü'l milk* olup olmadığı tartışma konusu edilmiştir. "Sermayedar, mudârame şart koşulan kâr hissesini iptal edemez. Mudâribin hakkının sabit olmasında tartışma yoktur. Asıl konuşulması gerek nokta; mudâribin kâr hissesi üzerindeki hakkı, *milk*

kendi malları üzerindeki yetkilerine benzetirler.⁵⁷⁷ Dolayısıyla bu hak, zayıf nitelikli (ملك ضعيف) ve istikrar kazanmamış milk (ملك غير مستقر) şeklinde tarif ederler.⁵⁷⁸ Şafiîlere göre bu hak mudâribe birtakım yetkiler kazandırmıştır.⁵⁷⁹ Böylece mudârib, sermayedarın mudârame varlığı üzerinde tasarrufunu engellemeye,⁵⁸⁰ mudârame varlığı olan köleyi azad etmeye, mudârame varlığı üzerindeki hakkını miras bırakabilmeye,⁵⁸¹ sermayedarın alacaklılarından önce kârdaki hakkını almaya,⁵⁸² mudârame akdini sonlandırmaya ve kâr paylaşımını istemeye yetkilidir.⁵⁸³

Neticede mudârame varlıklarının sermayeyi aşmasıyla mudârib için sabit olan hakkın, milk niteliğine dönüşmediği anlaşılmaktadır.⁵⁸⁴ Çünkü mücahitlerin ganimet paylaşımından önce hisselerinin düştüğü gibi mudâribin kâr hakkı da düşebilmektedir.⁵⁸⁵ Bu sebeple Şafiî fukahası, mudâribin mevzubahis hak için “حق” ifadesini kullanmıştır.⁵⁸⁶ Ayrıca bu hakkın, *hakku’l-milk* olacağı da söylenmiştir.⁵⁸⁷

mi yoksa *hakku’l-milk* mi olup olmadığıdır. Sermayedar, karın ortaya çıkmasıyla mudâribi mudârame işinden engelleyebilir, kâr hissesini almak için mudârame varlığını sermayesi miktarınca nakde dönüştürebilir. Kâr sermayedarın sabit olmuş hakkıdır, söz konusu hak, iptal edilemez. Şayet sermayedar, mudârame sermayesinin tamamını yani asıl olan mudârame sermayesi ve karın tamamını telef etse mudâribin kâr hissesini borçlanır. Bunun sebebi; itlafın *fiilî kabz* mesabesinden kabul edilmesidir. Sermayedar, sermaye ve karı geri aldığı anda mudârib hissesine malik olur. İtlaf, sermayeyi geri alma mesabesindedir.” (Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 505)

⁵⁷⁷ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 3, s. 323.

⁵⁷⁸ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 479; Gazzâlî, Ebû Hâmid, *el-Vecîz*, c. 1, s. 397.

⁵⁷⁹ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 3, s. 323; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, c. 2, s. 409, 411.

⁵⁸⁰ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 505.

⁵⁸¹ Büceyrimî, *Tuhfetü’l-habîb ala’l-hatîb*, c. 3, s. 546; Mutî’î, *Kitabu’l-mecmû*, c. 15, s. 174.

⁵⁸² Büceyrimî, *Tuhfetü’l-habîb ala’l-hatîb*, c. 3, s. 546; Mutî’î, *Kitabu’l-mecmû*, c. 15, s. 174.

⁵⁸³ İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s. 214.

⁵⁸⁴ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 507; Mutî’î, *Kitabu’l-mecmû*, c. 15, s. 174. “Kârın ortaya çıkmasıyla mudâribi kâr hissesine malik yaptık. Sermayedarın da söz konusu karla mudârame sermayesini koruma hakkı vardır. Dolayısıyla mudârib kendi karı üzerindeki tasarrufu tekeline alamaz. Aksi halde sermayedarın hakkını (sermayesini koruma) ortadan kaldırmış olur. Sonra sermayedar, mudârame varlığının sermaye miktarını nakitleştirir ve akdi fesh eder. Böylece sermayenin sermayedarın tasarrufuna bırakılır. İşte bundan sonra mudârib, kâr hissesi üzerinde *milk-i istikrar* kazanır.” (Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 507)

⁵⁸⁵ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 486.

⁵⁸⁶ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 506, 507; Mutî’î, *Kitabu’l-mecmû*, c. 15, s. 174; “Karın ortaya çıkmasıyla mudâribin kâr hissesine malik olduğunu varsaydığımızda mudâribin kâr hissesinden sermayesinin korunacağını yok sayamayız. Birinci görüşe göre (karın ortaya çıkmasıyla) kârın tamamı sermayedarın milkindedir. Mudâribin kendisi için şart koşulan miktarda sadece temellük hakkı (حق التملك) vardır.” (Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 507)

⁵⁸⁷ Cüveynî, *Nihâyetü’l-matlab*, c. 7, s. 505.

Kârın ortaya çıkmasıyla mudâribin kâr üzerindeki hakkı hususunda; Hanbeliler, diğer üç mezhepten kısmen farklı düşünmektedir. Hanbelîlere göre kârın ortaya çıkmasıyla mudârib, kendi kâr hissesine malik olmaktadır.⁵⁸⁸ Böylece mudârib sermayedar ile kârda ortak olur.⁵⁸⁹ Mudâribin kâr paylaşımından önce kâr hissesinin zekâtını -yıl şartı gerçekleştikten sonra- vermesi, kâra malik olduğunun açık bir kanıtıdır.⁵⁹⁰ Mudâribin kâr üzerinde mülkiyetinin gerçekleştiği durum bir örnekle açıklanabilir: Kâr ortaya çıkmadan mudârib, mudârabeye ait bir cariye ile cinsel ilişkiye girse [çocuk olduktan sonra] cariye ümmü'l-veled statüsü elde edemez. Lakin kâr ortaya çıktıktan sonra mudârib cariyeyle cinsel ilişkiye girse o zaman cariye ümmü'l-veled olur. Bu durum kârın ortaya çıkmasıyla mudâribin hissesine malik olduğuna işaret eder.⁵⁹¹ Tespitlerimize göre kârın ortaya çıkmasıyla mudâribin kâra malik olması, Hanbelî mezhebinin müftâ bih görüşüdür.⁵⁹² Bununla birlikte mudâribin, sermaye sahibinin izini olmadan kendi kâr payını alamayacağı söylenmiştir.⁵⁹³

C. Kârın Paylaşılma Durumu

Paylaşımdan önce mudâribin kâr üzerindeki hakkı gelip gitmektedir. Kâr paylaşımından sonra tarafların kâr hisselerine milk-i istikrarla sahip olabilmesi için sermayenin sahibine teslim edilmesi ya da akdin feshedilmesi gerekmektedir.

Mudârabe sermayesi sahibine teslim edilmeden dağıtılan kârlar, mudâribin zimmetinde istikrar kazanmaz.⁵⁹⁴ Çünkü mudârabe varlığı zayi olduğunda zararın kapatılması veya sermayenin tamamlanması için dağıtılan kârlar geri alınır.⁵⁹⁵ Ancak

⁵⁸⁸ İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 165, 167; Şemseddin İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 84, 88, 91; İbn Müflih, **Kitâbü'l-Furû**, c. 7, s. 99; Zerkeşi, **Şerhu'z-Zerkeşi**, c. 2, s. 522; Fütûhî, **Me'ûnetü uli'n-nühâ**, c. 6, s. 39; Buhûtî, **Şerhü muntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 574.

⁵⁸⁹ Kelvezânî, **el-Hidaye**, s. 285, 288; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 154, 155, 165; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 89; Fütûhî, **Muntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 27.

⁵⁹⁰ Fütûhî, **Me'ûnetü uli'n-nühâ şerhu'l-müntehâ**, c. 6, s. 44; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 125.

⁵⁹¹ İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 165, 166; İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 115.

⁵⁹² Fütûhî, **Me'ûnetü uli'n-nühâ**, c. 6, s. 39; İbn Müflih, **Kitâbü'l-Furû**, 2003, c. 7, s. 99, 100; İbn Receb, **el-Kavâidü'l-fıkhiyye**, s. 480.

⁵⁹³ Fütûhî, **Muntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 32; Fütûhî, **Me'ûnetü uli'n-nühâ**, c. 6, s. 47; Makdisî, **Gayetü'l-müntehâ fi cemî'l-iknâ ve'l-müntehâ**, c. 1, s. 696; Ruheybânî, **Matâlibu uli'n-nühâ**, c. 3, s. 530.

⁵⁹⁴ İsbicâbî, **Zâdu'l-fukahâ şerhu muhtasari'l-Kudûrî**, s. 598; Şeyh Nizâm, **el-Fetâva'l-Âlemgiriyye**, c. 4, s. 351.

⁵⁹⁵ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 244; Cessâs, **Muhtasaru ihtilafi'l-ülemâ**, c. 4, s. 62; Sindî, **Şerhü muhtasari'l-Kudûrî**, s. 273; Abdülhamîd Leknevî, **Zübdetü'n-nihâye li-ümdeti'r-riâye**, s. 157;

mudârabe sermayesi sahibine teslim edildikten sonra kâr paylaştırılrsa ardından sermaye tekrar mudâribe verilse bu durumda dağıtılan kârlar mudâribin zimmetinde istikrar kazanır. Artık bu kârın iade edilmesi söz konusu olmaktan çıkar.⁵⁹⁶

Bu sebeple kâr bölüşümü için mudârabe sermayesinin sahibine teslim edilmesi elzemdir.⁵⁹⁷ Bu mesele fıkıh eserlerinde şöyle ele alınmıştır:

“Kâr paylaşımının sıhhati, mudârabe sermayesinin kabz edilmesine bağlıdır. Sermaye, sahibine teslim edilmeden yapılan kâr paylaşımı geçersizdir. Çünkü kâr, sermaye üzerindeki artıştır. Bu artış da yalnızca sermayenin sahibine teslim edilmesiyle gerçekleşir.”⁵⁹⁸

Mudârabe sermayesi, sermayedara ulaşmadan kârın paylaşılması, ölenin borçları ödenmeden mirasçılarının terekeyi paylaşmalarına benzer. Örneğin, vârisler terekeden borç miktarını ayırıp kalanı paylaşırsa sonra da borç için ayrılan miktar alacaklılara ulaşmadan zayi olsa paylaşma işlemi geçersiz sayılır. Bu durumda vârisler, aldıkları paraları geri ödemeleri gerekir. Çünkü bu paralarda alacaklıların hakkının bulunduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁹⁹ Aynı şekilde sermaye sahibine teslim edilmeden mudârib kârdan bir miktar alsa sermayenin zarar etmesi durumunda aldığı kârı iade etmek zorundadır. Netice itibariyle sermaye teslim edilmeden önce verilen kârlar avans hükmündedir. Çünkü taraflar, dağıtılan kârlar üzerinde henüz tam mülkiyet sağlayamamıştır.

Sermaye sahibine teslim edilmeden mudâribin dağıtılan kârlara milk-i istikrarla sahip olmadığını gösteren bir başka gerekçe de şöyledir: Sermaye sahibine teslim edilmeden mudârib kendi kâr hissesine milk-i istikrarla mâlik olsa mudârib de zarara katlanmış olur. Çünkü mudârabede oluşan zarar, önce mudâribin de kâr hissesinin bulunduğu brüt kârdan, ardından da sermayeden karşılanmaktadır. Oysaki mudâribin sermayeyi tazmin etme sorumluluğu yoktur. Bu durum, sermaye sahibine teslim

Haddâd, **Cevheretü'n-neyyire**, c. 3, s. 463; Ahmet, İnandır “16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârabe Ortaklığı” **Eskiye**, sy. 40, (Mart, 2020), s. 63

⁵⁹⁶ Nânûtvî, **Haşiyetü kenzi'd-dakâik**, c. 3, s. 102.

⁵⁹⁷ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 244.

⁵⁹⁸ Ganim el-Bağdadi, **Mecmaü'd-damânât**, c. 2, s. 663.

⁵⁹⁹ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s.105; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi**, c. 9, s. 169

edilmeden dağıtılan kârların mudâribin mülkiyetine geçmediğini göstermektedir.⁶⁰⁰ Aynı şekilde sermaye, sahibine teslim edilmeden mudârib kâra malik olsaydı, sermayedar ile inân ortaklığı kurmuş olurdu ki mutlak mudârame akdinde mudâribin böyle bir yetkisi yoktur. Tabii olarak burada gözden kaçırılmaması gereken bir durum vardır, o da sermayenin sahibine teslim edilmesi ile sözleşme zımnen feshedilmektedir.

Kâr paylaşımından sonra dağıtılan kârın mudâribin zimmetinde istikrar kazanmasının bir başka şartı akdin feshedilmesidir.⁶⁰¹ Bu durumda mudârame sermayesi, sahibine teslim edilmese bile kâr mudâribin zimmetinde istikrar kazanmıştır. Dolayısıyla sermayenin zayi olması durumunda mudârib, dağıtılan kârı iade etmek zorunda değildir.⁶⁰²

Mudârame akdi, hakikî ya da hükmi olarak feshedildiğinde taraflar, milk-i istikrarla dağıtılan kâra sahip olur.⁶⁰³ Akdin hükmen feshedilmesi, mudârame için satın alınan kölenin cinayet işlemesi meselesinde belirgindir. Köle, cinayet işlediğinde maktulün velisine fidye ödenmesi gerekir. Mudârame varlığının değeri sermayeyi aştığında, mudâribin söz konusu artış üzerinde hakkı sabit olmuştur. Bunun için mudârib, kâr hissesi miktarınca fidyeye katlanmak zorundadır. Mudârib kâr oranına göre fidye ödeyince kendi kâr hissesi üzerindeki *milk-i istikrar* (takarrur) kazanmıştır.⁶⁰⁴ Mudaribin kâr payına milk-i istikrarla sahip olmasının gerekçesi akdin hükmen feshedilmiş olmasıdır.

Malikilere göre de mudârib, kâr hissesine, sermayenin sahibine teslim edilmesi ya da akdin sonlandırılmasıyla malik olmaktadır. Dağıtılan kârların tarafların mülkiyetine geçmesi için mudârame sermayesinin sermayedara teslim edilmesi gerekmektedir.⁶⁰⁵ Sermaye, sahibine teslim edilmeden mudâribin kâr hissesine malik

⁶⁰⁰ Buyûd, **el-Mudârame hakikatuhâ-ahkâmuhâ -tatbikâtuhâ'l-muâsıra**, s. 71; Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârame fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârame'l-müştereki”, s. 267.

⁶⁰¹ Zeylâî, **Tebyînü'l-hakâik**, c. 7, s. 546; Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 228; Kadızâde, **Netâici'l-efkâr**, c. 8, s. 471.

⁶⁰² Sadrüşşeria es-Sânî, **Şerhü'l-vikâye**, c. 4-5, s. 251; Abdülhamîd Leknevî, **Zübdetü'n-nihâye li-ümdeti'r-riâye**, s. 166.

⁶⁰³ İbn Abidîn, **Reddü'l-muhtar**, c. 8, s. 515.

⁶⁰⁴ Şeyhîzâde, **Mecmau'l-enhur**, c. 3, s. 462; Nânûtvî, **Haşiyetü kenzi'd-dakaik**, c. 3, s. 108.

⁶⁰⁵ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 639; İbn Rüşd el-Ced, **el-Beyân ve't-tahsîl**, c. 12, s. 333; Bâcî, **el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta**, c. 5, s. 178. Müntekâ'da bu durum şöyle ifade edilmektedir.

olması söz konusu değildir.⁶⁰⁶ Örneğin mudârabeye sermayesi sahibine teslim edilmeden, mudârib kâr hissesini alsa ardından mudârabeye varlıklarının tamamı zayı olsa meydana gelen zarar, mudârabeye kârının tamamından karşılanır.⁶⁰⁷ Dolayısıyla mudârib almış olduğu kârı iade etmek zorundadır. Çünkü sermaye sahibine teslim edilmediği için almış olduğu kâra henüz malik olmamıştır.⁶⁰⁸

Mudârabeye kârının, mudâribin zimmetinde istikrar kazanması, akdin sonlandırılmasıyla (المفصلة) da gerçekleşmektedir.⁶⁰⁹ Çünkü mudârabede geçerli olan uygulama (sünnet) akit sonlandırıldıktan sonra kârın paylaşılmasıdır.⁶¹⁰ Örneğin mudârib, akit sonlandırılmadan kâr hissesine henüz malik olmadığı için kârının zekâtını veremez.⁶¹¹ Ayrıca sermayedar izin verse bile sözleşme sonlandırılmadan mudâribin kârını alması geçersizdir.⁶¹² Hatta bu durum İmam Malik'e sorulduğunda, kâr paylaşımı yapılan kadar mudâribin kârını alamayacağını söylemiştir.⁶¹³

Şafîî fakihlere göre, mudâribin kâr üzerindeki mülkiyeti; i) kâr dağıtımı yapıldıktan sonra varlıkların nakde dönüştürülüp akdin feshedilmesiyle veya ii) kâr dağıtımı yapılmadan varlıkların nakde dönüştürülüp akdin feshedilmesiyle ya da iii) sadece özsermaye mikarı mudârabeye varlıklarının nakde dönüştürülüp kalan varlıkların paylaşılmasıyla kesinleşmektedir.⁶¹⁴

Buna göre mudâribin kâr hissesine milk-i istikrar ile sahip olması üç durumda gerçekleşir: Birinci durum: Mudâribin kâr üzerindeki mülkiyeti, mudârabeye

وهذا كما قال إنه ليس لغرماء العامل بيع المال أو أخذ حصته من الربح المتيقن فيه حتى يحضر صاحب المال؛ لأن العامل لا يستقر له ملك على حصته من الربح حتى يقبض صاحب المال رأس ماله ويقاسمه الربح.

⁶⁰⁶ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 638; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 66; Kayravânî, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**, c. 7, s. 269, 271.

⁶⁰⁷ İbn Rüşd el-Hafid, **Bidâyetü'l-muçtehid**, c. 3, s. 240; Kayravânî, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**, c. 7, s. 272.

⁶⁰⁸ Öte yandan akit tasfiye edildikten sonra sermaye zayı olsa mudârib almış olduğu kârı iade etmesi gerekmez çünkü tasfiyeden sonra devam eden akit yeni kabul edilir. Bu durumda mevcut zarar gerçekleşecek kârdan karşılanmaz (İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî'**, c. 2, s. 162).

⁶⁰⁹ Kayravânî, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**, c. 7, s. 272; Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Alî Kâdî Abdulvehhâb, **el-İşrâf alâ Nuketi Mesâ'il-i'l-Hilâf**, Nşr. el-Habîb b. Tâhir, Beyrût, 1999, c. 2, s. 645.

⁶¹⁰ İbn Rüşd el-Ced, **el-Beyân ve't-tahsil**, c. 12, s. 333.

⁶¹¹ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 638; Kayravânî, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**, c. 7, s. 264, 265.

⁶¹² Kayravânî, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**, c. 7, s. 270.

⁶¹³ Kayravânî, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**, c. 7, s. 270.

⁶¹⁴ Muğni'l-muhtâc'ta (c. 2, s. 409, 410) ifade şöyledir:

تَنْبِيْهٌ لَا يَسْتَقَرُّ مَلِكُ الْعَامِلِ بِالْقِسْمَةِ، بَلْ إِنَّمَا يَسْتَقَرُّ بِتَنْضِيْضِ رَأْسِ الْمَالِ وَقِسْخِ الْعَقْدِ لِبَقَاءِ الْعَقْدِ قَبْلَ الْفُسْخِ مَعَ عَدَمِ تَنْضِيْضِ الْمَالِ، حَتَّى لَوْ حَصَلَ بَعْدَ الْقِسْمَةِ نَقْصٌ جَبَرَ بِالرَّيْحِ الْمُقْسُومِ، أَوْ تَنْضِيْضِ الْمَالِ وَالْفُسْخِ بِلَا قِسْمَةِ الْمَالِ لَا رِقَاعَ الْعَقْدِ وَالْوُثُوقَ بِحُصُولِ رَأْسِ الْمَالِ، أَوْ تَنْضِيْضِ رَأْسِ الْمَالِ فَقَطْ وَاقْتِسَامِ الْبَاقِي مَعَ أَخْذِ الْمَالِكِ رَأْسَ الْمَالِ، وَكَالْأَخْذِ الْفُسْخِ كَمَا عَيَّرَ بِهِ ابْنُ الْمُقَرِّي.

varlıklarının nakde dönüştürülmesi ve akdin feshedilmesiyle kesinleşir. Çünkü fesihden önce akit halen devam etmekte, mudârame varlıkları da emtia halinde bulunmaktadır. Paylaşımdan sonra sermayede bir eksiklik meydana gelmesi durumunda, bu eksiklik dağıtılan kârdan karşılanmaktadır. İkinci durum: Varlıklar nakde dönüştürölüp dağıtılması söz konusu olmaksızın akdin feshedilmesiyle olur. Çünkü bu durumda akit ortadan kalkmış ve sermayenin kurtulacağı kesinleşmiştir. Üçüncü durum: Mudârame varlıklarından yalnızca özsermaye miktarı nakitleştirilse ve sahibine teslim edilse ardından kalan varlıklar paylaşılsa bu durumda taraflar kâr hisslerine malik olurlar. Ayrıca akdi fesh etmek bir bakıma tarafların sermayelerini alması gibidir.⁶¹⁵

Hanbelîler, mezkûr üç mezhepten farklı olarak mudâribin kâr hissesine, kârın ortaya çıkmasıyla malik olacağını dile getirir. Fakat tahakkuk eden kârın mudâribin zimmetinde istikrar kazanması için bu kârın paylaşılması gerekmektedir.⁶¹⁶ Mudârame varlıklarının hakikî olarak ya da hükmen nakde dönüştürölmesi kârın hesaplanması için elzemdir.⁶¹⁷ Onlar kârın hesaplanmasını, paylaşılması gibi kabul eder.⁶¹⁸ Sonuç olarak Hanbelîler, kârın mudâribin zimmetinde istikrar kazanmasını, kârın hesaplanması⁶¹⁹ veya paylaşılmasına bağlamışlardır. Kârın istikrar kazanması için sermayenin sahibine teslim edilmesi ya da akdin feshedilmesi şart koşulmasa da varlıkların –hakikî ya da hükmi- nakde dönüştürölmesi hükmen fesh kabul edilmektedir.

Fıkıh kitapları ayrıntılı bir şekilde mütaala edildiğinde, mudâribin işletim süreci boyunca kâr üzerinde farklı düzeylerde hakka sahip olduğu görölmektedir. Mevzubahis hak, üç farklı durum ve seviyede gerçekleşmektedir.

⁶¹⁵ Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 409, 410. Bkz. Şirâzî, **el-Mühezzebe**, c. 3, s. 480; Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 474, 507; Nevevî, **Minhâcu't-tâlibin**, s. 302; Büceyrimî, **Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb**, c. 3, s. 547; Mutî'î, **Kitabu'l-mecmû**, c. 15, s. 174.

⁶¹⁶ Kelvezânî, **el-Hidaye**, s. 288; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 154, 155; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 124; Ruheybânî, **Matâlibu ulî'n-nühâ**, c. 3, s. 529.

⁶¹⁷ Fütûhî, **Münteha'l-irâdât**, c. 3, s. 32; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 262; Eşkâr, **el-Mücellâ fi'l-fıkhı'l-Hanbelî**, c. 2, s. 93.

⁶¹⁸ Fütûhî, **Me'ânetü ulî'n-nühâ şerhu'l-müntehâ**, c. 6, s. 43; Buhûtî, **Şerhü müntehel-irâdât**, c. 3, s. 577.

⁶¹⁹ Ruheybânî, **Matâlibu ulî'n-nühâ**, c. 3, s. 529.

Birinci durum, sermayenin *ticari mala* dönüşmesiyle gerçekleşir. Mudâribin oluşacak kâr üzerindeki milk nitelikli hakkının mahiyeti *hakku't-temellük* şeklinde ifade edilebilir. Böylece mudâribin ticari mal üzerinde hakkı sabit olur ve artık sermayedar mudârabe varlığı üzerinde dilediği tasarrufu yapamaz. Ayrıca mudârabe sermayesinin emtiaya dönüşmesiyle akit bağlayıcı hale gelmiş ve sermayedarın mudârabe varlığı üzerindeki hakkı kısıtlanmıştır. Bu durumda sermayedar, mudârabe sermayesinde dilediği tasarrufta bulunamayacak ve mudâribe karşı yabancı kimse konumunda değerlendirilecektir. Böylece mudârib, mudârabe emtiasını satmaya ve haps etmeye yetkili olacaktır.

İkinci durum, mudâribin satın aldığı emtianın değeri, mudâribenin kuruluş sermayesini aşmasıyla yani kârın *ortaya çıkmasıyla* oluşur. Bu durumda mudâribin bu hakkı, *hakku'l-milk* şeklinde isimlendirilebilir. Mudârib, söz konusu kâr hakkına istinaden akdi feshetmeye ve mudârabe varlığı olan köleyi azad etmeye yetkilidir.⁶²⁰ Aynı şekilde mudârib, sermayedarın evini şufa' hakkı sebebiyle mudârabe için satın alamazken sabit olan bu hakkı sebebiyle artık evi satın alabilir.⁶²¹ Çünkü bu durumda mudâribin şufaya sebep olan evde hakkı sabit olmuştur.

Üçüncü durum ise *kârın paylaşılmasıyla*dır. Böylece mudârib kâr hissesinde hak sahibi olur; bu hak *milk* olarak gerçekleşir. Ancak bu milkin istikrar kazanması için akdin sona erdirilmesi veya sermayenin sahibine geri verilmesi gerekmektedir. O zaman mudârib, kâr payı üzerinde milk-i istikrar sağlamış olmaktadır. Klasik fıkıh eserlerinde mudârabe taraflarının kar üzerindeki hakları mudârib üzerinden ele alınsa da bahsetmiş olduğumuz bütün hak çeşitleri, kanaatimize göre sermayedar için de geçerlidir.

Diğer yandan mudâribin kâr payı üzerinde *hakku'l-milk*' varken söz konusu hak iki farklı sonuç doğurmaktadır.

Birinci sonuca göre mudârib mevzubahis kâr üzerinde milk-i istikrar sağlamış gibi muamele görmektedir. Örneğin sermayedar, kâr paylaşım oranları yarı yarıya

⁶²⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasarı Tahavî*, c. 3, s. 375; Tûrî, *Tekmiletü'l-bahri'r-râik*, c. 7, s. 451; Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur*, c. 3, s. 452; Leknevî, *Zübdetü'n-nihâye*, s. 167.

⁶²¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 57.

olmak üzere mudâribe bin dirhem verse mudârib bu sermaye ile iki bin dirhem değerinde bir köle satın alıp kabz etse ardından satın aldığı bu köleyi iki bin dirheme satıp bu dirhemlerle bir cariyeye satın alsa fakat bu cariyenin bedelini ödemededen elindeki sermaye zayi olsa bu durumda mudârib, yalnızca cariyenin bin beşyüz dirhemi için sermayedara başvurur. Geriye kalan beşyüz dirhemi kendi malından karşılamak zorundadır. Çünkü mudârib, cariyenin $\frac{1}{4}$ 'ünü kâr hissesi oranında kendisi için satın almıştır. Dolayısıyla kendi uhdesinde olan kısmın bedelini sermaye sahibinden isteyemez. Ancak cariyenin diğer $\frac{3}{4}$ 'ünde sermayedar adına işlem yaptığı için söz konusu oranın mukabilini ondan isteyebilmektedir.⁶²² Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere sermayedar sermayesini henüz geri almamış ve akit de feshedilmemiştir. Buna rağmen mudârib, tahakkuk eden kârın hissesine düşen oran malik olmuştur.

İkinci sonuca göre ise mudârib, kâr payına henüz malik olmamıştır. Çünkü mudârobe varlıklarında zarar meydana geldiğinde söz konusu kârla kapatılmaktadır. Örneğin, mudârobe sermayesi sahibine teslim edilmeden kâr dağıtılsa ardından mudârobe varlığının tamamı zayi olsa zararın kapatılması veya sermayenin tamamlanması için dağıtılan kârlar geri alınır.⁶²³ Bu örnekte de mudâribin kâr payına henüz malik olmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak mudâribin kâr üzerindeki farklı tonlardaki hakkının semeresi daha ziyade üçüncü bölümde işlenecektir. Tarafların kâr hissesine milk-i istikrar ile mâlik olduğu zamanın belirlenmesi, kâr üzerinde yapılabilecek tasarrufları belirleyecektir. Örneğin vadesinden önce çekilen sermayenin kârına hesap sahiplerinin malik olup olmadığı netleştirilecektir. Çünkü bu ve benzeri meselelerin çözümü tarafların kâra malik olduğu zamanın bilinmesine bağlıdır. Bu bağlamda mudârabeden yapılan kesintiler sermayeden mi yoksa kârdan mı yapıldığı netleşecektir. Ayrıca kârın tahakkuk anının tespit edilmesiyle modern kâr hesaplama sistemi birim-hesap değer

⁶²² Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 169. Metin şöyle ifade edilmektedir:

ولو دفع إلى رجل ألف درهم مضاربة بالنصف، فاشترى بها عبدا يساوي ألفين فقبضه، وباعه بألفين، ثم اشترى بالألفين جارية ولم ينقد الألفين حتى ضاعا، فإن المضارب يرجع على رب المال بألف وخمسمائة، ويغرم من ماله خمسمائة؛ لأن المضارب في شراء ربع الجارية عامل لنفسه باعتبار حصته من الربح، فلا يرجع بما يلحقه من العهدة في ذلك الربع على رب المال وفي شراء ثلاثة أرباعها كان عاملا لرب المال فيرجع عليه بالعهدة في ذلك القدر.

⁶²³ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 244; Cessâs, **Muhtasaru ihtilafî'l-ülemâ**, c. 4, s. 62

yönteminin işleyişine ve meşrûiyetine katkı sağlayacaktır. Yine tahakkuk esaslı muhasebe sisteminde kârın tarafların mülkiyete geçiş anı ile ilgili katkılar sunacaktır.

III. Kârın Hesaplanması

Kârın hesaplanması için mudârame varlıklarının nakde dönüştürülmesi gerekmektedir. Varlıklar, nakde dönüştürüldükten sonra masraflar belirlenip kâr hesaplamaktadır.

A. Varlıkların Nakde Dönüştürülmesi

Ticari malların nakde dönüştürülmesi, klasik fıkıh eserlerinde tandîd (تنضيد) kelimesiyle ifade edilmektedir.⁶²⁴ Mudârame varlıklarının bilfiil satılarak nakde çevrilmesine hakikî nakitleştirme, varlıkların değerleri takdir edilerek nakde çevrilmesine ise hükmî nakitleştirme denilmektedir. Kârın hesaplanması için mudârame varlıklarının hükmen nakde dönüştürülmesi, Hanefî ve Şafiîler zorunlu durumlarda, Malikî ve Hanbelîler ise akit tarafları istediklerinde izin vermektedir.

Hanefîlere göre, kârın hesaplanması için klasik mudârame varlıklarının genellikle hakikî olarak, zorunlu durumlarda da hükmen nakde dönüştürülmektedir. Varlıkların bilfiil satılarak nakde dönüştürülmesinin keyfiyeti açık olduğu için izaha etmeye gerek yoktur. Hükmî nakitleştirmeyle ilgili Hanefî fıkıh kaynaklarında şöyle bir mesele anlatılır:

Kârın yarı yarıya olması şartıyla mudârame sözleşmesi kurulsaydı mudârib, bin dirhemlik sermaye karşılığında iki bin dirhem değerinde bir köle satın alsaydı mudârame varlığı kölenin değeri, sermayeyi aştığı için mudârib kölede ortak olmuştur. Mevzubahis köle bilahare hatâen adam öldürse bu durumda maktulün diyetini, mudârib ve sermayedar üstlenmek zorundadır. Çünkü her ikisinin de köle üzerinde milk nitelikli hakkı oluşmuştur. Bu durumda sermayedar, diyetin $\frac{3}{4}$ 'ünü mudârib ise $\frac{1}{4}$ 'ünü üstlenmek zorundadır. Maktulün velisine diyetin ödenmesiyle mudârame akdi hükmen sona ermiştir. Bu durum şöyle açıklanmıştır: Sermayedar, payına düşen diyet miktarını ödemediğinde, sermaye kabzedilmiş sayıldığından mudârame kârı taayyün eder ve böylece taraflar kâr hisselerine malik olur. Bu durumda her iki taraf kâr hisselerini

⁶²⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, "n-d-d" md., c. 7, s. 236; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik*, c. 5, s. 543; Abdülhamîd Leknevî, *Zübdetü'n-nihâye li-ümdeti'r-riâye*, s. 152; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 113.

almış kabul edildiğinden kâr bölüşümü hükmen gerçekleşmiştir. Hükâmî paylaşım gerçekleşince de mudârame sözleşmesi sanki fiilî paylaşım yapılmış gibi sona ermiştir.⁶²⁵

Bu meselede görüldüğü üzere ödenecek diyetin bir kısmının mudâribin kâr hissesinden karşılanması, hükâmî nakitleştirmeyi dolayısıyla da tasfiyeyi zorunlu kılmıştır. Böylece mudâribin kâr hissesi, hükâmî nakitleştirme yöntemiyle belirlenmiştir.⁶²⁶

Malikî fakihlere göre de mudârame varlıkları hükmen nakde dönüştürülmektedir. Malikîler, mudârame varlıkları, ticari mal halindeyken bile kârın hesaplamasına cevaz verirler. Uygulama şu şekilde icra edilmektedir: Mudâramede akdin devamı veya tasfiyesi istenildiğinde mudârameye ait nakit paralar sermaye, ticari mallar ise kâr olarak değerlendirilir ya da ticari mallar sermaye, geriye kalan nakit paralar kâr kabul edilir. Önce sermayedarın sermayesi verilir, geriye kalan ise kâr kabul edilir. Akabinde bu kâr taraflar arasında paylaşılır.⁶²⁷ Hâsılı Malikî fakihler, mudarame sermayesini hakikî olarak kabz etmeden de hükmen tasfiye edilmesine izin vermektedir.⁶²⁸

Şafîilere göre de sermayedar, mudârame sermayesini telef ettiğinde, mecburen hükâmî tasfiye gerçekleşmiştir. Örneğin sermayedar, mudârame sermayesini ve kârını telef etse mudâribin kâr payını tazmin etmek zorundadır. Çünkü sermayedar mudârame varlığını telef ederek sermayeyi hükmen kabz etmiş sayılır.⁶²⁹ Böylece hükâmî nakitleştirme yapılarak kâr hesaplanmıştır. Neticede Şafîî ve Hanefî fakihlerin zorunlu durumlarda hükâmî nakitleştirmeye izin verdiklerini söyleyebiliriz.

Şüphesiz hükâmî nakitleştirmenin en açık ifadeleri, Hanbelî mezhebine ait metinlerde görülmektedir.⁶³⁰ Ahmet b. Hanbel kendisine yöneltilen bir soruda, hükâmî nakitleştirmeyi şöyle açıklamaktadır:

⁶²⁵ Burhâneddin el-Buharî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 322.

⁶²⁶ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 34, 68.

⁶²⁷ Kayravânî, **en-Nevâdir**, c. 7, s. 270; İbn Rüşd Ebü'l-Velîd, **el-Beyân ve't-tahsîl**, c. 12, s. 333.

⁶²⁸ Bâcî, **el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta**, c. 5, s. 156.

⁶²⁹ Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 505.

⁶³⁰ İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 261; Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî**, c. 5, s. 309.

“Ebu Abdullah’a [Ahmet b. Hanbel], bir kere kâr edip birçok kez zarar eden mudâribin durumu sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: Bütün zararlar, kârdan karşılanır fakat sermayedar, sermayesini geri aldıktan sonra tekrar mudâribe geri verip sermayeyi ikinci kez işletmesini söylese bilahare gerçekleşen kârla artık birinci işlemin zararı karşılanmaz. Mudârib, sermayeyi sahibine fiilen teslim etmediği durumda da taraflar, sermayeyi kabz etmiş gibi kârı hesaplarlar. “Sermayeyi kabz etmiş gibi hesaplaşma nasıl olur?” diye sorulduğunda, Ahmet b. Hanbel, mudârabe varlığı ortaya çıkar yani nakit hale gelir ve bunun üzerine taraflar hesaplaşırlar. İsterse sermaye sahibi sermayeyi kabz eder, demiştir. Peki “taraflar, emtialar üzerinden mi hesaplaşırlar?” şeklindeki bir soruya ise şöyle cevap vermiştir: Hayır, nakit para üzerinden hesaplaşırlar, çünkü emtiaların değeri artıp eksilmektedir.⁶³¹

Hükmî nakitleştirmeyi somutlaştırmak için şöyle bir örnek verilmiştir: Bir kimse mudâribe on bin dirhem verse o da bu sermayeyi işletip zarar etse ve sermayeden geriye yalnızca bin dirhem kalsa akabinde mudârib, sermayedarla hesaplaşsa ve bilahare sermayedar, mudâribe sermayenin kalan kısmını (bin dirhem) işletmesini söylese böylece tahakkuk eden kâr, en son anlaşılan bin dirhemlik sermaye üzerinden hesaplanır. Çünkü daha önce yapmış oldukları akit, hükmî nakitleştirme ile yeniden kurulmuştur. Bu durumda sermayedar, bin dirhemi mudâribden geri almış tekrar ona vermiş gibidir.⁶³² Benzer ifadeler, Hanbelî mezhebinin hemen hemen bütün eserlerinde tekrar etmektedir. Sonuç olarak mudârabe varlıkları hakikî ya da hükmî olarak nakitleştirilmekte, ardından kârın hesaplanmasına geçilmektedir.

⁶³¹ İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 170. Bkz. Şemsüddin İbn Kudâme, **eş-Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 122; Fütûhî, **Me'ûnetü ulî'n-nühâ**, c. 6, s. 43; Merî b. Yusuf, **Gayetü'l-müntehâ fî cemi'l-iknâ ve'l-müntehâ**, c. 1, s. 696; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 262; Eşkâr, **el-Mücellâ fî'l-fikhi'l-Hanbelî**, c. 2, s. 93. İbn Kudâme meseleyi şu şekilde açıklamıştır:

سمعت أبا عبد الله يسأل عن المضارب بربح، ويضع مرارا. فقال: يرد الوضعية على الربح، إلا أن يقبض المال صاحبه، ثم يرده إليه، فيقول: اعمل به ثانية. فما ربح بعد ذلك لا تجبر به وضعية الأول، فهذا ليس في نفسي منه شيء، وأما ما لم يدفع إليه، فحتى يحتسب حسابا كالقبض، كما قال ابن سيرين قيل: وكيف يكون حسابا كالقبض؟ قال: يظهر المال. يعني ينض ويحيى، فيحتسبان عليه، فإن شاء صاحب المال قبضه. قيل له: فيحتسبان على المتاع؟ فقال: لا يحتسبان إلا على الناض؛ لأن المتاع قد ينحط سعره ويرتفع.

⁶³² İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 126; Şemsüddin İbn Kudâme, **eş-Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 122; Fütûhî, **Me'ûnetü ulî'n-nühâ**, c. 6, s. 44.

B. Masraflar

Mudârabe akdinde genel ve özel olmak üzere iki tür masraftan söz edilebilir. Genel masraflar da doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan yapılan masraflar mudâribin yapması gereken şeylerdir. Örneğin dükkanın açılması, ürünlerin teşhir edilmesi ve benzeri işler, mudâribin görevi olduğundan bunlar için işçi tutarak harcama yapması caiz görülmemiştir. Çünkü mudârib, mudârabe akdinde söz konusu işler sebebiyle kâr elde etmektedir. Dolaylı masraflar da ticari işlemler neticesinde oluşan; işçi, depo, kira ve nakliye ücretlerinin ödenmesi ve benzerleridir.⁶³³ Mudârib, bu tür işler için harcadığı masrafları mudârabe sermayesinden karşılamak zorundadır.

Özel masraflar ise mudaribin günlük mutad harcamalarıdır. Klasik fıkıh eserlerinde daha ziyade tartışma konusu bu masraflardır. Mudârib ticari seyahatte bulunduğunda, mevzubahis masrafları mudârabe varlığından karşılar.⁶³⁴ Genel masraflar için ise mudâribin ticari seyahatte bulunması şart değildir.⁶³⁵ Mudâribenin bütün masraflar⁶³⁶ önce mudârabe kârından, yetmezse sermayeden karşılanır.⁶³⁷ Özel masrafların sermayeden karşılanabilecek miktarını tüccarın teamülü belirler.⁶³⁸ Örfün belirlediği sınır tüccar arasında israf sayılmayan harcamalardır. Bu miktar aşıldığında mudârib söz konusu masrafları kendi malından karşılamak zorundadır.⁶³⁹

Mudâribin özel masraflarının mudârabe varlığından karşılanması, Hanefî klasik fıkıh eserlerinde iki şekilde temellendirilmiştir. Birincisi, kıyasa göre mudârib özel masraflarını mudârabe sermayesinden karşılayamaz. Çünkü mudârib, kârdan bir hisse karşılığında çalışan işçi gibidir. Dolayısıyla ücretle çalışan işçi gibi mudârib de özel masraflarını üstlenmelidir. Fakat bu masrafların mudâribe yüklenmesi, insanların mudârabe akdine olan ilgisini azaltacağından burada kıyâs (genel kural) terk edilmiş

⁶³³ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 65.

⁶³⁴ Söz konusu seyahatin şerî seferilik şartlarını taşıması zorunlu değildir. Örneğin mudârib gittiği yerde 20 günden fazla kalsa da nafakasını sermayeden karşılar. Bkz. Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 203, 206. Büyük şehirlerde evine dönmese nafakasını kendi cebinden karşılar. Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 181.

⁶³⁵ Mudâribin vatani esas alınarak seferilik hükümleri açıklanır. Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 182.

⁶³⁶ Kayravânî, **en-Nevâdir**, c. 7, s. 263; Diğer giderler için şunlar sayılabilir: verilen rüşvetler, gasplar, sermaye (Feyzullah Efendi, **Fetâvâ-yı Feyziyye**, s. 339).

⁶³⁷ İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî'**, c. 2, s. 159.

⁶³⁸ İbn Rüşd, **el-Beyân ve't-tahsîl**, c. 12, s. 350; Mâverdî, **el-Mudârabe**, s. 173.

⁶³⁹ Cessas, **Şerhu muhtasarı't-Tahâvî**, c. 3, s. 371; Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 63; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkam**, c. 3, s. 743; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 66, 67.

ve istihsan deliline dayanılarak masrafların mudârabe sermayesinden karşılanmasına hükmedilmiştir.⁶⁴⁰

Mudâribin özel masraflarının sermayeden karşılamasını gerektiren ikinci gerekçe de şudur: Mudârib, mudârabe sermayesinin muhtemel kâr karşılığında işletmektedir. Bir kimse, seyahatte yaptığı masrafları üstlenerek muhtemel kâr karşılığında bir işe girişmesi zordur. Çünkü bu kimse, kâr gerçekleşmediğinde emeğiyle zarara uğradığı gibi seyahat masraflarını kendisi karşıladığı için de nakdi zarar uğrar. Böylece iki defa zarara katlanmış olur.⁶⁴¹ Bundan dolayı mudâribin özel masraflarının, mudârabe sermayesinden karşılanması gerekmektedir.

Malikîler, mudâribin ticari seyahate çıktığında özel masraflarını mudârabe sermayesinden karşılayacağını belirtir.⁶⁴² Ticarî seyahatin uzunluğu kısalığı hususunda da bir ayırım yapmazlar.⁶⁴³ Ancak sermayenin özel harcamaları karşılamaya yetecek seviyede olmasını şart koşarlar. Eğer mudâribin ticaret için gideceği yer uzak ve mudârabe sermayesi de azsa bu durumda mudârib kişisel harcamalarını sermayeden karşılamasına izin vermezler.⁶⁴⁴ Şafiî mezhebinin bu hususta iki farklı görüşü vardır. Birinci görüşe göre mudârib, ticari seyahatte bulunduğu sürece kişisel harcamalarını mudârabe sermayesinden karşılayamazken ikinci görüşe göre mevzubahis harcamaları mudârabe sermayesinden karşılayabilir.⁶⁴⁵ Mezhebin temel görüşü (el-azhar), mudârib ticarî seyahatleyken özel harcamalarını mudârabe sermayesinden karşılayamayacağı yönündedir.⁶⁴⁶ Hanbelilere göre ise mudârib, özel masraflarını sermayeden karşılayabilmesi için akit esnasında şart koşması gerekir.⁶⁴⁷

⁶⁴⁰ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 62; Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 198.

⁶⁴¹ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 63; Nânûtvî, **Haşiyetü kenzi'd-dakaik**, c. 3, s. 104 (şerî sefer değil.)

⁶⁴² Kelvezânî, **el-Hidaye**, s. 288; İbn Müflih, **Kitâbü'l-Furû**, c. 7, s. 91.

⁶⁴³ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 634; Kayravânî, **en-Nevâdir**, c. 7, s. 261; İbn Rüşd el-Hafîd, **Bidâyetü'l-müçtehid**, c. 3, s. 240; Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî**, c. 5, s. 300; Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr alâ ekrabi'l-mesâlik**, c. 6, s. 2782.

⁶⁴⁴ İbn Rüşd el-Ced, **el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât**, c. 3, s. 8.

⁶⁴⁵ Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 461; Mâverdî, **el-Mudârabe**, c. 7, s. 318.

⁶⁴⁶ Şirbinî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 409; Zekeriyâ el-Ensârî, **Esne'l-metâlib**, c. 5, s. 340; Mâverdî, **el-Mudârabe**, s. 169, 173.

⁶⁴⁷ İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 149, 150; Şemsüddin İbn Kudâme, **eş-Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 108; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 108; İbnü'n-Neccâr, **Münteha'l-irâdât**, c. 3, s. 29; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 260; Fütûhî, **Me'ûnetü uli'n-nühâ**, c. 6, s. 41.

Mudâribin özel masraflarının kapsamı, kişinin günlük mudat masraflardır. Mudârib, yeme-içme ve giyim gibi günlük mutad harcamalarının yanı sıra ulaşım giderlerini de mudârobe sermayesinden karşılar. Nadiren ihtiyaç duyulan tedavi ve ilaç masrafları kişisel harcama kapsamında değerlendirilmemekle⁶⁴⁸ birlikte tedavinin yeme-içme gibi kişinin bedenini güçlendirmeye yönelik olması sebebiyle sermayeden karşılanabileceği söylenmiştir.⁶⁴⁹ Ticari sehayat esnasında özel ihtiyaçlar için alınan mallar şayet artarsa mudârobe varlığına iade edilmesini gerektirmektedir.⁶⁵⁰

Diğer yandan mudâribin mukimken yaptığı özel masraflarını mudârobe sermayesinden karşılaması tartışma konusu olmuştur. Hanefi, Malikî ve Şafîilere göre mukim olan mudârib, gününün tamamını mudârabeye hasretse bile günlük harcamalarını mudârabeden karşılayamaz.⁶⁵¹ Ancak bazı Hanefî fakihler, mudâribin tüm vaktini mudârabeye tahsis ettiğini gerekçe göstererek, mukim olduğunda kişisel harcamalarını sermayeden karşılayabileceğini söylemiştir.⁶⁵² Bu bağlamda Cessas (ö. 370/981) mukim olan mudâribin günlük gıda harcamalarını mudârabeden karşılayabileceği dile getirmiştir.⁶⁵³ Ayrıca bazı fakihler, ticari teamül gereği mukim olan mudâribin öğlen yemeklerini mudârobe sermayesinden karşılayabileceği ileri sürmüştür.⁶⁵⁴ Hanbeliler ise tarafların anlaşması halinde mudâribin mukimken kişisel masraflarını sermayeden karşılayabileceğini belirtmiştir.⁶⁵⁵

⁶⁴⁸ Cessas, **Şerhü'l-muhtasarı't-Tahâvi**, c. 3, s. 371; Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 63; Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'den bunların hepsinin ortaklık sermayesinden karşılanacağı yönünde bir görüş nakletmiştir. Çünkü yolculukta bulunduğu sürece ortaklık malı ihtiyacını giderme bakımından tıpkı kendi malı gibidir. Mudârib bu tür konularda kendi malını harcayabildiği gibi ortaklık malını da harcayabilir. (**el-Mebsût** c. 22, s. 63)

⁶⁴⁹ Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 201; Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 200.

⁶⁵⁰ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 63; Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 206.

⁶⁵¹ İbn Rüşd el-Ced, **el-Beyân ve't-tahsîl**, c. 12, s. 326, 334; Karafî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 61; **Hâşiyetü'd-Desûkî**, c. 5, s. 300; Mâverdî, **el-Mudârobe**, s. 171.

⁶⁵² Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkam**, c. 3, s. 743; Haddâd, **Cevheretü'n-neyyire**, c. 3, s. 447; Yenişehirli, **Behcetül-fetâvâ**, s. 493; Seyyid Ahmed Efendi, **Netîcetül-Fetâvâ**, s. 312.

⁶⁵³ Cessas, **Muhtasaru ihtilafî'l-ulemâ**, c. 4, s. 44.

⁶⁵⁴ Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 198.

⁶⁵⁵ İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 149, 150; Şemsüddin İbn Kudâme, **eş-Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 108; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 108; İbnü'n-Neccâr, **Münteha'l-irâdât**, c. 3, s. 29; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdî'l-mürbi'**, c. 5, s. 260; Fütûhî, **Me'ûnetü ulî'n-nühâ**, c. 6, s. 41.

Yenişehirli, **Behcetül-fetâvâ**, s. 493; Seyyid Ahmed Efendi, **Netîcetül-Fetâvâ**, s. 312.

C. Zararlar

Mudârabe sözleşmesinde meydana gelen zarar sermaye sahibine aittir. Çünkü bir şeye malik olan kimse mamelekinin sorumluluğunu da üstlenmek zorundadır.

Fakihlere göre mudâribin meydana gelen zararı tazmin etme sorumluluğu yoktur. Çünkü sermaye, mudâribin elinde emanet olarak bulunmaktadır.⁶⁵⁶ Ayrıca zarar edildiğinde kârı paylaşan kimse yani mudârib, zarara katlanmak zorunda değildir.⁶⁵⁷ Mudârib, yalnızca kusur ve ihmali bulunduğu mudârabe sermayesini tazmin etmek zorundadır.⁶⁵⁸

Fakihler, mudârabe sermayesinin akit başlamadan zayi olmasını, biraz farklı değerlendirmiştir. Hanefîlere göre, mudâribin tasarrufundan önce zayi olan sermaye üzerinde akit sona ermiştir. Dolayısıyla mudârabe kalan sermaye ile devam etmektedir. Ancak mudâribin tasarrufundan sonra sermaye zayi olsa o zaman mudârabe sözleşmesi, ilk teslim edilen sermaye üzerinden devam etmektedir. Çünkü alışverişten sonra mudârabe akdinin mahalli, satın alınan emtiaya (müşterâ) geçmiştir. Dolayısıyla akdin mahalli ortadan kalkmamıştır.⁶⁵⁹ Malikîlere göre de mudâribin tasarrufundan önce sermaye kısmen zayi olsa sözleşme aynen devam eder. Mudârib, tasfiye esnasında sermayedara akit başlangıcında aldığı sermayeyi teslim etmek zorundadır. Yoksa mudârabe kalan sermaye ile devam etmiş değildir.⁶⁶⁰

Hanefîler, kâr ortaya çıktıktan sonra sermayenin helak olmasını daha farklı değerlendirmiştir. Örneğin sermayedar, kâr paylaşım oranları yarı yarıya olmak üzere

⁶⁵⁶ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 644, 651; Kayravânî, **en-Nevâdir**, c. 7, s. 274, 281; Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2776; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 56.

⁶⁵⁷ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 121; Cessâs, **Şerhu Muhtasarı Tahavî**, c. 3, s. 369; Serahsî, **Mebûsû**, c. 22, s. 20; Nesefî, **Tilbetü't-talebe**, s. 358; Mevslî, **el-İhtiyâr**, c. 3-4, s. 26; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 162.

⁶⁵⁸ Serahsî, **Mebûsû**, c. 22, s. 19, 168, 169; İbn Âbidîn, **Reddû'l-muhtâr**, c. 8, s. 515; Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik**, c. 7, s. 455; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 716.

⁶⁵⁹ Serahsî, **el-Mebûsû**, c. 22, s. 168, 169. Metin şu şekildedir:

ولو دفع إليه ألف درهم مضاربة بالنصف، فضاقت قبل أن يشتري بها شيئا فقد بطلت المضاربة لفوات محلها، بخلاف ما إذا ضاعت بعد الشراء بها؛ لأن حكم المضاربة بالشراء تحول إلى المشتري، فهلاك الألف بعد ذلك لا يفوت محل المضاربة.

⁶⁶⁰ Bâcî, **el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta**, c. 5, s. 156. Müntekâ'nın ifadeleri şu şekildedir:

إن هلك بعض المال قبل أن يعمل به لا يغير حكم رأس المال بل هو على ما عقدا عليه وقبض العامل من المال؛ لأن القراض على ذلك انعقد بينهما فمضى ربح بعد ذلك جبر ما نقص من المال بالربح، فإن فضلت بعد ذلك الجبر فضلة فذلك جميع الربح، ولو اتفقا بعد النقص على إسقاط ما هلك من رأس المال واستئناف القراض بما بقي منه فقد اختلف أصحابنا في ذلك فالذي رواه ابن القاسم عن مالك أنه لا يصح ذلك إلا بعد أن يقبض رب المال بقية ماله قبضا صحيحا، ثم يدفعه بعد ذلك إليه قراضا مستأنفا.

mudâribe bin dirhem verse mudârib bu sermaye ile iki bin dirhem değerinde bir köle satın alıp kabz etse ardından satın aldığı bu köleyi iki bin dirheme satıp bu dirhemlerle bir cariyeye satın alsa fakat bu cariyenin bedelini ödemediğinde elindeki sermaye zayı olsa bu durumda mudârib, yalnızca cariyenin bin beşyüz dirhemi için sermayedara başvurur. Geriye kalan beşyüz dirhemi kendi malından karşılamak zorundadır. Çünkü mudârib, cariyenin $\frac{1}{4}$ 'ünü kâr hissesi oranında kendisi için satın almıştır. Dolayısıyla kendi uhdesinde olan kısmın bedelini sermaye sahibinden isteyemez. Ancak cariyenin diğer $\frac{3}{4}$ 'ünde sermayedar adına işlem yaptığı için söz konusu oranın mukabilini ondan isteyebilmektedir.⁶⁶¹ Bu durumda sanki sözleşme yeniden kurulmuş kabul edilmektedir.

Diğer yandan fakihler, klasik fıkıh eserlerinde zararın mudâribe ait olması şartıyla kurulan mudârabenin durumunu tartışmıştır. Hanefî ve Hanbeliler, mudâraabe akdinde ileri sürülen bu şartın batıl, akdin geçerli olduğunu belirtmiştir.⁶⁶² Malikler akdin de fasit olduğunu, mudâribe ise emsal kâr (kırad-ı misil) verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁶⁶³ Ayrıca bazı Malikî fakihler, sözleşme tamamlandıktan ya da mudârib mudâraabe işine başladıktan sonra mudâribin gönüllü olarak sermayenin zararını üstlenebileceği söylemiştir.⁶⁶⁴

Konun bir diğer yönü, zararın mudârib tarafından üstlenilmesi için fıkıh kaynaklarında birçok hile-i şeriyye tasavvur edilmiştir.⁶⁶⁵ Sermayedar, mudâribin sermayeyi tazmin etmesini istediğinde iki türlü işlem yapmaktadır. İlki şöyledir:

⁶⁶¹ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 169. Metin şöyle ifade edilmektedir:

ولو دفع إلى رجل ألف درهم مضاربة بالنصف، فاشترى بها عبدا يساوي ألفين فقبضه، وباعه بألفين، ثم اشترى بالألفين جارية ولم ينفد الألفين حتى ضاعا، فإن المضارب يرجع على رب المال بألف وخمسمائة، ويغرم من ماله خمسمائة؛ لأن المضارب في شراء ربع الجارية عامل لنفسه باعتبار حصته من الربح، فلا يرجع بما يلحقه من العهدة في ذلك الربع على رب المال وفي شراء ثلاثة أرباعها كان عاملا لرب المال فيرجع عليه بالعهد في ذلك القدر.

⁶⁶² Ganim el-Bağdadî, **Mecmaü'd-damânât**, c. 2, s. 651; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 7; Zeylaî, **Tebyînu'l-hakâik**, c. 5, s. 519; Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik**, c. 7, s. 449; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 176; Zerkeşi, **Şerhu'z-Zerkeşi**, c. 2, s. 523.

⁶⁶³ İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî'**, c. 2, s. 158; İbn Rüşd el-Hafîd, **Bidâyetü'l-müçtehid**, c. 3, s. 238; Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2766; Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî**, c. 5, s. 289.

⁶⁶⁴ Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2766; Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî**, c. 5, s. 284; Ahmet b. Yahya el-Venşerîsi, **İzâhu'l-mesâlik**, Thk. Sadık b. Abdurrahman Gıryanî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2006, s. 125. Ayrıca bkz. Buyûd, **el-Mudâraabe: hakikatuhâ- ahkâmuhâ- tatbikâtuhâ'l-muâsıra**, s. 76.

⁶⁶⁵ İmam Muhammed eş-Şeybânî, **Kitâbü'l-mehâriç fi'l-hiyel**, Mektabetü's-sekâfeti'd-diniyye, Kahire, 1419/1999, s. 80; Merginânî, **Muhtârâtü'n-nevâzil**, s. 449; Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 27, 28; Şeyhizâde, **Mecmau'l-enhur** c. 3, s. 444.

“Sermayedar sermayenin tamamını karz olarak mudarib olacak kimseye (müstakriz) şahitler huzurunda teslim ettikten sonra aynı sermayeyi, karın yarısını ya da üçte birini almak üzere mudarabe olarak geri alır. Ardından mevzubahis sermayeyi tekrar müstakrize geri verir. Kurdukları bu mudarabeye sermayedar da yardım eder. Mudârib sermayeyi karz olarak aldığı için sermaye helak olduğunda zarar mudârib tarafından karşılanır. Mudarabe karla neticelendiğinde ise aralarındaki anlaşmaya göre karı paylaşırlar.”⁶⁶⁶

İkinci hile-i şeriyye de şöyledir:

“Sermayedar (mukriz), bir dirhem dışında sermayenin tamamını şahitler huzurunda mudâribe (müstakriz) karz olarak verir. Ardından taraflar, inân ortaklığı kurarlar. Ortaklığa, sermayedar bir dirhem, mudârib ise karz olarak aldığı sermayenin tamamını koyar. Daha sonra taraflar, birlikte çalışmak üzere anlaşılırlar. Kârın da aralarında ortak olmasını şart koşarlar. Bilahare yalnızca karz alan kişi sermayeyi işletir. Sermaye mudâribin elinde helak olursa mudârib karz olarak aldığı sermayeyi tazmin eder. Yaptıkları ticari işlem kârla sonuçlandığında ise anlaştıkları orana göre kârı paylaşırlar.”⁶⁶⁷

Bazı modern araştırmacılara göre, söz konusu hile-i şeriyyeler Osmanlı uygulamasında makes bulmuştur.⁶⁶⁸

Kârın hesaplanabilmesi için mudârape varlıkları nakde dönüştürülmektedir. Klasik mudârabede varlıklar genellikle hakikî, bazen de hükmî olarak nakde çevrilmektedir. Ancak hükmî nakitleştirme, daha ziyade zorunlu durumlarda yapılmaktadır. Ayrıca klasik uygulamada mudârape varlıkları ticari mal halindeyken bile kâr hesaplanıp paylaşılabilir.

Mudârape varlıklarının hükmen nakitleştirilmesi, şüphesiz akdin taraflarına kolaylıklar sağlamaktadır. Söz gelimi, mudârib veya sermayedar nakde ihtiyaç duyduğunda varlıkların fiilen satılıp nakde dönüştürmektedir. Dolayısıyla tarafların

⁶⁶⁶ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 27.

⁶⁶⁷ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 28.

⁶⁶⁸ Süleymana Kaya, “Osmanlı Hukukunda Mudâribin Damân Sorumluluğu, **II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri**, Editör: Fethi Gedikli, İstanbul, 2016, c. 1, s. 492

ihtiyaçlarını karşılamak için mudârame varlıklarını hükmen nakde dönüştürüp kârdan bir pay almalarında bir beis görülmemiştir. Çünkü mudârame kârının hesaplanmasında aslolan sermayenin güvenceye alınmasıdır. Bu da hükmî nakitleştirmeye sağlanmıştır.

Klasik mudârame masraflarının tespit edilmesi esasında zor değildir. Çünkü akit genellikle iki kişi arasında ve basit ölçekli ticari faaliyetler üzerine kurulmaktadır. Ayrıca mudâramenin genel ve özel masraflarının kapsamını tüccarın teamülü belirlediği için taraflar çekişmeye maruz kalmaz. Mudâribin özel masrafları ise yalnızca mudârib ticari seyahate çıktığında sermayeden karşılanmaktadır. Bu sehayatin şerî seferilik şartlarını taşıması zorunlu değildir.⁶⁶⁹ Burada dikkate alınacak husus, mudâribin iş maksadıyla farklı bir şehirde gecelemiş olmasıdır. Ayrıca bazı fakihlere göre mudârib, mukimken evine uzak bir yerde çalışsa öğlen yemeğini mudârame sermayesinden karşılayabilmektedir.

Mudârame akdinin kendine özgü bir yanı zarar sorumluluğun tamamen sermayedara ait olmasıdır. Buna rağmen klasik fıkıh eserlerinde zararın mudârame yüklenmesi için hile-i şeriyeye yollarına başvurulmuştur. Ayrıca zararın mudârame ait olması şartıyla mudârame akdinin kurulması tartışılmıştır. Kanaatimizce akdin başlangıcında zararın mudârame yüklenmesi, mudârame akdinin maksadıyla çelişmektedir. Mudâramede aslolan akdin güvene dayalı olarak kurulması ve zararın tamamen sermayedara ait olmasıdır. Böyle bir şart ileri sürüldüğünde mudâramenin mahiyetinden ve amacından uzaklaşmaktadır.

Diğer yandan mudâribin gönüllü olarak zararı üstelenebileceği belirtilmiştir. Böyle bir şartın akit esnasında olmayıp daha sonra mudâribin gönüllü olarak ileri sürmesi imkân dâhilindedir. Ancak böyle bir şartın akit esnasında karşılıklı anlaşmayla ya da örtülü kabülle yapılması mudâramenin amacına aykırı olduğu için caiz olmaması gerekmektedir.

⁶⁶⁹ Velvâlicî, **el-Fetâva'l-velvâliciyye**, c. 5, s. 128.

III. Kârın Dağıtılması

Mudârabe, müfred ve mürekkeb olmak üzere ikiye ayrılmakta ve her birinin kâr paylaşım oranları, tarafların anlaşmasına göre değişmektedir. Bu kısımda öncelikle müfred mudârabe, ardından da mürekkeb mudârabede kâr dağıtımı ele alınacaktır. Daha sonra kâr dağıtımı ile ilgili farklı durumlara temas edilecektir.

A. Müfred Mudârabede Kâr Dağıtımı

Müfred mudârabe kârı, taraflar arasında yarı yarıya, üçte bir, dörtte bir gibi oranlı olarak dağıtılabilmektedir. Mudârabenin sıhhati için kâr paylaşım oranları akdin başlangıcında belirlenmesi gerekmektedir. Taraflar, akit esnasında ileri sürülen şartlara riayet ettikleri müddetçe kâr paylaşımında herhangi bir sorunla karşı karşıya kalmazlar.

Sermayedar, kârın yarı yarıya paylaşılması şartıyla sermayesini mudâribe verse mudârib, ticari teamüllerin izin verdiği işlerde sermayeyi işleterek kâr elde etmeye çalışır. Mudârabe kârı neticelenir taraflar da akdi sonlandırmak istediklerinde, mudârabe varlıkları hükmen ya da hakikî olarak nakde çevirirler. Bu durumda önce mudârabeye ait borçlar ardından mudârabenin genel masrafları karşılanır.⁶⁷⁰ Eğer mudârib ticari seyahatinde harcama yapmışsa bu özel masraflar -varsa- kârdan yoksa sermayeden düşülür. Tüm masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kâr, sermayedar ve mudârib arasında başlangıçta anlaşılan oran üzerinden paylaştırılır.

Kâr dağıtımı yapılırken öncelikle mudârabe sermayesi sahibine teslim edilmelidir.⁶⁷¹ Sermayedarın işletmesi için mudâribe 100 bin tl verdiğini varsayalım. Sermayenin işletilmesi neticesinde varlıkların tamamı 120 bin tl'ye ulaşır. İşletmenin masrafları; seyahat giderleri, ulaşım ve nakliye, malların muhafaza edildiği depoların kirası, mudârabe için çalışan işçilerin maaşları ve diğer masraflar çıkarıldıktan sonra kalan miktar dağıtılabılır kâr kabul edilir. Bu kârın da yarısı sermayedara diğer yarısı ise mudâribe verilir. Mudârabe sözleşmesindeki kâr dağıtımı tablodaki gibidir:

⁶⁷⁰ Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 202.

⁶⁷¹ Şeyhîzâde, **Mecmau'l-enhur**, c. 3, s. 459; Abdülhamîd Leknevî, **Zübdetü'n-nihâye li-ümdeti'r-riâye**, s. 156.

Tablo 2. 1: Müfred Mudârabede Kâr Dağıtımı

Mudâربه Sözleşmesi			Masraflar					
			Özel		Genel			
Taraflar	Yatırılan Sermaye	Tarafların Kâr Oranı	Seyahat	Gıda ve Giyim	Depo Ücretleri	Ulaşım ve Nakliye	İşçi Ücretleri	Diğer masraflar
Sermayedar	100 bin	% 50	1000	500	1000	2000	2000	-
Mudârib	-	% 50	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Müfred mudâربه genellikle iki kişi arasında yapıldığı için kâr paylaşımı basittir. Çünkü klasik dönemde çoğunlukla mudârib, belli sayıda emtianın ticaretini yaparak kâr elde etmektedir. Dolayısıyla söz konusu mudârabede, masrafların hesaplanması ve kârın dağıtımı kolay olmaktadır.

Konunun diğer bir yönü mudâربه akdi kurulduktan sonra mudârib, sermaye üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmadan sermaye tamamen zayi olsa mudâربه sonra erer. Mudâribin elindeki sermaye kısmen eksildiğinde ise akit kalan sermaye ile devam eder. Bu durumda kâr paylaşımı yapılırken yalnızca kalan sermaye, özsermaye olarak kabul edilir. Fakat mudâربه sermayesi üzerinde işlem yapıldıktan sonra kısmen zayi olsa kâr paylaşımı sermayedarın mudâربه verdiği toplam sermaye üzerinden yapılır.

Mudârib, satın aldığı emtianın bedelini teslim etmeden mudâربه sermayesi tamamen zayi olsa bu durumda mudârib, mevzubahis emtianın bedelini ödemek için sermayedara tekrar müracaat eder. Mudârib, alışveriş işleminin öncesi ve sonrasında emîn kimse gibi değerlendirildiği için söz konusu emtianın bedelini kendi parasından ödemek zorunda değildir. Sermayenin tamamen zayi olmasıyla da mudâربه akdi sona ermez. Çünkü alışverişten sonra mudâربه akdinin mahalli, satın alınan emtiaya (müşterâ) geçmiştir. Dolayısıyla akdin mahalli ortadan kalkmamıştır. Ayrıca mudârib,

bir bakıma sermayedarın işçisi olduğu için yapılan alışverişin hükümleri mudâribe döner. O da emtianın bedeli almak için sermayedara müracaat eder. Mudâribe adına satın alınan emtianın bedeli satıcıya ulaşana kadar, mudârib defalarca olsa bile sermayedara başvurur.⁶⁷²

Bu durumu şöyle bir örnekle açıklamak mümkündür: Sermayedar, kâr paylaşım oranları yarı yarıya olmak üzere mudâribe bin dirhem verse mudârib bu sermaye ile iki bin dirhem değerinde bir köle satın alıp kabz etse ardından satın aldığı bu köleyi iki bin dirheme satıp bu dirhemlerle bir cariye satın alsın fakat bu cariyenin bedelini ödemediğinde elindeki sermaye zayı olsa bu durumda mudârib, yalnızca cariyenin bin beşyüz dirhemi için sermayedara başvurur. Geriye kalan beşyüz dirhemi kendi malından karşılamak zorundadır. Çünkü mudârib, cariyenin $\frac{1}{4}$ 'ünü kâr hissesi oranında kendisi için satın almıştır. Dolayısıyla kendi uhdesinde olan kısmın bedelini sermaye sahibinden isteyemez. Ancak cariyenin diğer $\frac{3}{4}$ 'ünde sermayedar adına işlem yaptığı için söz konusu oranın mukabilini ondan isteyebilmektedir. Mudârib, iki bin dirhem ödeyerek bu cariyeyi satın alsın bilahare beşbin dirheme bu cariyeyi satsın ve cariyenin bedelinin $\frac{1}{4}$ 'ü mudâribe aittir. Bu, kendisi için satın aldığı ve bedelini kendi malından ödediği kısımdır. Cariyenin satış bedelinin $\frac{3}{4}$ 'ü de mudârabeye aittir. Bu durumda sermayedar, mudâribden sermayesi iki bin beşyüz dirhemi alır. Çünkü mudârib, sermayedardan iki kez sermaye almıştır.⁶⁷³

Görüldüğü üzere mudâribin sermayedardan aldığı bütün paraları özsermayedir. Sermayedar, sermayesinin tamamını geri aldığı anda kalan kısım kârdır. Böyle durumda kâr paylaşımı şöyle yapılır: Ticari faaliyetler neticesinde varlıklar nakde dönüştürüldüğünde, toplam mudâribe varlığı beş bin dirheme ulaşır. Kâr paylaşımı yapılmadan öncelikli olarak mudâribe sermayesi iki bin beşyüz dirhem sermayedara teslim edilir. Çünkü sermayedarın mudâribe teslim ettiği bütün paralara bu miktara ulaşır. Geriye gayri safi kâr olarak geriye iki bin beşyüz dirhem kalır. Masrafların

⁶⁷² Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 168, 169.

⁶⁷³ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 169.

beşyüz dirhem olduğu varsılıyor. Geriye kalan kârın iki bin dirhem'in % 50'si sermayedara, diğer % 50'de mudâribe verilir.

B. Mürekkeb (Alt Mudârabeli) Mudârabede Kâr Dağıtımı

Klasik dönem fıkıh eserlerinde yer alan bir başka mudâra be şekli mudâribin sermayeyi ikinci mudârib vasıtasıyla (alt mudâra be) işletmesidir. Mudârib, alt mudâra be yaptığında kâr paylaşımı kısmen karmaşık hale gelmektedir.⁶⁷⁴ Mürekkeb mudârabede de müfred mudârabede olduğu gibi akit esnasında uzlaşılan orana göre kâr paylaşmaktadır. Ancak mürekkeb mudâra be kârının dağıtımında, iki farklı anlaşma yapılabilmektedir. İlki, mudâribin sermayedar ile yaptığı anlaşma, diğeri de mudâribin ikinci mudârible yaptığı anlaşmadır. Her iki anlaşmada da tarafların kâr paylaşım oranları farklı olabilmektedir.⁶⁷⁵

Hanefiler, söz konusu kâr paylaşım oranları üç farklı durumda açıklamıştır:

Birinci durum: Sermayedarın birinci mudâribe “Allah ne rızık verirse aramızdadır, yani oluşacak kârı ortaklaşa paylaşacağız” der ve birinci mudârib de ikinci mudâribe oluşacak bütün kârın yarısını ona vereceğini söyler. Bu durumda tahakkuk eden kârın yarısı sermaye sahibine diğeri yarısı ikinci mudâribe ve birinci mudâribe ise kârdan bir şey kalmaz.⁶⁷⁶

Tahakkuk eden kâr, akit esnasında anlaşılan orana göre dağıtılmıştır. Mudârib, alt mudâra be yöntemiyle sermayeyi teslim ettiği ikinci mudâribe toplam kârın yarısını vermeyi taahhüt ettiği için kendisine kârdan bir pay kalmamıştır. Bu durumda birinci mudârib, sermayedardan kendisi için kâr isteyemez çünkü hakkını tamamen ikinci mudâribe devretmiştir.

İkinci durum: Sermayedar, mudâribe “Allah ne rızık verirse aramızdadır, yani tahakkuk eden kârı ortaklaşa paylaşacağız”, birinci mudârib de sermayeyi bir başka

⁶⁷⁴ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, c. 5, s. 525; Şeyhizâde, *Mecmau'l-enhur*, c. 3, s. 453; Abdülhamîd Leknevî, *Zübdetü'n-nihâye li-ümdeti'r-riâye*, s. 144; Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, c. 18, s. 181-184.

⁶⁷⁵ Şeybânî, *el-Asl*, c. 4, s. 243.

⁶⁷⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-senâi'*, c. 8, s. 49; Aynî, *el-Binâye*, c. 7, s. 687; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c. 8, s. 510; Seyyid Ahmed Efendi, *Netîcetül-Fetâvâ*, s. 313.

mudâribe vererek “bana düşen kârın üçte biri senindir “dese bu durumda oluşan kâr daha kolay hesaplanması için altı birime bölünür. Sermayedar her halükarda kârın yüzde ellisini yani üç birimini alır. Birinci mudârib, ikinci mudâribe kendi kârının üçte birini şart koştuğu için bunu kendine düşen üç birim kâr hissesinden verecektir. Dolayısıyla tahakkuk eden altı birim kârın üç birimi sermaye sahibine, iki birim kâr birinci mudâribe, geriye kalan tek birim kâr ise ikinci mudâribe ait olur.⁶⁷⁷

Üçüncü durum: Sermayedar, birinci mudâribe “Allah ne rızık verirse aramızdadır, yani kârı ortaklaşa paylaşacağız” dese birinci mudârib ise ikinci mudâribe bütün kârın üçte ikisini vermek üzere anlaşırsa tahakkuk eden kâr altı birime bölünür. Bu durumda kârın yarısı (üç birim kâr) sermaye sahibine, bütün kârın üçte ikisini (dört birim kâr) ikinci mudâribe verilmesi gerekir. Fakat altı birim kârdan geriye yalnızca üç birim kâr kaldığı için, birinci mudârib bir birimlik kârı kendi malından ekleyerek ikinci mudâribe kârın üçte ikisi olan dört birimlik kâr verir. Çünkü ikinci mudâribe anlaşmada bütün kârın üçte ikisi şart koşulmuştu.

Bu durumda birinci mudâribe kârdan bir şey kalmamış üstelik ikinci mudâribe borçlanmıştı. Çünkü mudârib, söz konusu birim üzerinde pazarlık yapma hakkına sahip değildir. Mudârib kendi payını aşan bir oranı başkasına verdiği için de söz konusu miktarı ikinci mudâribe ödemek zorunda kalmıştır.

Bu durum, fıkıh kaynaklarında terzi ile müşterisi arasındaki ilişkiye benzetilmiştir. Bir terzi, müşterisine 100 tl karşılığında onun kumaşını kullanarak elbise dikeceğini söyler. Bilahare bu kumaşı 150 tl mukabilinde başka bir terziye diktirir ve ücretini öder. Akabinde müşteri, terziyle yaptıkları anlaşma gereği 100 tl karşılığında sipariş ettiği elbisesini alır. Bu durumda müşterisinden sipariş alan terzi, 50 tl’yi kendi malından ödemek zorunda kalır. Nasıl ki terzi, müşteriden 100 tl mukabilinde aldığı işi komşu terziye yaptırdığında aradaki farkı kendi malından ödemekte aynı şekilde birinci mudârib de aradaki farkı kendi malında karşılamak zorundadır.⁶⁷⁸

⁶⁷⁷ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 103, 104; Ebü'l-Leys es-Semerkindî, **Hizânetü'l-fıkh**, s. 238; İbn Âbidîn, **Reddü'l-muhtâr**, c. 8, s. 510; Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik**, c. 7, s. 453.

⁶⁷⁸ Kâsânî, **Bedâiu's-senâi'**, c. 7, s. 517

Mudârabe sermayesinin tamamı bazen çeşitli gerekçelerle işletim sürecinde zayi olmaktadır. Mudârib, mudârabe sermayesinin bir kısmını zayi ettikten sonra kalan kısmını çalıştırır. Bu durumda kâr dağıtımını ilk teslim edilen sermayeye göre yapılmaktadır.

Tablo 2. 2: Alt Mudârabede Kâr Dağıtımı

Mudârabe Sözleşmesi				Masraflar					
				Özel		Genel			
Taraflar	Yatırılan Sermaye	Tarafların Kâr Oranı	Zayi Olan Sermaye	Seyahat	Gıda ve Giyim	Depo Ücretleri	Ulaşım ve Nakliye	İşçi ücretleri	Diğer Masraflar
Sermayedar	100 bin	% 50	500	1000	1000	2000	500	2000	
I. Mudârib	-	% 25		-	-	-	-	-	-
II. Mudârib	-	% 25	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Tablodaki mudârabe varlıkları nakit halde getirildiğinde toplam sermaye 150 bin tl'ye ulaşıyor. Kâr paylaşımı yapılmadan öncelikli olarak mudârabe sermayesi (100 bin tl) sermayedara teslim ediliyor. Dikkat edildiği üzere zayi olan miktar tamamlandıktan sonra kâr dağıtımına geçilmektedir. Böylece gayri safi kâr olarak geriye 50 bin tl kalıyor. Sermaye teslim alındıktan sonra meydana gelen zarar (500) ve masraflar (6500) toplamı 7000 tl olduğu tespit ediliyor. Geriye kalan safi kârın (43 bin)'in % 50'si sermayedara, % 25'i birinci mudâribe kârın diğer % 25'i de ikinci mudâribe veriliyor.

Sermayenin bir kısmının zayi olması Malikîlerin *el-Müdevvene* adlı eserinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Birinci mudârib, mudârabe sermayesini kısmen telef ettikten sonra ikinci mudâribe teslim etse bu durumda kârın hesaplanması ve dağıtımı şöyledir:

Birinci mudârib, sermayedardan teslim aldığı 80 dinarın 40 dinarını zayi etse kalanını da çalıştırması için ikinci mudâribe teslim etse sermayenin işletilmesi neticesinde mudârabenin varlığı 100 dinara ulaşsa bu durumda öncelikle sermayedar, 80 dinar olan sermayesini geri alır. Kârı yarı yarı paylaşmak üzere anlaştıkları için de 20 dinar kârın 10'nunu alır. Geriye ikinci mudâribin elinde yalnızca 10 dinar kalmıştır. Ancak ikinci mudârib, birinci mudârible kârın yarı yarıya olması üzerine anlaştıkları için kalan 20 dinarını almak için birinci mudâribe başvurur. Çünkü ikinci mudârib aslında 60 dinar kâr elde etmiştir. Bunun yarısı da 30 dinardır.

Bu durum kısmen farklı olarak da değerlendirilmiştir. Aslında ikinci mudâribin teslim aldığı sermaye 40 dinardır, dolayısıyla diğer 40 dinardan sorumlu tutulmaz. O zaman sermayedar, ikinci mudâribden sermaye olarak verilen 40 dinarı ve kârın yarısı olan 30 dinarı alır. Sermayenin kalan kısmını da birinci mudâribden ister. Bu durumda birinci mudârib, kendi kusuru sebebiyle 40 dinarı zayi etmiş ise sermayedar toplam sermayesini 110'a tamamlaması için söz konusu dinarları ondan ister. Şayet 40 dinar birinci mudâribin bir kusuru olmadan zayi olmuş ise sermayedar, birinci mudâribden 20 dinar ister. Çünkü elinde 70 dinar vardır. Böylece sermayesini ve kârı olan 10 dinarı almıştır. Sermayedar, söz konusu 20 dinarı ikinci mudâribden isteyemez. Aksi halde onun emeğini yok saymış olur.⁶⁷⁹

İkinci olarak nakledilen yaklaşımdan şöyle bir çıkarım yapılabilir. Sermayedar, ne olursa olsun öncelikle sermayesinin 80 dinara tamamlanmasını istiyor. Kalan 20 dinar da kâr kabul ediyor. Böylece sermayedar kârın yarısını (10 dinar) alarak 90 dinara ulaşmak istiyor. Fakat kâr paylaşımının sonucunda ona 70 dinar kaldığını görüyor. Sermayesi kâr getirmesine rağmen son kertede 10 dinar zarar etmiş gözüküyor. Bunun için aradaki fark olan 20 dinarı birinci mudârible kapatmak istiyor. Burada 10 dinar alarak zarardan kurtulma yoluna gidilmiyor. Çünkü ortada bir kâr vardır. Bunun da sahibine yansıtılması gerekmektedir.

⁶⁷⁹ Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 643. Ayrıca bkz. Mevvâk, **et-Tâc ve'l-iklîl li muhtasarı Halîl**, c. 7 s. 455.

C. Kâr Dağıtılmasıyla İlgili Farklı Durumlar

1. Akit Devam Ederken Kâr Dağıtımı

Esasen mudârame kârı, akit sonlandırıldıktan sonra dağıtılmaktadır. Ancak bazen taraflar, akit devam ederken ihtiyaçlarını karşılamak için kârdan pay almak isteyebilmektedir. Bu durumda teslim alınan kârlar tarafların mülkiyetinde mevkufl halde kabul edilmektedir.⁶⁸⁰ Çünkü bilahare meydana gelen zararı, mevcut kâr karşılamadığında, tarafların teslim aldıkları kârlara müracat edilmektedir. Bu durumda akit devam ederken dağıtılan kârlara, tarafların henüz malik olmadıkları anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda akit devam ederken kâr paylaşılsa sonra da sermaye tamamen veya kısmen zayi olsa sermayedar sermayesini tamamını tahsil edinceye kadar dağıtılan kârlar iade edilir.⁶⁸¹ Aynı şekilde mudârame akdi feshedilmeden kâr dağıtılsa sonra sermayenin tamamı veya bir kısmı zayi olsa bu durumda dağıtılan kârlar iade edilir.⁶⁸² Çünkü dağıtılan kârlar tarafların mülkiyetine henüz geçmemiş mevkufl halde durmaktadır.⁶⁸³ Fakat kâr paylaşımından sonra akit feshedilse sonra eski akit yeniden kurulup sermayenin bir kısmı veya tamamı zayi olsa dağıtılan kâr iade edilmez. Çünkü akdin feshedilmesiyle dağıtılan kârlar tarafların mülkiyetinde istikrar kazanmıştır.⁶⁸⁴ Ayrıca sermayedar, sermayesini teslim aldıktan sonra tahakkuk eden kârı paylaşırsalar ardından, sermaye mudârame aynı şartlarla tekrar teslim edilse dağıtılan kârlar tarafların zimmetinde istikrar kazanmıştır. Ancak kârın bu şekilde paylaşılması bazı fıkıh eserlerinde bir çeşit hile olarak ifade edilmiştir.⁶⁸⁵

Mudârame tarafları, dağıtılan kârlara milk-i istikrar ile sahip olabilmeleri için akdin feshedilmesi ya da sermayenin sahibine teslim edilmesi gerekmektedir.⁶⁸⁶

⁶⁸⁰ Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 265; Bağdâdî, **Mecmau'd-damânât**, s. 311; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 214; Büceyrimî, **Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb**, c. 3, s. 546.

⁶⁸¹ Kudûrî, **Muhtasarü'l-Kudûrî**, s. 174; Seyyid Ahmed Efendi, **Netîcetül-Fetâvâ**, s. 313.

⁶⁸² İbn Âbidîn, **Reddû'l-muhtâr**, c. 8, s. 515; Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik**, c. 7, s. 455; Şeyhîzâde, **Mecmau'l-enhur**, c. 3, s. 458, 459.

⁶⁸³ Ganim el-Bağdâdî, **Mecmau'd-damânât**, s. 311.

⁶⁸⁴ Şeyhîzâde, **Mecmau'l-enhur**, c. 3, s. 459; Leknevî, Abdülhamîd, **Zübdetü'n-nihâye li-ümdeti'r-riâye**, s. 157; Haddâd, **Cevheretü'n-neyyire**, c. 3, s. 464.

⁶⁸⁵ Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 266.

⁶⁸⁶ İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 214.

Ancak sermaye, sahibine teslim edilmeden de kâr dağıtımının tüccar arasında teamül haline geldiği de nakledilmektedir.⁶⁸⁷ Böyle bir durumda dağıtılan kârlar tarafların zimmetinde istikrar kazanmış kabul edilmektedir. Örneğin İbn Hazm, kârın tarafların zimmetinde istikrar kazanması için paylaşımın yeterli olacağı görüşündedir.⁶⁸⁸ Bununla birlikte bazı fakihler sermayedarın izniyle alınan kârların tarafların zimmetinde istikrar kazanacağını söylemiştir.⁶⁸⁹ Bu meyanda modern dönemde akit devam ederken mudâربه varlığının nakde dönüştürülmesi şartıyla dağıtılan kârların tarafların mülkiyetine geçeceği ileri sürülmüştür. Tahakkuk eden kâr, tarafların hakkı olduğu için, tarafların kâr üzerinde istedikleri tasarrufu yapabilecekleri gerekçe olarak göstermişlerdir.⁶⁹⁰ Nitekim bazı araştırmacılar akit feshedilmeden dağıtılan kârların bir daha iade edilmediğini belirtmiştir.⁶⁹¹

2. Mudâribin Sermaye Katması Durumunda Kâr Dağıtımı

Sermayedarın mudâربه “sana şu malı mudâربه olarak verdim” deyip bu sözün üzerine “uygun gördüğün şekilde işlet” demesiyle mudârib genel yetki elde eder. Mudârib, bu yetki sayesinde kendisinin ve başka kimselerin sermayelerini mudâربه sermayesiyle karıştırabilir.⁶⁹² Bu durumda taraflar, sermayeleri oranınca kârdan hisse alırlar. Çünkü sermayenin kârı bilhassa sahiplerine verilir. Mudâربه kârı ise akdin başlangıcında anlaşılan orana göre paylaştırılır.⁶⁹³

Mudârib, hem sermayesi hem de emeği karşılığında kârdan hisse almaktadır. Mudâribin mudâربه sözleşmesine sermaye katmasını Hanefîler üç farklı şekilde değerlendirmiştir.⁶⁹⁴

⁶⁸⁷ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 107

⁶⁸⁸ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, c. 7, s. 98. Şu şekilde ifade edilmiştir:

وكل ربح ربحاه فلهما أن يتقاسماه، فإن لم يفعلا وتركوا الأمر بحسبه ثم خسر في المال فلا ربح للعامل، وأما إذا اقتسما الربح فقد ملك كل واحد منهما ما صار له، فلا يسقط ملكه عنه؛ **لأنهما على هذا تعاملًا**، وعلى أن يكون لكل واحد منهما حظ من الربح، فإذا اقتسماه فهو عدهما المتفق على جوازه، فإن لم يقتسماه فقد تطوعا بترك حقهما وذلك مباح.

⁶⁸⁹ Cessâs, **Muhtasarü ihtilafî'l-ülemâ**, c. 4, s. 62.

⁶⁹⁰ Kudât, **es-Selem ve'l-mudâربه**, s. 361.

⁶⁹¹ Fethi Gedikli, “Geçmişten Günümüze Finansman Yöntemi Olarak Ortaklık: Mudâربه ve Müşârike Örnekleri”, s. 201; Ahmet İnanır, “16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudâربه ortaklığı” **Eskiye**, sy. 40, (Mart, 2020), s. 58.

⁶⁹² Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 40, 48.

⁶⁹³ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi**, c. 8, s. 49, 50; Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 318.

⁶⁹⁴ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 135, 136.

Birinci durum: Sermayedar, mudâribin de bin dirhem katması şartıyla ona bin dirhem teslim etse tahakkuk edecek kârın $\frac{2}{3}$ 'ünün mudâribe, $\frac{1}{3}$ 'ünü de kendine olmasını şart koşsa mudârib, teslim aldığı sermayeleri çalıştırarak bir miktar kâr elde etse mudârabe akdi sonlandığında öncelikle sermayeler sahiplerine geri verilir. Tarafların sermayeleri teslim edildikten sonra geriye kalan miktar, kâr paylaşım oranlarına göre dağıtılır. Bu durumda mudârib, kârın $\frac{2}{3}$ 'ünü, sermaye sahibi ise $\frac{1}{3}$ 'ünü alır. Mudâribin kâr hissesi sermayedarın kâr hissesinden fazla olmuştur. Bu fazlalık, mudâribin ortaya koyduğu emek sebebiyle meydana gelmiştir. Dolayısıyla mudâribin bu fazlalığı alması caizdir.

Şayet sermayedar, kârın $\frac{2}{3}$ 'ünü kendine $\frac{1}{3}$ 'ünü ise mudâribe şart koşsa mudârib anlaşmaya uygun olarak sermayeyi çalıştırarak kâr elde etse öncelikle taraflar sermayelerini geri alır. Kalan kâr miktarı sermaye sahipleri arasında yarı yarıya pay edilir. Kârın $\frac{2}{3}$ 'ünü kendine şart koşan sermayedar yalnızca sermayesi oranında kâr alabilir. Çünkü ileri sürdüğü şart yok hükmünde kabul edilmiştir.

İkinci durum: Sermayedar, mudâribin de bin dirhem katması şartıyla ona iki bin dirhem teslim etse ardından tahakkuk edecek kârın yarı yarıya paylaşılmasını şart koşsa mudârib söz konusu şartlara uygun olarak sermayeleri çalıştırıp bir miktar kâr elde etse kârın paylaşılması için öncelikle taraflar sermayelerini geri alır. Bu durumda emek katkısı olan kimsenin kârdan bir miktar fazla alması, emeği sayesinde helal olmuştur.

Şayet mudârabe yöntemiyle mudâribe iki bin dirhem veren sermaye sahibi, kârın $\frac{3}{4}$ 'ünü kendine $\frac{1}{4}$ 'ünü ise mudâribe şart koşar mudârib de bu anlaşma üzerine çalışıp bir miktar kâr elde ederse öncelikle taraflara sermayelerini alırlar. Geriye kalan miktar tarafların sermaye oranlarına göre pay edilir. $\frac{2}{3}$ 'ü iki bin dirhem sahibine $\frac{1}{3}$ 'ü ise bin dirhem sahibine verilir. Bu durumda çalışmayan kimseye daha fazla kâr verilmez. Çünkü söz konusu fazlalığı hak edecek bir emek ortaya koymamıştır.

Üçüncü durum, sermayedar, mudâribin de bin dirhem katması şartıyla ona iki bin dirhem teslim eder. Ardından tahakkuk edecek kârın $\frac{2}{3}$ 'ünü mudâribe bunun yarısını da mudâribin sermayesinin kârından diğer yarısını da sermayedarın sermayesinin kârından olması şart koşulur. Kalanının da sermayedarın olması ileri

sürülür. Mudârib bu sermayeleri karışıp çalıştırır ve bir miktar kâr elde eder. Mudâribe akdin başlangıcında anlaşılan kâr oranı 2/3 verilir. Geriye kalan kârın 1/3'ünde sermayedara verilir. Mudâribin kâr hissenin 1/6'sı kendi sermayesinden diğer kısmını ise sermayedarın sermayesinden elde edilmiş olur. Yine mudârib çalıştığı için sermayesinden fazla ücret alma hakkına sahip olmuştur.

Hâsılı mudâribin sermaye kattığı durumlarda kendi sermaye oranını aşan miktarda kar alabilirken sermayedarın kâr oranı sermaye oranını aşamamaktadır.

3. Mudâribe Fasit Olduğunda Kâr Dağıtımı

Mudâribe akdi, kârdaki bilinmezlik, kâr ortaklığının ihlali veya mudâribin sermaye üzerindeki nüfuzunun engellenmesi gibi durumlarda fasit olur.⁶⁹⁵ Çünkü sermayedarın mal üzerindeki yetkisi kaldırılmadığı müddetçe akit sahih hale dönüşmez.⁶⁹⁶ Akit fasit olduğunda mudârib, icâre-i faside de olduğu gibi ecîr-i hassın hükümlerini alır. Fakat sahih mudâribe akdinde olduğu gibi yine emîn kimse konumundadır. Ancak akdin fasit olması sebebiyle nafaka ve kârdan bir hissesini kaybetmiştir.

Hanefîlere göre, fasit mudâribe akdinde mudâribe kârdan bir hisse yerine emsal ücret verilir. İmam Muhammed (ö. 189/805) söz konusu ücretin her hangi bir sınırının (بالغاً ما بلغ) olmadığını ileri sürerken⁶⁹⁷ Ebu Yusuf (ö. 182/798), emsal ücretin tesmiye edilen kârdan daha fazla olamayacağını ve bunun için de kârın gerçekleşmesini şart koşar.⁶⁹⁸ Ancak *el-asl*ın rivayetine göre, kâr olsun ya da olmasın mudâribe emsal ücret verilmesi gerekir.⁶⁹⁹ Mezhepte tercih edilen (muhtâr) görüş, Ebu Yusuf'un görüşü olmuş ve Mecelle de bu istikamette karar vermiştir.⁷⁰⁰

Malikîlere göre mudâribe akdi, fâsit olduğunda mudâribe emsal kâr (kırâd-ı

⁶⁹⁵ Suğdî, *en-Nütef fi'l-fetâvâ*, c. 1, s. 537; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 720.

⁶⁹⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-senâi'*, c. 8, s. 22.

⁶⁹⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 168; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Muhtefü'r-rivâye*, c. 4 s. 1811; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, c. 5, s. 519; Haddâd, *Cevheretü'n-neyyire*, c. 3, s. 444.

⁶⁹⁸ Merginânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 168; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Muhtefü'r-rivâye*, c. 4 s. 1811; Haddâd, *Cevheretü'n-neyyire*, c. 3, s. 444.

⁶⁹⁹ Molla Miskîn, *Şerhü kenzi'd-dekâik*, c. 1-2, s. 112; Şeyhîzade, *Mecmau'l-enhur*, c. 3, s. 445; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 753.

⁷⁰⁰ Kuhüstânî, *Câmiu'r-rumûz*, c. 2, s. 502; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, c. 3, s. 753, 754 (Mecelle Madde 1426).

misil) veya emsal ücret verilmektedir. Fakat şöyle bir ayırım yapılmıştır: Mudârame taraflarından biri, ileri sürdüğü şartla diğerine zarar veriyorsa mudârame emsal ücret, bunun dışındaki durumlarda ise emsal kâr verilir.⁷⁰¹ Hatta mezhebin temel eserlerinde şöyle bir ilke (dâbıta) vardır: Mudârabeyi aslından çıkaran her bir meselede mudârame emsal ücret, akdin aslı korunup şartlarından birinin ihlal edilmesinde ise mudârame emsal kâr verilir.⁷⁰² Bu bağlamda emsal kâr için kârın gerçekleşmesi şart koşulurken⁷⁰³ emsal ücret için kârın tahakkuku zorunlu görülmez. Çünkü emsal ücret, sermaye sahibinin zimmetine borç olarak sabit olur, dolayısıyla sermayedarın söz konusu ücreti ödemesi gerekmektedir.⁷⁰⁴ Örneğin, kâr oranları belirlenmeden kurulan mudârame fasit kabul edilip mudârame emsal kâr verilir.⁷⁰⁵ Sermayedarın kendisiyle alışveriş yapması şartıyla mudârame yapmasında ise mudârame emsal ücret verilir.⁷⁰⁶ Bununla birlikte Malikî fakihler fasit olan akdin fesih işlemlerinin derhal yapılmasını isterler.⁷⁰⁷

Şafiî fukahası mudârame akdi fasit olduğunda mudârame emeği zayi olmaması için, emsal ücret verileceğini söylemiştir.⁷⁰⁸ Hanbelîler aynı şekilde akdin fasit olmasıyla mudârame emsal ücret takdir etmiştir.⁷⁰⁹ İbnü'l Kayyım ise akdin fesâdı durumunda mudârame emsal kâr (*rih-i misl*) verileceğini iddia etmiştir.⁷¹⁰

Kısacası kâr paylaşımı yalnızca sahih mudârame akdinde yapılmaktadır. Mudâribin kâr istihkak sebebinin akit esanasında ileri sürülen şarta bağlı olması bunun delilidir. Dolayısıyla mudârame akdi geçersiz olunca mudârame şart koşulan kâr da hükümsüz olmaktadır. Ancak mudâribin emeğinin zayi olmaması için fukaha mudârame emsal ücret takdir etmiştir.

⁷⁰¹ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, s. 164.

⁷⁰² Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, c. 6, s. 2769; Kayravânî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 250; Bâcî, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta*, c. 5, s. 158. Bâcî ilgili kaideyi şöyle ifade etmektedir:

فقال ابن حبيب أصل ذلك أن كل زيادة يشترطها أحدهما في المال داخلة فيه ليست بخارجة عنه ولا خالصة لمشتريها فذلك يرد إلى قراض المثل، وكل زيادة ازدادها خارجة من المال أو خالصة لأحدهما فإن هذا يرد إلى إجارة المثل.

⁷⁰³ Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, c. 6, s. 2765.

⁷⁰⁴ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî'*, c. 2, s. 164.

⁷⁰⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, c. 3, s. 632.

⁷⁰⁶ Kayravânî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 247.

⁷⁰⁷ Kayravânî, *en-Nevâdir*, c. 7, s. 251; Bâcî, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta*, c. 5, s. 159; Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, c. 6, s. 2768.

⁷⁰⁸ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 447, 456.

⁷⁰⁹ İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 180, 181; Ruheybânî, *Matâlibu uli'n-nühâ*, c. 3, s. 515.

⁷¹⁰ İbnü'l- Kayyım, *İ'lamu'l-muvakkûn*, c. 3, s. 169.

Mudârabe sözleşmesinin gayesi diğer ticari faaliyetlerde olduğu gibi kâr elde etmektir. Bunun için sermayedar, sermayesini mudâribe teslim ederek ticaret yapmasını ister. Mudârib de ticari teamüllerin izin verdiği tasarrufları yaparak kâr elde etmeye çalışır. Mudâribin yaptığı ticari faaliyetler kârla neticelenirse taraflar anlaşılan oran üzerinden kârlarını alırlar.

Mudârabe taraflarının kâr oranları, akit esnasında yaptıkları anlaşmaya göre değişmektedir. Bunun için akit esnasında kullanılan ifadelerle dikkat edilmelidir. Kaynaklarında sermayedar ve mudârib için belli bir kâr oranından bahsedilmemiş ancak kârın taraflar arasında oranlı olması zorunlu görülmüştür.

Klasik fıkıh eserlerinde ilgili akit, daha ziyade müfred mudârabe şeklinde icra edilmiştir. Dolayısıyla kâr dağıtımı mudârib ve sermayedar arasında karmaşaya mahal olmadan yapılmıştır. Müfred mudârabede, sermayedarın mudâribe teslim ettiği nakit paralar, çoğunlukla birkaç ticari muamele sonucunda nakde dönüştürülmekte ve elde edilen kârlar paylaşılmaktadır. Mürekkeb mudârabe akdindeki kâr paylaşımı, müfred mudârabeye göre daha karmaşıktır. Çünkü birinci mudârib, toplam kâr üzerinde pazarlık yaparken yetkisini aşabilmektedir. Diğer yandan mudârib kendi sermayesini mudârabe sermayesine kattığı zaman hem sermayesini hem de emeğinin kârını alabilmektedir. Ancak kendi sermayesinin tazmin sorumluluğunu yüklenmek zorundadır.

Taraflar, bazen akit devam ederken mudârabe kârını paylaşabilmektedir. Bu durumda dağıtılan kârlar, avans hükmünde değerlendirilmektedir. Ayrıca mudârabe sermayesi sahibine teslim edilmeden de kâr paylaşılmaktadır. Bunun da tüccar arasında örf haline geldiği vurgulanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ MUDÂRABE VE KATILMA HESABINDA KÂR

I. ÇAĞDAŞ MUDÂRABE

Bu başlık, çağdaş mudârabenin mahiyetini, işleyişini, tarafların yetkilerini ve sermaye ile ilgili tartışmalı meseleleri ihtiva etmektedir.

Faizsiz bankacılık düşüncesinin ortaya atılmasından sonra mudâra be sözleşmesine bir yöneliş olmuş ve bu sözleşmenin fon toplama ve kullandırmada kullanılabileceği ileri sürülmüştür. Bunu da ilk kez Muhammed Abdullah Arabî, Mecmaü'l-buhûsi'l-İslâmiyye (el-Ezher) tarafından organize edilen 2. Sempozyumda **“el-Muâmelâtü'l-masrifiyye ve ra'yü'l-İslâmî fihâ”** (1965) isimli tebliğinde dile getirmiştir. Daha sonra Muhammed Bakır es-Sadr, **“el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm”** adlı eserinde mudârabenin fon toplama ve kullandırmada nasıl kullanılacağını etraflıca incelemiştir. Aynı dönemde Sami Hammûd, **“Tatvîrû'l-a'mâlî'l-masrifiyye bimâ yettefikü ve's-şerîâte'l-İslâmiyye”** adlı eserinde mudârabeyi faizsiz bankacılığa yeni bir model olarak sunmuş, ardından uygulamada bu model üzerinden yürümüştür. İslam iktisadî araştırmacılarından Abdülmünim Ebû Zeyd, **“Nahve tatvîri nizâmi'l-mudâra be”** adlı incelemesinde mevcut mudâra be uygulamasını biraz daha açık hale getirerek yeni bir öneride bulunmuştur. Çalışmamız, bahsi geçen araştırmalardan hareketle bankalarda tatbik edilen mudârabenin niteliği ile ilgili görüşleri tahlil edecek ardından yerleşik mudâra be uygulamasını ele alacaktır.

Günümüz faizsiz bankacılık uygulamasında mudâra be yöntemiyle fon kullandırma giderek azalmış, mudârabenin azami ölçüde risk içermesi ve katılma hesaplarının vadelerinin uyumsuz olması bu durumun gerekçesi olarak gösterilmiştir. Hâlihazırda fon kullandırmada mudâra be yerine zarar riski daha az olan murâbaha yönteminin kullanıldığı ifade edilmektedir.

A. Mâhiyeti

Çağdaş mudârame, “birçok yatırımcının, sermayelerini gerçek ya da tüzel kişiye aynı veya farklı zamanlarda teslim etmesi ve o kişiden söz konusu sermayeleri yatırıma sokması karşılığında taahhüt almasıdır.”⁷¹¹

Çağdaş mudârame sözleşmesinin mâhiyetine yönelik iki temel yaklaşımdan söz edilmektedir: Birinci yaklaşıma göre bu sözleşme, geliştirilmiş (المطورة) veya kayıtsız (المطلقة) mudâramedir.⁷¹² Bu yaklaşımda klasik mudâramenin temel yapısı aynen korunmaktadır.⁷¹³ Buna göre faizsiz banka, sermayeyi çalıştırırken ve işletmecilere fon kullanırken, akdin bir parçasıdır, yani akdin tarafıdır.⁷¹⁴

İkinci yaklaşımda ise çağdaş mudârame, klasik mudârame formundan farklı olarak bünyesinde yeni bir taraf barındırır. Buna göre çağdaş mudârame birbiriyle irtibatlı üç ilişkiden oluşur; sermaye sahipleri ile işletmeci mudâribler ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi organize eden faizsiz banka.⁷¹⁵ Bu yaklaşıma göre banka çift taraflı bir rol üstlenmektedir. İlk yaklaşımda banka, akdin asıl ve aktif bir tarafıyken ikinci yaklaşımda neredeyse akitten bağımsız olarak değerlendirilmektedir.

⁷¹¹ **Mecelletü mecmâi'l-fıkhı'l-İslâmî**, (Münezzametü't-teâvüni'l-İslâmî) ed-Devratü's-sâlisete aşere sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 292, (Karar no: 122 (5/13). AAOIFI'nin mudârame tanımı Timurtaşî'ninki ile aynıdır. Bkz. AAOIFI, **el-Meayîru's-şeriyye**, s. 369.

Ürdün İslam Bankacılık Kanunu, mudârabeyi şöyle tarif eder: “Banka, yatırım yapmak isteyenlerin paralarını ortak yatırım hesabına yahut müşterek mukârada senedleri olarak kabul eder. Bu uygulama, tahakkuk eden safî kârın belli bir oran karşılığında sermayelerin sürekli ve karışık bir şekilde işletmecilere kullanılması kabulüne dayalı olarak gerçekleşir.” Bkz. 2773 nolu Ürdün Resmi Gazete Yayın Tarihi: 1 Nisan 1978; Bkz. Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârame fi'l-fıkhı'l-İslâmî ve'l-mudârame'l-müştereke”, s. 255. AAOIFI'nin mudârame tanımı Timurtaşî'ninki ile aynıdır. Bkz. AAOIFI, **el-Meayîru's-şeriyye**, s. 369

⁷¹² Be'lâdil, **Fetâvâ el-mudârame**, s. 38.

⁷¹³ Abbadî Abdullah Abdurrahim, **Mevkûfû's-şerîa mine'l-mesârifi'l-İslâmiyyeti'l-muâsıra**, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1981, s. 209; Ebû Zeyd, **Nahve tatvîri nizâmî'l-mudârame**, s. 274; Muhammed Osman Şübeyr, **el-Muâmelatü'l-mâliyyetü'l-muâsıra**, Dâru'n-nefâis, Amman, 2007, s. 342.

⁷¹⁴ **Mecelletü mecmâi'l-fıkhı'l-İslâmî**, (Münezzametü'l-mütemeri'l-İslâmî) ed-Devratü's-sâlisete aşere, sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 292. Ayrıca bkz. AAOIFI, **Miyâru'l-muhâsebeti'l-mâliyye**, s. 271, 297; Arabiyyat, “Mudâraletü'l-mudârib bi-mâli'l-mudârame ve tatbikâtuhâ fi mesârifi'l-İslâmiyye c. 40, s. 8; Takî Muhammed Osmânî, “el-Mudârame el-müştereke fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye el-muâsıra”, **Mecelletü mecmâi'l-fıkhı'l-İslâmî**, ed-devratü's-sâlisete aşera, el-adedü's sâlise aşere, el-cüzü's-sâlis, Kuveyt, 2001, s. 11.

⁷¹⁵ Sâmi Hasan Hammûd, **Tatvîrû'l-a'mâli'l-masrifiyye bimâ yettefikü ve's-şerîate'l-İslâmiyye**, Kahire, 1982, s. 387, 395; Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârame fi'l-fıkhı'l-İslâmî ve'l-mudârame'l-müştereke”, s. 256; Servet Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, s. 125, 126.

Mudârabeye tarafları arasındaki ilişkinin hukukî niteliği ortaya konularak akdin mahiyeti daha belirgin hale getirilebilir.

1. Taraflar Arasındaki İlişkinin Hukukî Niteliği

Klasik mudârabeyi bankacılık sistemine uyarlama düşüncesini ilk kez ortaya atan Mısırlı araştırmacı Muhammed Abdullah Arabî, mudârabeye tarafları arasındaki ilişkiyi fon toplama ve kullandırma açısından ele almıştır. Buna göre bankanın mudârabeye yöntemiyle hesap sahiplerinden fon toplamasını şöyle açıklamıştır: Hesap sahipleri ile banka arasındaki ilişkide; hesap sahiplerinin tamamını “rabbu’l-mâl”, bankayı da “mudârib” kabul eder.⁷¹⁶ Bankanın fon kullandırmasını açıklarken müşterileri fonlaması sebebiyle bankayı “rabbu’l-mâl” işletmecileri ise “mudârib” olarak değerlendirir. Ayrıca mudârabeye sermayesi zayi olduğunda bütün sorumluluğun sermayedar sıfatıyla bankaya ait olacağını ifade eder.⁷¹⁷

Arabî, mutlak mudârabeye akdinde mudâribin, sermayeyi tayin edeceği vekil vasıtasıyla da işletebileceğinden hareketle, bankanın mudârabeye sermayesini proje sahibi işletmecilere verebileceğini belirtir. Böylece banka, vekil aracılığıyla mudârabeye sermayesini işletir. O zaman Arabî’ye göre, banka iki türlü fon kullandırmış olmaktadır: İlki, bankanın sermayedar sıfatıyla işletmecileri fonlaması, diğeri de tayin ettiği vekil aracılığı ile mudârabeye sermayesini çalıştırması yani işletmecileri fonlamasıdır. Ancak bankanın mudârabeye sermayesini, mudârib olarak mı sermayedar

⁷¹⁶ Muhammed Abdullah el-Arabî, “el-Muâmelâtü’l-masrifiyye ve ra’yü’l-İslâmî fihâ”, el-Mu’tameru’s-sâni li-mecmai’l-buhûsi’l-fikhi’l-İslâmî, **el-Ezher Mecmau’l-buhûsi’l-İslamiyye**, Kahire, 1965, s. 103.

Ayrıca İslam İktisadı araştırmacılarından Abdullah Emin’e göre hesap sahipleri ile banka arasında ikili bir ilişki vardır. Buna göre banka “mudârib”, hesap sahipleri “rabbu’l-mâl”dir. Emîn, bankanın fon kullandığı işletmecileri “ikinci mudârib” olarak kabul eder. Böylece bankanın hem hesap sahipleri hem de işletmeciler ile hukukî ilişkisi mudârabedir. Banka, hesap sahiplerine karşı mudârib, ikinci mudâriblere karşı ise hesap sahiplerinin aracısı (علاقة وسيط بالوكالة بينهم) pozisyonundadır. Bu durumda bankanın “rabbu’l-mâl” olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürer (Emîn, **el-Vedâi‘ el-masrifiyye**, s. 317, 318). Fakat başka bir eserinde bankanın ikinci mudâriblere karşı sermayedar pozisyonunda olduğunu açıkça ifade etmektedir (Emîn, **el-Mudârabetü’ş-şeriyye ve tatbikâtuhe’l-hadîse**, s. 57.) Yine AAOIFI’nin “Miyâru’l-muhâsebeti’l-mâliyye” adlı çalışmasında bankanın “rabbu’l-mâl” sıfatıyla fon kullandığı ifade edilmektedir (AAOIFI, **Miyâru’l-muhâsebeti’l-mâliyye**, s. 271).

⁷¹⁷ Muhammed Abdullah el-Arabî, “el-Muâmelâtü’l-masrifiyye ve ra’yü’l-İslâmî fihâ”, el-Mu’tameru’s-sâni li-mecmai’l-buhûsi’l-fikhi’l-İslâmî, **el-Ezher Mecmau’l-buhûsi’l-İslamiyye**, Kahire, 1965, s. 104.

olarak mı ya da hesap sahiplerinin vekili olarak mı verdiği hususu açık değildir. Yani bankanın söz konusu işlem esnasındaki pozisyonu belirsizdir.

İslam iktisadı alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Sami Hammûd, bankanın mudârame yöntemiyle fon toplama ve kullandırmasını şöyle açıklar: Mudârame akdi, hesap sahipleri (rabbu'l-mâl) ile işletmeciler (mudârib) ve her iki taraf arasındaki ilişkileri organize eden banka olmak üzere üç taraftan oluşur. Buna göre banka çift taraflı bir rol üstlenir: Sermayeyi kabul ederken mudârib, işletmecileri fonlarken sermayedardır. Hammûd, ecîr-i müşterek teriminden hareketle birden fazla hesap sahibinin sermayesini işlettiği için bankayı *müşterek mudârib*, uygulamayı da *müşterek mudârame* olarak isimlendirmiştir.⁷¹⁸

Çağdaş literatürde mudârame ilgili bir başka görüş de Muhammed Bâkır Sadr'a⁷¹⁹ (ö. 1980) aittir. Sadr'a göre mudârame akdi, sermaye sahibi mudî, sermayeyi çalıştıran işletmeci ve işletmeci ile sermayedar arasında *aracı* (vasît) pozisyonunda bulunan banka olmak üzere üç ortak unsurdan oluşur. Aynı zamanda banka, sermayedarın mudârib ile anlaşmasında onun vekilidir.⁷²⁰ Sadr, faizsiz bankanın sermaye üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığını yalnızca taraflar arasında bir aracı olduğunu, yine faizsiz bankanın mudârame akdinin asıl unsuru olmayıp sermayedarın vekili olduğunu ifade eder.⁷²¹

Hesap sahiplerini “rabbu'l-mâl”, işletmecileri “mudârib” bankayı da iki taraf arasında “aracı” konumunda gören Sadr, ayrıca bankayı bir açıdan aracı, diğer açıdan vekil kabul eder.⁷²² Banka, mudârame sermayesini işletmecilere kullandırırken hesap sahiplerinin vekilidir.⁷²³ Ona göre banka sermayedar olarak kabul edilemez. Çünkü banka, sermayeleri işletmecilere teslim ederken sermayenin ne sahibi ne de garanti

⁷¹⁸ Hammûd, *Tatvîru a'mâli'l-masrifiyye*, s. 393, 394.

⁷¹⁹ Neced bölgesi Caferiyye mezhebine mensup fakihlerdendir. Sadr, sermaye sahibi için *mudârib* ifadesini, sermayeyi çalıştıran işletmeci âmil için de *mudârab* kelimesini tercih eder.

⁷²⁰ Muhammed Bâkır es-Sadr, *el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm*, Mektebetü câmi'n-nakıyyi'l-âmme, Kuveyt, ts., s. 26.

⁷²¹ Sadr, *el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm*, s. 32, 33.

⁷²² Aynı şekilde bankanın kendi sermayesini asâleten, hesap sahiplerinin sermayelerini de vekâleten işletmecilere kullandığı da söylenmiştir. Bkz. Garîb el-Cemal, *el-Masârif ve'l-a'mali'l-masrifiyye fi's-şeriatil-İslamiyye*, Dârü'l-İttihâdi'l-Arabi, Kahire, 1978, s. 437; AAOIFI, *Miyâru'l-muhâsebeti'l-mâliyye*, s. 297, 271.

⁷²³ Sadr, *el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm*, s. 32, 204.

edenidir.⁷²⁴ Her ne kadar bankanın işletmecilere karşı pozisyonu tam olarak açıklanmasa da bankanın mudârame sermayesini hesap sahiplerinin vekîli sıfatıyla işlettiği anlaşılmaktadır. Böylece banka, sunmuş olduğu aracılık hizmeti karşılığında bir ücret almayı hak etmektedir.⁷²⁵

İslam iktisadı araştırmacılarından Abdülmünim Ebû Zeyd’in önerisine göre ise hesap sahipleri ile banka arasında ikili bir ilişki vardır: Banka “mudârib”, hesap sahipleri “rabbu’l-mâl”dir. Banka, mudârame sermayesini kendisi ya da ikinci mudârib aracılığıyla işletebilir. Bu durumda banka, fon kullandığı işletmecilere karşı birinci mudârib, işletmeciler ise ikinci mudârib konumundadır. Dolayısıyla banka, hem hesap sahipleri hem de işletmeciler karşısında mudâribdir.⁷²⁶ Bu bakış açısı, Arabî’nin fon kullandırma hususundaki ikinci önerisinden farklıdır. Çünkü Arabî, bankanın mudârame sermayesini tayin ettiği vekilleri aracılığıyla işletebileceğini söylerken bankanın alt mudârame yapma yetkisine sahip olup olmadığını ve bankanın hangi konumda olduğunu tam olarak açıklamamıştır.

Ebû Zeyd’in faizsiz bankacılık sisteminde uygulanması için önerdiği mudârabede; banka sermayeyi kendisi çalıştırırken ve proje sahibi işletmecilere fon kullandırırken mudârib kabul edilmektedir. Bu öneri, klasik mudârame akdiyle ve İslam İşbirliği Teşkilatı’na bağlı İslam Fıkıh Akademisi’nin kararıyla da uyumludur.⁷²⁷ Buna göre banka, mudârame varlıklarını işletmecilere (ikinci mudâribe) alt mudârame veya murâbaha vb. yöntemlerle kullandırırken mudârib konumundadır. Böylece banka, işletmecilerin yani ikinci mudâriblerin emeklerini hesap sahiplerine karşı taahhüt etmiştir. Nitekim banka, katılma hesabındaki sermayeleri işletmecilere

⁷²⁴ Arabiyyat, “Mudârabetü’l-mudârib bi-mâli’l-mudârame ve tatbikâtuhâ fi mesârifî’l-İslâmiyye”, c. 40, s. 8.

⁷²⁵ Sadr, **el-Benk el-lâ ribevî fi’l-İslâm**, s. 41. Ayrıca bkz. Emin, **el-Vedâi’ el-masrifiyye**, s. 318; Mısıri Refik Yunus, **Masrifu’t-tenmiyeti’l-İslâmî ev muhâvele cedide fi’r-ribâ ve’l-fâide ve’l-benk**, Müessesetü’r-risâle, tab’âtün salise, Beyrut, 1987, s. 252.

⁷²⁶ Ebû Zeyd, **Nahve tadvîri nizâmi’l-mudârame**, s. 275, 278.

⁷²⁷ **Mecelletü mecmai’l-fıkhı’l-İslâmî**, (Münezzametü’t-teâvüni’l-İslâmî) ed-Devratü’s-sâlisete aşere sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 292 (Karar no: 122 (5/13), 2001). Bkz. Birinci Bölüm: Mudârabenin Çeşitleri.

kullandırırken; uygun işletmeciler bulması ve onlarla sözleşme yapması emek mesabesindedir. Bunun karşılığında da kârdan payını almaktadır.⁷²⁸

2. Değerlendirme

Bahsi geçen mudârame anlayışlarının uygulamayla ne kadar örtüştüğü dikkate alınması gereken bir husustur. Fıkhnın meşrû kabul ettiği ölçüler ışığında mevcut uygulama esas alınarak şunlar söylenebilir. Öncelikle Arabî'nin mudârame tasavvurunda akdin ayrıntıları tam olarak açıklanmamıştır. Ayrıca bankanın sermayedar kabul edilmesi ona geniş yetkiler vermek demektir. Hâlbuki bankanın yetkilerinin, hesap sahipleriyle yaptığı anlaşmaya göre sınırlanması gerekir. Diğer yandan bankanın işletmecileri fonlarken sermayedar kabul edilerek zarar durumunda mudârame sermayesini garanti edeceğini ileri sürmek meşrû değildir.

Sadr, faizsiz bankacılık faaliyetleri için önerdiği mudâramede, bankayı mudârame akdinin asıl unsuru olarak değerlendirmez. Fakat uygulamaya bakıldığında banka etkin bir roledir ve akdin asıl unsurudur. Aksi halde faizsiz banka, mudârame yatırımında pasifize edilmiş olur, bu da faizsiz bankayı konvansiyonel bankaya yaklaştırır. Oysaki faizsiz bankacılık sisteminde bankanın bilfiil yatırıma katılması bu sistemin ayırt edici özellikleri arasındadır. Aktif ortak pozisyonunda bulunan bankanın sermayeyi yatırıma sokması beklenmektedir. Ayrıca Sadr'ın bankanın emek katkısında bulunmadığı iddiası realiteyle bağdaşmamaktadır.

Hammûd'un bankayı değişken ve çift taraflı bir pozisyonda değerlendirmesi pratik uygulama ile uyumaktadır. Çünkü sektör temsilcileri, bankayı fon kullandırırken hesap sahibi olarak değerlendirmektedir. Uygulamada banka, mudârib sıfatıyla müşterilerinden fon toplamakta ardından mudârame akdi bitmiş gibi muamale ederek katılma hesabında topladığı bu fonları, murâbaha ya da diğer yöntemlerle müşterilerine kullanırmaktadır. Bu durumda banka, fon kullandırdığı kişilere karşı hesap sahibidir. Ancak katılma hesabı kârı hesaplanırken ise banka mudârib kabul

⁷²⁸ Ebû Zeyd, *Nahve tadvîri nizâmi'l-mudârame*, s. 275, 278; Garbî, *Kıyasu ve Tevzû'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslâmiyye*, s. 169; Celûl, "el-Mudârame keâliyetin li-tevzûfi-hisâbâtî'l-istismâr fi'l-mesârifi'l-İslâmiyye benkü'l-Cezâirî nemûzecen", s. 425.

edilmektedir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda bizde oluşan kanaate göre bu şekildeki kabul isabetli değildir.

Bu bağlamda bankanın fon kullandırırken hangi konumda olduğu sorusunun cevabı önemlidir. Arabî ve Hammud’a göre banka sermayedar kabul edilmektedir. Bunun mudâربه akdiyle bağdaştırılması zordur. Çünkü bu durumda faizsiz bankacılık sistemi, konvansiyonel bankacılık sistemine yaklaştırılmış, böylece her iki banka anapara garantili iş yapmış olur. Bu da fıkhen izin verilmeyen bir durumdur. Çünkü sermaye aslında bankaya ait değildir.

Bankayı hesap sahiplerinin vekîli kabul eden Sadr, faizsiz bankayı mudâربه akdinin asıl unsuru olarak değerlendirmez aksine üçüncü bir taraf olarak kabul eder. Fakat uygulamaya bakıldığında banka etkin bir görevdedir. Dolayısıyla bankanın akitten bağımsız bir unsur olarak değerlendirilmesi tartışmaya açıktır. Bankanın mudâربه işleminden bağımsız olamayacağını fark eden Sadr, taraflar arasında aracı kabul ettiği bankayı işletmecileri fonlarken hesap sahiplerinin vekili kabul eder. Fakat bankanın vekil olarak kabul edilmesi tarafların kurmuş oldukları akdın maksadıyla uyuşmamaktadır. Çünkü vekâlet, mudâרבenin maksadı olmayıp yalnızca akdın hükümlerinden bir tanesidir.

Ebû Zeyd’in faizsiz bankacılık sistemi için ileri sürdüğü mudârabede; banka, sermayeyi kendisi çalıştırırken ve proje sahibi işletmecileri fonlarken mudârib konumundadır. Klasik mudârabede mudârib, sermayedarın açık veya kapalı iznine istinâden sermayeyi başka kimselere mudâربه yöntemiyle verebilmektedir. Bu durumda da yine mudârib pozisyonunda değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Ebû Zeyd’in önerisi klasik fıkıhla uyumludur. Ayrıca İslam Fıkıh Akademisi, bankayı gerek hesap sahipleriyle gerekse işletmecilerle ilişkisinde mudârib olarak kabul etmektedir.⁷²⁹

Tespitlerimize göre, faizsiz bankacılık sisteminde tatbik edilen mudârabede banka, etkin bir görevde bulunmakta, bankanın görev ve yetkileri mudâribin

⁷²⁹ **Mecelletü mecmai’l-fıkhı’l-İslâmî**, (Münezzametü’teâvünü’l-İslâmî) ed-Devratü’s-sâlisete aşere sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 292 (Karar no: 122 (5/13), 2001) Ebû Zeyd, **Nahve tatvîri nizâmî’l-mudâربه**, s. 274; AAOIFI, **Dirâsâtü’l-meâyîri’ş-şeriyye**, c. 3 s. 2636.

yetkilerine göre belirlenmektedir.⁷³⁰ Bunun için fon toplama ve kullandırmada bankanın mudârib kabul edilmesi gerekmektedir.

B. Tarafların Yetki ve Sorumlulukları

Sermayedar, kâr elde etme gayesiyle katılma hesabına sermaye yatırdığında, banka ile aralarında bir ilişki tesis edilir. Söz konusu ilişkiye istinaden taraflar birtakım yetkiler elde eder. Söz konusu yetkileri teorik ve pratik açıdan sırasıyla ele alabiliriz.

1. Hesap Sahibinin Yetki ve Sorumlulukları

Hesap sahibi, bankaya teslim ettiği sermaye üzerinde birtakım yetkiler elde eder. Söz konusu yetkiler, müvekkilin vekîli üzerindeki yetkilerine benzer.⁷³¹

Buna göre hesap sahipleri, yatırımların belirli bir vakitte, belirli bir şehirde veya belirli bir şehirdeki bir pazarda gerçekleştirilmesi yönünde şartlar ileri sürebilir. Aynı şekilde yatırımların hizmet veya ticaret gibi belirli bir sektöre ve tek bir mal çeşidine veya bir grup mala yönelik olması şartını ileri sürebilir. Ancak bu malların mudârebe akdi ile güdülen kâr gayesini gerçekleştirecek şekilde yaygın olarak bulunması; nadir ve kıt bulunan mallar, sezonluk mallar ve sınırlı olarak bulunan mallar gibi kâr gayesini engelleyecek mallardan olmaması gerekmektedir.⁷³²

Hesap sahipleri, alım-satım, alma ve verme gibi konularda banka ile aynı statüde olacak şekilde mudârebe işlerini yürütme yetkisine sahip değildir. Yine hesap sahipleri, bankanın yapacağı her işlemde kendilerinden izin almasını ve her mudârebe işleminde kendisine danışılmasını şart koşamaz.⁷³³ Ancak hesap sahiplerinin haklarını gözetmek amacıyla bir komسیون oluşturulabilir. Bu komسیون üyeleri, yatırım faaliyetlerine karışmadan, mudâabenin şartlarına uyulup uyulmadığını gözetleyerek tavsiye niteliğinde katkılar sunabilmektedir.⁷³⁴

⁷³⁰ **Mecelletü mecmâi'l-fıkhı'l-İslâmî**, (Münezzametü'l-mütemeri'l-İslâmî) ed-Devratü's-sâlisete aşere sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 292 (Karar no: 122 (5/13), 2001); Ebû Zeyd, **Nahve tatvîri nizâmî'l-mudârebe**, s. 278; Garbî, **Kıyasu ve Tevziü'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslâmiyye**, s. 169.

⁷³¹ Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 721.

⁷³² AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'ıyye**, s. 375; Bkz. Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 43.

⁷³³ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'ıyye**, s. 375.

⁷³⁴ Be'lâdil, **Fetâvâ el-mudârebe**, s. 45, 67.

Fıkha göre banka, hesap sahibinden bir mal satın alabildiği gibi hesap sahibi de bankadan bir mal satın alabilir.⁷³⁵ Çünkü taraflar birbirlerine karşı yabancı kimse gibidir. Bu meyanda hesap sahibi, bankadan mudâربه varlığına ait bir malı piyasa değeri ya da daha yüksek bir fiyata satın alabilir.⁷³⁶ Hesap sahipleri, belli orandan daha az kârlı işlemlere yatırım yapılmayacağını bankaya şart koşabilir.⁷³⁷ Öte yandan hesap sahibi, bankaya mudâربه yatırımı için yardımcı olabilir,⁷³⁸ mudâربه işlemini denetleyebilir.⁷³⁹

AAOIFI standartlarına göre hesap sahibi, mudâribin kasıt, kusur veya sözleşme şartlarına aykırı davranışı hâllerinde doğabilecek zararların tazmini maksadıyla ve sadece bu hâllerde kullanılmak üzere mudaribden, yeterli derecede ve uygun gördüğü şekilde teminat alabilir.⁷⁴⁰

AAOIFI standartlarında; hesap sahiplerinin, bankanın yeni sermaye kabul ederek sermayelerine ortak yapmasına ve bankanın kendi sermayesini hesap sahiplerinin sermayesine karıştırmasına engel olamayacağı ileri sürülmüştür.⁷⁴¹ Hâlbuki söz konusu işlemleri mutlak mudâربه akdi çerçevesinde yapılmasına izin verilmez. Kanaatimizce hesap sahiplerinin mevzubahis şartları ileri sürmesinde bir beis bulunmamaktadır.

Mudârabenin işletiminde daha etkin konumda bulunan bankanın yetkileri daha fazladır. Bunları ayrıntılı olarak incelemek akdın işletim sürecini daha da netleştirecektir. Özetlemek gerekirse hesap sahiplerinin yetki ve sorumluluklarını ilgili yönetmelikler sınırlamaktadır. Buna bağlı olarak da hesap sahiplerinin tasarrufları çok sınır seviye kalmaktadır.

⁷³⁵ Cessâs, **Muhtasarı ihtilafî'l-ülemâ**, c. 4, s. 50.

⁷³⁶ Cessâs, **Muhtasarı ihtilafî'l-ülemâ**, c. 4, s. 51; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 734 (Mecelle Madde 1414).

⁷³⁷ Abdussettar Ebu Gudde, “el-Hisabâtü'l-istismâriyye ve tevzîu'l-erbâh”, **Dirâsâtü'l-meâyîri's-şeriyye**, c. 3, s. 2664.

⁷³⁸ Ali Hafîf, **eş-Şerikât fi'l-fıkhı'l-İslâmî**, s. 88.

⁷³⁹ AAOIFI, **Miyâru'l-muhâsebeti'l-mâliyye**, s. 286.

⁷⁴⁰ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'ıyye**, s. 385

⁷⁴¹ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'ıyye**, s. 376.

2. Bankanın Yetki ve Sorumlulukları

Banka, mudârame akdi çerçevesinde topladığı fonları müşterilerine kullanır ve fon kullandırmada genellikle murâbaha yöntemini tercih eder. Buna göre banka mudârib olarak hesap sahipleri ile yaptıkları anlaşmaya riayet etmek zorundadır. Banka, mudârame sözleşmesinin niteliğine göre birtakım yetkiler elde etmektedir.⁷⁴² Bu durumda banka; mutlak yetki, genel yetki ve özel izinli yetki olmak üzere üç farklı yetkiye sahip olabilir.

Bankanın mudârame hedeflerini gerçekleştirmek için gayret göstermesi, hesap sahiplerinin sermayesini meşrû yatırım yöntemleriyle değerlendirmek için gerekli araştırma ve çalışmaları yapması ve hesap sahiplerine güven vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda banka, sermaye miktarının elverdiği ölçüde ve uzmanlığının, ilmî ve teknik bilgi noktasındaki yeterliliğinin ilgili alanlarda rekabet etmesine imkân verdiği kadar meşru yatırım yöntemlerine girebilir. Bankanın işlemleri bizzat kendisinin yapması veya ihtiyaç durumunda örneğin bazı malların satın alınması veya pazarlanması gibi konularda başkalarına vekâlet vererek mudârame ile ilgili işleri temsilciler vasıtasıyla yaptırması mümkündür. Ayrıca banka, mudârame işlemlerini gerçekleştirmek üzere yatırım için uygun ve imkân ölçüsünde riskten uzak dönemleri, yerleri ve pazarları seçmek zorundadır.⁷⁴³

Banka, mutlak olarak yetkilendirildiğinde, ticari teâmüllerin izin verdiği bütün işlemleri yapabilir.⁷⁴⁴ Örneğin peşin veya veresiye alım-satım, mudârame sermayesini rehne verme ve rehin alabilme, havale yapma, başkasını alım-satıma ve malı kabza vekil tayin etme, işçi tutma, iş aletlerini kiralama, sermayeyi vedâ ve bidâa olarak verme gibi tasarruflar yapabilir.⁷⁴⁵

Banka, ticarî teâmüllere uygun olarak hareket eder. Örneğin mudârame akdinde sermaye karışımı teâmül haline gelmiş ise banka, genel yetkiye ihtiyaç duymadan da kendi ya da üçüncü kişilerin sermayelerini hesap sahiplerinin sermayesiyle

⁷⁴² Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 57; İbn Abidîn, **Reddû'l-muhtar**, c. 8, s. 508.

⁷⁴³ AAOIFI, **el-Meayîru's-şerîyye**, s. 374, 375

⁷⁴⁴ Zeylâf, **Tebyînü'l-hakâik**, c. 5, s. 524; Şeyh Nizâm, **el-Fetâva'l-Âlemgîriyye**, c. 4, s. 318.

⁷⁴⁵ Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 171, 194, 196; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 635; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 401.

karıştırılabilir.⁷⁴⁶ Bu durumda kendi sermayesini katmış olması hasebiyle şerik hesap sahiplerinin sermayelerini işlettiği içinde mudârib kabul edilir.⁷⁴⁷ Yine banka, genel yetkiye dayanarak alt mudârobe yapabilir.⁷⁴⁸ Ancak alt mudârobe için hesap sahiplerini tercih edemez.⁷⁴⁹ Banka, bazı tasarrufları yalnızca kendisine verilen özel izinle yapabilir. Söz gelimi karz vermek teberrû olarak kabul edildiğinden mudârobe sermayesini bir başkasına karz olarak veremez.⁷⁵⁰ Ayrıca karz verme işlemi, ticari faaliyet kabul edilmediğinden hesap sahibinin özel izni gerekir.⁷⁵¹

Banka, mudârobe adına izinsiz olarak borç alma yetkisine sahip değildir. Borçlanması durumunda söz konusu işlem, mudârobe adına geçerli görülmez.⁷⁵² Çünkü bankanın yalnızca mudârobe sermayesi miktarı borçlanabileceği kabul edilir.⁷⁵³ Ancak banka, sermayedarın izniyle hem mudârobe hem de sermayedar adına borçlanabilir.⁷⁵⁴ Fakat banka, sermayedar adına borçlandığında hesap sahibiyle aralarında ortaklık kurulmuş olur. Çünkü mudârobe sözleşmesi, ancak peşin olan sermaye ile kurulmaktadır.⁷⁵⁵ Yine banka, uygun ve gerekli gördüğü açık bir maslahat olmadıkça malları emsal bedelin altında bir bedel karşılığında satma ve emsal bedelin üzerinde bir bedel karşılığında alma yetkisine sahip değildir.⁷⁵⁶ Banka, hesap sahibinin izni olmadan sermayesini hayır işlerinde kullanmaz.⁷⁵⁷

⁷⁴⁶ Ganim el-Bağdadî, **Mecmaü'd-damânât**, c. 2, s. 665; İzmirî, **Kemâlü'd-dirâye fi cemî'i'r-rivâye min şurûhi'l-Mültekâ**, c. 8, s. 332; Şeyh Nizâm, **el-Fetâva'l-Âlemgîriyye**, c. 4, s. 320; Mahmut Hüseyin el-Harîrî, **Dirâsetün te'sîliyyetün li-mesâile hâmmе ve muâsıra fi-akdi'l-mudârobe**, Dâru Ammar lin-neşr ve't-tevziî, Amman, 2009, s. 36.

⁷⁴⁷ AAOIFI, **el-Meayîru's-şeriyye**, s. 374, 375

⁷⁴⁸ Cessas, **Şerhu'l-muhtasari't-Tahâvi**, s. 370; Fütûhî, **Münteha'l-irâdât**, c. 3, s. 24; Buhûtî, **Şerhü müntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 566.

⁷⁴⁹ Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 741.

⁷⁵⁰ Ebu Yusuf, **İhtilâfü Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ**, s. 30; Zeylaî, **Tebyînü'l-hakâik**, c. 5, s. 516; Buhûtî, **Şerhü müntehe'l-irâdât**, c. 3, s. 569.

⁷⁵¹ Mevsilî, **el-İhtiyâr**, c. 3-4, s. 27

⁷⁵² Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 38; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 741; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 656; İbn Rüşd, **el-Beyân ve't-tahsîl**, c. 12, s. 332.

⁷⁵³ Serahsî, **Mebûsât**, c. 22, s. 158; İbn Rüşd, **el-Beyân ve't-tahsîl**, c. 12, s. 368; İmrânî, **el-Beyân**, c. 7, s. 208; Şirâzî, **el-Mühezzeb**, c. 3, s. 482.

⁷⁵⁴ Ganim el-Bağdadî, **Mecmaü'd-damânât**, c. 2, s. 654; Şeyh Nizâm, **el-Fetâva'l-Âlemgîriyye**, c. 4, s. 332; İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî'**, c. 2, s. 160.

⁷⁵⁵ Merginânî, **Muhtârâtü'n-nevâzil**, s. 448; Ganim el-Bağdadî, **Mecmaü'd-damânât**, c. 2, s. 654

⁷⁵⁶ Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm** c. 3, s. 733, 901 (Mecelle Madde: 1414, 1483); AAOIFI, **el-Meayîru's-şeriyye**, s. 376.

⁷⁵⁷ AAOIFI, **el-Meayîru's-şeriyye**, s. 376.

Öte yandan banka, katılma hesabından mudârame yönetimiyle bir müşterisini fonladığı zaman müşterisinde (ikinci mudârib) birtakım özellikler arayabilir. Bu meydana bir kimsenin mudârib olabilmesi için kişinin kendi sektöründe tecrübe sahibi olması ve bankayla ortak projeye konu olan işleri daha önceden yapmış olması gibi bazı şartlar aranır. Ayrıca bir mudâribin banka ile ortak olabilmesi için ticari uygunluk açısından proje başlangıçtaki sermayenin en az % 5 ile % 10’nu kadar parası olması gerekir. Bu asgari sermaye sahipliği banka açısından ortağının mudâribliğini teyit eden bir unsur kabul edilir.⁷⁵⁸

C. İşleyişi

Mudârame esasına göre katılma hesaplarında toplanan fonlar, kayıtsız veya kayıtlı mudârame hesabında işletilebilmektedir.⁷⁵⁹ Bununla birlikte banka, özel katılma hesabı açıp bu hesapta topladığı sermayeyi işletmecilere kullanılabilmektedir.⁷⁶⁰ Ancak çağdaş mudârame sermayeleri daha ziyade havuzdan işletilmektedir.

Katılma hesabının işleyişi genelde şöyle gerçekleşmektedir: 1) Katılma hesabı müşterisi katılım bankasına başvurur. 2) Mudârame akdi imzalanır. 3) Müşteri katılma hesabına para yatırır. 4) Yatırılan paradan zorunlu karşılık ve ankes düşülür. 5) Kalan para katılım bankası tarafından fon olarak kullanılır. 6) Elde edilen kâr önceden belirlenmiş ortaklık oranında paylaşılır (genel olarak bu oran %80 %20’dir). 7) Kâr dağıtım sistemi çalışır, yeni birim değer hesaplanır. 8) Her bir hesap sahibinin brüt kârından gelir vergisi (stopaj) kesilir. 9) Stopajdan sonra kalan net kâr hesap sahiplerine verilir.⁷⁶¹

Ülkemizde katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri “Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmeliği”nin 19 uncu maddesinin a, b, c, ç ve d fıkralarında belirtilmiştir.⁷⁶² Buna göre söz konusu yöntemler; satım, kiralama, ortaklık, vekâlet ve

⁷⁵⁸ Sadr, **el-Benk el-lâ ribevî fi’l-İslâm** s. 28.

⁷⁵⁹ AAOIFI, **el-Meayîru’ş-şeriyye**, s. 1010.

⁷⁶⁰ Kassar, “Ahkâmu tekvîni’l-muhassasât fi’l-bünûki’l-İslâmiyye eseruhâ a’lâ tevzî’l-erbâh”, s. 47; Üseyd el-Kilânî, “Tekvînü’l-muhassasât fi’l-masârifi’l-İslâmiyye”, s. 111.

⁷⁶¹ Albarakatürk Katılım Bankacılığı Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması, ts., s. 16.

⁷⁶² [https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10738&MevzuatIliski=0&sourceXmlSe](https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10738&MevzuatIliski=0&sourceXmlSeach=kredi%20i%C5%9Flemleri)

diğer yöntemlerden oluşmaktadır.⁷⁶³ Katılma hesabında toplanan mudârame sermayeleri, mevzubahis yöntemlerle işletilmektedir. Mudârame sermayeleri, dünyadaki faizsiz bankacılık uygulamalarında mudârame yerine murâbaha ve diğer yöntemlerle çalıştırılmaktadır.

Çalışmanın bütünlüğü açısından mudârame yöntemiyle fon kullandırmaya temas etmemiz yerinde olacaktır. İslam İktisadı çalışmalarında mudârame yöntemiyle fon kullandırma şöyle anlatılmaktadır: Mudârabenin işletim sürecinin başlayabilmesi için katılma hesabında toplanan sermayeler ortak havuza aktarılır. Ardından bu sermayelerin tamamı uygun hisselerle ayrılarak işletilir.⁷⁶⁴ Havuzda toplanan sermayelerin alt mudârame usulüyle işletilmesi birkaç aşamada gerçekleşir. Birinci aşamada; banka, mudârib sıfatıyla sermaye sahiplerinden münferiden sermaye kabul eder ve her biriyle ayrı ayrı sözleşme imzalar. Sözleşmede; akdin süresi, tarafların kâr oranları ve kâr taksiminin zamanı gibi detaylara yer verilir. İkinci aşamada banka, yatırım imkânlarını araştırarak proje hakkında fizibilite raporları hazırlar. Bunu takiben de şerî kuralların izin verdiği bir yatırımda karar kılar. Üçüncü aşamada; banka, yatırım yapmak isteyen işletmecilerle ikili mudârame anlaşması yaparak hesap sahiplerinin sermayelerini onlara teslim eder. Dördüncü ve son aşamada yatırım tamamlanır, ardından da sermayeler hesap sahiplerine iâde edilir ve tarafların (varsa) kârları teslim edilir. Bunun için varlıkları hükmî olarak nakde çevrilir.⁷⁶⁵

⁷⁶³ Satım yöntemleri; kâr beyanı ile satım (murabaha), kârsız satım (tevliye), pazarlık usulüyle satım (müsâveme), peşin ödemeli satım (selem), açık hesaplı satım (isticrar), kâr beyanı ile emtia satımı (teverruk) ve eser sözleşmesi (istisna) türlerinden oluşur. Kiralama yöntemleri; adi kiralama, finansal kiralama, faaliyet kiralaması, ürün kiralaması ve işgücü kiralaması türlerinden oluşur. Ortaklık yöntemleri; emek-sermaye ortaklığı (mudârame), kâr-zarar ortaklığı (müşâreke), yatırım ortaklığı (girişim sermayesi), mülkiyet ortaklığı, zirai ortaklıklar türlerinden oluşur. Vekâlet yöntemleri, adi vekâlet ve yatırım vekâleti türlerinden oluşur. Diğer yöntemler: Karşılıksız ödünç (karz-ı hasen), kefalet, garanti, vaat, ödül vaadi (cuâle) türleri ile kurulca belirlenecek diğer yöntemlerden oluşur.

⁷⁶⁴ Servet Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, s. 104; Samir Muzhir Kantakçı, **Nemuzecu tevzi-i erbâh ve hasâir şerikâtü'l-mudârabeti'l-İslâmiyye**, Silsiletü'l-fıkhi'l-muamelât 3, Müessesetü'r-risâle nâşirun, Beyrut, 2004, s. 14.

⁷⁶⁵ Çağdaş mudârabenin işleyişi bankaların sözleşme metinlerinde açıkça ifade edilmektedir. Bkz. Celûl, “el-Mudârame keâliyetin li-tevzîfi-hisâbâtî'l-istismâr”, s. 419, 430; Kassar, “Ahkâmu tekvinî'l-muhassasât fi'l-bünûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevzîi'l-erbâh”, s. 47; Üseyd el-Kîlanî, “Tekvinü'l-muhassasât fi'l-masârifî'l-İslâmiyye”, s. 112; Servet Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, s. 104.

Banka, mudârame sermayelerini topladığı katılma hesabına kendi öz sermayesini de ilave edebilmektedir.⁷⁶⁶ Daha sonra bu hesaptan bir işletmeciye fon kullandığı zaman banka, mudârib konumunda bulunmanın yanı sıra işletmecinin projesine sermaye koyması sebebiyle ortak olmaktadır.⁷⁶⁷ Ayrıca bir kimsenin mudârame finansmanında mudârib olabilmek için kişinin kendi sektöründe tecrübe sahibi olması ve bankayla ortak projeye konu olan işleri daha önceden yapmış olması gibi bazı şartlar aranmaktadır.⁷⁶⁸

Mudârabenin bilfiil uygulamasını aktardıktan sonra mudârame sermayesiyle ilgili tartışmalı meseleleri ele alabiliriz.

D. Sermaye İle İlgili Meseleler

Katılma hesabında bulunan sermayelerin garanti edilmesi, birbiriyle karıştırılması ve sermayeden karşılık ayrılması çağdaş mudârabenin tartışmalı meselelerindendir. Bu meseleler, alt başlıklar halinde ayrı ayrı ele alınacaktır.

1. Sermayenin Garanti Edilmesi

Bazı araştırmalarda mudârame sermayesinin banka veya bağımsız bir kuruluş tarafından garanti edilebileceği ifade edilmektedir. Katılma hesabında bulunan sermayelerin banka tarafından garanti edilmesi birtakım mahzurlara sebep olabilmektedir. Mudârame sermayesi banka tarafından garanti edildiğinde, hesap sahipleri tazmin sorumluluğu üstlenilmeyen maldan elde edilen kâr yasağını ihlal etmiş olacaktır.⁷⁶⁹ Buna rağmen sermayenin garanti edilebileceğine dair iki önemli yaklaşım ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki banka, ikincisi de banka dışında üçüncü bir tarafın sermayeyi garantiye almasıdır.

⁷⁶⁶ Sava, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne’l-mudârame fi’l-fikhi’l-İslâmî ve’l-mudârabeti’l-müşterake”, s. 257; Celûl, “el-Mudârame keâliyetin li-tevzîfi hisâbâtî’l-istismâr fi’l-mesârifî’l-İslâmiyye benkü’l-Cezâirî nemûzecen”, s. 419.

⁷⁶⁷ AAOIFI, **el-Meâyîru’s-ser’ıyye**, s. 1017.

⁷⁶⁸ Verçin, “Geçmişten Günümüze Finansman Yöntemi Olarak Ortaklık: Mudârame ve Müşârake Örnekleri”, s. 205; Sadr, **el-Benk el-lâ ribevî fi’l-İslâm** s. 28.

⁷⁶⁹ Ebû Zeyd, **Nahve tatvîri nizâmi’l-mudârame**, s. 140.

a. Bankanın Garanti Edebileceği Görüşü

Modern araştırmalarda bankanın sonradan gönüllü yahut kanunen ya da akit esnasında şart koşulmak suretiyle zorunlu olarak mudârame sermayesini garanti edebileceği dile getirilmiştir.

Modern dönem İslam iktisadı araştırmacılarından Hammûd, bankanın mudârame sermayesini zorunlu olarak garanti edebileceğini ileri sürmüş ve bu düşüncesini iki şekilde temellendirmiştir:

İlk temellendirmeye göre, banka hesap sahiplerinin sermayelerini ecîr-i müşterek (bağımsız ücretli) gibi garanti eder.⁷⁷⁰ Çünkü banka, yalnızca muayyen kişilerin sermayelerini çalıştırmayıp ecîr-i müşterek gibi sermayesi olup da yatırım yapmak isteyen herkese hizmet sunar. Dolayısıyla banka, mudârame sermayesini ecîr-i müşterek gibi garanti edebilir. Ayrıca Hammûd’a göre klasik mudârame akdinde olduğu gibi zarar halinde mudârib konumunda bulunan bankanın sermayeyi garanti etmemesi birtakım mahzurlara sebep olabilecektir. Nitekim klasik mudâramede mudâribin sermayeyi ölçsüz bir şekilde kullanmasını engelleyecek bir mekanizma yoktur. Şöyle ki banka, kâra kısa yoldan ulaşma gayesiyle ölçsüz davranışlarda bulunabilir. Örneğin ekonomik dengeleri gözetmeksizin mudârame varlıklarını işleterek sermayenin zayi olmasına sebep olabilir.⁷⁷¹ Bankaya sermayeyi garanti etme sorumluluğu yüklenerek bu tür tedbirsizliklerin önüne geçilmiş olur.

İkinci temellendirmeye göre, alt mudârame yapan mudârib, mudârame işletmesine kendi sermayesini koymadığı halde kârdan bir pay almaktadır. Ayrıca mudârame işletmesinde bir emek katkısı da yoktur. Çünkü bu mudâribin ikinci mudârible birlikte çalışması akdin sıhhatine engeldir. Bütün bunlara rağmen birinci mudârib kârdan pay almaktadır. Söz konusu kâr payını neyin karşılığında aldığı ise açık değildir. O zaman mudârib, sermayeyi ikinci mudâribe vererek sermayenin damânını üstlenmesi sebebiyle bu kâr hissesini hak etmiştir.⁷⁷² Dolayısıyla birinci

⁷⁷⁰ Ebu Yusuf Yakub b. İbrahim, **Kitâbu'l-âsâr**, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Nşr. Necmüddin Muhammed Durkânî, Mektebetü Dâri'ulûm-i Karaçi, Pakistan, 1430, c. 2, s. 651.

⁷⁷¹ Hammûd, **Tatvîru'l-a'mâli'l-masrûfiyye**, s. 394, 400, 402.

⁷⁷² Hammûd, **Tatvîru'l-a'mâli'l-masrûfiyye** s. 404, 405. Bkz. Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârame fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârabeti'l-müştereke”, s. 264; Kutb, “el-Mudârame el-müştereke fi'l-müessesâti'l-mâliyeti'l-İslâmiyye el-muâsıra”, s. 203.

mudârib gibi banka da işletmeciye verdiği sermayenin tazmin sorumluluğunu üstlenmiş kabul edilmektedir.

Mudârabe sermayesinin gönüllü olarak garanti edilmesi de tartışılmıştır. Muhammed Bâkır Sadr (ö. 1980), bankanın gönüllü olarak mudârabe sermayesini garanti edebileceğini iddia etmektedir:

“...işletmeci, mudârabe akdinde mudârib’i (âmil) temsil eder ve şer‘an sermayeyi garanti etmesi caiz değildir. Buna karşın [ayrı bir unsur olarak] banka kendisine yatırılan parayı garanti altına alır ve girişilen projenin zarar etmesi halinde sermayedara zararın tamamını ödemeyi taahhüt eder. Bunda da şer‘î bir yasak yoktur. Çünkü yasak olan, sözleşmenin tarafı kabul edilen mudâribin sermayeyi garanti etmesidir. İşte burada bankanın sermayeyi garanti etmesini gerekli görüyoruz. Banka, mudârib sıfatıyla herhangi bir işleme girmiyor ki, zarar halinde sermayeyi garanti etmesi yasaklansın. Banka, mudârabe varlığının garantisini mudârib ile sermayedar arasında bir aracı olma niteliğiyle üstleniyor. Buna göre banka, sermayeyi garanti etmek suretiyle sermayedara teberrûda bulunmuş oluyor. Bankanın garantisi de şer‘an kendisini ilzam edecek bir şekilde sabit olmaktadır.”⁷⁷³

Sadr, bu yaklaşımıyla bankayı mudârabe sözleşmesinden ayrı bir unsur kabul etmektedir. Böylece bankanın da gönüllü olarak sermayeyi garanti edebileceği sonucuna ulaşır.

b. Banka Dışında Bir Tarafın Garanti Edebileceği Görüşü

Sermayenin mudârabe sözleşmesi taraflarının dışında bağımsız bir kuruluş (risk sandığı, hazine ve benzeri kurumlar) tarafından garanti edilebileceği de ileri sürülmüştür. Tespitlerimize göre İslam İktisadı araştırmacılarından Abdullah Emîn, bankanın hesap sahipleriyle anlaşarak mudârabe kârından bir miktar kesinti yapabileceğini söyler. Bu kesintilerle yardımlaşma sigorta şirketi (شركة تأمين تعاونية) kurulmasını teklif eder. Meydana gelmesi muhtemel zararların da bu şirket tarafından karşılanabileceğini belirtir. Söz konusu kesintinin meşruluğunu da mudârabe akdinden

⁷⁷³ Sadr, *el-Benk el-lâ ribevî fi’l-İslâm* s. 32, 33.

bağımsız kişilere kârdan pay verilmesi cevazına dayandırır.⁷⁷⁴ Bir başka İslam İktisatçısı Münzir Kahf, faizsiz bankanın kendi kurduğu bir vakıf veya devlet aracılığıyla müşterilerinin sermayelerini garanti altına alabileceğini, bunun da salt bir teberrû olacağını belirtir.⁷⁷⁵ Bununla birlikte sermayeyi garanti eden cihetin mudâربه sözleşmesinin tarafı olmamasını da şart koşar.⁷⁷⁶

Günümüz fıkıh akademileri ve benzeri kuruluşlar, ileri sürülen görüşleri destekler mahiyette hesap sahiplerinin kârlarından ayrılan rezervlerle sermayenin garanti altına alınabileceğini kabul eder.⁷⁷⁷ Söz konusu rezerv de mudâribin kâr hissesi ayrıldıktan sonra mudâربه gelirinden “yatırım riskleri” adı altında yapılır.⁷⁷⁸ Bahsi geçen rezerv, mudâربه sermayesini koruma maksadını taşıdığından yalnızca hesap sahiplerinin kârından karşılanır. Mudâribin kâr hissesinin ilave edilmesi halinde sermayenin mudârib tarafından da garanti edilmesi anlamına geleceği için böyle bir rezerv caiz görülmemiştir.⁷⁷⁹

Ülkemizde katılma hesabında bulunan sermayeler, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından kısmen ya da tamamen garanti edilmektedir.⁷⁸⁰ Faizsiz bankalar da güvenceye alınan bu hesaplar için TMSF’ye belli miktarda prim ödemesi yapmaktadır.

⁷⁷⁴ Emîn, *el-Vedâi’ el-masrifiyye*, s. 324. Bkz. Halil b. İshak, *Muhtasarı Halîl*, s. 674.

⁷⁷⁵ Münzir Kahf, “Senedâtü’l-kırâd ve damânu’l-ferîk es-sâlis ve tatbikâtuhümâ fî temvîli’t-tenmiye fî büldâni’l-İslâmiyye”, *Mecelletü câmiatü’l-melik Abdulaziz*, el-İktisâd el-İslâmî, 1989, c. 1, s. 45, 84.

⁷⁷⁶ Kahf, Ahmed Fehmi Ebu Sünne’den şu görüşü de nakleder: “Mudâribin sermayeyi tazmin etmesinin yasaklığı, amil haricinde üçüncü bir taraf sermayeyi tazmin etmeyi gönüllü olarak üstlenmesiyle mubah olur. Şayet bu üçüncü tarafın bunda maslahatı olsa da durum böyledir.” (Kahf, s. 57).

⁷⁷⁷ *Mecelletü mecmai’l-fikhî’l-İslâmî* (Münezzametü’l-mütemeri’l-İslâmî), ed-Devratü’s-sâlisete aşere, Kuveyt, sy. 3, 2001, s. 295 (Karar no: 122 (5/13); *Kararâtü’l-mecmai’l-fikhiyyi’l-İslâmî, ed-devrâtü’s-sâdisa aşera, el-karâr es-sâlis*, (Râbitatü’l- âlemi’l-İslâmî), fî devrâtihî el- 1’şr’in, Mekke el-Mükerrreme, 2010, s. 374.

⁷⁷⁸ AAOIFI, *Meâyîru’l-muhâsebe*, s. 525; Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye ve tevzi’l-erbâh”, *Dirâsâtü’l-meâyîri’s-şeriyye*, c. 3, s. 2649.

⁷⁷⁹ Kassar Abdulaziz Halife, “Ahkâmu tekvîni’l-muhassasât fî’l-bünûki’l-İslâmiyye eseruhâ a’lâ tevzi’l-erbâh”, *el-Mu’temeru’l-fikhî er-râbi’ li’l-müessesâti’l-mâliyyeti’l-İslâmiyye*, Funduk Kervan Plaza, Kuveyt, 21-22 Disamber, 2011, s. 54; Kantakçı, *Nemûzecu tevzi-i erbâh ve hasâir şerikâtü’l-mudârabeti’l-İslâmiyye*, s. 17.

⁷⁸⁰ TMSF, prim ödemelerine bankanın mı yoksa havuz katılımcıların mı katlanacağı ile ilgili henüz bir standart geliştirememiştir (Dinç Yusuf, “Katılım Bankalarında Havuzlar ve Birim Hesap Değeri; Vade Uyumsuzluğu ve Fon Kullandırımı Üzerine Öneriler”, *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, c. 1, sy. 2, 2017, s. 13).

Çağdaş araştırmacılar, prim ödemelerinin gerekçesini birkaç şekilde izah etmektedir. Bir gerekçeye göre, banka iflas sebebiyle TMSF'ye devredildiğinde merkez bankası, hesap sahiplerine uğranılan zarar karşılığında kamu yararı gözetme gayesiyle tazminat öder. Başka bir gerekçeye göre ise zorunlu deprem sigortasında olduğu gibi katılma hesabında bulunan sermaye devlet tarafından zorunlu olarak sigorta edilir. Çünkü mudâربه akdinden bağımsız bir tarafın yani merkez bankasının zararı telafi etmeyi taahhüt etmesi meşrûdur. Bu işlemin devlet tarafından yapılması sermayenin garanti edilmesinin meşrûiyetini artıran bir yöndür.⁷⁸¹

Öte yandan ülkemiz bankacılık mevzuatı, faizsiz bankalardan kâra katıldıkları oranın yarısı kadar zarara katlanmalarını istemekteydi. Araştırmacılar, bunun gerekçesini de zarar halinde bankanın mutlaka bir kusurunun bulunduğu düşüncesine dayandırmıştır.⁷⁸² Oysaki bankaların, kâra katılım oranlarının en az yarısı kadar zarara katlanmaları mudâربه sermayesini güvenceye almaları anlamına gelmektedir. Ancak 18/10/2018 tarih ve 30569 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren değişiklikle, Mevduat ve Katılım Fonu Kabulü'ne ilişkin Yönetmeliğin dördüncü maddesinin (4) numaralı fıkrasının (g) bendine göre katılma hesabının zarara katılma oranı %100 olarak kabul edilmiştir. Böylece katılma hesapları hakkında şerî mahzur olarak duran bu durum düzeltilmiştir. Yine Merkez Bankası'nın Mevduat ve Kredi Faiz Oranları ve Katılma Hesapları Kâr ve Zarara Katılma Oranları Hakkında Tebliği ile bu durum teyid edilmiştir.⁷⁸³

c. Değerlendirme

Sermayenin garanti edilmesi ile ilgili yaklaşımları sırasıyla şöyle tahlil edebiliriz. Faizsiz bankanın katılma hesabında bulunan mudâربه sermayesini zorunlu olarak garanti edebileceği görüşü birkaç açıdan problemlidir. Hammûd'un ileri sürdüğü birinci temellendirmede, mudâribin ecîr-i müştereğe benzetilerek sermayeyi garanti edeceği sonucuna ulaşması yanlış bir kıyastır. Usûl-i fıkıh terminolojisindeki ifadesiyle kıyas maa'l-fâriktır. Çünkü ecîr-i müşterek ile mudârib arasında farklar vardır. Ecîr-i müşterek muayyen bir ücret karşılığında insanların emtiaları üzerinde

⁷⁸¹ Ishak Emin Aktepe, **Katılım Finans**, TKBB Yayınları, Yayın No: 9, 2017, s. 162.

⁷⁸² Aktepe, **Katılım Finans**, s. 157. Ayrıca bkz. İkinci Bölüm: Zararlar.

⁷⁸³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200210-9.htm>

emek harcarken, mudârib gerçekleşmesi kesin olmayan kâr karşılığında hesap sahiplerinin sermayelerini çalıştırmaktadır. Bunun yanı sıra mudâribin zarara uğrama ihtimali, ecîr-i müştereğe nispetle daha fazladır.⁷⁸⁴ Ayrıca makîsun aleyh olan ecîr-i müştereğin elindeki eşyayı tazmin etmesi fakihler arasında genel kabul gören bir konu olmadığı gibi mudâribin iki kez zarara muhatap olması da adil değildir.⁷⁸⁵ Diğer bir husus, ecîr-i müştereğin tazmin ettiği bir emtia yani eşya iken çağdaş mudârabede bankanın tazmin etmek zorunda kalacağı şey paradır. Bu yönüyle de yapılan kıyas doğru değildir.

Hammûd'un ikinci temellendirmesine gelirsek; birinci mudâribin sermayeyi garanti etmesi karşılığında kârdan bir hisse alacağı fikri de isabetli değildir. Çünkü ikinci mudârib yani işletmeciler zarar ettiğinde birinci mudârib pozisyonunda bulunan banka, işletmecilere teslim ettiği sermayeyi tazmin etmek zorunda değildir. Bankanın meydana gelen zararı tazmin etme sorumluluğu olmadığına göre sermayeyi garanti etmesi mukabilinde kâr alması söz konusu değildir. Aslında banka, işletmecilerin emeğini taahhütle kârdan hisse almaktadır. Çünkü taahhüt fakihler nezdinde bir çeşit emek kabul edilmektedir. Ayrıca mudâribin alt mudârabeye yapma yetkisine sahip olmadığını savunan mezheplere göre bankanın fon kullandırırken mudârib konumunda değerlendirilemesi caiz değildir. Bu durumda banka mudârib olarak sermayeyi garanti edemez. Hammûd, bankanın alt mudârabeye yetkisine sahip olacağı görüşünü Hanefî mezhebinden, birinci mudâribin (banka) ortaya koymuş olduğu emeğin mudârabeden sayılmaması görüşünü de diğer mezheplerden⁷⁸⁶ alarak bir meseleyi parçacı bir anlayışla çözmektedir. Kanaatimizce böyle bir çözüm arayışı doğru değildir.

Sadr'ın faizsiz bankanın gönüllü olarak sermayeyi garanti edebileceği görüşü, fiilî durumla çelişmektedir. Çünkü hesap sahipleri (rabhu'l-mâl) işletmecilerle (mudârib) herhangi bir temas kurmadan faizsiz bankayla muamele yapmaktadır. Dolayısıyla banka mudârabeye sözleşmesinin asıl unsurudur. Daha önce ifade edildiği üzere Sadr, bankayı işletmecilere fonlar kullandığında hesap sahiplerinin vekili

⁷⁸⁴ Ebû Zeyd, *Nahve tatvîri nizâmi'l-mudârabeye*, s. 132.

⁷⁸⁵ Ebu Yusuf Yakub b. İbrahim, *Kitâbu'l-âsâr*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Nşr. Necmüddin Muhammed Durkânî, Mektebetü Dâri'l-ulûm-i Karaçi, Pakistan, 1430, c. 2, s. 651.

⁷⁸⁶ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 495; Râfî, *Şerhu'l-kebîr*, c. 6, s. 19; İmrânî, *el-Beyân*, c. 7, s. 204; *Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb*, 1996, c. 3, s. 543; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 158.

kabul eder. Sermayenin garanti edilmesi meselesinde ise bankanın akitten bağımsız bir unsur kabul edilmesi mantıklı değildir.⁷⁸⁷ O zaman faizsiz bankacılığın diğer konvansiyonel bankalardan bir farkı kalmaz. Bunun yanı sıra sermayenin kârının sermayedara helal olabilmesi için sermayenin sorumluluğunu üstlenmesi lazımdır.

Sermayenin akitten bağımsız taraflarca garanti edilmesi hakkında ileri sürülen görüşler sırasıyla şöyle değerlendirilebilir. Abdullah Emîn, mudâربه kârından yapılan kesintilerle sermayenin garanti edilebileceğini öne sürer. Ancak bu durumda mudâribin de zarara katlanması söz konusu olacağından bahsi geçen öneri eksik kalmaktadır. Kesintinin yalnızca hesap sahiplerinin kârından yapılması şartıyla bu öneri tashih edilebilir. Kahf'ın teklifinde ise devlet hazinesinin toplumun bazı fertlerine tahsis edilmesi söz konusudur. Bu da kamu kaynaklarının adil bir şekilde bölüşülmesine engeldir. Bankanın kendi kurduğu vakıfla sermayeyi garanti etmesi de aynı şekilde mahzurludur. Ayrıca ilgili teklifte kesintinin nereden yapılacağı tam olarak açıklanmamıştır.

TMSF tarafından katılım hesaplarının kısmen garanti edilmesi ile ilgili olarak ise şunlar söylenebilir: Kamu otoritesinin banka sermayesinin bir kısmını garanti etmesi, katılma hesaplarındaki sermayelerin tamamını garanti etmek anlamına gelmemektedir. Çünkü bu kesintilerin doğrudan katılma hesabıyla ilgisi olmadığı dile getirilmektedir.⁷⁸⁸ Ayrıca TMSF yalnızca bankanın iflas etmesi durumunda hesap sahiplerinin sermayelerini kısmen tazmin etmekte, katılma hesabı zarar ettiğinde ise buna müdâhil olmamaktadır. Ancak TMSF'ye ödenen primlerin gerekçesi tam olarak açıklanamaması meselenin açık kalan tarafıdır. Çünkü katılma hesabı sahipleri bu işleminden zarar görmektedir. Pekalâ banka bu primleri yalnızca kendi özkaynağından ödeyebilir.

Mudâربه sermayesinin garantisi için ileri sürülen çözüm önerilerinin fıkhn izin verdiği sınırlar içerisinde olup olmadığı hususu açıkça ortaya konulmalıdır. Hâlihazırda sermayenin tazmin edilmesindeki en makul çözüm yatırım riskleri için

⁷⁸⁷ Refik Yunus el-Mısrî, **el-Mecmû fi'l-iktisadi'l-İslâmî**, Dâru'l-mektebî, Dimeşk, 2006, s. 228.

⁷⁸⁸ Servet Bayındır, “Katılım Bankacılığında Sermaye Toplama Yöntemleri: Cari ve Katılma Hesapları”, **Teori ve Uygulama açısından İslam ve Finans**, Ed. Necmettin Kızılkaya, İSAR Yayınları, İstanbul, 2019, s. 117.

biriktirilen fonlardan karşılanmasıdır, denilebilir. Fakat bu durumda fon için yapılacak kesintinin yalnızca katılma hesabına sermaye yatıran kimselerin sermayesinden olması gerekmektedir.

2. Sermayelerin Karıştırılması

Sermayeler katılma hesabına mütemadiyen kabul edilerek birbirleriyle karıştırılmaktadır.⁷⁸⁹ Katılma hesabına yeni sermayenin karıştırılması, hesap sahiplerinin hakkını ihlal edebileceği için onların açık veya kapalı izinlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için banka, yayımlanmış olduğu sözleşme metinlerinde yeni sermaye kabul edebileceğini açıkça zikretmektedir.⁷⁹⁰ Aslında sermaye sahibinin katılma hesabı açması, yeni sermaye kabulüne örtülü bir şekilde izin verdiği anlamına gelmektedir.⁷⁹¹ Ayrıca bunun teâmül haline gelmesiyle sermayedarın iznine dahi ihtiyaç duyulmayacağı fıkıh eserlerinde ifade edilmiştir.⁷⁹² Mevcut sermayeye yeni bir sermaye karıştırmada sermayedar, mudârib veya üçüncü şahıslar tarafından yapılabilmektedir. Karıştırma işlemi fiilen olduğu gibi takdiren gerçekleşmektedir.⁷⁹³

Uygulamada banka, mudâra sermayesini işletim sürecine soktuktan sonra yeni sermaye kabul etmektedir. Faizsiz bankanın, konvansiyonel banka karşısında varlık gösterebilmesi için sermayenin karıştırılması zorunlu görülmektedir. Kaldı ki modern araştırmacılar, klasik fıkıh eserlerine müracaatla akit devam ederken sermaye kabulünün mümkün olacağını belirtmektedir.⁷⁹⁴ Bu meyanda fıkıh kaynaklarında mudâra varlıkları nakit halde olması şartıyla yeni sermaye kabulüne izin veren

⁷⁸⁹ Ebû Zeyd, **Nahve tatvîri nizâmi'l-mudâra**, s. 142; Abdulmecit Muhammed Sû'sû', "İşkâlâtü'l-mudâra el-müştereke ve Hulûlulâ Dirâsetün fıkhiyyetün, mukâranetün", Katar, sy. 7, Ekim, 2017, s. 239

⁷⁹⁰ Muhammed Tâkî el-Osmânî, **Buhûsun fî kadâya fıkhiyye muâsıra**, 2 c., Dâru'l-kalem, 2011, c. 2, s. 87.

⁷⁹¹ Ebu Gudde, "el-Kırâd evi'l-mudâra el-müştereke fi'l-müessesâti'l-İslâmiyye", **Mecelletü mecmai'l-fıkhi'l-İslâm**, ed-devratü's-salisete aşera, el-adedü's salise aşere, el-cüzü's-salis, Kuveyt, 2001, s. 37.

⁷⁹² Ganim el-Bağdadî, **Mecmaü'd-damânât**, c. 2, s. 665; Kuhüstânî, **Câmiu'r-rumûz**, c. 2, s. 503; İzmirî, **Kemâlû'd-dirâye**, c. 8, s. 332; Şeyh Nizâm, **el-Fetâva'l-Âlemgîriyye**, c. 4, s. 320; Ebû'l-Mehâsin, **Fetâvâ-i Kâdîhan**, c. 3, s. 11; Velvâlicî, **el-Fetâva'l-velvâliciyye**, c. 5, s. 110; Mahmut Hüseyin el-Harîrî, **Dirâsetün te'siliyyetün li-mesâile hâmm ve muâsıra fi-akdi'l-mudâra**, Dâru Ammar li'n-neşr ve't-tevzi', Amman, 2009, s. 36; Savâ, "el-Fevârikü't-tatbikiyye", s. 260.

⁷⁹³ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 48; Şeyh Nizâm, **el-Fetâvâ Âlemgîriyye**, c. 4, s. 367; Velvâlicî, **el-Fetâva'l-velvâliciyye**, c. 5, s. 104

⁷⁹⁴ Savâ, "el-Fevârik et-tatbikiyye", s. 261.

ifadeler vardır. Şöyle ki mudârib, sermaye üzerinde tasarrufta bulunduktan sonra mudârame varlığı nakit haldeyse yeni sermaye kabul edilmektedir. Çünkü böyle bir durum, tek bir sermaye ortaya koyma gibidir. Mudârame varlığı nakit olarak bulunmuyorsa o zaman farklı akitler gibi kabul edilmektedir.⁷⁹⁵ Demek oluyor ki yeni sermaye kabulü için mudârame varlıklarının nakit halde olması şarttır. Faizsiz bankacılık sisteminde katılma hesaplarında bulunan varlıklar, daima nakit halinde bulunmaktadır. Dolayısıyla yeni sermaye kabulüne mani bir durum söz konusu değil denilebilir.

Bu bağlamda “Katılma hesabına yeni sermaye kabulü tek bir vakitte mi yapılmalı yoksa farklı zamanlarda da kabul edilebilir mi?” sorusu önemlidir. Uygulamada sermayelerin katılma hesabına kabulü, aynı ve farklı zamanlarda yapılmaktadır. Ancak bazı araştırmalarda katılma hesabına yeni sermaye kabulünün bir anda yapılması istenmektedir.⁷⁹⁶ Çünkü mudâramede aslolan sermayenin bir havuzda ve bir anda toplanmasıdır. Bu sebeple sermaye kabulünün bir anda yapılması arzulanmıştır.⁷⁹⁷ Aksi halde mudârame yatırımı başladıktan sonra katılma hesabına yeni sermaye ilave edilmesi kâr paylaşımında bazı mahzurlara sebep olur.⁷⁹⁸ Örneğin mevcut sermayenin zararı, yeni sermayenin tahakkuk eden kârıyla kapatılabilir ve böylece hesap sahibinin hakkı gasb edilmiş olur.⁷⁹⁹ Bunun için sermaye defaten kabul edilmesi tavsiye edilmiştir.

Tespitlerimize göre sermayelerin katılma hesabına kabulünün bir anda yapılması faizsiz banka için zor bir işlemdir. Çünkü banka bütün sermayeyi aynı zamanda kabul edemediği gibi aynı anda yatırıma da kaydıramamaktadır. Aksine sermayenin katılma hesabına kabulü, değişik zamanlarda ve sürekli olarak yapılmaktadır. Diğer taraftan her bir sermayenin yatırıma kaydırıldığı kendine has zamanı tahmin etmek zordur. Sermaye kabulünün bir anda olması günümüz ticari işlemlerini yavaşlatacağı gibi

⁷⁹⁵ İbn Kudame **el-Muğnî**, c. 7, s. 169; Ruheybânî, **Matâlibu ulî'n-nühâ**, c. 3, s. 531; Fütûhî, **Münteha'l-irâdât**, c. 3, s. 33; Fütûhî, **Me'ûnetü ulî'n-nühâ**, c. 6, s. 51; Buyûd, **el-Mudârame hakikatuhâ- ahkâmuhâ- tatbikâtuhâ'l-muâsıra**, s. 57.

⁷⁹⁶ Ebû Zeyd, **Nahve tadvîri nizâmi'l-mudârame**, s. 144.

⁷⁹⁷ Ebû Zeyd, **Nahve tadvîri nizâmi'l-mudârame**, s. 149.

⁷⁹⁸ Muhammed Semhan Hüseyin, **Esâlibu halî mâlî'l-mudârame ve âsaruhâ fî kıyâsi'r-ribhi ve tevzûhu fî'l-mesârifî'l-İslâmiyye**, el-Mecelletü'l-Ürdüniyye fî'd-dirâsâti'l- İslâmiyye, c. 4, sy. 4, 2008, s. 75

⁷⁹⁹ Ebû Zeyd, **Nahve tadvîri nizâmi'l-mudârame**, s. 144.

büyük miktarlarda sermayenin âtil kalmasına da sebep olabilecektir. Dolayısıyla sermayenin farklı zamanlarda katılma hesabına kabûlü, hâlihazırdaki en ideal yöntem olarak görülebilir.

Katılma hesabında bulunan sermayelerin tamamı hükmen karışmış ve çalıştırılmış kabul edildiği için mudârabe sermayesinin atıl kalmayacağı belirtilmiştir.⁸⁰⁰ Bu sebeple katılma hesabında bulunan sermayelerin hangisinin çalıştırıldığı pek önemi olmadığı düşünülmüştür. Çünkü muayyen bir sermaye ile iş yapılmayıp sermayenin tamamı üzerinden iş kabul edilmekte böylece kâr ve zarar sermayenin tamamına yayılmaktadır. Ayrıca tahakkuk eden kârın hemen taksim edilmemesi, sermayenin belli bir vadesinin olduğunu göstermektedir. Söz konusu vade içerisinde diğer sermayelerin yatırım sürecine sokulması mümkün olmaktadır. Dolayısıyla sermayeler birbirlerinin fayda ve zararından etkilenmektedir. Zaten ortaklık bu etkiyi gerektirmektedir. Sonuç olarak sermayenin tamamının çalıştırıldığı varsayıldığı için kâr paylaşımı katılma hesabında bulunan sermayenin tamamı üzerinden yapılmaktadır.⁸⁰¹ Kısacası bilfiil çalıştırılmayan sermaye adına da kâr tahakkuk ettirilmektedir. Böylece sermayelerin tamamı çalıştırılmış kabul edilmektedir.

Öte yandan katılma hesabında toplanan sermayelerin ne kadarının yatırıma dönüştürüleceği bankanın insiyatifindedir. Bu durum, bazen sermayelerin bir kısmının âtil kalmasına sebep olabilmektedir. Şöyle ki banka, özsermayesini veya cari hesaplardaki sermayelerini ortak katılma hesabına kaydırarak mudârabe sermayesini âtil bırakabilmektedir. Bu durumda bankanın, hesap sahiplerinin sermayesine mi yoksa kendi özsermayesine mi öncelik vereceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Uygulamada hangi sermayelere öncelik verileceği bankadan bankaya değişmektedir.⁸⁰² Şöyleki bankalar daha kârlı projelere kendi özkaynağını kaydırarak hesap sahiplerinin daha az kazanmasına sebep olabilmektedir. Bu sebeple bankanın, hesap sahiplerinin sermayeleriyle kendi varlıklarını eşit bir yöntemle yatırıma

⁸⁰⁰ Ebecî, “Kıyâsu ve tevzi’u’r-rihb fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 134.

⁸⁰¹ Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh ve tevzi’ihâ fi’l-bunûki’l-İslâmiyye”, s. 102.

⁸⁰² Servet Bayındır, “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtımı Uygulamasının Fıkhi Durumu”, s. 282; Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh ve tevzi’ihâ fi’l-bunûki’l-İslâmiyye”, s. 80; Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye”, c. 3, s. 2653

kaydırması gerekmektedir. Bankanın farklı bir uygulama yaparak sermayeleri âtıl bırakacaksa bunu önceden açıklaması gerekmektedir.⁸⁰³

Mudârabe sermayeleri işletilirken vade uyumsuzluğundan bahsedilmektedir. Mudârabe esaslı toplanan fonların vadesi ile katılma hesabı kaynaklı kullandırılan fonların vadesi genelde uyuşmamaktadır. Çünkü genelde toplanan fonların vadesi daha kısa olmaktadır. Bu durum, zorunlu olarak katılma hesabında bulunan tarafların birbirlerine karşı haklarından feragat etmesini gerektirmektedir. Örneğin vadesi dolan hesap sahibi katılma hesabını kapatırken, kendi kâr payıdan ayrılan rezerv ve karşılıklardaki haklarından *ibrâ* etmiş kabul edilmektedir. Yine katılma hesabından ayrılan bu hesap sahibi, kendi sermayesinin bulunduğu zaman kullandırılan fonun geriye kalan gelirlerini “tehârûç” yoluyla diğer hesap sahiplerine bıraktığı kabul edilmektedir.⁸⁰⁴

Modern araştırmacılar, bu meseleyi miras taksiminde varislerden birinin belli bir bedel (tehârûç) alarak hakkından fergat etmesine benzetmiştir. Kanaatimizce söz konusu kıyas isabetli değildir. Çünkü klasik fıkıhta tehârûç yapan vâris, geriye dönük bir işlem yapmaktadır.⁸⁰⁵ Katılma hesaplarında ise ibtidaen haktan feragat etme söz konusu olmaktadır. Ancak bu hesabın başka türlü işletilme imkânının olmaması gerekçe gösterilerek cevaz verilebilir.

3. Sermayeden Karşılık Ayrılması

Katılma hesabına yatırılan mudârabe sermayesi işletim sürecine sokulmadan birtakım kesintilere maruz kalmaktadır. Bunlar, merkez bankasının zorunlu olarak ayırdığı; zorunlu (munzam) karşılıklar ve katılım bankalarının kendi iç yönetmelikleri gereği ayırdıkları ankes paylarıdır. Ankes, bankanın kendi kasasında yahut muhabir bankalarda nakit para olarak tutmak zorunda olduğu miktardır.⁸⁰⁶

⁸⁰³ AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'îyye*, s. 1011.

⁸⁰⁴ AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'îyye*, s. 1019; Ali Muhyiddin el-Karadağî, *Buhûs fî-fıkhı'l-bunûki'l-İslâmiyye*, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2009, s. 70.

⁸⁰⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, c. 6, s. 161

⁸⁰⁶ Servet Bayındır, “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtım Uygulamasının Fıkhi Konumu”, s. 279; Şerif, “Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye”, s. 17; Ebecî, “Kıyâsu ve tevzîu'r-rihb fi'l-benki'l-İslâmî”, s. 145; Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi'l-erbâh ve tevzîihâ fi'l-bunûki'l-İslâmiyye”, s. 92.

Zorunlu karşılıklar, kamu otoritesinin katılma hesaplarının vadelerine göre bankalardan kestiği meblağlardır.⁸⁰⁷ Ülkemizde zorunlu karşılıklar ile ilgili tebliğ, 14/1/1970 tarihli ve 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanununun 40 ıncı maddesinin (II) numaralı fıkrasına dayanılarak hazırlanmıştır.⁸⁰⁸ Buna göre Merkez Bankası, banka nezdinde açılacak hesaplarda bilanço içi veya bilanço dışı uygun görülen kalemlerini esas alarak, nakden zorunlu karşılık tesis eder. Mevzubahis kalemlerin kapsamı, zorunlu karşılıkların oranı, tesis süresi ve tesis edilen karşılıklara gerektiğinde ödenecek faiz oranı, katılım fonlarından olağanüstü çekilişler ve birleşme, devir ve bölünme hâllerinde yapılacak işlemler de dâhil olmak üzere uygulamaya yönelik her türlü usul ve esas Merkez Bankası tarafından belirlenir. Katılım fonunun vadesine göre talep edilen zorunlu karşılık oranları farklılık arz etmektedir.

Merkez Bankası, iki haftada bir Cuma günü zorunlu karşılıklara tabi olan katılım bankalarının ne kadar zorunlu karşılık ayırması gerektiğini açıklar. Daha sonra bu açıklama kapsamında hesaplanan tutarın Merkez Bankası nezdinde yükümlü kurumlar tarafından ayrılmasını talep eder. Yani zorunlu karşılıkların tesis süresi 14 gündür. Bu süre yükümlülüklerin hesaplandığı tarihten iki hafta sonraki cuma günü başlar ve ikinci haftanın perşembe günü sona erer. Tesis süresinin ilk gününün resmî tatil gününe rastlaması halinde, bloke olarak tesis edilen kısımlara ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesinde tatili izleyen ilk iş günü esas alınır.

Katılma hesaplarının ankes payı, mevduat ve katılım fonunun kabulüne, çekilmesine ve zamanaşımına uğrayan mevduat, katılım fonu, emanet ve alacaklara ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmeliğin ekinde yer alan günlük birim değer hesaplama tablosunun açıklamaları kısmında şöyle izah edilmiştir:

“Katılım bankalarının, katılma hesaplarından vadesinde veya vadesinden önce ödeme yapmalarını gerektiren durumlarda, yükümlülüklerini yerine getirebilmek

⁸⁰⁷ Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye ve tevzû’l-erbâh”, c. 3, s. 2651; Ebecî, “Kıyâsu ve tevzû’l-rihb fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 133, 145; Şerif Muhammed Abdulgaaffar, “Ahkâmu tekvîni’l-muhassasât fi’l-müessesâti’l-mâliyyeti’l-İslâmiyye”, **el-Mu’temeru’l-fikhî er-râbi’ li’l-müessesâti’l-mâliyyeti’l-İslâmiyye**, Funduk Kervan Plaza, Kuveyt, 21-22 Disamber, 2011, s. 20.

⁸⁰⁸ <https://www.tkbb.org.tr/duzenlemeler-detay/zorunlu-karsiliklar-hakkinda-teblig>.

amacıyla kasa ve muhabirlerdeki vadesiz serbest hesaplarda hazır bulundurdıkları tutarın katılım fonu toplamına bölünmesi suretiyle bulunan oran ile katılma hesabı toplam tutarının çarpılması sonucu ulaşılan meblağa kadar olmak üzere dikkate alınabilecek tutardır.”⁸⁰⁹

Mevzubahis karşılıklar, kamu otoritesinin (ulu’l-emr) mecbur tutması yahut ilgili sektörün şartları gereği uygulanmaktadır.⁸¹⁰ Bu karşılıkların ayrılması, sermaye sahiplerinin lehine olduğu ifade edilmekte ve bununla şerîatın korunmasını zorunlu gördüğü beş unsur (zarurât-ı hamse) kapsamındaki “mal” güvenceye alınmaktadır.⁸¹¹

Öte yandan bu karşılıklar yatırıma dönüştürülmediği için herhangi bir kâr oluşmamaktadır. Şayet bu karşılıklar işletilerek kâr elde edilirse kârın katılma hesabına aktarılması yahut hayır kurumlarına bağışlanması gerekmektedir.⁸¹² Kanaatimizce işletilen bu karşılıkların geliri, birinci derecede hesap sahiplerininindir. Ancak ülkemizde Merkez Bankası bu zorunlu karşılıkları, fikhın izin vermediği yöntemlerle işleterek nema elde etmektedir. Bu nemaların bankalara ödenmesi, Merkez Bankasının tasarrufunda bulunmaktadır.⁸¹³ Başlangıçta bazı katılım bankaları söz konusu nemaları almaktan imtina etmişlerse de 2014 yılının Kasım ayından itibaren bütün katılım bankaları, zorunlu karşılık nemalarını almaya başlamışlardır.⁸¹⁴

Söz konusu nemanın kullanılıp kullanılmayacağı modern fıkıh araştırmacıları tarafından tartışılmıştır. Merkez bankasından alınan nemanın, enflasyon oranına kadarı fikhî açıdan bir sorun teşkil etmediği, enflasyon oranını aşan kısmının ise Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) prim ödenmesi için kullanılabileceği söylenmiştir. Ayrıca katılım bankalarının zorunlu karşılıkları faiz geliri elde etmek için

⁸⁰⁹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>

⁸¹⁰ İsa Musa Adem, “el-Vedâiu’l-masrafiyye ve kavâidü tevzîi’r-ribhi aleyhâ”, **Dirâsâtü’l-meâyîri’ş-şeriyye**, c. 3, s. 2788; Ebecî, “Kıyâsu ve tevzîu’r-ribh fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 145.

⁸¹¹ Şerif, “Ahkâmu tekvîni’l-muhassasât fi’l-müessesâti’l-mâliyyeti’l-İslâmiyye”, s. 17, 20; Servet Bayındır, “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtımı Uygulamasının Fikhî Durumu”, s. 279.

⁸¹² AAOIFI, **el-Meâyîru’ş-şer’iyye**, s. 1018; Bayındır, “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtımı Uygulamasının Fikhî Durumu”, s. 280; Daha ayrıntılı bilgiler için bkz. İkinci Bölüm: Sermayenin Garanti Edilmesi.

⁸¹³ Yunus Kutval, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Katılım Bankaları İlişkisi: Katılım Finansmanı ve Zorunlu Karşılık Kârı Modelleri”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2019, s. 109.

⁸¹⁴ Kutval, s. 109.

Merkez Bankasına yatırmadıkları, bu durumun bir zaruret hâli olduğu ve bu nedenle böyle bir uygulamaya gidilmesinde herhangi bir beis görülmeyeceği ifade edilmiştir.⁸¹⁵

Öte yandan zorunlu karşılık nemalarının gerçek anlamda faiz olduğu ileri sürülmüş buna göre zorunlu karşılık gelirlerinin reddedilmesi veya bu gelirlerin tamamını hayır işlerinde kullanılması istenmiştir. Çözüm olarak da Merkez bankası'nın zorunlu karşılıklar için özel bir havuz oluşturması ve bu havuzda şerî yönetmelerle karşılıkları işletip kâr ödemesi yapabileceği teklif edilmiştir.⁸¹⁶

E. Sona Ermesi

Mudârabe gayr-i lazım akitler kategorisinde değerlendirildiği için, taraflar istedikleri takdirde akdi feshedebilmektedir. Fesih işleminin tek taraflı olarak gerçekleşebilmesi için mudârabe varlığının nakit halinde olması şarttır. Dolayısıyla sermaye ticarî mala dönüştürüldüğünde mudârabe akdi tek taraflı olarak bozulamaz. Çünkü bu durumda mudârabe akdi bağlayıcı hale gelir.⁸¹⁷ Ayrıca mudârabe akdinin belli bir vakitle sınırlandırılması, söz konusu süre boyunca akdin lazım olmasını gerektirmektedir.⁸¹⁸

Taraflar, akdi belirli bir süreyle sınırlandırmışsa bu sürenin dolmasıyla, sermayenin zayi olmasıyla, faizsiz bankanın iflas etmesiyle veya sermayeyi işleten

⁸¹⁵ Hayrettin Karaman, “Munzam karşılık faizi”, Yeni Şafak Gazetesinde 5 Eylül 2010 tarihinde yer alan köşe yazısı. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/munzam-karilik-faizi-23870> (07.11.2019). Hakan Göksel, 04.05.2015 tarihinde [www.haber7.com](http://ekonomi.haber7.com/finans/haber/1359243-mbnin-verdigi-faizi-faizsiz-bankalar-ne-yapiyor) sitesinde yayınlanan haber. <http://ekonomi.haber7.com/finans/haber/1359243-mbnin-verdigi-faizi-faizsiz-bankalar-ne-yapiyor> (07.11.2019).

⁸¹⁶ Kutval, s. 109.

⁸¹⁷ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 165, 166; Burhânüddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 188; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 662; İbn Rüşd, **el-Beyân ve't-tahsîl**, c. 12, s. 408; Derdîr, **Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2760; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 55; İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi'**, c. 5, s. 263; Merdâvî, **el-İnsâf**, c. 14, s. 129; İbn Kudâme, **Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 47; Aktepe, “Geçmişten Günümüze Finansman Yöntemi Olarak Ortaklık: Mudârabe ve Müşârake Örnekleri”, s. 199. Ayrıca bkz. ed-Devratü's-sâlisete aşere li-mü'temeri Mecelleti mecmâi'l-fikhî'l-İslâmî, **Mecelletü mecmâi'l-fikhî'l-İslâmî**, (Münezzametü'l-mü'temeri'l-İslâmî) sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 292 (Karar no: 122 (5/13), 2001); Garbî, **Kıyasu ve Tevzîu'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslâmiyye**, s. 170; Ebû Zeyd, **Nahve tatvîri nizâmi'l-mudârabe**, s. 168, 169.

⁸¹⁸ Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 176; Haddâd, **Cevheretü'n-neyyire**, c. 3, s. 449; Ebu Gudde, Abdussettar, **el-Kırâd evi'l-mudârabe el-müştereke fi'l-müessesâtî'l-İslâmiyye**, Mecelletü mecmâi'l-fikhî'l-İslâmî, ed-devratü's-sâlisete aşera, el-adedü's salise aşere, el-cüzü's-salis, Kuveyt, 2001, s. 38.

mudâribin vefatıyla akit sona ermektedir.⁸¹⁹ Ayrıca taraflar herhangi bir engelle karşılaşmadan kendi rızalarıyla mudârame akdini sonlandırabilmektedir. Bu durumda mudârame yatırımının tasfiye edilmesi gerekmektedir. Tasfiye de alacak ve borçların tespit edilmesi ve varlıkların nakde çevrilerek hak sahiplerine ödenmesiyle gerçekleşmektedir.⁸²⁰

Tasfiye hakikî veya hükmî olarak yapılmaktadır. Varlıkların bilfiil satılarak nakde çevrilmesi hakikî tasfiye, varlıkların değeri takdir edilerek nakde dönüştürülmesi de hükmî tasfiyedir. Sermayenin varlığından emin olma, dağıtım esnasında kârın belirlenmesi ve sermayedarın başka birine mudârame yoluyla sermayesini tekrar verebilmesi için klasik mudâramede genellikle hakikî tasfiye tercih edilmiştir.⁸²¹

Çağdaş mudâramede kârın; günlük, aylık, üç aylık, altı aylık ve yıllık dönemlerle hesaplanması, hükmî nakitleştirmeyi gerektirmektedir. Bu ve benzeri durumlar, mudârame varlıklarının tamamının hükmen nakit haline dönüştürülmesini zorunlu kılmaktadır. Hükmî nakitleştirmenin ardından mudârame sonlandırılmış kabul edilmektedir.⁸²² Kaldı ki günümüz katılım hesaplarında bulunan varlıklar genellikle nakit halindedir.

⁸¹⁹ AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'ıyye*, s. 376, 377.

⁸²⁰ Kenan Asafkan, *Türkçe İzahlı Mali, Ticari, Sınai, Zirai, Sigorta Muhasebe Terimleri Lügatı*, Ankara Ay Yıldız Matbaası, Ankara, 1966, s. 157; Karşlıoğlu, “Anonim Şirketlerde Örtülü Kâr Dağıtımı”, s. 29.

⁸²¹ Ebû Zeyd, *Nahve tatvîri nizâmi'l-mudârame*, s. 164.

⁸²² Lâhimi, *Bey'ud-deyn ve tatbikâtuhu el-muâsıra fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, c. 3, s. 342.

II. MUDÂRABE TEMELLİ KATILMA HESABINDA KÂR

A. Katılma Hesabı

Fon toplama işlemlerinde faizsiz bankacılık sisteminin belkemiğini oluşturan katılma hesapları hem mudârabe hem de yatırım vekâleti⁸²³ sözleşmesine dayandırılmaktadır. Fakat bu hesapların daha çok mudârabe sözleşmesiyle temellendirildiği bilinmektedir. Nitekim İslam İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Akademisi, katılma hesaplarının mudârabe ahkâmına tabi olduğuna dair bir karar yayımlamıştır.⁸²⁴

Mudârabe esasına göre açılan katılma hesabı (hisâbü'l-istismâr/hisâbü'l-vedâi'); bankanın, mudârabe sözleşmesi esasına göre hesap sahiplerinden topladığı sermayeleri yatırıma dönüştürdüğü hesaptır. Katılma hesabı, mutlak (kayıtsız) ve mukayyet (kayıtlı) olmak üzere iki türlü açılabilir. Bankanın, mudârabe sermayelerini dilediği gibi işlettiği hesaba mutlak katılma hesabı, bankanın, hesap sahiplerinin çeşidini ve çerçevesini belirlediği alanlarda faaliyet gösterdiği hesaba ise mukayyet katılma hesabı denilmektedir.⁸²⁵ Esasen hesap sahipleri açısından katılma hesaplarının mutlak mudârabe olması zordur. Çünkü mutlak olarak ifade edilen katılma hesapları aslında zamanla kayıtlanmaktadır. Dolayısıyla her iki katılma hesabı, hesap sahipleri açısından mukayyet mudârabe örneğidir.

Hesap sahipleri ile banka arasındaki fikhî ilişki, mudârabe sözleşmesine dayandığı için hesap sahipleri, “rabbu'l-mal” banka ise “mudârib” pozisyonunda kabul

⁸²³ AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'iyye*, s. 1009; Ebu Gudde, “el-Hisabâtü'l-istismâriyye ve tevzi'u'l-erbâh”, c. 3, s. 2637; Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 6 nolu madde, 2 nolu fıkrası (Resmî Gazete tarihi, 01.11.2006, Resmi Gazete sayısı: 26633).

⁸²⁴ **Mecmaü'l-fıkhi'l-İslâmî**, (Münezzametü'teâvünî'l-İslâmî) Karar No: 86 (3/9) Karar metni şöyledir: *الودائع التي تسلم للبنوك الملتزمة فعلياً بأحكام الشريعة الإسلامية بعد استثمار على حصة من الربح هي رأس مال مضاربة، وتنطبق عليها أحكام المضاربة (القراض) في الفقه الإسلامي التي منها عدم جواز ضمان المضارب (البنك) لرأس المال المضاربة.*

⁸²⁵ AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'iyye*, s. 373, 1010; AAOIFI, *Meâyirü'l-muhâsebe*, s. 298; Ziyade, *Kıyâsu'r-rihb ve tevzi'uhu fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye*, s. 185; Celûl, “el-Mudârabe keâliyetin li-tevzîfi-hisâbâtî'l-istismâr fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye: benkü'l-Cezâirî nemûzecen”, s. 411; Hammûd, “Meâyîrû ihtisabî'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslâmiyye”, s. 97.

Ayrıca banka, özel müşterileri için özel katılma hesabı açıp bu hesapta topladığı sermayeyi işletmecilere kullanırabilir. Bkz. Kassar, “Ahkâmu tekvinî'l-muhassasât fi'l-bunûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevzi'l-erbâh”, s. 47; Üseyd el-Kilânî, “Tekvinü'l-muhassasât fi'l-masârifî'l-İslâmiyye”, s. 111.

edilmektedir. Bu sözleşmede mudârib tek tüzel kişiden, hesap sahipleri de birden fazla kişiden oluşmaktadır.

Ülkemizde katılma hesapları, 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 3. maddesinde şöyle tanımlanmıştır: “Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır.”⁸²⁶

Katılma hesabında toplanan sermayeler, fon kullandırma havuzuna aktarılarak işletilmektedir.⁸²⁷ Katılım bankaları, havuzdaki fonları ilgili yönetmeliğe göre değerlendirmektedir.⁸²⁸ Ancak bankaların daha ziyâde murâbaha yöntemini tercih ettikleri bilinmektedir.

B. Katılma Hesabında Kâr

Banka, katılma hesabında bulunan sermayeleri işleterek hesap sahipleriyle kârda ortak olur. Tarafların kâr payı, akdin başlangıcında oluşacak kârın belli bir oranı şeklinde belirlenir.⁸²⁹ Hesap sahipleri ile banka arasındaki kâr paylaşım oranları, katılma hesabının vadesi ve sermayenin miktarına göre değişebilmektedir. Buna göre kâr paylaşım oranları, hesap sahipleri için toplam kârın % 80-90’ı, banka için ise % 20-10’u şeklinde olabilmektedir.⁸³⁰ Hesap sahiplerinin kâr paylaşım oranları aynı olabildiği gibi farklı da olabilmektedir.⁸³¹ Her bir hesap sahibinin kâr paylaşım oranı farklı olduğunda banka, katılma hesabının ortalama kâr paylaşım oranını tespit eder

⁸²⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>, s. 9539; Ayrıca bkz. Mustafa Tiftik, **Türk Hukukunda Katılım Bankası Katılma Hesabı Sözleşmesi: İşlevi, Hukuki Niteliği Hükümleri**, Yetkin yay., Ankara, 2007, s. 60 vd.; Temel Hazıroğlu, Orhan Koyuncu, Mehmet Yuşa Solak, “Katılım Bankacılığı İş Modeli”, **Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı**, TKBB Yayınları, Ed. Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak, Aydın Yabanlı, İstanbul, 2019, s. 171.

⁸²⁷ Servet Bayındır, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, s. 104; Samir Muzhir Kantakçı, **Nemuzecu tevzi-i erbâh ve hasâir şerikâtü'l-mudârabeti'l-İslâmiyye**, Silsiletü'l-fıkhi'l-muamelât 3, Müessesetü'r-risâle nâşirun, Beyrut, 2004, s. 14.

⁸²⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10738&MevzuatIliski=0&sourceXmlSe arch=kredi%20i%C5%9Flemleri>.

⁸²⁹ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'yye**, s. 1016; Abdussettar Ebu Gudde, “el-Hisabâtü'l-istismâriyye ve tevziü'l-erbâh”, **Dirâsâtü'l-meâyîri's-şer'iyye**, c. 3, s. 2663.

⁸³⁰ <https://www.tkbb.org.tr/kar-paylari>.

⁸³¹ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'yye**, s. 1016.

ardından kendi payına ve hesap sahiplerinin tamamına düşen kâr payı oranını belirler.⁸³²

Mudârabe kârındaki ortaklığın her açıdan ve her zaman korunması gerekir. Bunun için mudârabe kârında belli başlı şartlar aranmaktadır. Belli bir mali dönemin kârı taraflardan birine, diğer mali dönemin kârı karşı tarafa olmak üzere bir akit yapılamaz.⁸³³

Taraflardan birine kâr payı yerine maktû bir meblağ şart koşturmak akdi geçersiz kılabilir.⁸³⁴ Hesap sahibinin kendisi için maktû bir kâr belirlemesi akdi faizli borca, mudârib için maktû bir kâr tayin etmesi de mudâribi, işçi (ecîr) statüsüne dönüştürür.⁸³⁵ Bununla birlikte taraflar, belli bir miktar kârın üstünde kâr elde edildiğinde söz konusu fazla kârın taraflardan birine ait olacağı konusunda anlaşabilirler.⁸³⁶ Örneğin “sermayedarın kârı sermayenin % 5’ine ulaştığında bunun üzerindeki artış mudâribe aittir” şeklinde bir anlaşma, kâr ortaklığına bir hâlel getirmedeği için caizdir.⁸³⁷

Taraflar kârın belli bir kısmını üçüncü bir tarafa verme hususunda anlaşabilir.⁸³⁸ AAOIFI’nin faizsiz bankacılık standartlarına göre taraflar kâr paylaşım oranlarını her zaman değiştirebilir ve kâr dağıtımını uzun tek bir vadede ya da değişken dönemlerde yapabilirler. Çünkü tarafların rızasına bağlı olarak bu tür anlaşmaların yapılması meşrudur.⁸³⁹

Ülkemizde “Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul

⁸³² Sektör temsilcileriyle yapılan görüşmeler neticesinde bu kanaata ulaşılmıştır. Görüşme yapılan kişiler: Muhammet Sayar, Kuveyttürk Katılım Bankası Mali İşler Müdürü, Ahmet Ocak, Vakıf Katılım Bankası gmy.

⁸³³ AAOIFI, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 1016.

⁸³⁴ **Karârâtü’l-mecmai’l-fıkhiyyi’l-İslâmî**, (Râbitatü’l- âlemi’l-İslâmî), ed-devrâtü’s-sâdisa aşera, el-karâr es-sâlis, Mekke el-mükerrreme, 2010, s. 331.

⁸³⁵ Garbî, *Kıyasu ve Tevzîu’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslâmiyye*, s. 100.

⁸³⁶ AAOIFI, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 1016; Ebu Gudde, “el-Hisâbü ribhi’l-muamelât”, c. 4, s. 3204.

⁸³⁷ **Karârâtü ve tevsîyâtü nedevâtü’l-bereke li’l-iktisâdi’l-İslâmî**, Hzr. Abdüsettâr Ebu Gudde, Hoca İzzüddîn Muhammed, Mecmûatü delle el-bereke el-emânetü’l-âmmetü li’l-heyeti’s-şer’iyye, Cidde, 2001 s. 17; Ebu Gudde, “el-Hisâbü ribhi’l-muamelât”, c. 4, s. 3208.

⁸³⁸ AAOIFI, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 1017; Ebecî, “Kıyâsu ve tevzîu’r-rih fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 151.

⁸³⁹ AAOIFI, *el-Meâyîru’s-şer’iyye*, s. 372, 386. Ayrıca bkz. Latif Muhammed Abdullah es-Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh ve tevzihi fi’l-bunûki’l-İslâmiyye”, Camiatü’l-Yermûk, Yüksek Lisans Tezi, 1995, s. 136-137; Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye”, c. 3, s. 2666; İsa, “el-Vedâiu’l-masrafiyye”, c. 3, s. 2769.

ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin” 6. maddesinin 7. fıkrasında hesap açıldıktan sonra vade bitimine kadar kâr paylaşım oranlarının değiştirilemeyeceği ifade edilmiştir.⁸⁴⁰

Fıkıh eserleri ve çağdaş literatürü tarafların karşılıklı anlaşarak kâr paylaşım oranlarını değiştirebileceği ifade etse de mevzuatımız buna izin vermemiştir.⁸⁴¹ Oysa tarafların rızasına dayanarak bu işlemin yapılmasında bir beis olmaması gerekir.

Diğer yandan günümüzde bazı platformlarda çeşitli sebeplerle mudârame sermayesi çalıştırılmayarak tarafların muhtemel kârdan mahrum kalabileceği ifade edilmiş, böyle bir durumda tarafların mağduriyetinden söz edilmiş ve mahrum kaldıkları kârın mudârib tarafından onlara teslim edilmesi istenmiştir. Fakat böyle bir isteğin fıkhen meşrû olduğu söylenemez. Örneğin A şahsı, B şahsından mudârame yoluyla aldığı parayla ticari faaliyette bulunmasa kâr elde edemez. Bu durumda sermaye sahibi: “Parayı çalıştırsaydın şu kadar kâr elde ederdin” diyerek ondan herhangi bir talepte bulunamaz.⁸⁴² Bu durumda hesap sahibinin yapabileceği tek şey akdi fesh etmektir.

1. Kârın Gerçekleşmesi

Modern araştırmacılar, çağdaş mudârame kârının gerçekleşme anı hakkında iki farklı yaklaşım ileri sürmüştür. İlk yaklaşıma göre kârın gerçekleşme anı sermayenin havuza dâhil edilmesiyle, diğer yaklaşıma göre ise sermayenin katılma hesabında bir süre bekletilmesiyle.⁸⁴³

AAOIFI’nin de esas aldığı birinci yaklaşıma göre, sermayenin katılma hesabına konulmasıyla çağdaş mudâramenin kârı gerçekleşmektedir.⁸⁴⁴ Sermayenin katılma

⁸⁴⁰ Katılma hesabının açıldığı anda geçerli olan kâr ve zarara katılma oranı veya tahmini kâr oranı hesap cüzdanına kaydedilir ve bu kayıt, Kanunun 144’üncü maddesi hükümleri saklı kalmak kaydıyla değiştirilemez. Vadesinde kapatılmayan kâr zarar ortaklığı sözleşmesine dayalı olarak açılan katılma hesapları aynı vade ve yenileme tarihinde geçerli olan kâr ve zarara katılma oranı üzerinden yenilenmiş sayılır. Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>

⁸⁴¹ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 248; Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 108,109; Kâsânî, **Bedâ’i’u’s-sanâ’i’**, c. 8, s. 61; İbnu’l-Hâcib, **Câmi’u’l-Ummehât**, s. 424; Mevvâk, **et-Tâc ve’l-iklâl li muhtasarı Halîl**, c. 7, s. 451.

⁸⁴² Çatalcalı Ali Efendi, **Açıklamalı Osmanlı fetvaları: Fetâvâ-yı Ali Efendi**, Açıklayan: H. Necati Demirtaş, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2014, c. 2, s. 201; Abdussettar Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye, c. 3, s. 2668.

⁸⁴³ Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh ve tevziîhâ fi’l-bunûki’l-İslâmiyye”, s. 75.

⁸⁴⁴ Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye, c. 3, s. 2660; AAOIFI, **el-Meâyîru’s-şer’iyye**, s. 1019; Hammûd, **Tatvîrû’l-a’mâlî’l-masrafiyye**, s. 252, 415; Ebecî, “Kıyâsu ve tevziû’r-rihb fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 140; Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne’l-mudârame fi’l-fikhi’l-İslâmî ve’l-mudârame’l-müştereke”, s. 267; Garbî, **Kıyas ve Tevzû’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslâmiyye**, s. 152; Hammûd,

hesabına konulmasıyla kârın hemen gerçekleşmesi, kâr hesaplama yönteminde ortaya çıkmaktadır. Çünkü kâr hesaplanırken, sermayenin katılma hesabında kaldığı zaman dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla sermaye katılma hesabına konulduğu ilk gün kârın gerçekleştiği kabul edilmektedir.

İkinci yaklaşıma göre ise mudâربه kârının gerçekleşmesi için sermayenin katılma hesabında belli bir süre kalması gerekir. Bu süre, on gün ilâ iki ay arasında değişebilmektedir. Muhammed Bâkır Sadr (ö.1980), kârın hemen gerçekleşeceği görüşünü eleştirir ve bu meyanda şöyle bir öneri sunar: “Faizsiz banka, kendi kasalarına giren her vadeli hesabın açıldığı tarihten itibaren örneğin iki ay içerisinde yatırıma sokulduğunu kabul edecek ve buna göre hesaplarını yapacaktır. Bu süreden önce de yatırıma geçmediğini kabul edecektir. Bu durumda, sermayedar (mudî) herhangi bir gerekçeyle mevduatını iki aydan önce çekecek olursa hiçbir kâr alamayacaktır. Eğer mevduat iki aydan önce çekilmeyecek olursa ancak ikinci ayın sonundan itibaren kârı hesaplanacaktır. Böylelikle bankaya mudâربه esaslı üzere mevduatı üretime geçirmek için makul bir süre tanınmış olacaktır. İki ayın geçmesinden sonra da mevduatın yatırıma sokulmuş olduğu kabul edilecek ve bundan sonra kâr söz konusu olabilecektir.”⁸⁴⁵

Yukarıda nakledilen ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Sadr’a göre sermayenin bankaya yatırılmasından itibaren hemen kâra geçtiğini kabul etmek, faizsiz bankacılık anlayışına terstir. Çünkü kâr, sermayenin yatırıma katılması ve ondan da bir gelirin elde edilmesiyle oluşur. Dolayısıyla sermaye yatırıma sokulmadan hesabın açıldığı andan itibaren kâra geçildiğini varsaymanın faizsiz bankacılık anlayışıyla bağdaşır tarafı yoktur. Sadr, kârın gerçekleşmesi için sadece sermayenin katılma hesabına konulmasını yeterli görmeyip belli bir müddet kalmasını şart koşmaktadır. Böylece gerçekleşen kârın ancak ticari bir faaliyet neticesinde ortaya çıkması sağlanmış olmaktadır.⁸⁴⁶

“Meâyirü ihtisabi’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslamiyye”, s. 98; Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh”, s. 114; Ziyade, **Kıyâsu’r-rihb ve tevziuhu fi’l-mesârifî’l-İslâmiyye**, s. 196. (Klasik fıkıh eserlerinden bu görüşe mesned teşkil edecek kaynak için bkz. Kâsânî, **Bedâiu’s-sanâi’**, c. 7, s. 518).

⁸⁴⁵ Sadr, **el-Benk el-lâ ribevî fi’l-İslâm**, s. 58.

⁸⁴⁶ Sadr, **el-Benk el-lâ ribevî fi’l-İslâm**, s. 57.

Dünyadaki faizsiz bankacılık uygulamalarında paranın hesaba yatırıldığı gün kârın gerçekleştiği kabul edilmektedir.⁸⁴⁷ Ülkemizde ise katılım bankaları, tahakkuk esaslı muhasebe sistemini kullanmaktadır. Bu sisteme göre taksitler -murâbaha yöntemiyle fon kullandırıldığında- her gün tahsil edilircesine günlük anapara ve kâr ayrımı yapılarak paylaşım oranlarına uygun olarak kârlar havuza yansıtılmaktadır. Böylece kârın tahsil edilmesi beklenmeksizin, günlük kâr tahakkuk ettirilmektedir.⁸⁴⁸

TKBB'ye bağlı Merkezi Danışma Kurulu 2 Nolu Kararına göre kârın tahakkuk zamanı sermayenin katılma hesabına konulmasından *sonraki ilk iş günüdür*. Kurul, katılma hesaplarına yatırılan sermayelerin katılım bankaları tarafından esas itibarıyla aynı gün yatırıma dönüştürülememesini ve genellikle sonraki iş günü veya günlerinde değerlendirilebilmesini gerekçe göstermiştir.⁸⁴⁹ Böylece katılım bankalarının reel ticarete daha fazla yaklaştığı varsayılmıştır. Uygulamada bazı katılım bankaları, katılma hesabının kârını hesaplarken valör uyguladıklarını ifade etmektedir.⁸⁵⁰ Valör; hesaplara yatırılan tutarlar için kural olarak tutarın yatırıldığı günü takip eden ilk iş günü, tutarların çekiminde ise çekimin yapıldığı gündür.⁸⁵¹ Bununla birlikte bazı sektör temsilcileri, hâlihazırda valör uygulayan bankanın bulunmadığını söylemektedir.⁸⁵² Kanaatimizce valör uygulanarak kârın tahakkuk anını, sermayenin katılma hesabına konulmasından sonraki ilk iş günü olarak kabul etmek daha isabetlidir. Çünkü katılma hesabına yatırılan sermayelerin aynı gün yatırıma dönüştürülmesi genelde zor olmaktadır.

⁸⁴⁷ Örnek bir uygulama için bkz. Benkü Dubâyi el-İslâmî, Bankacılık Hizmetleri Sözleşmesi, Katılma hesabı (e) fıkrası.

⁸⁴⁸ Aydın Gündoğdu “Katılım Bankacılığında Kâr Dağıtım Sisteminin Analizi ve Türkiye Uygulaması İçin Yeni Bir Öneri”, s. 79; Temel Hazıroğlu, Orhan Koyuncu, Mehmet Yuşa Solak, “Katılım Bankacılığı İş Modeli”, **Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı**, TKBB Yayınları, Ed. Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak, Aydın Yabanlı, İstanbul, 2019, s. 175.

⁸⁴⁹ <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/wp-content/uploads/2018/06/yatirim-vekaleti-ve-ekleri.pdf>.

⁸⁵⁰ https://www.ziraatkatilim.com.tr/Documents/Genel_Bankacilik_Sozlesmesi-.pdf, s. 5.

⁸⁵¹ Valör, işlemin yapılış tarihi ile işlemin gerçekleşme, değer kazanma tarihi arasındaki farkı anlatmaktadır.

⁸⁵² Ahmet Ocak, “Birim Değer-Hesap Değer Uygulaması ve Katılım Fonları: Sistemin İşleyişi”, **Din İşleri Yüksek Kurulu Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-VII**, Kızılcahamam, 12-14 Ekim 2017, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019, s. 268.

2. Kârın Hesaplanması

Mudârabe sermayesinin işletildiği katılma hesaplarına sürekli olarak sermaye kabul edilmekte ve bu sermayelerin yatırımda kalış süreleri ve miktarları farklı olmaktadır. Katılma hesaplarındaki değişken ve akışkan yapıda bulunan sermayelerin kârının hesaplanması için öncelikle varlıkların nakde dönüştürülmesi gerekmektedir.

a. Varlıkların Nakde Dönüştürülmesi

Katılma hesabının kârını hesaplamak için varlıkların nakde dönüştürülmesi (تتضيض/tandîd) gerekmektedir. Varlıkların bilfiil satılarak değerinin tespit edilmesi hakikî nakitleştirme, varlıkların değerleri takdir edilerek belirlenmesi ise hükmî nakitleştirmedir.⁸⁵³

Uygulamada katılma hesaplarının kârı, hakikî nakitleştirmeye değil de hükmî nakitleştirme yöntemiyle hesaplanmaktadır.⁸⁵⁴ Buna göre mudârabe varlıklarının piyasa fiyatları esas alınmakta, nakit olmayan varlıkların kıymeti bilirkişilerce tespit edilmekte, alacaklar tahsil imkânına göre değerlendirilmekte,⁸⁵⁵ nakitler kendi değerleriyle kaydedilmekte ve tahsili şüpheli alacaklar için de karşılık ayrılmaktadır.⁸⁵⁶ Dünya İslam Birliği (Râbitatü'l- âlemi'l-İslâmî) bünyesinde faaliyet gösteren İslam Fıkıh Akademisi başta olmak üzere bütün fıkıh kurulları hükmi nakitleştirmeye cevaz vermiştir.⁸⁵⁷

Bazı modern araştırmacılar, hükmî nakitleştirmede sermayenin belirlenememesi ve kârın sermayeden karşılanma ihtimali gibi sakıncalardan söz etmektedir. Bu

⁸⁵³ AAOIFI, *el-Meâyîru's-ser'iyye*, s. 1013, 1014; Ebu Gudde, "el-Hisabâtü'l-istismâriyye", c. 3, s. 2641; Ebû Zeyd, *Nahve tatvîri nizâmi'l-mudârabe*, s. 159; Garbî, *Kıyasu ve Tevzîu'l-erbâh fi'l-bunuki'l-İslâmiyye*, s. 104.

⁸⁵⁴ Servet Bayındır, "Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtım Uygulamasının Fikhî Durumu", *Din İşleri Yüksek Kurulu Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-VII*, Kızılcıhamam, 12-14 Ekim 2017, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019, s. 281; İsa Musa Adem, "el-Vedâiu'l-masrafiyye ve kavâidü tevzîi'r-ribhi aleyhâ", *Dirâsâtü'l-meâyîri's-seriyye*, c. 3, s. 2788.

⁸⁵⁵ AAOIFI, *el-Meâyîru's-ser'iyye*, s. 1014; Ebu Gudde, "el-Hisabâtü'l-istismâriyye", c. 3, s. 2643; Garbî, *Kıyasu ve Tevzîu'l-erbâh fi'l-bunuki'l-İslâmiyye*, s. 124; Üseyd el-Kilanî, "Tekvînü'l-muhassât fi'l-masârifî'l-İslâmiyye", s. 114; Ziyade, *Kıyasu'r-ribh ve tevzîuhu fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye*, s. 192; Mensûr İsa Dayfullah, *Nazariyetü'l-erbâh*, s. 228; Lâhimi, *Beyu'd-deyn ve tatbikâtuhu el-muâsıra fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, 2012, c. 3, s. 332.

⁸⁵⁶ AAOIFI, *el-Meâyîru's-ser'iyye*, s. 1014; Ebu Gudde, "el-Hisabâtü'l-istismâriyye", c. 3, s. 2644.

⁸⁵⁷ *Karârâtü'l-mecmai'l-fıkhiyyi'l-İslâmî*, (Râbitatü'l- âlemi'l-İslâmî), ed-devrâtü's-sâdisa aşera, el-karâr es-sâlis, Mekke el-mükerrreme, 2010, s. 377; AAOIFI, *el-Meâyîru's-ser'iyye*, s. 1013, 1014;

durumda fıkıhın zorunlu gördüğü kârın sermayenin koruyucusu (vikâye) olma ilkesi ıskalanabileceğinden dolayı hükmî nakitleştirmenin sağlıklı bir yöntem olmadığını dile getirmişlerdir.⁸⁵⁸ Fakat hükmî nakitleştirmenin hatasız yapılabilmesi için günümüzde modern hesaplama araçlarının geliştirildiği bilinmektedir. Bu araçlar sayesinde sermaye ile kâr birbirinden net bir biçimde ayırt edilebilmektedir.⁸⁵⁹ Bunun yanı sıra kârın hükmî nakitleştirmeyle hesaplanması mudârame taraflarına birçok fayda sağlamaktadır. Mesela acil nakit ihtiyacı olan hesap sahibi, yatırımını aksatmadan kendi kâr hissesiyle ihtiyacını karşılayabilecektir. Hükmî nakitleştirmeyle kârın tarafların mülkiyetine intikali gerçekleşmediği kabul edilse bile ihtiyaçlarını avans olarak karşılamış olacaktır.⁸⁶⁰

Kaldıkı klasik fıkıh literatüründe hükmî nakitleştirme örnekleri görmek mümkündür. Hükmî nakitleştirme çağdaş literatürde her ne kadar Hanbelî fıkıh eserleriyle temellendirilse de aslında bütün mezhepler zorunlu ya da ihtiyari olarak buna izin vermektedir.⁸⁶¹ Dolayısıyla bankaların bu yöntemle kâr hesaplamasında kanaatimizce bir beis yoktur.

Katılma hesabında bulunan fizikî varlıkların teorik olarak hükmî nakitleştirmeye nasıl tabi tutulabileceği burada ele alındıktan sonra şunlar söylenebilir. Ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankalarının katılma hesaplarında fiziki varlıkların bulunmadığı, dolayısıyla kârın hesaplaması için varlıkların nakde dönüştürülmesine gerek bulunmadığı ifade edilmiştir. Ne varki katılma hesabı kaynaklı leasing işlemlerinde, leasing varlıkları kiracıya devredilinceye kadar katılma hesaplarına ait olacağından dolayı bu hesapta fizikî varlıkların bulunması mümkün olmaktadır. Bu süreçte de katılım bankaları, kâr hesaplaması yaptığında hükmî nakitleştirilmeye ihtiyaç duyacaktır.

⁸⁵⁸ Ebû Zeyd, *Nahve tatvîri nizâmi'l-mudârame*, s. 160.

⁸⁵⁹ Ebû Zeyd, *Nahve tatvîri nizâmi'l-mudârame*, s. 164.

⁸⁶⁰ Garbî, *Kıyasu ve Tevzi'ul-erbâh fi'l-bunûki'l-İslâmiyye*, s. 105.

⁸⁶¹ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî*, c. 18, s. 322; Bâcî, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta*, c. 5, s. 156; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, c. 7, s. 505; İbn Kudame, *el-Muğnî*, c. 7, s. 170.

b. Kâr Hesaplamasında Kullanılan Yöntemler

Faizsiz bankacılık hizmetlerinde kâr, ülkemizde birim hesap değeri, diğer ülkelerde ise nümer yöntemiyle hesaplanmaktadır. Bu iki yöntem sırasıyla ele alınabilir.

(1) Nümer Yöntemi/Puantaj Yöntemi

Katılma hesabında günlük değişen sermaye geliri matematiksel bir hesaplama yöntemi olan *tarîkatü'n-nümer* veya *nimer*⁸⁶² ile belirlenmektedir. Bu yöntem; Arapça literatürde; *hisâbu'l-evzân*, *hisâbu'l-a'dâd*, *hisâbu'l-erkâm*, *hisâbu'n-nukâd* gibi isimlerle⁸⁶³ Türkçe'de ise sayı⁸⁶⁴ ve puantaj⁸⁶⁵ olarak ifade edilmektedir.

Mevzubahis hesaplama yönteminde kârın belirlenmesi için sermayedarın yatırdığı meblağ ile bu meblağın katılma hesabında kaldığı süre dikkate alınmaktadır. Böylece günlük, haftalık ve aylık kâr miktarlarına ulaşılabilir. Hesaba tekraren para yatırılması veya hesaptan para çekilmesi yahut her seferinde meblağın değişmesi söz konusu olsa bile her bir hesap sahibine sermayesi ve bu sermayenin havuzda kaldığı süre kadar kâr verilmektedir. Hesap sahipleri arasında hak geçişleri olduğu için karşılıklı helalleştikleri varsayılmaktadır. Buna göre katılma hesabından ayrılan taraf, hesap sahiplerini henüz dağıtılmamış kârdan veya oluşmamış kâr ya da zarardan ibra etmiş olmaktadır.⁸⁶⁶

Tarîkatü'n-nümer yöntemiyle kâr hesaplanırken öncelikle bankanın payı ayrılmaktadır. Eğer banka katılma hesabına kendi sermayesini katmışsa sermayesinin kârını diğer hesap sahipleriyle eş zamanlı olarak almaktadır. Hesap sahiplerinin kârları, sermayelerinin katılma hesabında kalış süresi ve sermayenin miktarı hesaba katılarak belirlenmektedir. Örneğin, A şahsının 400 tl'si katılma hesabında 15 gün kalmış ($400 \times 15 = 6000$), B şahsının ise 240 tl'si katılma hesabında 30 gün kalmış

⁸⁶² Faizsiz Finans Standartları'nda *nimer* şeklinde harekelenmiştir (AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'ıyye**, s.1018).

⁸⁶³ Be'lâdil, **Fetâvâ el-mudârabe**, s. 64.

⁸⁶⁴ Karadâgî, **İslam İktisadına Giriş**, s. 320.

⁸⁶⁵ AAOIFI, "Faizsiz Finans Standardı 40: Emek Sermaye Ortaklığına Dayanan Katılma Hesaplarında Kâr Dağıtımı", md. 5/1, s. 973.

⁸⁶⁶ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'ıyye**, s. 1025. Bkz. Ebu Gudde, "el-Kırâd evi'l-mudârabe el-müşterake fi'l-müessâti'l-mâliyye hisâbâtü'l-istismâr", s. 2671; **Mecelletü mecmai'l-fıkhi'l-İslâmî**, ed-Devrâtü's-sâlisete aşera, sy. 13, Kuveyt, 2001, c. 3, s. 68.

($30 \times 240 = 7200$) olsun.⁸⁶⁷ Katılma hesabındaki sermayelerin toplamı ($6000 + 7200$) 13.200 tL, toplam kâr miktarına bölünerek günlük kâr miktarı belirlenmekte ve daha sonra da her bir hesap sahibinin sermayesi ortak katılım havuzunda kaldığı günlerle çarpılarak kişilerin kâr hisselerine ulaşılmaktadır.

Birden fazla hesap sahibinin farklı vadelerdeki sermayelerinin kârını hesaplamak biraz daha karmaşıktır. Örneğin beş kişi farklı vade ve miktarda sermayesini katılma hesabına koymaktadır. Katılma hesabına yatırılan sermayelerin miktarları; 1.000.000, 2.000.000, 3.000.000, 4.000.000 ve 5.000.000 ₺ yatırımda kalış süreleri ise sırasıyla 5, 4, 3, 2 ve 1 ay şeklindedir. Böyle bir hesaplama örneğini şu şekilde tablolayabiliriz.⁸⁶⁸

⁸⁶⁷ Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye”, c. 3, s. 2669; Ebu Gudde, “el-Kırâd evi’l-mudârabeye el-müştereye fi’l-müessesâti’l-mâliyye hisâbâtü’l-istismâr”, s. 68.

⁸⁶⁸ Örnek için bkz. Garbî, “Âliyetü kıyas ve tevziu erbâhi’l-mudârabeti’l-masrifîyye”, Mecelletü’l-ulûmu’l-iktisâdiyye ve ulûmu’t-tesyîr, sy. 7, Cezayir, 2007, s. 211.

Tablo 3. 1: Nümer Yöntemine Göre Kâr Hesaplama

Hesap Sahipleri	(1) Yatırılan Tutar/ TL	(2) Yatırım Süresi (Ay)	(1)x(2) Nümer	Günlük Kâr	Net Kârı
A Şahsı	1.000.000	5	5.000.000	0,05	250.000
B Şahsı	2.000.000	4	8.000.000	0,05	400.000
C Şahsı	3.000.000	3	9.000.000	0,05	450.000
D Şahsı	4.000.000	2	8.000.000	0,05	400.000
E Şahsı	5.000.000	1	5.000.000	0,05	250.000
Toplam	15.000.000	-	35.000.000	0,05	1.750.000

Kaynak: Garbî, Âliyetü kıyas ve tevziu erbâhı'l-mudârabeti'l-masrifiyye, mecelletü'l-ulûmu'l-İktisâdiyye ve ulûmu't-tesyîr", sy. 7, Cezayir, 2007, s. 211

Tabloda yer alan bilgilere göre, bankanın kendi kâr hissesi ayrıldıktan sonra hesap sahipleri arasında dağıtılması gereken kâr 1.750.000 ₺'dir. Hesap sahiblerinin katılma hesabına yatırmış olduğu sermayelerin miktarları; 1.000.000, 2.000.000, 3.000.000, 4.000.000 ve 5.000.000 ₺ yatırımda kalış süreleri ise sırasıyla 5, 4, 3, 2 ve 1 ay şeklindedir. Kârın hesaplanması için yatırılan sermaye ile bu sermayenin yatırımda kaldığı süre çarpılarak nümer değeri bulunur. Nümer değerlerinin tamamı, toplam kâra bölünerek günlük kâra ulaşılır. Tespit edilen günlük kâr ile her bir hesap sahibinin nümer değeri çarpılarak kâra ulaşılır.

Esasında *tarikatü'n-nümer*, mevduat hesaplarına yatırılan paraların günlük faizini hesaplamak için kullanılan bir muhasebe yöntemidir.⁸⁶⁹ Bu yöntemde tarafların kârda ortak olmalarına aykırı bir netice ortaya çıkmadığı için mudârabedeki kâr ortaklığına zarar vermemektedir. Dolayısıyla faizsiz bankaların bu yöntemleri kullanmasında bir beis görülmemiştir. Nitekim katılma hesabı kârının *tarikatü'n-*

⁸⁶⁹ Be'lâdil, **Fetâvâ el-mudârababe**, s. 64; Serhî, "Müşkilâtü ihtisâbi'l-erbâh ve tevziühâ fi'l-bunûki'l-İslâmiyye", s. 108.

nümer yöntemi ile hesaplanabileceğine, Dallah Albaraka Grubunun düzenlemiş olduğu 11. toplantıda karar/fetva verilmiştir.⁸⁷⁰ Akabinde fıkıh kurulları ve ilgili kuruluşlar bu minval üzerine hareket etmiştir.⁸⁷¹

(2) Birim-Hesap Değer Yöntemi

Ülkemizde katılma hesaplarının kârı, *tarikatü'l-nümer* yöntemiyle kısmen benzeşen “Birim-Hesap Değer Yöntemi” ile hesaplanmaktadır. Bu yöntem, “Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile açıklanmıştır.⁸⁷² Mevzubahis yöntem; “Birim Değer, Hesap Değer ve Birim-Hesap Değeri” olmak üzere üç kavramdan oluşmaktadır.

Birim değeri (BD): Katılma hesaplarında kâr-zarar gelişimini gösteren, kâr edildiğinde artan, zarar edildiğinde azalan bir katsayıdır. Bu katsayı, bankanın faaliyete geçtiği gün 100 olarak kabul edilmektedir.

Hesap değeri (HD): Katılma hesaplarına para yatıran hesap sahiplerinin fondaki mevcut aktiflere katılım payını gösteren bir katsayıdır. Fona para yattığında hesap değer artmakta, para çekildiğinde ise azalmaktadır. Bu değer, katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan tutarın 100 olarak kabul edilen birim değere bölünmesi suretiyle bulunur. Bazı araştırmacılar, daha kolay anlaşılması için hesap değerini kura,⁸⁷³ bazıları da hesap sahibinin katılma hesabındaki payına benzetmiştir.⁸⁷⁴

Birim Hesap Değer (BHD): Katılma hesabının cari değerini belirleyen ve birim değeri ile hesap değerinin çarpılması suretiyle hesaplanan, katılma hesabı sahibinin, üzerinde hak iddia edebileceği tutarı ifade eder. Bunun formülü şu şekildedir:

⁸⁷⁰ **Karârâtü ve tevsîyâtü nedeâtü'l-bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmî**, Hzr. Abdüsettar Ebu Gudde, Hoca İzzüddin Muhammed, Mecmûatü delle el-bereke el-emânetü'l-âmmetü li'l-heyeti's-şerîyye, Cidde, 2001, s. 190.

⁸⁷¹ **Mecelletü mecmai'l-fıkhi'l-İslâmî**, (Münezzametü't-teâvünü'l-İslâmî) ed-Devratü's-sâlisete aşere sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 293 (Karar no: 122 (5/13), 2001); AAOIFI, **el-Meâyîru's-şerîyye**, s. 1024.

⁸⁷² <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>

⁸⁷³ Ahmet Ocak, “Birim Değer-Hesap Değer Uygulaması ve Katılım fonları: Sistemin İşleyişi”, **Din İşleri Yüksek Kurulu Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-VII**, Kızılcahamam, 12-14 Ekim 2017, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019, s. 268.

⁸⁷⁴ Servet Bayındır, “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtımı Uygulaması ve Fıkhi Durumu”, s. 276.

BD*HD Toplamı + Günlük Kâr - Zarar Karşılığı

BD=

Hesap Değerleri Toplamı

A, B ve C şahısları, “birim değeri” 100 olan katılma hesabına sırasıyla 1000 tl, 4950 tl ve 4050 tl yatırır. Hesap sahiplerinin “hesap değeri”, yatırılan meblağların “birim değere” bölünmesiyle bulunur. Buna göre her bir hesap sahibinin hesap değerleri sırasıyla 10 tl, 49.5 tl ve 40.5 tl’dir. Birim hesap değerleri ise ilk gün için yatırılan tutarlarla aynıdır. Çünkü henüz bu tutarlar banka tarafından işletilmemiştir. Hesap sahiplerinin fonu işletilerek 6250 tl kâr ettiğini farz edelim. Banka ile hesap sahipleri arasındaki kâr paylaşım oranı %20’ye %80 olduğu için banka 1250 tl kâr alma hakkı elde eder. Kalan 5000 tl kâr ise hesap sahiplerine dağıtılır. Artık fonun toplam değeri 15.000 tl’dir. Bu tutarın fonun bir önceki günkü toplam hesap değerine -ki henüz 100’dür- bölünmesiyle yeni birim değere ulaşılır. Bu durumda birim değer 150’ye dönüşür. Birim değer ile her bir hesap sahibinin “hesap değeri” çarpılırsa hesap sahiplerinin hak iddia edebileceği tutar olan “birim hesap değere” ulaşılır. O zaman A, (10x150) 1500 tl, B, (49.5x150) 7425 tl ve C de (40,5x150) 6075 tl alacaktır.

Bu aşamada D fona 3000 tl ile katılır. Birim değer 150 olduğu için D’nin yatırdığı 3000 ₺’nin hesap değeri 20’dir. Bu durumda toplam hesap değeri 150’den 170’ye çıkmış olur. Fonun toplam değeri ise artık 18.000 ₺’ye ulaşmıştır. Bu fonun işletilmesinden 3000 ₺ kâr elde edilir ve banka %20’lik kâr payını (600 ₺) aldığıında fona dağıtılacak 2400 ₺ kâr kalır. Fonun büyüklüğü bu kârla birlikte 20.400 ₺’ye ulaşmıştır. Bu rakam bir önceki günün toplam hesap değerine bölünecek olursa birim değer olarak 170 rakamına ulaşılır. Birim değer ile hesap değerleri çarpılarak da her bir hesap sahibinin mevcuttaki hakkına ulaşılır. O zaman A, (10x170) 1700 ₺, B, (49.5x170) 8415 ₺, C, (40.5x170) 6885 ₺ ve D de (20x170) 3400 ₺ alacaktır.⁸⁷⁵

⁸⁷⁵ Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 83/7506 Sayılı Kararname eki Karara ilişkin Tebliğ, Resmî Gazete, 25 Şubat 1984, Resmî Gazete sayısı: 18323, s. 13; İshak Emin Aktepe, **Katılım Finans**, TKBB Yayınları, Yayın No: 9, 2017, s. 161.

Tablo 3. 2: Katılma Hesabı Kârının Hesaplanması

Günler	Yatırılan ve Çekilen		Şahsi Hesap Durumları		Hesap Değeri	Birim Değeri	Birim Hesap Değeri
1. Gün	A.	1.000	A.	1.000	10,0	100	1.000
	B.	4.950	B.	4.950	49,5	100	4.950
	C.	4.050	C.	4.050	40,5	100	4.050
Toplam		10.000		10.000	100,0	100	10.000
2. Gün	A.		A.	1.000	10,0	150	1.500
	B.		B.	4.950	49,5	150	7.425
	C.		C.	4.050	40,5	150	6.075
Toplam		0		10.000	100,0	150	15.000
3. Gün	A.		A.	1.000	10,0	150	1.500
	B.		B.	4.950	49,5	150	7.425
	C.		C.	4.050	40,5	150	6.075
	D.	3.000	D.	3.000	20,0	150	3.000
Toplam		3.000		13.000	120,0	150	18.000
4. Gün	A.		A.	1.000	10,0	170	1.700
	B.		B.	4.950	49,5	170	8.415
	C.		C.	4.050	40,5	170	6.885
	D.		D.	3.000	20,0	170	3.400
Toplam		0		13.000	120,0	170	20.400

Kaynak: Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 83/7506 Sayılı Kararname eki Karara ilişkin Tebliğ, Resmî Gazete, 25 Şubat 1984, Resmî Gazete sayısı: 18323, s. 13.

c. Değerlendirme

Çağdaş literatürde nümer ile birim hesap-değeri yöntemi arasındaki fark tam olarak açıklanamamıştır. Gerçi nümer yönetmi hakkında çokça çalışma bulunurken birim değer yöntemi için aynı şeyi söylemek güçtür. Bu sebeple birim değer yöntemi hakkındaki bilgilerimiz, sektör temsilcileriyle yaptığımız görüşmelerle sınırlı kalmıştır. Bazı araştırmacılar her iki yöntem ile ilgili ileri sürülen eleştirilerden hareketle aynı şey olduklarını söylese de diğerleri birim değer in ülkemize özgü ayrı bir yöntem olduğunu ifade etmiştir. Tespitlerimize göre her iki yöntemin esasına ilişkin önemli bir fark olmasa bazı farklı yönleri vardır.

Katılma hesabının kârı tespit edilirken nümer yönteminin kullanılması, çeşitli tereddütleri beraberinde getirmiştir. Kârın oluşmasında zamanın asıl unsur olarak kabul edilmesi, bu tereddütlerden biridir. Zira bu durum, faiz şüphesini akla getirmektedir. Nasıl ki faizin oluşumunda zaman asıl unsur olarak görülmekte nümer

yönteminde de zaman, asıl unsur olarak dikkate alıp kâr hesaplanmaktadır. Ayrıca bu yöntemde yatırıma sokulmuş parayla henüz projeye yatırılmamış para birbiriyle karıştırılmakta böylece katılma hesabında bulunan sermayelerin geliri, yeni yatırılan sermayelerin geliri olarak kabul edilmektedir. Bu durumda kâr ve zararın meydana gelmesinde sermayenin katılma hesabında bulunmasının doğrudan bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Modern araştırmacılar, kârın oluşumunda sadece zamanın belirleyici unsur olmadığını düşünmüşlerdir. Çünkü hesap sahiplerinin kâr elde etme gerekçeleri yalnızca sermayenin hesapta kaldığı süre değildir. Aynı zamanda hesap sahiplerinin bankayla yaptıkları sözleşme, katılma hesabına yatırılan sermayenin miktarı ile bu hesapta kaldığı zaman ve o dönemdeki iktisadî koşullardır.⁸⁷⁶

Aslında hesap sahipleri, sermayelerinin miktarlarına ve yatırımda kalış sürelerine göre kârın oluşmasına katkı sağlamaktadır. Buna göre de taraflar, katılma hesabındaki sermayelerinin hisselerine ve zamanına göre uygun pay almaktadır. Bu, hak ettikleri şeylerin kendilerine ulaştırılmasıdır. Ayrıca ortaklığın yapısından kaynaklanan şeylerden birisi de tarafların, diğerinin kârından yararlanabilmesidir. Dolayısıyla bu yöntemin kâr ortaklığını bozduğu söylenemez.⁸⁷⁷ Yine bu yöntemde hesap sahiplerinin ulaşılması mümkün olmayan şeylerden birbirlerini zımnen ibra etmiş oldukları varsayılmıştır.⁸⁷⁸

Nümer yönteminin faiz hesaplamaları için geliştirilip kullanılması bir başka tereddüt olarak zikredilmektedir. Ancak araştırmacılar bu yöntemin yasak faaliyetlerde kullanılmasının, daha sonra meşrû alanlarda kullanılmasına engel olmayacağını ifade etmişlerdir.

⁸⁷⁶ Ebecî, “Kıyâsu ve tevzîu’r-rihb fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 144, 145; Ziyade, **Kıyâsu’r-rihb ve tevzîuhu fi’l-mesârifî’l-İslâmiyye**, s. 201; Ebu Gudde, “el-Hisâbü ribhi’l-muamelât”, c. 4, s. 3207.

⁸⁷⁷ **Karârâtü ve tevsîyâtü nedeâtî’l-bereke li’l-iktisâdi’l-İslâmî**, Hzr. Abdüsettar Ebu Gudde, Hoca İzzüddîn Muhammed, Mecmûatü delle el-bereke el-emânetü’l-âmmetü li’l-heyeti’s-şeriyye, Cidde, 2001, s. 190; **Mecelletü mecmai’l-fıkhi’l-İslâmî**, ed-devratü’s-salisete aşera, el-adedü’s salise aşere, sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 293; Karadâği, **İslam İktisadına Giriş**, s. 320.

⁸⁷⁸ AAOIFI, **el-Meâyîru’s-şer’iyye**, s. 1025; Abdusettar Ebu Gudde, “el-Kırâd evi’l-mudârabe el-müştereke fi’l-müessâti’l-mâliyye hisâbâtü’l-istismâr” **Mecelletü mecmai’l-fıkhi’l-İslâmî**, ed-Devrâtü’s-sâlisete aşera li-mu’temer-i mecmai’l-fıkhi’l-İslâmî, sy. 13, Kuveyt, 2001, c. 3, s. 68.

Tarafların günlük olarak kârdan pay almaları klasik fıkıh literatürü üzerinden de temellendirmek mümkündür. Örneğin Hanbelî fıkıh kaynaklarında günlük kâr dağıtımından bahsedilmektedir. Mudârabe tarafları kârın tamamını veya bir kısmını paylaşmak üzere veya her gün *kârdan belli bir miktar* almak üzere anlaşsa sonra da kârı aralarında paylaştırsalar veya mudârabe devam ederken taraflardan biri diğerrinin izniyle kârdan hissesini alsa daha sonra da mudârabede zarar meydana gelse; mudârib, almış olduğu kârı iade eder.⁸⁷⁹ Bu ifadeler kârın günlük olarak alınabileceğine işaret etmektedir.

Bazı fıkıh kurulları, daha iyisi bulunana kadar modern kâr hesaplama yöntemleri ile kâr-zarar hesaplamasının en sağlıklı çözüm olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁸⁰ Sonuç olarak mevzubahis yöntemlerin kârın hesaplanması hususunda gayet başarılı oldukları söylenebilir. Ancak birim hesap-değer yöntemi ile kâr hesaplanırken bazı rezervler ayrılmakta ve bunların da hatalı bir şekilde ayrılması bu yöntemin başarısına gölge düşürmektedir. Kâr dengeleme ile yatırım riskleri rezervleri, özel-genel karşılıklar zamanında ve ilgili kâr payından ayrıldığında, söz konusu hatalar ortadan kalkmış olacaktır.

3. Kârın Tespitini Etkileyen Durumlar

Faizsiz bankacılık faaliyetlerinin temel omurgasını oluşturan katılma hesabı kararını, etkileyen bazı kalemler vardır. Kâr dengeleme rezervi, yatırım riskleri rezervi, tahsili şüpheli alacaklar için ayrılacak karşılıklar ve masraflardır. Bu kalemler, alt başlıklar halinde ayrı ayrı ele alınacaktır.

a. Kâr Dengeleme Rezervi

Dünyadaki faizsiz bankacılık uygulamalarında kâr dengeleme rezervi (احتياطي (معدل الأرباح), mudârabenin gayri safi kârının tamamından ayrılmaktadır. Bu rezervin amacı, hesap sahiplerinin yatırım gelirlerini belirli bir seviyede muhafaza etmek ve

⁸⁷⁹ Fütûhî, *Münthe’l-irâdât*, c. 3, s. 34; Makdisî, *Gayetü’l-müntehâ fî cem’i’l-iknâ ve’l-müntehâ*, c. 1, s. 696; Ruheybânî, *Matâlibu uli’n-nühâ*, c. 3, s. 530.

⁸⁸⁰ *Mecelletü mecmai’l-fıkıh’l-İslâmî*, ed-devratü’s-salisete aşera, Kuveyt, 2001, s. 293; Ebecî, “Kıyâsu ve tevzîu’r-rih fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 145; Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye”, c. 3, s. 2671.

katılma hesabı kârını piyasa ile uyumlu hale getirmektir.⁸⁸¹ Bunun için kazançlı dönemin kârından bir miktar kesilerek daha az kazançlı dönemin kârına ilave edilmektedir. Böylece tarafların kârının muayyen bir seviyede olması sağlanmaktadır. Kâr dengeleme rezervi, her iki tarafın maslahatına yönelik olduğu için gayri safi kârdan karşılanmaktadır.⁸⁸²

Dallah Albaraka Grubunun düzenlemiş olduğu 8. toplantıda, katılma hesabı kârlarının belli bir seviyede seyr etmesi amacıyla gayri safi kârın tamamından, kâr dengeleme rezervi ayrılabilceğine karar verilmiştir.⁸⁸³ AAOIFI'nin muhasebe standartları da mevzubahis rezervin gayri safi kârdan karşılanmasını istemiştir.⁸⁸⁴

AAOIFI ve benzeri kuruluşların meşrû kabul ettiği söz konusu rezerv, adil kullanılmaması halinde birtakım haksızlıklara sebep olabilmektedir. Örneğin banka fazla kâr elde ettiğinde, hesap sahiplerine fazla kâr dağıtılması gerekirken, bu kârlarla oynayarak hak sahiplerini bu kârdan mahrum bırakabilmektedir. Yani kârlı dönemin geliri, hesap sahiplerine tam olarak yansıtılabilmektedir. Bunun için katılma hesaplarından ayrılan rezervlerin ölçülü miktarda olmalı ve yalnızca hak sahiplerinin yararlanabileceği şekilde düzenlenmelidir. Yine katılma hesabına para yatıran hesap sahiplerinin vadeleri farklı olduğu için, ayrılan rezervlerin daha sonraki hesap sahipleri için kullanılması mümkün olmaktadır. Nitekim bu rezervlerin farklı dönemler için kullanılabileceği ifade edilmiştir.⁸⁸⁵ Bu durum kârın adil bir şekilde paylaşılmasına engel olacaktır.

Ayrıca kâr dengeleme rezervi sebebiyle banka diğer faizli bankaların faiz ödemelerine yakın oranlarda kâr dağıtımını yapabilmektedir. Bu durum da katılım bankalarının faizli bankalarla olan benzerliklerini daha da artırıp kamuoyunda olumsuz algıya yol açabilmektedir.⁸⁸⁶ Yine kâr dengeleme için ayrılan bu rezerv,

⁸⁸¹ AAOIFI, **Meâyîru'l-muhâsebe**, s. 525; Ebu Gudde, "el-Hisabâtü'l-istismâriyye", c. 3, s. 2651; Kassar, "Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fi'l-bünûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevzîi'l-erbâh", s. 53.

⁸⁸² Hasan Hüseyin Hamid, "Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye", s. 28; Kassar, "Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fi'l-bünûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevzîi'l-erbâh", s. 54.

⁸⁸³ Karârâtü ve tevsiyâtü nedevâtü'l-bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmî, Hzr. Abdüssettâr Ebu Gudde, Hoca İzzüddîn Muhammed, **Mecmûatü delle el-bereke el-emânetü'l-âmmetü li'l-heyeti's-şeriyye**, Cidde, 2001, s. 135, (Karar No: 8/3).

⁸⁸⁴ AAOIFI, **Meâyîru'l-muhâsebe**, s. 506.

⁸⁸⁵ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'iyye**, s. 1015.

⁸⁸⁶ Servet Bayındır, "Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtım Uygulaması ve Fıkhi Durumu", s. 283

risksiz yatırım algısının oluşmasına sebep olacaktır. Ayrıca banka, bu rezerve fazla güvenerek riskli kişi ve projelere kolayca yatırım yapabilmektedir.

Ülkemizde kâr dengeleme rezervi, “Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” in altıncı maddesinin (8) numaralı fıkrası çerçevesinde, yürürlüğe girmiştir. Buna göre “katılım bankaları, katılma hesapları için dönem sonlarında dağıtacakları kârlardan, müşteriyle imzalanacak sözleşmede hüküm yer alması, dokuzuncu ve onuncu fıkralarda belirtilen maksatlar dışında başka amaçlarla kullanılmaması ve bakiyenin nihai olarak fon havuzuna aktarılması şartıyla *kâr dengeleme rezervi* ayırabilirler. Ayrılacak kâr dengeleme rezervine ilişkin azami oran ile uygulama usul ve esasları, Kurul tarafından belirlenir.”⁸⁸⁷ İlgili yönetmeliğin ekinde⁸⁸⁸ söz konusu rezerv, “Katılma Hesaplarına Dağıtılacak Kârlardan Ayrılacak Tutarlar” ismiyle düzenlenmiştir. Ayrıca mevzubahis yönetmeliğin altıncı maddesinin (9) ve (10) numaralı fıkraları hükmü çerçevesinde dağıtılacak kâr/zarar tutarını dengelemek amacıyla katılım bankasının kendi lehine tahakkuk eden kâr payından veya doğrudan katılım bankasının özkaynaklarından *sermaye transferi* yapılabileceği de söylenmiştir.

Tespitlerimize göre ülkemizdeki uygulamada, kâr dengeleme rezervi katılma hesabının gayrisafi kârından değil de yalnızca hesap sahiplerinin kârından ayrılmaktadır. Hesap sahipleri ile bankanın birlikte yararlanacağı bu rezervin, yalnızca hesap sahibinin gelirinden karşılanması, kârda ortaklık anlayışına zarar vermektedir. Bunun için AAOIFI’nin faizsiz bankacılık standartlarında açıklandığı gibi katılma hesabından iki farkı şekilde rezerv ayrılması daha isabetli olacaktır. Nitekim ülkemizde katılma hesapları kârından ayrılan kâr dengeleme rezervi, yatırım riskleri rezervinin fonksiyonunu da icra etmektedir.⁸⁸⁹ Dolayısıyla bu durum kârın adil bir şekilde paylaşılmasına katkı sağlayacaktır. Diğer yandan sermayeden transfer

⁸⁸⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>.

⁸⁸⁸ Bkz. Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin ek 1’inde, Günlük Birim Değeri Hesaplama Tablosu.

⁸⁸⁹ Sektör temsilcileriyle (Muhammet Sayar, Kuveyttürk Katılım Bankası Mali İşler Müdürü) yapılan görüşmeler neticesinde bu kanaata ulaşılmıştır.

yapılarak zararın kapatılması mudârib tarafından sermayenin garanti edilmesi anlamına geleceğinden caiz olduğu söylenemez. Ayrıca bu durumda banka, hesap sahiplerine zararı üstlendiğini söylemelidir.

Yine zararın da bu rezervle kapatılması, yalnızca hesap sahiplerinin karını etkileyecektir. Hâlbuki bankanın kar payının da bu zarardan etkilenmesi gerekmektedir. İşte bu yönüyle de kar dengeleme rezervinin brüt kardan yapılması gerekmektedir.

AAOIFI'nin standartlarında açıklandığı gibi kâr dengeleme rezervinin katılma hesabının brüt kârından karşılanmasıyla fikhî mahzurlardan kaçınılabılır. Karda ortaklığa zarar verir. Böylece bankanın hem kendi kâr payından hem de özkaynağından feragat etmesine daha az ihtiyaç duyulacaktır.

b. Yatırım Riskleri Rezervi

Mudârib konumundaki bankanın kâr payı ayrıldıktan sonra hesap sahiplerinin kâr payından, muhtemel zararlardan korunmak gayesiyle yatırım riskleri rezervi (احتياطي مخاطر الاستثمار) ayrılmaktadır.⁸⁹⁰ Söz konusu rezervin makul seviyede olmasına ve hesap sahiplerinin mağdur edilmemesine dikkat edilmelidir. Örneğin Ürdün İslâmî Bankacılık kanunu, bu rezervin toplam kârın % 10'nunu geçmemesi şart koşturmaktadır.⁸⁹¹ Yatırım riskleri rezervi, mudârame sermayesini koruma maksadını taşıdığından yalnızca hesap sahiplerinin kâr payından karşılanmalıdır. Bankanın kâr payı dâhil edildiğinde, sermayenin mudârib konumundaki banka tarafından garanti edilmesi söz konusu olacaktır. Oysa mudârame sözleşmesinde mudâribin sermayeyi garanti etmesi caiz değildir.⁸⁹²

Yatırım riskleri rezervini şöyle somutlaştırmak mümkündür: Bir kimse, 1 yıllık vade ile katılma hesabına sermaye yatırırsa mali yılsonunda hükmî tasfiye

⁸⁹⁰ AAOIFI, **Meâyîru'l-muhâsebe**, s. 525; Ebu Gudde, “el-Hisabâtü'l-istismâriyye”, c. 3, s. 2650.

⁸⁹¹ Hammûd, “Meâyîrû ihtisâbi'l-erbâh fi'l-bunûki'l-İslâmiyye”, s. 103; Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi'l-erbâh ve tevziîhâ fi'l-bunûki'l-İslâmiyye”, s. 143-148; Şerif, “Ahkâmu tekvinî'l-muhassasât fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye”, s. 24.

⁸⁹² Ebu Gudde, “el-Hisabâtü'l-istismâriyye”, c. 3, s. 2650. Ayrıca bkz. Kassar Abdulaziz Halife, “Ahkâmu tekvinî'l-muhassasât fi'l-bunûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevziî'l-erbâh”, **el-Mu'temeru'l-fikhî er-râbi' li'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye**, Funduk Kervan Plaza, Kuveyt, 21-22 Disamber, 2011, s. 54; Kantakçı, **Nemûzecu tevzi-i erbâh ve hasâir şerikâtü'l-mudârabeti'l-İslâmiyye**, s. 17.

gerçekleştğinde hesap sahibine 500 tl kâr tahakkuk ettirilse banka, bu kârdan 2019 yılı için 100 tl yatırım riskleri rezervi ayırır. Hesap sahibinin sonraki dönemde gerçekleşecek yatırım ile bir alakası kalmaz. İşte bu durumda sermayedar kendi hesabına tahakkuk etmiş kârını bağışlamış kabul edilir.⁸⁹³ Bu durum şöyle temellendirilmiştir. Aslında banka, mevcut hesap sahipleri adına bir önceki hesap sahiplerinin fonundan yatırım riskleri rezervi ayırmıştır. Dolayısıyla hesap sahipleri kendilerinden öncekilerin yatırım riskleri rezervinden yararlanmıştır. Mevcut hesap sahiplerinin sermayesinden ayrılan rezervden de bir sonraki hesap sahipleri yararlanacaktır. Hâsılı burada örtülü bir şekilde yardımlaşma sergilenmektedir.⁸⁹⁴

İslam İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Akademisi⁸⁹⁵ ile Dünya İslam Birliği (Râbıtâtü'l- âlemi'l-İslâmî) bünyesinde faaliyet gösteren İslam Fıkıh Akademisi,⁸⁹⁶ katılma hesaplarından yatırım riskleri için rezerv ayrılabilceği görüşündedir. Yine Dallah Albaraka Grubunun düzenlemiş olduğu 8. toplantının kararı⁸⁹⁷ da bu yöndedir. Mevzubahis kuruluşlar, yatırım riskleri rezervi ayırmanın meşruiyetini temellendirirken, mudârabe kârından akit dışında üçüncü tarafa bir pay ayrılabilmesini gerekçe olarak göstermiştir.⁸⁹⁸ Bunun için banka, akit esnasında hesap sahiplerine kâr paylarından rezerv ayıracağını söylemelidir. Çünkü kârın ortaya çıkmasıyla hesap sahipleri, kâr paylarında hak sahibi olmuştur.⁸⁹⁹ Dolayısıyla hesap sahiplerinin kâr payları üzerinde yapılacak her türlü tasarrufta izinleri gerekmektedir. Öte yandan bu rezerve ülkemizde karşılık gelen kalemi tam olarak tespit edilememiştir.

⁸⁹³ Üseyd el-Kilanî, “Tekvînü'l-muhassât fi'l-masârifî'l-İslâmiyye”, s. 119.

⁸⁹⁴ Hüseyin Hamid Hasan, “Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye”, **el-Mu'temeru'l-fikhî er-râbi' li'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye**, Funduk Kervan Plaza, Kuveyt, 21-22 Disamber, 2011, s. 9, 30.

⁸⁹⁵ **Mecmaü'l-fikhî'l-İslâmî**, (Münezzametü'teâvüni'l-İslâmî) Karar No: 30 (5/4).

⁸⁹⁶ **Karârâtü'l-mecmai'l-fikhiyyi'l-İslâmî**, (Râbıtâtü'l- âlemi'l-İslâmî), ed-devrâtü's-sâdisa aşera, el-karâr es-sâlis, Mekke el-mükerrreme, 2010, s. 373.

⁸⁹⁷ Karârâtü ve tevsîyâtü nedevâti'l-bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmî, Hzr. Abdüsettâr Ebu Gudde, Hoca İzzüddîn Muhammed, **Mecmûatü delle el-bereke el-emânetü'l-âmmetü li'l-heyeti's-şerîyye**, Karar No: 8/3, s. 135, Cidde, 2001.

⁸⁹⁸ Servet Bayındır, “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtım Uygulamasının Fikhî Durumu”, s. 283; Şerif, “Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye”, s. 21. Ayrıca bkz. İkinci Bölüm: Kârın Tahsis Edilmesi.

⁸⁹⁹ Kassar, “Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fi'l-bünûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevzîi'l-erbâh”, s. 49.

AAOIFI'nin faizsiz bankacılık standartlarına göre, yatırım riskleri ile kâr dengelemek için ayrılan rezervler, ihtiyaç hâsıl olmadığında, katılma hesabındaki geriye kalan hesap sahiplerine verilir.⁹⁰⁰ Ürdün İslâmî Bankacılık kanunu ise mevzubahis rezervlerin kullanılmayıp vade sonuna kaldığında zekât sandığına aktarılmasını uygun görür.⁹⁰¹ Ayrıca tartışmalara mahal verilmemesi için kullanılmayan rezervlerin bağış sandığına aktarılması tavsiye edilir.⁹⁰²

Kanaatimizce yatırım riskleri için ayrılan rezervlerin, vade sonunda asıl hesap sahiplerine bu da mümkün olmazsa rızalarını almak şartıyla havuza aktarılabilir. Diğer yandan katılma hesaplarından ayrılan bu rezervlerin, bankalar tarafından nemalandırılması muhtemeldir. Bu husus, tezimizin sınırlarını aşmaktadır.

c. Tahsili Şüpheli Alacaklar İçin Ayrılan Karşılıklar

Bankaların kullandığı fonlar, dağıtılacak kârı olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. Bunun için bankalar, dağıtımına uygun kârlara ulaşmak amacıyla şüpheli alacaklar için karşılık ayırmaktadır. Karşılıklar, kullanılan fonların zararlarını karşılamak için “günlük birim değeri hesaplama tablosuna” hesaben “gider” yazılan tutarları ifade eder. Bu karşılıklar, bankaların kullandıkları fonlarda meydana gelmiş ve/veya gelmesi muhtemel zararlar içindir.⁹⁰³

Ülkemizde “Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”le kullanılan fonlar beş ayrı gruba ayrılmıştır. Yönetmeliğin onuncu maddesinde genel karşılıklar, onbirinci maddesinde ise özel karşılıklar belirlenmiştir.⁹⁰⁴ Mevzubahis yönetmeliğe göre, kullanılan fonlar 5 ayrı grupta sınıflandırılmıştır.

⁹⁰⁰ AAOIFI, *el-Meâyîru's-şer'îyye*, s. 1019.

⁹⁰¹ Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârabe fi'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârabe'l-müştereki”, s. 266.

⁹⁰² Mikdâdî Mansur Muhmud, Mugâyera Nebîl Muhammed, “Muhâsebetü şeriketi'l-mudârebe fi'l-fikhi'l-İslâmî Dirâse tahliliyye mukârane me'a'l-masârifî'l-İslâmiyyeti'l-muâsıra”, *el-Mecelletü'l-Ürdüniyye fi'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, 2010, sy. 2, c. 6, s. 92.

⁹⁰³ AAOIFI, *Meâyîru'l-muhâsebe*, s. 503; Özgür Acar, “Bankalarca Ayrılan Karşılıklar: Teorik Yaklaşım ve Uluslararası Uygulamalar”, *Bankacılar Dergisi*, 2000, sy. 34, s. 32.

⁹⁰⁴ Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 3 nolu Madde, d fıkrası s. 1.

Birinci Grup, ödemeleri süresinde yapılan veya otuz günden fazla gecikmeyen, gelecekte de geri ödeme sorunları beklenmeyen, teminatlara başvurulmaksızın tamamen tahsil edilebilecek nitelikte olan *standart nitelikli canlı krediler* için %1,5 genel karşılık ayrılmaktadır.⁹⁰⁵

İkinci Grup: vadelerinden veya ödenmesi gereken tarihlerden itibaren otuz günden fazla geciken ancak doksan günü geçmeyen *yakın izlemeye olan krediler* için %3 genel karşılık ayrılmaktadır.

Üçüncü Grup, vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren doksan günden fazla geciken ancak yüz seksen günü geçmeyen *tahsil imkânı sınırlı krediler* için %20 özel karşılık ayrılmaktadır.⁹⁰⁶

Dördüncü Grup, vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren tahsilinin gecikmesi yüz seksen günü geçen ya da geçmesi beklenen, ancak bir yılı geçmeyen *tahsili şüpheli krediler* için % 50 özel karşılık ayrılmaktadır.⁹⁰⁷

Beşinci Grup, Üçüncü ve Dördüncü Gruplarda belirtilen özellikleri taşımakla birlikte, vadesi gelen ve ödenmesi gereken alacak tutarlarının tamamının bir yılı aşacak bir sürede tahsilinin sağlanamayacağı muhtemel olan veya ödenmesi gereken tarihten itibaren tahsili bir yıldan fazla gecikmiş olan *zarar niteliğindeki krediler* için % 100 özel karşılık ayrılmaktadır.

İlk iki grup genel karşılık, son üç grup ise özel karşılık olarak adlandırılmaktadır. Özel karşılık gelecekte ortaya çıkması muhtemel zararlardan daha çok hali hazırda ortaya çıkmış ancak henüz tam olarak tespit edilememiş ya da kesinleşmemiş zararlara, genel karşılık ise gelecek dönemlerde ortaya çıkması muhtemel zararlara karşı ayrılmaktadır.⁹⁰⁸

⁹⁰⁵ Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 4 nolu Madde, 3 numaralı fıkra s. 4 ve 10 nulu Madde, a fıkrası.

⁹⁰⁶ Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 4 nolu Madde, c fıkrası, (3) nolu bendi, 11 nolu Madde a fıkrası, s. 2.

⁹⁰⁷ A.g.y., s. 2 ve Madde 11 b fıkrası)

⁹⁰⁸ Özgür Acar, “Bankalarca Ayrılan Karşılıklar: Teorik Yaklaşım ve Uluslararası Uygulamalar”, **Bankacılar Dergisi**, 2000, sy. 34, s. 33.

Modern araştırmacılar, mevzubahis karşılıklarının durumunu fıkhen değerlendirebilmek için öncelikle bu karşılıkların ne amaçla ayrıldıklarının izah edilmesini istemiştir. Fıkıh kurulları ve ilgili kuruluşlar, söz konusu karşılıkların, mudârabe sermayesini korumaya yönelikse hesap sahiplerinin kârından, eğer kârın belli seviyede olması için ise gayrisafi kârdan karşılanması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁰⁹

AAOIFI'nin faizsiz bankacılık standartlarına göre bu karşılıklar, katılma hesabının gayrisafi kârından ayrılmak zorundadır.⁹¹⁰ Ülkemizde ise bu karşılıklar, yalnızca hesap sahiplerinin kâr payından karşılanmaktadır.⁹¹¹ Katılma hesaplarından ayrılan bu karşılıklara ihtiyaç kalmadığında “Özel ve Genel Karşılık İptalleri” ismiyle havuza iade edilmektedir.⁹¹²

Bu karşılıklar, brüt kârdan ayrıldıktan sonra ihtiyaç hâsıl olmayıp iade edildiğinde yalnızca hesap sahiplerine değil bankaya da yansıtılması gerekmektedir. Literatürde söz konusu karşılıkların nemalarından hiç söz edilmemektedir. Şayet nemalandırılmaları söz konusu ise havuza aktarılması gerekmektedir.⁹¹³

Ülkemizde katılma hesabından ayrılan karşılıkların hesap sahibi açısından nasıl olumsuz bir tablo çizdiğini şu örnekte görmek mümkündür: 100.000 tl'lik, 6 ay vadeli, %20 fon kullandırım kârı alınarak bir fon kullandırımı yaptığımızı düşünelim. Kâr bölüşüm oranı banka ve hesap sahipleri için 20/80 olduğu bir ortamda, banka'ya 4.000 TL, hesap sahiplerine 16.000 TL kâr verilecektir. Ancak vade sonunda müşterinin ödeme gücünün olmadığı anlaşılabilecek, kullandırılan fonun tahsil kabiliyetinin mümkün olmadığı için havuza zarar yazılacaktır. Havuza toplamda 120.000 TL zarar yazıldığında, daha önce havuza 16.000 TL kâr verildiği için havuzun net zararı 104.000 TL olarak gerçekleşmektedir. Sermayenin 100.000 TL olmasına karşın, 104.000 TL'lik zararın 4.000 TL'si banka kârı olarak daha önce alınan kârdan

⁹⁰⁹ Karârâtü ve tevsiyâtü nedeâtü'l-bereke li'l-iktisâdî'l-İslâmî, Hzr. Abdüssettâr Ebu Gudde, Hoca İzzüddîn Muhammed, **Mecmûatü delle el-bereke el-emânetü'l-âmmetü li'l-heyeti's-seriyye**, Karar No: 8/3, s. 135, Cidde, 2001; AAOIFI, **Meâyirü'l-muhâsebe**, s. 516.

⁹¹⁰ AAOIFI, **el-Meâyîru's-ser'iyye**, s. 1015.

⁹¹¹ Ahmet Ocak, “Birim Değer-Hesap Değer Uygulaması ve Katılım Fonları: Sistemin İşleyişi”, s. 269.

⁹¹² Hüseyin Hamid Hasan, “Ahkâmu tekvinî'l-muhassasât fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye”, s. 33.

⁹¹³ Kassar, “Ahkâmu tekvinî'l-muhassasât fi'l-bünûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevzîi'l-erbâh”, s. 63.

müteşekkildir. Dolayısıyla bu 4.000 TL’lik tutarın havuza iade edilmesi, havuzun zararını 100.000 TL’ye düşürecektir. Böylece hesap sahipleri sermayeleri kadar, banka da emeği kadar zarar edecektir.⁹¹⁴

Kanaatimizce bu karşılıkların mudârame gideri olarak kabul edilmesi daha isabetlidir.⁹¹⁵ Zaten muhasebe tablolarında söz konusu karşılıklar “gider” kalemi olarak kaydedilmektedir. Bu durumda bu karşılıkların gayri safi kârdan karşılanması zorunlu olmaktadır. Çünkü fıkha göre mudâramede gider, önce toplam kârdan karşılanmaktadır.⁹¹⁶ Bu durumda özel ve genel karşılıklar, sadece hesap sahiplerine dağıtılacak kârı değil de aynı zamanda bankanın payını da etkileyecektir. Katılım bankasını da aynı şekilde etkileyeceği için banka karşılık ayırırken daha dikkatli davranacaktır.⁹¹⁷ Sonuçta hesap sahipleri ile banka kâr paylaşım oranlarına uygun olarak kârlarını alacaktır.

d. Masraflar

Uygulamada banka, mudârame temelli katılma hesabından müşterilerine fon kullanırken birtakım masraflar yapmaktadır. Çağdaş literatürde bu masraflar, doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye şekilde izah edilmektedir.⁹¹⁸

Bankanın katılma hesabına yönelik doğrudan yaptığı masrafların bazıları şunlardır: Bankanın mudârame yatırımı için proje hazırlaması, politika belirlemesi, yatırım alanları seçmesi, yatırım kararları alması ve yatırımın uygulanışını izlemesi, kâr ve zarar hesaplarını tutması bunların başlıcalarıdır. Ayrıca ilgili işlemin ulaşımı, nakliyesi, pazarlaması, reklamı için harcamalar bu kapsamdadır.⁹¹⁹ Hesap sahibi,

⁹¹⁴ Aydın Gündoğdu, s. 189.

⁹¹⁵ Kassâr, “Ahkâmı tekvîni’l-muhassasât fi’l-bünûki’l-İslâmiyye eseruhâ a’lâ tevzîi’l-erbâh”, s. 55.

⁹¹⁶ Kâsânî, **Bedâiu’s-sanâi**, c. 8, s. 68; Zeylâî, **Tebyînu’l-hakâik**, c. 5, s. 545.

⁹¹⁷ Gündoğdu “Katılım Bankacılığında Kâr Dağıtım Sisteminin Analizi ve Türkiye Uygulaması İçin Yeni Bir Öneri”, s.

⁹¹⁸ Muî’î, **Kitabu’l-mecmû şerhu’l-mühezzeb**, c. 15, s. 165; Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh ve tevzîihâ fi’l-bunûki’l-İslâmiyye”, s. 141.

⁹¹⁹ **Karârâtü ve tevsîyâtü nedeâtü’l-beraket**, li’l-iktisâdi’l-İslâmî, s. 121; AAOIFI, **el-Meâyîru’s-şer’iyye**, s. 1014; Mikdâdî “Muhâsebetü şeriketi’l-mudârame fi’l-fikhi’l-İslâmî”, sy. 2, c. 6, s. 93.

mudârabe harcamalarına bir sınırlama getirebilmekte, bu sınırın aşılması durumunda mudârib sorumlu tutabilmektedir.⁹²⁰

Dünya faizsiz bankacılık uygulamasında mudârabe yatırımının doğrudan masrafları hususunda mevcut faizsiz bankalar arasında henüz bir birlik oluşmamıştır.⁹²¹ Ülkemizde ise kâr hesaplama tablolarında, katılma hesabı masraflarından dahi bahsedilmemektedir.⁹²² Günümüz bazı İslam İktisadı araştırmacıları çözüm olarak; katılma hesabı için ayrı bir departman kurulmasını ve bu departmanın bütün masraflarının da mudârabe sermayesinden karşılanmasını teklif etmektedir.⁹²³

Çağdaş literatürde katılma hesabının doğrudan masraflarının mudârabe sermayesinden, dolaylı masraflarının ise bankanın özkaynağından karşılanması gerektiği ifade edilmiştir.⁹²⁴ Çünkü banka, dolaylı yaptığı harcamalar karşılığında kârdan hisse almaktadır.⁹²⁵ Dolayısıyla banka yapması gereken işler için yaptığı masrafları katılma hesabına yükleyemez.⁹²⁶ Bunun için çağdaş araştırmacılar, genel yönetim giderleriyle mudârabe yatırımına doğrudan yapılan harcamaların birbirinden

⁹²⁰ AAOIFI, **el-Meâyîru's-ser'ıyye**, s. 1014; Ebu Gudde, “el-Hisabâtü'l-istismâriyye, c. 3, s. 2648; **Karârâtü ve tevsîyâtü nedevâtî'l-beraket li'l-iktisâdî'l-İslâmî**, Hızr. Abdüssettâr Ebu Gudde, Hoca İzzüddîn Muhammed, Cidde, 2001 s. 121.

⁹²¹ Musa Adem İsa, “el-Vedâiu'l-masrafiyye ve kavâidü tevzîi'r-ribhi aleyhâ”, **Dirâsâtü'l-meâyîri's-şeriyye**, c. 3, s. 2780.

⁹²² Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin ek 1'indeki Günlük Birim Değeri Hesaplama Tablosu'na bakınız.

⁹²³ Servet Bayındır, “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtımı Uygulamasının Fıkhi Durumu”, s. 284. Ayrıca Sakarya'da düzenlenen “Fıkhi Değerlendirmeler Işığında Katılım Fonları ve Birim Değer” adlı çalıştay kayıtlarına bakınız.

⁹²⁴ AAOIFI, **el-Meâyîru's-ser'ıyye**, s. 1014; Ebu Gudde, “el-Hisabâtü'l-istismâriyye”, c. 3, s. 2647; İsa Musa Adem, “Siyâsetü't-tevzîi'l-erbâh fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslamiyye”, s. 24; Kassar, “Ahkâmu tekvinî'l-muhassasât fi'l-bünûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevzîi'l-erbâh”, s. 51.

⁹²⁵ AAOIFI, **el-Meâyîru's-ser'ıyye**, s. 1014; Mikdâdî, “Muhâsebetü şeriketi'l-mudârebe fi'l-fikhi'l-İslâmî”, sy. 2, c. 6, s. 73-109; **Karârâtü ve tevsîyâtü nedevâtî'l-beraket li'l-iktisâdî'l-İslâmî**, Hızr. Abdüssettâr Ebu Gudde, Hoca İzzüddîn Muhammed, Cidde, 2001, s. 61; ed-Devrâtü's-sâlisete aşera li-mu'temer-i mecmâi'l-fikhi'l-İslâmî, **Mecelletü mecmâi'l-fikhi'l-İslâmî**, sy. 13, Kuveyt, 2001, c. 3, s. 294; İsa Musa Adem, **el-Vedâiu'l-masrafiyye ve kavâidü tevzîi'r-ribhi aleyhâ**, c. 3, s. 2780.

⁹²⁶ AAOIFI, **el-Meâyîru's-ser'ıyye**, s. 1014.

ayrılmasını istemiştir.⁹²⁷ Bu ayrıma dikkat edilmediğinde, mudârame ilkelerine aykırı davranılmış olur.⁹²⁸

Mudârib, klasik mudârame akdinde özel masraflarını seyahat ettiğinde mudârame sermayesinden, mukîm durumunda ise kendi malından karşılar. Mevzubahis masrafların da mudârame sermayesini aşmaması gerekir.⁹²⁹ Çağdaş mudârame akdi ise genellikle hesap sahipleri ile tüzel kişi olan banka arasında gerçekleştiğinden mudârib konumundaki bankanın özel masraflarından çok söz edilmez. Ancak banka, ortak fon havuzundan gerçek bir kişiyi mudârame yöntemiyle fonladığında, ikinci mudârib konumundaki bu kişinin özel masraflarından bahsedilebilir. O zaman bu özel masrafların mudârame sermayesinden karşılanması gerekir. Fakat söz konusu durum çok nadir gerçekleşir.

Hesap sahiplerinin sermayelerini mudârib olarak çalıştıran bankanın klasik dönemdeki mudâribden birçok yönüyle ayrıldığı bir gerçektir. Banka, çok sayıda bina, ekipman ve personeli olan çok ortaklı bir sermaye şirkettir. Dolayısıyla çağdaş araştırmacıların katılma hesabı masraflarını doğrudan ve dolaylı olarak iki ayırmasını isabetli bulmaktayız.

4. Kârın Dağıtılması

Katılma hesabını kârı, ilgili masraflar ve rezevler ayrıldıktan sonra dağıtılmaktadır. Hesap sahipleri, katılma hesabına yatırmış oldukları sermayelerinin kârını vadesinde almaktadır. Bazen vadesinden önce kısmen geri çektikleri sermayelerin kârını da almak isteyebilmektedir. Bu iki durumda, kâr dağıtımı farklı hükümler aldığı için iki ayrı başlıkta incelememiz yerinde olacaktır.

a. Vadesinde Kapatılan Sermayenin Kârı

Katılma hesabı temelli yatırım kârı neticelendiğinde, bu kâr, belli başlı aşamalar izlenerek dağıtılmaktadır. Birinci aşamada bankanın kâr payı ayrılmakta ve

⁹²⁷ Ebu Gudde, “el-Hisabâtü’l-istismâriyye, c. 3, s. 2648; Garbî, “Âliyetü kıyas ve tevzi’u erbâhî’l-mudârabeti’l-masrifiyye, s. 209.

⁹²⁸ Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu’l-burhânî**, c. 18, s. 203, 206. Ebecî, “Kıyâsu ve tevzi’u’r-rihb fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 115; Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh ve tevzi’ihâ fi’l-bunûki’l-İslâmîyye”, s. 143.

⁹²⁹ Ebecî, “Kıyâsu ve tevzi’u’r-rihb fi’l-benki’l-İslâmî”, s. 115.

uygulamada genellikle kârın % 20'si bankaya, % 80'i hesap sahiplerine verilmektedir.⁹³⁰ Kâr dağıtımının ikinci aşamasında ise her bir sermaye sahibine akit başlangıcında anlaşılan oranlara göre kârları teslim edilmektedir. Klasik fıkıh eserlerinde mudâربه tarafları için belirlenmiş sabit bir kâr oranından bahsedilmez. Bunun için kâr paylaşım oranları, tamamen tarafların anlaşmalarına göre değişkenlik arz etmektedir. Kâr paylaşım oranları anlaşmaya bağlı olarak değişkenlik arz edebileceği gibi sabitlenmiş bir şekilde de olabilmektedir. Kâr paylaşım oranlarının sabit olması, mudâribenin sıhhatine engel teşkil etmez. Çünkü taraflar, sabitlenmiş kâr paylaşım oranlarına göre ilgili sözleşmeyi kabul etmektedir. Bu açıdan katılım bankalarının müşterilerine sabit kâr paylaşım oranları sunmaları fikhî açıdan bir sorun teşkil etmez.

Örneğin Ürdün İslam Bankası mali yılsonu kâr hesaplamasının katılma hesabı ile ilgili kalemleri sırasıyla şöyledir:⁹³¹

- 1) Katılma hesabında bulunan sermayelerin kârı, nümer yöntemi ile hesaplanır. Vadesinden önce çekilen ve belli bir oranın altında kalan sermayelerin kârı hesap sahiplerine yansıtılmaz. Bu durum akdin başlangıcında ilan edilir.
- 2) Yatırım faaliyetlerinden elde edilen toplam kâr belirlenir.
- 3) Toplam kârdan yatırım riskleri için % 10 kesinti yapılır.
- 4) Bankaya sermayesinin karşılığında kârı verilir.
- 5) Bankaya mudârib sıfatıyla ortaya koyduğu emeğinin karşılığı olan kâr da verilir.
- 6) Geriye kalan kâr hesap sahiplerinin kabul edilir.
- 7) Nümer yöntemiyle her bir hesap sahibinin kârı hesaplanır.
- 8) Bankanın genel ve idari masrafları toplam kârdan karşılanmaz.

Ürdün İslam bankasının, idari ve genel masrafları katılma hesabı karından karşılamaması fakihlerin mudâربه anlayışına uymaktadır. Böylece adil kâr paylaşımı sağlanmış olmaktadır. Ancak bankanın toplam kârdan yatırım riskleri için % 10 kesinti yapması, kar ortaklığına zarar vermektedir. Çünkü bu kesintinin mudâribin kâr payı

⁹³⁰ Ziyade, **Kıyâsu'r-rihb ve tevzîuhu fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye**, s. 185.

⁹³¹ Serhî, "Müşkilâtü ihtisâbi'l-erbâh ve tevzîihâ fi'l-bunûki'l-İslâmiyye", s. 82, 83.

ayrıldıktan sonra yapılması gerekir. Fakat söz konusu bankanın buna riayet etmediği görülmektedir.

Ülkemizde vadesinde kapatılan katılma hesabının kârı Birim hesap değer yöntemine göre hesaplanıp dağıtılmaktadır. Kâr dağıtımını örnek bir uygulama üzerinden anlatmak yerinde olacaktır.⁹³²

Öncelikle banka, mudârabe akdi çerçevesinde müşterilerden katılma hesabına fon toplar. Örneğin, 11 Eylül 2016 tarihinde, Ahmet Bey 100.000 TL, Ayşe Hanım 2.000 TL, Recep Bey ise 50.000 TL Katılma Hesaplarına para yatırmış olsun. Yatırılan bu paralar 1 Aylık TL katılma hesabı havuzuna alınmış olsun (31 gün). Havuzlara yatırılan her bir fonun kârı, gün sonunda hesaplanır. Günlük kâr hesaplanırken yatırılan tutar Birim Değere bölünür. Birim Değer her gün hesaplanır ve bu oran günlük değişir. Örneğimizde birim değeri 100 olarak alınmıştır.

Ahmet Bey'in Hesap Değeri: $100.000 \text{ TL} / 100 = 1.000$

Ayşe Hanım'ın Hesap Değeri: $2.000 \text{ TL} / 100 = 20$

Recep Bey'in Hesap Değeri: $50.000 \text{ TL} / 100 = 500$

Toplanan Fonlar ve Hesap Değerleri Toplamı: 152.000 TL 1.520

Toplanan bu fonların (152.000 TL) üzerinden Merkez Bankası zorunlu karşılığı (yaklaşık %15)⁹³³ ve ankes (yaklaşık %10) düşüldükten sonra (100-25) fonun yaklaşık %75'i ($152.000 * \%75 = 114.000 \text{ TL}$) kullandırılır.

114.000 TL'yi bir müşteriye 3 ay vadeli olarak %3 kâr marjıyla fon olarak kullandırdığımızı varsayalım. $114.000 * \%3 = 3.420 \text{ TL}$ (3 aylık brüt kâr)

Bu üç müşteri ile kâr paylaşım oranı %80-%20 olsun. Bu durumda elde edilen brüt kârın %80'i ilgili havuza aktarılır. ($3.420 * \%80 = 2.736 \text{ TL}$)

2.736 TL: İlgili havuzun 3 aylık (90 günlük) kâr payı $2.736 / 90 = 30.40 \text{ TL}$ ⁹³⁴

⁹³² Albarakatürk Katılım Bankacılığı Sistemi, Çalışma Esasları ve Uygulaması, ts., s. 16-23.

⁹³³ Zorunlu karşılık 1 aya kadar ve 3 aya kadar %7 oranındadır. Bkz. Zorunlu karşılıklar hakkında tebliğ (sayı: 2013/15) (2019/3 sayılı tebliğ ile değişik).

⁹³⁴ İlgili Katılma hesabı havuzunun günlük kârı basit formülle hesaplanmış olup gerçekte iç verim sistemine göre hesaplanmaktadır.

Örneğimizde başlangıç Birim Değeri 100 olarak varsayılmıştır. Yukarıda da açıklandığı üzere Birim Değer her günün sonunda tekrar hesaplanır. Buna göre 3 müşterimiz de 11 Eylül 2016 tarihinde hesaplarına para yatırdıktan sonra, gün sonunda yeni Birim Değer hesaplanır. Bu hesap da şu şekilde olmaktadır:⁹³⁵

(1.Gün BD)

$$\begin{aligned}
 & \text{BD*HD Toplamı + Günlük Kâr - Zarar Karşılığı} \\
 \text{BD} = & \frac{\text{Hesap Değerleri Toplamı}}{1.000 + 20 + 500} \\
 & 100,00000 * (1.000 + 20 + 500) + 30,40 \\
 \text{BD 11 Eylül 2016} = & \frac{152.000 + 30,40}{1.520} = 100,02000
 \end{aligned}$$

(2.Gün BD)

$$\begin{aligned}
 & 100,02000 * (1.000 + 20 + 500) + 30,40 \\
 \text{BD 12 Eylül 2016} = & \frac{152.030,40 + 30,40}{1.520} = 100,04000
 \end{aligned}$$

3. gün Seda Hanım 30.000 TL para yatırmış olsun.

⁹³⁵ Günlük kâr dağıtımına geçtikten sonra kâr hesaplamaları iç verime göre yapılmaktadır. Kâr dağıtımının daha iyi anlaşılması açısından, örnekte diğer gelirler ve ayrılan karşılık ile giderler ihmal edilmiştir.

Seda Hanım'ın Hesap Değeri = Yatırılan Fon / BD

$$\text{HD: } 30.000 / 100,04000 = 299,8800$$

$$\text{Yeni BD 13 Eylül 2016} = \frac{100,04000 * (1.000 + 20 + 500 + 299,88) + 30,40}{1.000 + 20 + 500 + 299,88}$$

$$\text{Yeni BD 13 Eylül 2016} = \frac{182.060.80 + 30,40}{1.819.88000} = 100,05670 \text{ (3. Gün BD)}$$

4. gün Recep Bey 50.000 TL olan parasını çekmiş olsun.

Yeni BD * HD = Yeni BHD (Recep Bey)

$$100,05670 * 500 = 50.028,35 \text{ TL}$$

Birikmiş Kâr: $50.028,35 - 50.000 = 28,35 \text{ TL}$ (Bankaya İade Kâr olarak kalır)

İade kâr, ayrılan hesap sahibini vade dolmadan önceki birikmiş kârını ifade etmektedir.

$$\begin{aligned} & 100,05670 * (1.000 + 20 + 299,88) + 30,40 \\ \text{BD 14 Eylül 2016} &= \frac{132.062.84 + 30,40}{1.319.88000} = 100,07670 \end{aligned}$$

5. gün Kadir Bey 80.000 TL para yatırmış olsun.

Kadir Bey'in Hesap Değeri = Yatırılan Fon / BD

$$\text{HD: } 80.000 / 100,07973 = 799,36266$$

(5.Gün BD)

$$\begin{aligned} & 100,07973 * (1.000 + 20 + 299,88 + 799,36266) + 30,40 \\ \text{BD 15 Eylül 2016} = & \frac{\quad}{1.000 + 20 + 299,88 + 799,36266} \\ & 212.093,23 + 30,40 \\ \text{BD 15 Eylül 2016} = & \frac{\quad}{2.119,24266} = 100,09407 \end{aligned}$$

6. gün Yeni Fon Kullandırma

30.000,00 + 80.000,00 = 110.000 TL (yeni gelen para)
110.000,00 * %75 = 82.500,00 TL (yeni kullandırılabilir fon, yaklaşık %75)
82.500,00 * %3 = 2.475,00 TL (yeni 3 aylık brüt kâr)
2.475,00 * %80 = 1.980,00 TL (İlgili KH havuzunun payı)
1.980,00 / 90 = 22,00 TL (İlgili KH havuzunun ilave yeni günlük kârı)
30,40 + 22,00 = 52,40 TL (toplam yeni günlük kâr)

(6.Gün BD)

$$\begin{aligned} & 100,09407 * (1.000 + 20 + 299,88 + 799,36266) + 52,40 \\ \text{BD 16 Eylül 2016} = & \frac{\quad}{20 + 299,88 + 799,36266} \\ & 212.123,62 + 52,40 \\ \text{BD 16 Eylül 2016} = & \frac{\quad}{2.119,24266} = 100,11879 \end{aligned}$$

29. günün sonunda BD = 100, 71111 olduğunu varsayalım

(30.Gün BD)

$$\begin{aligned} & 100,71111 * (1.000 + 20 + 299,88 + 799,36266) + 52,40 \\ \text{BD 11 Ekim 2016} = & \frac{\quad}{1.000 + 20 + 299,88 + 799,36266} \end{aligned}$$

$$\text{BD 11 Ekim 2016} = \frac{213.431,28 + 52,40}{2.119,24266} = 100,73583$$

(31. Gün BD)

$$\text{BD 12 Ekim 2016} = \frac{100,753583 * (1.000 + 20 + 299,88 + 799,36266) + 52,40}{1.000 + 20 + 299,88 + 799,36266}$$

$$\text{BD 12 Ekim 2016} = \frac{213.483,66 + 52,40}{2.119,24266} = 100,76055$$

100,76055 (31. Gün Birim Değeri)

Ayşe Hanım 2.000 TL'sini çekmek istemektedir.

100,76055 * 20 = 2.015,21 TL (Ayşe Hanımın brüt kârlı bakiyesi)

2.015,21 - 2.000 = 15,21 TL (Ayşe Hanımın brüt kârı)

15,21 * 0,15 = 2,28 TL (Gelir Vergisi Stopajı)

15,21 - 2,28 = 12,93 TL (Ayşe Hanımın Net Kârı)

2.000 + 12,93 = 2.012,93 TL (Ayşe Hanımın Yeni Bakiyesi)

100,76055 (31. Gün Birim Değeri)

Ahmet Bey 100.000 TL'sini kârıyla beraber uzatmak istemektedir.

100,76055 * 1000 = 100.760,55 TL (Ahmet Beyin brüt kârlı bakiyesi)

100,76055 - 100.000 = 760,55 TL (Ahmet Beyin brüt kârı)

760,55 * 0,15 = 114,08 TL (Gelir Vergisi Stopajı)

760,55 - 114,08 = 646,47 TL (Ahmet Beyin Net Kârı)

100.000 + 646,47 = 100.646,47 TL (Ahmet Beyin Yeni Bakiyesi)

100.646,47 / 100,76055 = 998,86781 (Ahmet Beyin Yeni Hesap Değeri)

(32. Gün BD)

$$\begin{aligned} & 100,76055 * (998,86781 + 299,88 + 799,36266) + 52,40 \\ \text{BD 13 Ekim 2016} = & \frac{998,86781 + 299,88 + 799,36266}{211.389,48 + 52,40} = 100,78553 \\ & 2.097,93894 \end{aligned}$$

Kâr dağıtımı günlük olarak böyle sürüp gitmektedir.

b. Vadesinden Önce Çekilen Sermayenin Kârı

Mudârabe sermayesi katılma hesaplarında belli vadelere göre işletilmektedir. Buna rağmen hesap sahibi, sermayesinin tamamını yahut bir kısmını vadesinden önce geri çekmek isteyebilmektedir. Ancak bankalar, hesap sahibinin vadesinden önce katılma hesabından sermayesini geri çekmesine razı olmamaktadır. Zira bankalar söz konusu hesaptaki sermayelere göre yatırım politikalarını belirlemektedirler. Bununla birlikte bazı bankalar, zorunlu durumlarda hesap sahibinin vadesini beklemeden sermayesini tamamen ya da kısmen geri çekmesine izin verebilmektedir.

İslam ülkelerindeki uygulamada vadesinden önce çekilen sermayenin kârı hesap sahibine yansıtılmadan bankanın hesabına aktarılmaktadır. Gerekçe olarak da katılma hesabındaki sermayelerin hangisinin çalıştırıldığına bilinmemesi ve hesap sahiplerinin haklarından feragat etmesi gösterilmektedir.⁹³⁶ Ülkemizde ise katılım bankaları, vadesinden önce çıkmak isteyen hesap sahibini engellememekte ve o güne kadar hak ettiği kârı da ona vermemektedir. Ayrıca iade kârlar hakkında katılım bankalarının bankacılık hizmetleri sözleşmesinde şöyle bir hüküm vardır. Banka isterse iade kârları hesap sahiplerine yansıtılabilmektedir. Ancak uygulamada banka, hesap sahiplerini bu kârdan mahrum bırakmaktadır.⁹³⁷

⁹³⁶ Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi'l-erbâh”, s. 119, 120; Üseyd el-Kilânî, “Tekvînü'l-muhassât fi'l-masârifi'l-İslâmiyye”, s. 119.

⁹³⁷ <https://vakifkatilim.com.tr/documents/mp3/bankacilik hizmetlerisozlesmesi v3.pdf>, s. 1; https://www.ziraatkatilim.com.tr/Documents/Genel_Bankacilik_Sozlesmesi-.pdf, s. 5.

Faizsiz bankacılık sahasında önemli çalışmaları olan Ali Muhammed es-Savâ, hesap sahibinin, vadesinden önce sermayesinin bir kısmını geri çektiğinde akdin yalnızca söz konusu kısımda sonlanacağını ve kalan sermayenin de ilk akdin devamı niteliğinde olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca vadesinden önce çekilen sermayenin kârı tahakkuk etmişse de tasadduk edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Katılma hesabındaki diğer hesap sahiplerinin kârının helal (tîb) olması için bunu zorunlu görmektedir. Dolayısıyla Savâ, kalan sermaye ile akdin yeniden kurulmadığını ileri sürmektedir. İade kârların da ne hesap sahibine ne de havuza aktarılmasına izin vermektedir. Bu kârların tasadduk edilmesini istemektedir.⁹³⁸

AAOIFI standartlarında ise bu durum şöyle izah edilmiştir: “Hesap sahiplerinden herhangi birinin, sermayesini tamamen ya da kısmen alması (tehârûç) caizdir. Bu durum hesap sahibinin mudârebe varlıklarındaki hissesi üzerinde yeni bir anlaşma yaptığı (musâlaha) anlamına gelir. Yoksa verilen sermayenin (hesaptaki) tamamen ya da kısmen geri istenmesi değildir. Bankanın, hesap sahibinin almak istediği sermayesine kâr ödemeyeceğini ya da vade dolumunda hak edeceğinden daha az kâr vereceğini kararlaştırması caizdir. Bu durum kârdan mahrum bırakma değil arz ve talebe göre anlaşma yoluyla ortaklığın bitirilmesi (tehârûç) anlamına gelir.”⁹³⁹

Çağdaş dönem araştırmacılarından Lütfi Abdullah es-Serhî, bankanın, vadesinden önce sermayesini çektiği için, hesap sahibini kârından mahrum edemeyeceğini söylemiştir. Daha sonra bankanın hesap sahibini kardan mahrum bırakabileceğini ileri sürenlerin gerekçelerini tek tek zikrederek karşı deliller sunmaktadır.

Hesap sahibinin kârından mahrum bırakılmasının gerekçesi olarak tarafların sözleşme esnasında ileri sürdükleri şartlar gösterilmiştir. Buna göre hesap sahibi, sözleşme esnasında kabul ettiği şart gereği söz konusu hakkından feragat etmiştir. Bunun için de banka hesap sahibini söz konusu karından mahrum bırakmıştır. Serhî, faizsiz bankaların hesap sahiplerine karşı ileri sürmüş oldukları şartların, karşılıklı rızadan yoksun ve emr-i vâki kabilinden olduğunu ileri sürerek buna itiraz etmiştir.

⁹³⁸ Savâ, “el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârebe”, s. 269.

⁹³⁹ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'îyye**, s. 1017.

Hesap sahibinin kârından mahrum bırakılmasının başka bir gerekçesi de katılma hesabı kârının henüz oluşmamış olmasıdır. Serhî, bunu da gerçekçi bulmaz zira hesap sahibi, bir yıl vadeli katılma hesabından 11. ayda çıkmak istese yine kârından mahrum bırakılmaktadır. Dolayısıyla kârın henüz gerçekleşmediğini iddia etmek mantıklı bir gerekçe değildir. Ayrıca Serhî, iade kârların banka tarafından alınmasını, insanların malları batıl yollarla yeme kapsamında değerlendirmiştir.⁹⁴⁰

Çağdaş literatürde sermaye sahibinin vadesi dolmadan sermayesini geri çektiğinde; kârından mahrum olacağı veya hakkından feragat etmiş kabul edileceği şeklinde bir şartın, akit esnâsında ileri sürülmüş olacağı ifade edilmiştir.⁹⁴¹ Böyle bir durumda hesap sahibinden vadesini beklemesi isteneceği buna da gücü yetmezse sermayesinin katılma hesabında bulunduğu müddet boyunca gerçekleşen kârı, vade sonunda hesabına yansıtılacağı söylenmiştir.⁹⁴² Ayrıca modern kâr hesaplama yöntemleriyle günlük kârın hesaplanabilmesi, vadesinden önce çekilen sermayeye ait kârın hesap sahibine verilmesini gerektirdiği dile getirilmiştir.⁹⁴³

Öte yandan vadesinden önce çekilen sermaye, havuzdan mı yoksa bankanın özkaynağından mı hesap sahibine verildiği hususu izaha muhtaç bir konudur. Uygulamada katılım bankaları, vadesinden önce sermayesini çeken kimsenin sermayesini, varsa atıl fondan, yoksa kendi öz kaynaklarından vermektedir. Sektör temsilcilerinin beyanlarına göre bankalar, katılma hesabındaki atıl fonu tercih etmektedir. Dolayısıyla erken ayrılan hesap sahiplerinin iade kârlarının, sadece bankaya kalması bu açıdan da problemlidir.

c. Değerlendirme

Faizli bankacılıkta vadeli mevduatlar, vadesinden önce çekilmek istendiğinde banka, mevduat sahibini sermayesinin faizinden mahrum bırakmaktadır. Katılım bankalarının ana omurgasını oluşturan katılma hesapları, kuruluşu bakımından faizli

⁹⁴⁰ Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh”, s. 119, 120.

⁹⁴¹ Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh”, s. 119, 120; Mikdâdî, “Muhâsebetü şeriketi’l-mudârebe”, sy. 2, c. 6, s. 97.

⁹⁴² Celûl, “el-Mudârebe keâliyetin li-tevzîfi hisâbâtî’l-istismâr”, s. 424; Serhî, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh”, s. 118; Mikdâdî, “Muhâsebetü şeriketi’l-mudârebe”, sy. 2, c. 6, s. 97.

⁹⁴³ Bayındır, “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtım Uygulamasının Fikhî Konumu”, s. 285; Üseyd el-Kîlanî, “Tekvînü’l-muhassât fi’l-masârifi’l-İslâmiyye”, s. 119.

mevduat hesaplarından ayrılrsa da vadesinden önce çekilen sermayenin gelirini, hesap sahibine vermeyerek mevduat hesabı işleyişine benzemektedir. Kanaatimizce faizsiz bankaların böyle bir yol izlemeleri fikhî prensipler açısından tartışmaya açıktır.

Sermaye sahibinin vadesi dolmadan sermayesini geri çektiğinde kârından mahrum olacağı veya hakkından feragat etmiş kabul edileceği şeklinde bir şart, esasen akit esnâsında ileri sürülmemesi gerekir. Çünkü akit esnasında taraflardan birine ilave menfaat sağlayan şartlar fıkıh literatüründe prensip olarak akdin ifsadına sebep olmaktadır.⁹⁴⁴ Üstelik burada hesap sahibinin gönül rızasıyla hakkından feragat etmesi de söz konusu değildir.

Bu durumu klasik fıkıh literatürü üzerinden şöyle temellendirmek mümkündür. Mudârabede sermayedar, kâr veya zarar ortaya çıkmadan mudârabeye sermayesinin bir kısmını geri çekse akit kalan sermaye ile devam eder. Sermayedar, kâr ortaya çıktıktan sonra sermayenin bir kısmını geri çektiğinde ise geri çekilen miktar yalnızca sermaye olmayıp kârla karışık sermayedir. Örneğin, mudârabeye sermayesinin 100 dirhem, kârın da 20 dirhem olduğunu varsayalım. Sermayedar, akit devam ederken mudârabeye varlıklarından 20 dirhem çekiyor. Mevcut kâr, mudârabeye varlıklarının yani 120 dirhem 1/6'sına tekabül ediyor. Bu durumda sermayedarın geri çektiği 20 dirhem 1/6'sı mudârabeye kârıdır. Bu da 3.333 dirheme karşılık gelir. Böylece mudârib, kendisi için şart koşulan kâr payına milk-i istikrarla sahip olur. Teslim alınan kârın yani 3.333 dirhem yarısı -kârı, yarı yarıya paylaşacakları varsayıldığında- yani 1.666 dirhem mudâribe verilir. Akit devam ederken geri çekilen sermayeden kâra takabül eden kısım çıkarıldıktan sonra kalan miktar 16.666 dirhemdir. İşte bu sermayedarın geri çekmiş olduğu sermaye miktarıdır. Bu durumda işletilmekte olan sermaye 83.444 dirhemdir.⁹⁴⁵

Bahsi geçen örnekte hesap sahibi, akit devam ederken sermayesini kısmen geri çekmiştir. Görüldüğü üzere fakihler, kısmen geri çekilen sermayenin, aslında kârıyla birlikte çekildiğini ileri sürerek sermaye sahibini kârından mahrum bırakmamıştır.

⁹⁴⁴ İbn Abidîn, **Reddü'l-muhtâr a'la dürrî'l-muhtâr** c. 8, s. 501; Şeyhîzade, **Mecmau'l-enhur**, Thk. Mehmet Talu, Terke Yayınları, 2015, İstanbul, c. 3, s. 94.

⁹⁴⁵ Nevevî, **Minhâcu't-tâlibin**, s. 303; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 413. Ayrıca bkz. Savâ, "el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârabeye", s. 269.

Ayrıca modern kâr hesaplama yöntemleriyle günlük kârın hesaplanabilmesi, vadesinden önce çekilen sermayeye ait kârın hesap sahibine verilmesini gerektirmektedir.

Vadesinden önce çekilen sermayelerin karlarının hesap sahiplerine verilmesini gerektiren bir başka gerekçe de şudur:

Mudârabe tarafları, akit devam ederken tahakkuk eden kârdan ihtiyaçları için bir miktar alabilmektedir. Çünkü yetkileri dâhilinde olan bir şey üzerinde tasarruf yaptıkları kabul edilmektedir. Ancak mudârabe yatırımının zarar etmesi durumunda taraflardan aldıkları kârı iade etmeleri istenmektedir.⁹⁴⁶ Bu durum, teslim alınan kârların tarafların zimmetinde henüz istikrar kazanmadığını göstermektedir. Fıkıh eserlerinde mudârabe kârı, üç durumda tarafların zimmetinde istikrar kazanmaktadır. Milk-i istikrar, dağıtılan karın bir daha iade edilmeyeceği anlamına gelmektedir.⁹⁴⁷

Birinci durum, akdin feshedilmesi yoluyla gerçekleşir. Taraflar, nihâi tasfiye işlemlerini gerçekleştirip akdi fesh eder böylece dağıtılan kârlar tarafların zimmetinde milk-i istikrar kazanır. Akabinde taraflar, mudârabe yatırımına devam etmeye karar verirse mevcut sözleşme yenilenmiş kabul edilir. Böylece ileride meydana gelecek zararın dağıtılan kârdan karşılanma ihtimali ortadan kalkar. Çünkü taraflar, akdin feshedilmesiyle kâr paylarına milk-i istikrarla sahip olmuştur.⁹⁴⁸

İkinci durum, sermayenin sahibine geri verilmesi yoluylaadır. Hesap sahibi, sermayesini katılma hesabından geri çekerse söz konusu sermaye ile ilgili hesap sahibinin banka ile irtibatı sona erer. Böylece dağıtılan kârın iade edilme imkânı ortadan kalkar ve hesap sahibi de söz konusu kâra milk-i istikrar ile sahip olur.⁹⁴⁹

⁹⁴⁶ Buyûd, **el-Mudârabe: hakikatuhâ ahkâmuhâ tatbikâtuha'l-muâsıra**, s. 73; AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'îyye**, s. 1019.

⁹⁴⁷ Geniş bilgi için bkz. İkinci Bölüm: Kâr İstihkak Süreci

⁹⁴⁸ Ziyade, **Kıyâsu'r-rihb ve tevziuhu fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye**, s. 176; Hammûd, **Tatvîrü'l-a'mâlî'l-masrafiyye**, s. 410.

⁹⁴⁹ Ziyade, **Kıyâsu'r-rihb ve tevziuhu fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye**, s. 177; Hammûd, **Tatvîrü'l-a'mâlî'l-masrafiyye**, s. 410.

Böylece hesap sahibi kâr tahakkuk ettikten sonra sermayesinin bir kısmını geri çekse teslim aldığı sermayenin kârına milk-i istikrarla sahip olmuştur.⁹⁵⁰

Üçüncü durum, kârın taksim edilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Şöyleki; mudârabe kârı tarafların mülkiyetinde taksimden sonra milk-i istikrar kazanır.⁹⁵¹ Akit devam ederken kaydî nakitleştirme yapılır ve ardından tahakkuk eden kâr taraflara pay edilir. Kâr, mahza tarafların hakkı olduğu için istedikleri an kâr paylarını alabilmektedir. Tarafların onayı ile yapılan kâr paylaşımından sonra meydana gelen zararlar bir daha dağıtılan kâr ile kapatılmaz. Çünkü taksimden sonra kâr, her bir tarafın mülkiyetinde kabul edilir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Hükmî nakitleştirme yapıldıktan sonra kârın paylaşılması, aynı zamanda akdin hükmen feshedildiği anlamına gelmektedir.⁹⁵²

Tespitlerimize göre vadesinden önce kısmen geri çekilen sermayenin kârı, hesap sahibinin zimmetinde milk-i istikrar kazanmıştır. Bunun için banka gerçekleşen kârı, hesap sahibine vermesi gerekmektedir.

Kârın taraflarına zimmetinde istikrar kazandığı anın tespit edilmesinin şöyle pratik faydası vardır. Uygulamada banka, tahakkuk eden kârdan her gün payını almakta, hesap sahipleri ise kâr paylarını vade sonunda almaktadır. Bu durum, tahakkuk esaslı muhasebe sisteminden kaynaklanmaktadır. Örneğin 3 ay vadeli hesabın tahakkuk eden kârından banka, günlük kâr payını almaktadır. Bu hesabın vade sonunda zarar ettiğini varsayalım. Bu durumda söz konusu zarar, yalnızca hesap sahiplerinin kârından karşılanacaktır. Çünkü banka, kendi payına düşen kârı gün be gün aldığından geriye yalnızca hesap sahiplerinin kârı kalmıştır. Böylece banka, hesap sahipleri ile kâr ortaklığını kısmen de olsa bozmuş ve zararın bir kısmına katlanmamıştır. Bankanın günlük olarak aldığı kârlar, avans kabul edilip zarar

⁹⁵⁰ Nevevî, **Minhâcu't-tâlibin**, s. 303; Buyûd, **el-Mudârabe hakikatuhâ- ahkâmuhâ- tatbikâtuhu'l-muâsıra**, s. 60.

⁹⁵¹ Kassar, "Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fi'l-bünûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevzî'l-erbâh", s. 48; Üseyd el-Kîlanî, "Tekvînü'l-muhassasât fi'l-masârifî'l-İslâmiyye", s. 123; Karârâtü ve tevsiyâtü nedeâtü'l-bereke li'l-iktisâdî'l-İslâmî, Karar No: 30 5/4, Cidde, 2001.

⁹⁵² Ebu Gudde, "el-Hisabâtü'l-istismâriyye ve tevzîu'l-erbâh", c. 3, s. 2642; Lâhimi, **Beyu'd-deyn ve tatbikâtuhu el-muâsıra fi'l-fıkhi'l-İslâmî**, c. 3, s. 342.

meydana geldiğinde bu avanslara da yansıtıldığında, kâr ortaklığı ihlal edilmeyecektir. Böylece bankanın kâr üzerinde tam mülkiyet sağlamadığı açığa çıkacaktır.

Hâsılı, kârın tarafların mülkiyetine geçiş zamanının tespit edilmesi, tarafların karı hak edişi açısından önemlidir. Ayrıca kârın mülkiyetinin tespiti sayesinde vadesinden önce çekilen sermayenin kârının kime ait olacağı netleştiği için kârın hesap sahibine verilmesi gerekmektedir.

C. Katılma Hesabında Zarar

Katılma hesaplarının zarar etmediğine dair toplumda bir algı vardır. Hâlbuki katılma hesabı kaynaklı işletilen fonlarda bankaların zarar ettiği vakidir. Toplumda söz konusu algının oluşmasına çeşitli etkenler sebep olmuştur. Katılma hesabında biriken fonların çok az riskli murâbaha finansmanı ile kullanılıyor olması zarar etme ihtimalini düşüren sebeplerden biridir. Diğer bir etken de zararların çeşitli ihtiyati rezervler ile telafi edilmesidir.

Katılma hesaplarında fiilen zararlar meydana gelse de bu zararlar hesap sahiplerine yansıtılmamaktadır. Söz konusu zararların hesap sahiplerine niçin yansıtılmadığı çağdaş literatürde şöyle açıklanmıştır.

Mudârabe sermayesi, bankanın tasarrufundan ve hükmî nakitleştirmeden önce ya da sonra tamamen veya kısmen helak olabilmektedir. Modern araştırmacılar, mudârabe sermayesinin tamamen ya da kısmen helak olmasını çeşitli yönleriyle tartışmıştır. Bu bağlamda Ürdün’lü araştırmacılardan Mansur Muhmud Mikdâdî ve Nebîl Muhammed Mugâyera’nın, sermayenin helakı hakkındaki değerlendirmeleri mealen şöyledir.

Bahsi geçen araştırmacılara göre, banka mudârabe sermayesini kabz edip herhangi bir tasarrufta bulunmadan önce sermaye tamamen helak olursa mudârabe sözleşmesi sona erer. Helak neticesinden oluşan zarar tamamen hesap sahibine yansıtılır. Ancak bu durumda bankanın herhangi bir kusurunun olmaması gerekmektedir. Bankanın mudârabe sermayesi üzerindeki tasarrufundan sonra ve hükmî nakitleştirmeden önce sermaye kısmen helak olursa o zaman mudârabe sözleşmesi vade sonuna kadar devam eder. Vade sonunda söz konusu helak, varsa kârdan yoksa sermayeden karşılanır. Mudârabe yatırımı karla neticelenmezse hesap

sahibi zarara katlanmış olur. Hükmi nakitleştirme ve kâr paylaşımı yapıldıktan sonra sermaye kısmen helak olursa artık söz konusu zarar kârdan karşılanmaz. Çünkü hükmi nakitleştirme ve kar paylaşımı ile mudarabe sözleşmesi yenilenmiş kabul edilmektedir.⁹⁵³

AAOIFI'nin faizsiz finans standartlarına göre de bankanın tasarrufundan önce sermaye helak olsa mudârabe sözleşmesini sona ermektedir.⁹⁵⁴ Ancak faizsiz bankacılık uygulamasında bankanın tasarrufundan önce mudârabe sermayesinin helak olmasından neredeyse hiç söz edilmemektedir. Bankanın tasarrufundan sonra hesap sahibinin de vadesinden önce katılma hesabında kısmi zarar olsa da hesap sahibine zarar yansıtılmamaktadır. Çünkü katılma hesabında bulunan bütün sermayeler karıştırılarak işletilmektedir. Bu sebeple vade boyunca oluşan kısmi zararlar diğer sermayelerin kârlarıyla kapatılabilmektedir. Böylece zararlar hesap sahibinin vadesine kadar telafi edildiği için vade sonunda herhangi bir zarardan bahsedilmemektedir.

Katılma hesaplarında işletilen sermayelerin kar ve zararları hesaplanırken AAOIFI'nin faizsiz finans standartlarının belirlediği belli başlı kurallar vardır. Buna göre kâr ve zararın hesaplanmasında belirlenen herbir mali dönemin sonunda gerçekleştirilen tasfiye işleminin sonuçlarının ayrı ayrı esas alınması gerekmektedir. Yani bir mali dönemin zararının başka bir mali dönemin kârıyla kapatılmasını uygun değildir.⁹⁵⁵ Ayrıca söz konusu faizsiz finans standartlarına göre banka, tasfiye ve kâr/zarar hesabı sonrasında katılma hesabı sahipleri lehine kârdaki hisselerinin bir kısmından feragat ederse bunu beyan etmekle mükelleftir.⁹⁵⁶

Ülkemizde bankacılık mevzuatı, katılım bankalarını kâra katıldıkları oranın yarısı kadar zarara katlanmakla zorunlu tutuyordu. İlgili sektör temsilcileri bunun gerekçesini, bankanın zarar etmesi halinde mutlaka bir kusurunun olduğu düşüncesine dayandırmıştır.⁹⁵⁷ Ancak 18/10/2018 tarih ve 30569 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren değişiklikle, Mevduat ve Katılım Fonu Kabulü'ne ilişkin Yönetmeliğin dördüncü maddesinin (4) numaralı fıkrasının (g) bendine göre

⁹⁵³ Mikdâdî “Muhâsebetü şeriketi'l-mudârebe fi'l-fıkhi'l-İslâmî, sy. 2, c. 6, s. 82

⁹⁵⁴ AAOIFI, *el-Meâyîru's-ser'ıyye*, s. 389

⁹⁵⁵ AAOIFI, *el-Meâyîru's-ser'ıyye*, s. 1015; AAOIFI, *Meâyîru'l-muhâsebe*, s. 273.

⁹⁵⁶ AAOIFI, *el-Meâyîru's-ser'ıyye*, s. 1020.

⁹⁵⁷ Ishak Emin Aktepe, *Katılım Finans*, TKBB Yayınları, Yayın No: 9, 2017, s. 157.

hesap sahibinin zarara katılma oranı %100 olarak kabul edilmiştir.⁹⁵⁸ Yine Merkez Bankası'nın Mevduat ve Kredi Faiz Oranları ve Katılma Hesapları Kâr ve Zarara Katılma Oranları Hakkında Tebliği ile de hesap sahibinin zarara katılma oranının % 100 olduğu teyit edilmiştir.⁹⁵⁹ Böylece katılma hesaplarının zarar paylaşımı ile ilgili söz konusu fikhî mahzur düzeltilmiştir.

Bununla birlikte aynı yönetmeliğin altıncı maddesinin (10) numaralı fıkrasında bankanın gönüllü olarak zararı üstlenebileceğine izin verilmiştir. “Zarar ortaya çıkan dönemlerde katılım bankalarının fon sahipleri lehine zararları üstlenmeleri mümkündür. Zarar tutarı sekizinci fıkra da belirtilen kâr dengeleme rezervinin kullanımı ve/veya süreklilik arz etmemek kaydıyla katılım bankasının kendi özkaynaklarından karşılanabilir. Bir katılım bankasının zarar ortaya çıkan dönemlerde kâr dağıtımını gerçekleştirmesi için olağan genel kurul kararıyla katılım bankası yönetim kurulunun yetkili kılınması ve yönetim kurulunun bir hesap dönemi içerisinde en fazla üç kez olmak üzere her bir kâr dağıtımını için ayrı karar alması zorunludur.”⁹⁶⁰ Bu yönetmelikle dolaylı olarak hesap sahipleri zarardan uzak tutulmuştur.

Diğer yandan ülkemizde katılım bankacılığı kâr dağıtım sisteminin tahakkuk esaslı muhasebe sistemine dayanması sebebiyle zararlı bir işlemde, bankanın hesabına kâr, hesap sahiplerine zarar yazılabilmektedir. Katılma hesabı fonlarıyla yapılan herhangi bir murabaha finansmanında gerçekleşen kârlar, bankaya günlük olarak yansıtılırken hesap sahiplerine kâr payları vade sonunda verilmektedir. Bu durum, vade sonunda oluşan zararın yalnızca hesap sahibinin kârından karşılanmasına sebep olmaktadır. Örneğin, 100.000 TL'lik, 6 ay vadeli, %20 fon kullandırım kârı alınarak bir fon kullandırımı yaptığımızı düşünelim. Kâr bölüşüm oranı banka ve hesap sahipleri için 20/80 olduğu bir ortamda, banka'ya 4.000 TL, hesap sahiplerine 16.000 TL kâr verilecektir. Ancak vade sonunda müşterinin ödeme gücünün olmadığı anlaşılabilecek, kullandırılan fonun tahsil kabiliyeti mümkün olmadığı için havuza zarar yazılacaktır. Havuza toplamda 120.000 TL zarar yazıldığında, daha önce havuza 16.000 TL kâr verildiği için havuzun net zararı 104.000 TL olarak gerçekleşecektir. Sermayenin 100.000 TL olmasına karşın, 104.000 TL'lik zararın 4.000 TL'si banka kârı olarak

⁹⁵⁸ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>

⁹⁵⁹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200210-9.htm>

⁹⁶⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>

daha önce alınan kârdan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu 4.000 TL'lik tutarın havuza iade edilmesi, havuzun zararını 100.000 TL'ye düşürecektir. Böylece hesap sahipleri sermayeleri kadar, banka da emeği kadar zarar edecektir.⁹⁶¹

Katılma hesabı zararlarını, bankanın kasıt, kusur ve ihmali olmadığı müddetçe hesap sahipleri üstlenmek zorundadır.⁹⁶² Hesap sahiplerinin karşılamak zorunda oldukları zarar da sermayeleriyle sınırlıdır.⁹⁶³

Katılma hesaplarında oluşan zarar hususunda dile getirilen görüş ve tartışmaları şu şekilde değerlendirmek mümkündür.

Katılma hesaplarına sermaye yatırıldıktan sonra bu sermayelerin bankanın tasarrufundan önce helak olması çok zayıf olmakla birlikte teorik olarak mümkündür. Bu durum, klasik fıkıh eserlerinde şöyle değerlendirilmiştir:

Mudârabe sözleşmesinde zarar, mudâribin tasarrufundan önce ya da sonra oluşabilmektedir. Hanefîlere göre, mudâribin sermaye üzerinde herhangi bir tasarrufu olmadan sermaye helak olsa mudârabe sözleşmesi sona erer. Çünkü mudâribin sermayeyi kabz etmesiyle mudârabe sermayesi teayyün etmiştir. Dolayısıyla söz konusu sermayenin helak olmasıyla da akit sona ermiştir.⁹⁶⁴ Mudâribin tasarrufundan önce sermayenin kısmen helak olmasında da akit kalan sermaye üzerinden devam etmiş sayılmaktadır.

Malikî fakihler, Hânefilere gibi sermayenin tamamı helak olduğunda mudârabe sözleşmesinin sonlandığını kabul etmekle birlikte⁹⁶⁵ mudârabe sermayesinin mudâribin tasarrufundan önce kısmen helak olmasını biraz daha farklı değerlendirmektedir. Buna göre mudâribin tasarrufundan önce sermaye kısmen helak olsa mudârabe sözleşmesi sermayedarın mudâribe akdin başlangıcında verdiği bütün sermaye üzerinden devam etmektedir. Böylece mudâribin tasfiye anında sermayedara akit başlangıcında aldığı sermayenin tamamını teslim etmesi gerekmektedir. Yoksa akit yalnızca kalan sermaye ile devam etmiş değildir.⁹⁶⁶ Şafiîlerin *esah* görüşüne göre, mudâribin tasarrufundan önce sermaye tamamen helak olsa mudârabe sözleşmesi

⁹⁶¹ Aydın Gündoğdu, s. 189.

⁹⁶² AAOIFI, *Meâyîru'l-muhâsebe*, s. 287

⁹⁶³ Garbî, *Kıyas ve Tevziu'l-erbâh fi'l-bunuki'l-İslâmiyye*, s. 106.

⁹⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, c. 22, s. 168, 169. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, c. 8, s. 79.

⁹⁶⁵ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, c. 5, s. 299

⁹⁶⁶ Bâcî, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta*, c. 5, s. 156.

mudâribin emeğiyle henüz teyid edilmediği için (لأن العقد لم يتأكد بالعمل) mudârabe sona ermiştir. Sermaye kısmen helak olduğunda da mudârabe sözleşmesi kalan sermaye üzerinden devam etmektedir.⁹⁶⁷ Hanbeli fakihlere göre de mudaribin tasarrufundan önce sermaye helak olursa artık o sermaye zayi olmuştur. Onun üzerinden mudârabe sözleşmesi devam etmez.⁹⁶⁸

Bankanın tasarrufundan sonra meydana gelen zararlar ise fıkıh literatüründe daha farklı değerlendirilmiştir. Hanefîlere göre, mudâribin tasarrufundan sonra sermaye tamamen helak olsa mudârabe sözleşmesi, ilk teslim edilen sermaye üzerinden devam eder. Çünkü alışverişten sonra mudârabe sözleşmenin mahalli, satın alınan emtiaya (müşterâ) geçmiştir. Dolayısıyla sözleşmenin mahalli ortadan kalkmamıştır.⁹⁶⁹ Örneğin mudârib, sermaye miktarınca bir eşya satın aldıktan sonra henüz ödeme yapmadan elindeki sermaye helak olsa satın aldığı eşyanın bedelini sermayedardan almaktadır. Sermayedar, sözleşme tasfiye edilirken mudâribden ikinci kez vermiş olduğu sermayeyi de alma hakkına sahiptir. Bu durumda mudârabe sermayesi, mudâribe verilen sermayelerin tamamıdır. Şafîîlerin *esah* görüşüne göre, mudâribin tasarrufundan sonra sermaye tamamen helak olsa ve ardından mudârabe yatırımı karla neticelense helak olan sermaye karla tamamlanır.⁹⁷⁰ Hanbelîlere göre mudâribin tasarrufundan sonra sermaye kısmen helak olursa söz konusu zarar kardan karşılanır. Ancak sermaye tamamen helak olursa akdin mahalli ortadan kalktığı için akit sonlanmıştır.⁹⁷¹

Dolayısıyla katılma hesabına sermaye yatırıldıktan sonra oluşan zararlar, vade sonuna kadar sermayenin eksilmesine sebep olmamaktadır.

Fakihlere göre, mudârabe akdinde oluşan zararların tamamı sermayedara aittir.⁹⁷² Mudâribin mudârabe zararını üstlenmesi, yalnızca kasıt, kusur ve ihmali bulunduğu zamandır.⁹⁷³ Dolayısıyla mudârib konumundaki banka; teaddî, kusur ve şartlara muhalefet sonucunda oluşan zarar dışında herhangi bir zarardan sorumlu

⁹⁶⁷ Şirbinî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 410

⁹⁶⁸ Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 169

⁹⁶⁹ Serahsî, **el-Mebsût**, c. 22, s. 168, 169.

⁹⁷⁰ Şirbinî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 410

⁹⁷¹ Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 176

⁹⁷² Cessâs, **Şerhu Muhtasarı Tahavî**, c. 3, s. 369; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 644, 651; Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 162.

⁹⁷³ Serahsî, **Mebsût**, c. 22, s. 19, 168, 169; İbn Âbidîn, **Reddü'l-muhtâr**, c. 8, s. 515; Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik**, c. 7, s. 455; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, c. 3, s. 716.

değildir.⁹⁷⁴ Sözleşmede bankanın zararı üstlenmesi şart koşulursa Hanefî ve Hanbelî fakihlere göre söz konusu şart yok hükmünde, akit ise geçerli kabul edilir.⁹⁷⁵ Malikî fakihlere göre ise şartla birlikte akit de geçersizdir.⁹⁷⁶

İlgili yönetmelikte, katılım bankalarının gönüllü olarak katılma hesabı zararını üstlenebileceği ifade edilmektedir. Öncelikle mevzubahis yönetmelikte böyle bir maddenin yer alması kanaatimizce uygun değildir. Banka ile hesap sahibi arasında yapılan sözleşmede, bankanın zararı gönüllü olarak üstlenebileceği zikredilmese de fiili durumda zarar gerçekleşmesi halinde mevzubahis yönetmeliğe istinaden katılım bankaları kendi kâr paylarından, bu paylar yetmediğinde de özkaynaklarında transfer yaparak bu zararı kapatmaktadır. Bankalar, katılma hesabı zararlarını kapatmayı adet haline getirebilmektedir.

Diğer yandan fıkıh literatüründe, mudâribin gönüllü olarak mudârabe zararını üstlenmesine, akit başladıktan sonra olursa izin verilmiştir. Oysa ilgili yönetmelik gereği, katılım bankası akdin başlangıcında gönüllü olarak katılma hesabı zararını üstlenebilmektedir. Fıkha göre de bankanın gönüllü olarak katılma hesabı zararını üstlenmesi caiz değildir.⁹⁷⁷

Tahakkuk esaslı muhasebe sisteminden kaynaklanan bu sorunu şu şekilde çözmek mümkündür. Bilindiği üzere bankanın günlük kar payı ayrılıp hesap sahiplerini payları vade sonuna bırakıldığında kar ortaklığı bozulmaktadır. Bu sorunun ortadan kalkması için söz konusu zararın aynı zamanda bankanın kâr payına da geçmişe yönelik olarak yansıtılması gerekmektedir. Aksi halde bu durum mudârabe akdindeki kâr ortaklığına zarar vermektedir.

⁹⁷⁴ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 121; Cessâs, **Şerhu Muhtasarı Tahavî**, c. 3, s. 369; Serahsî, **Mebûsât**, c. 22, s. 20; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 644, 651; Karâfî, **ez-Zehîra**, c. 6, s. 56. İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 162.

⁹⁷⁵ Ganim el-Bağdadî, **Mecmaü'd-damânât**, c. 2, s. 651; Zeylâî, **Tebyînü'l-hakâik**, c. 5, s. 519; İbn Kudame, **el-Muğnî**, c. 7, s. 176; Zerkeşî, **Şerhu'z-Zerkeşî**, c. 2, s. 523

⁹⁷⁶ İbnü'l-Cellâb, **et-Tefrî**, c. 2, s. 158; İbn Rüşd el-Hafîd, **Bidâyetü'l-müçtehid**, c. 3, s. 238; Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2766.

⁹⁷⁷ Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, c. 6, s. 2766; Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî**, c. 5, s. 284; Ahmet b. Yahya el-Venşerîsî, **İzâhu'l-mesâlik**, Thk. Sadık b. Abdurrahman Gıryanî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2006, s. 125.

III. KLASİK VE ÇAĞDAŞ MUDÂRABENİN KÂR ve ZARAR AÇISINDAN MUKAYESESİ

Klasik ve çağdaş mudârabeye akdi önceki bölümlerde farklı açılardan ele alınmıştı. Burada ise her iki akit kâr ve zarar bakımından mukayese edilecek ve söz konusu farklar maddeler halinde özetlenecektir:

- Klasik mudârabede sermayenin ticari mala dönüşmesiyle kârın gerçekleşme ihtimali doğmakta ve satın alınan ticari malın değeri, kuruluş sermayesini aşınca da kâr tahakkuk etmektedir.⁹⁷⁸ Çağdaş mudârabede ise katılma hesabının ilk açıldığı zaman bakımından olmasa da bu hesaba yeni giren hesap sahipleri açısından sermayenin yatırılmasıyla kâr tahakkuk etmektedir.⁹⁷⁹

- Mudârabeye kârı, klasik dönemde genellikle hakikî nakitleştirme, çağdaş dönemde ise hükmî nakitleştirme yöntemiyle hesaplanmaktadır.⁹⁸⁰ Klasik mudârabeye kârının hakikî nakitleştirmeyle hesaplanması tabii bir durumdur. Çünkü söz konusu akit o dönemde genellikle sade ve basit bir şekilde tatbik edilirdi. Günümüz faizsiz bankacılık sisteminde kullanılan mudârabeye ise daha karmaşık bir yapı arz etmektedir. Zira çağdaş uygulamada bir taraftan sermaye kabulü sürerken diğer taraftan vadesi dolan sermayelerin bir kısmı geri çekilmektedir. Dolayısıyla katılma hesabında bulunan sermayeler sürekli bir akışkanlık ve değişkenlik içerisinde. Bu durum, mudârabeye varlıklarının hakikî nakitleştirmeye tabi tutulmasını zorlaştırmaktadır. Bunun için çağdaş mudârabeye kârı, hakikî nakitleştirmeyle değil de hükmî nakitleştirme yöntemiyle hesaplanmaktadır. Diğer yandan nakitleştirme işleminin katılma hesaplarında çok fazla uygulanmadığı söylenmektedir. Çünkü söz konusu hesaplarında leasing varlıkları haricinde herhangi bir fizikî varlıktan bahsedilmemektedir.

⁹⁷⁸ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi'**, c. 8, s. 33.

⁹⁷⁹ AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'îyye**, s. 1019.

⁹⁸⁰ Burhâneddin el-Buhârî, **el-Muhîtu'l-burhânî**, c. 18, s. 322; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 639; Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab**, c. 7, s. 505; Şemsüddin İbn Kudâme, **eş-Şerhü'l-kebîr**, c. 14, s. 122; **Kararâtü'l-mecmai'l-fıkhiyyi'l-İslâmî**, (Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî), Mekke el-mükerreme, 2010, 16/2, s. 377.

- Klasik mudârabede sermaye ve kârından herhangi bir kesinti yapılmamıştır. Çağdaş mudârabede ise sermayeden bazı kesintiler yapılmakta bunlar; Merkez Bankasına verilmek üzere ayrılan munzam karşılıklar ve katılım bankalarının kendi iç yönetmeliği gereği ayırdığı ankes paylarıdır. Söz konusu karşılıkların yanı sıra hesap sahiplerinin kârını etkileyecek tarzda kârdan bazı rezervler de ayrılmaktadır.⁹⁸¹ Bahsi geçen karşılık ve rezervlerin klasik mudârabede uygulanmadığı bilinmektedir. İşte bu yönüyle çağdaş mudârabede, klasik mudârabeden farklılaşmaktadır.

- Klasik mudârabede mudâribin üstlendiği ticari faaliyet bittikten sonra tarafların akdi feshetmesiyle ya da belirlenen sürenin dolmasıyla akit sona ermektedir.⁹⁸² Çağdaş uygulamada ise mudârabede temelli katılma hesabı tek tek kişiler açısından olmasa da havuzun geneli bakımından süreklilik arz etmektedir. Bu hesapta bulunan sermayelerin bütünüyle nihaî olarak tasfiye edileceği bir zaman belirlenmemiştir. Binlerce hesap sahibi katılma hesabına farklı zamanlarda sermaye koymakta, bir o kadar hesap sahibi de bu hesaptan ayrılmaktadır. Dolayısıyla katılma hesabının tasfiye anı klasik mudârabede olduğu gibi belli değildir.

- Klasik mudârabede sözleşmesi genelde süresiz olarak kurulmakta ve yapılan ticari faaliyetin bitmesiyle, malın helak olmasıyla, akdin feshedilmesiyle veya taraflarca belirlenen sürenin dolmasıyla sona ermektedir. Çağdaş mudârabede sözleşmesi ise hesap sahipleri bakımından daima vadeli olarak kurulmakta, belirlenen vadenin dolmasıyla sözleşme sona ermektedir. Haslı çağdaş mudârabede klasik tarzının aksine daima zamanla kayıtlıdır.

- Klasik mudârabede mudârib fikhın izin verdiği bütün ticari sözleşmeleri yapmaktadır. Genellikle de müsâveme yöntemini kullanarak sermayeleri çalıştırmaktadır.⁹⁸³ Çağdaş mudârabede ise mudârib konumundaki banka % 95 oranında murâbaha yöntemini kullanarak katılma hesabındaki sermayeleri işletmektedir.

⁹⁸¹ <https://www.tkbb.org.tr/duzenlemeler-detay/zorunlu-karsiliklar-hakkinda-teblig>;

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm>

⁹⁸² Merğînânî, **el-Hidâye**, c. 6, s. 176

⁹⁸³ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 146; Sahnûn, **el-Müdevvene**, c. 3, s. 635; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 401, 409.

- Mudârabe temelli katılma hesaplarına sermaye yatıran hesap sahipleri arasında sermaye ortaklığı bulunmaktadır.⁹⁸⁴ Bazı hesap sahiplerinin sermayeleri henüz işletilmemiş olsa bile gerçekleşen kârda bütün hesap sahipleri ortak olmaktadır. Ortaklık gereği, herbir hesap sahibinin sermayesinin bilfiil işletilmesi zorunlu değildir. Hesap sahipleri anlaşılan oranlara göre kâr almaları için söz konusu sermayenin belli bir vade katılma hesabında bulunması yeterlidir. Klasik mudârabede ise akit genellikle bireyler arasında yapıldığı için sermayenin işletilmemesi halinde herhangi bir kârdan bahsedilmemektedir. Sonuç olarak çağdaş mudârabe kârının belirlenmesinde sermayenin katılma hesabında kaldığı süre esas kabul edilirken klasik mudârabede sermayenin bilfiil çalıştırılması göz önünde bulundurulmaktadır.

- Klasik mudârabede sözleşmesinde sermayedar, bilfiil kendi sermayesinin kârını aldığı için mudârib ile ayrıca bir işlem yapmak zorunda değildir. Çağdaş mudârabede ise hesap sahipleri almış oldukları kârlar sebebiyle diğer hesap sahipleriyle ibralaşmak mecburiyetindedir. Çünkü hesap sahipleri, hesabın açılışından sonra ilk kârlarını geçmiş dönem yapılan ticari faaliyetlerden oluşan kârlardan elde etmiş olmaktadır.⁹⁸⁵

- Klasik mudârabede yapılan ticari faaliyetin neticesinde elde edilen gelirlerden giderler çıkarılarak -tabiri caizse- tahsil esaslı muhasebe sistemine göre kârlar hesaplanmaktadır. Çağdaş mudârabede ise kâr, klasik mudârabeye kârından daha farklı bir şekilde hesaplanmaktadır. Sürekli değişen sermayenin kârının hesaplanmasıyla, genelde bir hesap sahibine ait sermayenin kârının hesaplanması aynı özellikleri taşımamaktadır. Katılma hesabında günlük değişen sermaye geliri, matematiksel bir hesaplama yöntemi ile belirlenmektedir. Söz konusu hesaplama yönteminde kârın belirlenmesi için sermayedarın yatırdığı meblağ ile bu meblağın katılma hesabında kaldığı süre dikkate alınmakta ve tahakkuk esaslı muhasebe sistemine göre kârlar hesaplanmaktadır.⁹⁸⁶

- Klasik mudârabede kâr paylaşımından sonra tarafların kâr paylarına milk-i istikrarla sahip olabilmeleri için akdin sonlandırılması ya da sermayelerin sahiplerine

⁹⁸⁴ **Mecelletü mecmâi'l-fıkhı'l-İslâmî**, (Münezzametü't-teâvüni'l-İslâmî) ed-Devratü's-sâlisete aşere sy. 3, Kuveyt, 2001, s. 292, (Karar no: 122 (5/13)).

⁹⁸⁵ AAOIFI, **el-Meâyîru's-ser'iyye**, s. 1019; Ali Muhyiddin el-Karadağî, **Buhûs fi-fıkhı'l-bunûkı'l-İslâmiyye**, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2009, s. 70.

⁹⁸⁶ **Mecelletü mecmâi'l-fıkhı'l-İslâmî**, ed-Devratü's-sâlisete aşera, sy. 13, Kuveyt, 2001, c. 3, s. 68; AAOIFI, **el-Meâyîru's-ser'iyye**, s. 1025.

teslim edilmesi gerekmektedir.⁹⁸⁷ Çağdaş mudârabede ise bu iki durumdan biri gerçekleşme de bankanın kendi kâr payına sahip olduğu kabul edilmektedir. Fakat fıkha göre bankanın almış olduğu kâr, avans hükmündedir. Buna rağmen banka, katılma hesabından aldığı kâra kendi mülkiyetine geçmiş gibi muamele etmektedir. Hesap sahiplerinin kâr payları üzerindeki milk-i istikrarı vade sonunda gerçekleştiğinden klasik mudârabeye aynı özellik taşımaktadır.

Her iki mudâra be sözleşmesi zarar bakımından da birbirinden ayrılmaktadır:

- Klasik ve çağdaş mudâra be akdinde zararlar meydana gelmesine rağmen çağdaş mudârabede hesap sahiplerine neredeyse hiç zarar yansıtılmamaktadır. Çünkü çağdaş mudâra be sermayeleri katılma hesabında ortak bir havuzda toplanmakta ve birlikte işletilmektedir. Bu hesaptan fonlanan projeler birden fazla olduğu için biri zarar etse de diğerleri kâr elde edebilmektedir. Zarar eden projeler de diğer kârlı projelerle desteklendiğinde doğal olarak zarardan bahsedilmemektedir. Klasik mudâra be akdinde ise sermayeler münferiden işletildiği için sermayenin zararı belirgin olarak görülmektedir.

- Klasik mudâra be kârından zararlar için herhangi bir rezerv ayrılma söz konusu değilken mudâra be temelli katılma hesaplarında meydana gelen zararlar için çeşitli ihtiyati rezervler ayrılmaktadır. Söz konusu rezervler sayesinde çağdaş mudâra be zararları hesap sahiplerine daha az yansıtılmaktadır.

- Klasik mudâra be akdinde mudârib genellikle müsâveme usulü sermayeleri işlettiği için zarar etme ihtimali oldukça yüksektir. Çağdaş uygulamada ise mudârib konumundaki banka, mudâra be temelli topladığı fonları % 95 oranında murâbaha yöntemiyle çalıştırmaktadır. Bu sebeple çağdaş mudârabede zarar riski oldukça minimize edilmektedir.

⁹⁸⁷ Şeybânî, **el-Asl**, c. 4, s. 244; Kadızâde, **Netâicü'l-efkâr**, c. 8, s. 471; Bâcî, **el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta**, c. 5, s. 178; Şirbînî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 2, s. 409, 410.

SONUÇ

“Mudârame Sözleşmesinde Kâr” adlı bu araştırmada mudârame ve kârı farklı boyutlarıyla ele alınarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Fıkhnın muamelat bahislerinde müstakil olarak ele alınan mudârame, çağdaş literatürde her ne kadar ortaklık olarak ifade edilse de aslında kendine özgü hukukî bir sözleşmedir ve kendine has hükümleri vardır.

- Fakihler, mudârame sermayesinin para olması hususunda müttefiktir. Bunun dışında kalan mübadele araçları hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bu bağlamda ticari mal (urûd) fakihlerin genel kanaatine göre mudârabeye sermaye olmamaktadır. Bazı Hanefî fıkıh eserlerinde, Malikî fakihlerin ticari malı mudârabeye sermaye olarak kabul ettiklerine dair bilgiler bulunsa da Malikî kaynakları üzerinden yaptığımız okumalar, Hanefîlerin bu iddiasını doğrulamamaktadır.

- Mudârabede fesih işlemi, sermayenin sahibine teslim edilmesiyle gerçekleştiği gibi sermaye sahibine teslim edilmeden de gerçekleşmektedir. Nitekim mudârame akdi devam ederken sermayedarın sermayenin tamamını geri aldıktan sonra mudârame tekrar vermesi, akdin yeniden kurulduğunu göstermektedir. Burada zımnen önce akdin sona erdiği kabul edilmekte daha sonra sermayedarın sermayeyi mudârame tekrar vermesi de yeni bir mudârame sözleşmesi olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan mudârame sermayesi geri alınmadan da yalnızca fesih işlemiyle akit sona ermektedir. Sermayedarın sözleşmeyi feshettikten sonra mudârame sermayesini geri almadan aynı sermayeyi mudârame sermaye olarak bırakması yeni bir akit mesabesindedir. Yoksa önceki akdin devamı niteliğinde değildir. Bu durum, sermaye geri alınmadan yalnızca fesih işlemiyle mudârabenin sona ereceğini göstermektedir. O halde günümüz katılım bankacılığı sisteminde hesap sahiplerinin vade sonunda sermayelerini geri almadan kâr paylarını almaları aynı zamanda akdin sona erdiğini göstermektedir. Çünkü kâr paylaşımından sonra akit yenilenmiş kabul edilmektedir.

- Fıkıhta kârın hak edilmesini sağlayan sebepler; sermaye ve emeğin tek tek ya da birlikte taahhüt edilmesidir. Kaynaklarda kârın hak edilme sebepleri arasında damân zikredilse de damânın (taahhüt) tek başına kâr istihkak sebebi kabul edilmesi mümkün gözükmemektedir. Çünkü emek ya da sermayeden arınmış bir damânın tasavvuru zordur.

- Mudârabe tarafları yalnızca sözleşme sahih olduğu durumlarda kâr alabilmektedir. Mudârabe fasit olduğunda ise mudâribe, kâr yerine emsal ücret verilmektedir. Malikî fakihler ise mudâribe emsal kâr verileceğini ifade etse de onların bu kanaati mudârabenin genel yapısı ve hükümleri açısından isabetli değildir.

- Klasik fıkıh eserlerinde mudârabe taraflarının her durum ve şarta kesin olarak belirlenmiş oranlarda kâr paylaşımında bulunmaları zorunluluğu yoktur. Bu nedenle mudârabede kâr paylaşım oranları tamamen tarafların yapacağı anlaşmaya göre değişebilmektedir. Kökenine mudârabenin kaynaklık ettiği ifade edilen commenda ortaklığında olduğu gibi sermayedara kârın $\frac{3}{4}$ 'ü, işletmeciye de $\frac{1}{4}$ 'ü şeklinde değişmez oranlar mudârabe sözleşmesinde söz konusu değildir. Buna göre katılım bankalarının hesap sahipleri ile kâr paylaşım oranlarını diledikleri gibi belirlenmelerinde fikhî açıdan bir sakınca yoktur.

- Klasik mudârabede tarafların kâr payları genellikle hakikî bazen de hükmî tasfiye (nakitleştirme) yapılarak hesaplanmaktadır. Çağdaş mudârabede ise tarafların kâr payları daima hükmî tasfiyeden sonra hesaplanmaktadır. Bu da genelde Hanbelî mezhebine ait bir görüşle temellendirilmektedir. Klasik fıkıh kaynakları üzerinden yaptığımız okumalardan ulaştığımız sonuca göre bu sadece Hanbelîlerin cevaz verdiği bir yaklaşım değildir. Diğer fukahâ da hükmî nakitleştirmeye belli şartlarla izin vermektedir. Dolayısıyla katılım bankalarının hükmî nakitleştirme yapmasında fıkıh mezhepleri açısından sorun görülmemektedir.

- Mudârabe akdinde sermaye işletim sürecindeyken, tarafların kâr üzerinde üç farklı durum ve nitelikte hakkı oluşmaktadır. Klasik fıkıh eserlerinde söz konusu hak, her ne kadar mudârib üzerinden anlatılmış olsa da sermayedar için de aynı haklardan bahsetmek mümkündür. Buna göre mudârabe sermayesi ticari mala dönüşünce tarafların oluşacak kâr üzerindeki hakkı *hakku't-temellük*, kârın ortaya çıkmasıyla *hakku'l-milk* ve kârın paylaşılmasıyla da bu hak *milk* niteliğine dönüşmektedir. Milk nitelikli bu hakkın istikrar kazanması için akdin feshedilmesi veya sermayenin geri alınması gerekmektedir.

- Tarafların kâr paylarına milk-i istikrar ile sahip oldukları zamanı belirlemek, onların mudârabe sermayesi ve kârı ile ilgili yapacağı tasarrufların sınırını çizmektedir. Bir kimse mudârabe sermayesini vadesinden önce geri çekse kendi kâr payını alma hakkına sahip olacak mı veya zarar varsa buna katlanacak mı sorusu,

tarafların kâr üzerindeki haklarını tespit etmekle cevap bulmaktadır. Yaptığımız araştırmaların sonucuna göre klasik fıkıh literatürü, hesap sahibinin vadesinden önce çektiği sermayesinin kârına milk-i istikrarla sahip olacağını söylemektedir. Dolayısıyla katılım bankalarının hesap sahiplerini kârından mahrum bırakmaları fikhî açıdan sorunludur. Ayrıca kârın tarafların zimmetinde milk-i istikrar kazandığı anı tespit etmek, katılma hesaplarında kâr dağıtımının hangi aşamada tespit edildiğine katkı sağlayacaktır.

- Faizsiz bankacılık sisteminde uygulanan mudârabeye, klasik mudârabeye yapı bakımından aynı özellikleri taşısa da uygulamada bazı farklılıklar vardır. Klasik uygulamada mudârib, sermayeyi kendisi işletirken veya alt mudârabeye yöntemiyle başkalarına kullandırırken sabit bir konumdadır yani her durumda mudâribdir. Çağdaş mudârabede ise mudârib konumunda değerlendirilen banka, fon toplarken mudârib, fon kullandırırken sermayedar kabul edilmektedir. Oysa klasik fıkıh anlayışına göre bankanın fon toplama ve kullandırmada mudârib kabul edilmesi gerekmektedir.

- Çağdaş mudârabeyi uygulama yönüyle klasik şeklinden ayırın bir diğer husus sermayelerin karıştırılarak işletilmesidir. Çağdaş mudârabede sermayelerin birbiriyle karıştırılması, hesap sahiplerinin hakkını ihlal edebilmektedir. Bunun için banka, hesap sahiplerinin açık veya kapalı izinlerine ihtiyaç duymaktadır. Araştırmalarımız neticesinde bizde oluşan kanaate göre, sermaye karışımının teâmül haline gelmesiyle sermayedarın iznine dahi gerek yoktur.

- Katılma hesabı kârları, tahakkuk esaslı muhasebe sistemine göre hesaplandığı için ilgili hesabın günlük kârı tespit edilebilmektedir. Buna bağlı olarak kâr payını banka günlük olarak hesap sahipleri ise vade sonunda almaktadır. Bankanın katılma hesabı kâr payını günlük olarak hesabına aktarması, bilahare meydana gelebilecek bir zarardan etkilenmemesine sebep olabilmektedir. Böylece mudârabedeki kâr ortaklığının ihlal edilmesine zemin hazırlamaktadır. Tespitlerimize göre banka katılma hesabından günlük olarak aldığı kar paylarına milk-i istikrar ile sahip olmamıştır. Bankanın söz konusu kârda yalnızca hakkı'l-milk'i vardır.

- Katılma hesabı kârından ayrılan kâr dengeleme rezervleri ile özel ve genel karşılıklar, hesap sahiplerinin kâr paylaşım oranlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bunun için katılma hesabından ayrılan rezerv ve karşılıkların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Örneğin uygulamada kâr dengeleme rezervi,

yalnızca hesap sahiplerinin kârından karşılanmakta, ihtiyaç durumunda bu rezervle zarar dahi kapatılmaktadır. İlgili hesap vade sonunda zarar ettiğinde brüt kârdan karşılanması gereken zarar yalnızca hesap sahiplerinin kârından karşılanmış olmaktadır. Bu da mudârabedeki kâr ortaklığına zarar vermektedir. Bu sebeple ilgili rezervin meşrû olabilmesi için brüt kârdan ayrılması gerekmektedir.

- AAOIFI standartlarında ayrıntılı olarak incelenen yatırım riskleri rezervi, ülkemizdeki kâr hesaplama tablolarında yer almamaktadır. Fakat ilgili sektör temsilcileri, bu rezervin kâr dengeleme rezervinin içinde olduğunu beyan etmektedirler. Kanaatimizce bu rezervin fıkha uygun olabilmesi için ilgili rezervden ayrılarak müstakillen düzenlenmesi ve yine yalnızca hesap sahiplerinin kârından ayrılması gerekmektedir.

- Ülkemizde katılma hesabından ayrılan özel ve genel karşılıklar yalnızca hesap sahiplerinin kârından karşılanmaktadır. Esasında bu karşılıklar, kâr hesaplama tablolarına “gider” olarak kaydedilmektedir. Mudârabe akdinde de giderlerin hem mudâribe hem hesap sahiplerine yansıtılması gerekmektedir. Aksi halde mudârabenin esası olan kâr ortaklığı bozulmaktadır. Çünkü klasik fıkıh anlayışına göre özel ve genel karşılıkların yalnızca hesap sahiplerinin kârından ayrılması caiz değildir. Ayrıca söz konusu rezervlerin havuzdan periyodik olarak ayrılması fıkhen mahzurludur. Zira bu durum kâr ortaklığı ve adil kâr paylaşımına zarar verebilmektedir.

- Mudârabe akdinde oluşan masraflar kârdan, kârlar yeterli olmayınca da sermayeden karşılanmaktadır. Ülkemizde mudârabe temelli katılma hesaplarının masraflarından ise hiç bahsedilmemektedir. Çünkü kâr hesaplama tablolarında böyle bir gider kalemine yer verilmemektedir. Kanaatimizce bu masrafların ilgili düzenleyici kuruluş tarafından belirlenip standart hale getirilmesi, katılma hesaplarının selameti için zorunluluk arz etmektedir.

Son olarak ileride yapılacak araştırmalara ışık tutması amacıyla bazı problemlere de dikkat çekmek isteriz. Buna göre katılma hesaplarındaki vade uyumsuzluğu, katılma hesaplarından ayrılan rezervlerin nasıl kullanılacağı ve bu rezervlerden oluşan nemaların nasıl değerlendirileceği hususu, fon kullandırmada mudârabenin tercih edilmeme sebepleri ve bu esnada mudârabenin aldığı fikhî hükümler müstakil çalışmalara konu olabilecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

AAOIFI, **el-Meâyîru's-şer'iyye: en-nassu'l-kâmil li'l-mâyîri's-şer'iyye** Daru'l-meymân, el-Manâme, 1437/2015, ss. 1285

AAOIFI, **Meâyîru'l-muhâsebe ve'l-müracaa ve'l-havkeme ve'l-ahlâkiyyât: en-nassu'l-kâmil li'l-meâyîri'l-muhâsebe ve'l-müracaa ve'l-havkeme ve'l-ahlâkiyyât**, Daru'l-meymân, el-Manâme, 1437/2015, ss. 1247

Abbadî, Abdullah Abdurrahim, **Mevkıfû's-şer'îa mine'l-masarifi'l-İslâmiyyeti'l-muâsıra**, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1981.

Abdulhay, Hişâm Ahmed, **el-Masrifü'l-İslâmî: üsûsühü hıdmâtühü istismârâtühü**, el-Maârif, İskenderiye

Abdulkadir, Ali Hasan, **Fıkhu'l-mudârebe, fi't-tatbîki'l-ilmiyyi ve't-tecdidi'l-iktisadiyyi**, Kahire, 1980

Acar, Özgür “Bankalarca Ayrılan Karşılıklar: Teorik Yaklaşım ve Uluslararası Uygulamalar”, **Bankacılar Dergisi**, 2000, sy. 34.

Acemoğlu, Daron, James A. Robinson, **Ulusların Düşüşü**, Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri, Doğan Kitap, 37. baskı, İstanbul, 2018.

Aktepe, Ishak Emin, Gedikli Fethi, Verçin Mehemet Ali “Geçmişten Günümüze Finansman Yöntemi Olarak Ortaklık: Mudârabe ve Müşârake Örnekleri”, **Teori ve Uygulama açısından İslam ve Finans**, Ed. Necemettin Kızılkaya, İSAR Yayınları, İstanbul, 2019.

Aktepe, Ishak Emin, **Katılım Finans**, TKBB Yayınları, Yayın No:9, 2017.

Ali b. Mekkî er-Râzî, Hüsameddin, **Hülâsatü'd-delâil fî tenkîhi'l-mesâil**, (Kudûrî şerhi) Thk. Ebü'l-Fazl ed-Dimyâdî, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 2007, c. 1

Alîş, Muhammed b. Ahmed b. Mumahhad, **Minehü'l-celîl şerhü muhtasarı Halîl**, 9 c., Dâru'l-fikr, Beyrut, 1409/1989, c. 7.

Amir, Muhammed Seyyid Ahmed, **Esbâbu istihkâk: er-Rıbh fî'l-fıkhı'l-İslâmî**, Mektebetü'l-vefâ el-kânuniyye, İskenderiye, 2012.

Arabî, Muhammed Abdullah, “el-Muâmelâtü'l-masrafiyye ve ra'yü'l-İslâmî fihâ”, el-Mu'temeru's-sâni li-mecmai'l-buhûsi'l-fıkhı'l-İslâmî, **el-Ezher Mecmau'l-buhûsi'l-İslamiyye**, Kahire, 1965.

Arslanlı, Halil, **Kollektif ve Komandit Şirketler**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1960.

Asafkan, Kenan, **Türkçe İzahlı Mali, Ticari, Sınai, Zirai, Sigorta Muhasebe Terimleri Lügatı**, Ankara Ay Yıldız Matbaası, Ankara, 1966.

Âsimî (en-Necdî), İbnü'l-Kasım, **Hâşiyetü'r-ravdi'l-mürbi' şerhi zâdil'l-mustankî'**, 1978 /1398, 5 c.

Âşûr, Muhammed Tâhir, **Mekâsıdu's-şerîati'l-İslamiyye**, Trc. Mehmet Erdoğan, Vecdi Akyüz, Rağbet yayınları, İstanbul, 2013.

Atıf Efendi, **Mecelle-i ahkâm-ı adliyeden: şerh-i kitâbu's-şirket**, Tanîn Matbaası, İstanbul, 1328.

Aydın, Oktay, Baş Melih, “2000’li Yıllara Doğru Risk Sermayesi ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi”, **Sermaye Piyasa Kurulu, 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri, Mali Yapı ve Mali Piyasalar**, (4-7 Haziran 1992), 1993.

Aynî, Bedreddin, **Binâye fî şerh'il-Hidâye**, Dâru'l-fikir, Lübnan, 1980, 7 c.

Aypek, Nevzat, **Sermaye Piyasası Aracı Olarak Risk Sermayesi ve Türk Sermaye Piyasasında Uygulanabilirliği**, KOSGEB Yayınları, Ankara, 1998.

Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, **el-İnâye Şerü'l-Hidâye**, 10 c., Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1970, c. 5.

Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî, **el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta**, 7 c., Dâru'l-kitâbil'l-İslâmî, Kahire, c. 5.

Bağcı, Dilara, “Türk Katılım Bankacılığında Mudarabe Sözleşmesi”, İstanbul Üniversitesi, 2019.

Bayındır, Servet, Halaçoğlu Bekir, “Katılım Bankacılığında Sermaye Toplama Yöntemleri: Cari ve Katılma Hesapları”, **Teori ve Uygulama açısından İslam ve Finans**, Ed. Necmettin Kızılkaya, İSAR Yayınları, İstanbul, 2019.

Bayındır, Servet, “Faizsiz Bankacılıkta Kâr-Zarar Dağıtımı Uygulamasının Fıkhî Durumu”, **Din İşleri Yüksek Kurulu Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-VII**, Ankara, Türkiye, 12-14 Ekim 2017, ss. 100-115.

_____, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, Rağbet yay. İstanbul, 2005

Bekar, Barış, “Girişim Sermayedarlarının Hedefindeki Sektörler”, Para Dergisi, Ağustos, 2008.

Bereketî, Muhammed Amîmü’l-ihsân el-Müceddedî, **et-Ta‘rifâtü’l-fıkhiyye**, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2003.

Berki, Ali Himmet, **Açıklamalı Mecelle**, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1990.

Beşir, İbrahim Fadle’l-mevlâ, **Ahkâmü’l-muâmelâti’s-Şer‘iyye**, Câmiatü’s-Sûdân li’l-ulûm ve’t-teknolocî, Sudan, 2014.

Beyûd, Muhammed Taha İsmail, **el-Mudârabe hakikatuha ahkamuha tatbikatuha’l-muâsıra**, Daru’l-meyman li’n-neşr vet-tevzî, Riyad, 2011.

Bilmen, Ömer Nasuhi **Hukukî İslamiyye ve Istılahatı fıkhiyye Kamusu**, 10c., Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, ts. c. 7.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus, **Keşşâfü’l-kınâ‘ ‘an (metn) i’l-İknâ‘**, Thk. Heyet, Vizârü’l adl fi’l-memleketi’l-arabiyyeti’s-Suûdiyye, 2006, c. 8.

_____, **Şerhü müntehâ el-Îrâdât dekâik ûli’n-nühâ li-şerhi’l-münteha** Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü’r-risâle Naşirûn, 2000, c. 7.

Burhânpûrlu, Şeyh Nizâm, **el-Fetâva'l-Âlemgîriyye**, 6 c., Nşr. Abdullatif Hasan Abdurrahman, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2000, c. 4.

Buharî (İbn Mâze) Burhânüddin Sadru's-şeriâ b. Maze, **el-Muhîtu'l-burhânî**, Nşr. Eşref Nur Ahmet, İdaretü'l-Kur'an, c. 8.

Büceyrimî, Muhammed b. Ömer, **Tuhfetü'l-habîb ala'l-hatîb: el-ma'rûf bi'l-ikna' fi halli'l-elfâzi ebî Şüca'**, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1996, c. 3.

Canku, Alaaddin, Abdurrezzak, **et-Takâbuz fi'l-fıkhi'l-İslâmî ve eseruhu ala'l-buyûi'l-muâsıra**, Daru'n-nefâis, Beyrut, 2004.

Celûl, Hurûşî, "el-Mudârabe keâliyetin li-tevzîfi-hisâbâtî'l-istismâr fi'l-mesâri'l-İslâmiyye benkü'l-Cezâirî nemûzecen", **Mecelletü'l-hakika**, sy. 36, 2015.

Cemal, Garîb, **el-Masârif ve'l-a'malü'l-masrifiyye fi's-şeriati'l-İslamiyye**, Dâru'l-İttihâdî'l-Arabi, Kahire, 1978.

Cessâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi, **Ahkâmu'l-Kurân**, Nşr. Sıdkı Muhammed Cemil, Daru'l-fikr, Beyrut, 2008, c. 1

_____, **Muhtasaru ihtilafi'l-ülemâ**, 5 c., Thk. Abdullah Nezâr Ahmed, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1995,

_____, **Şerhü Muhtasarı Tahavî**, 8 c., Thk. Said Bektaş, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2010,

Cevzî, İbnü'l-Kayyim, **İ'lamu'l-muvakkîn an-Rabbî'l-âlemîn**, 7 c., Thk. Ebu Ubeyde, Hasen âli Süleyman, Daru İbni'l- Cevzî, Riyad, 2002, c. 3.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd, **Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-arabiyye**, 6 c., Thk. Ahmet Abdulgafur Attar, Daru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 1407/1987, c. 1.

Cezerî, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, **el-Kâmil fi't-târîh**, 11 c., Thk. Abdullah el-Kâdı, Muhammed Dakkak, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2010, c. 1.

Cundî, Halîl b. İshâk, Diyâuddîn el-Cundî el-Mısırî, **et-Tavdîh fî Şerhi'l-Muhtasari'l-Fer'î li İbni'l-Hâcib**, 8 c., Nşr. Aḥmed b. 'Abdulkerîm Necîb, 2008, c. 7.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, **et-Ta'rîfât**, Thk. İbrahîm el-Ebyâr, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1405.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn, **Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb**, 20 c., Nşr. Abdulaziz Muhammed ed-Dîb, Daru'l-minhâc, Cidde, 2007, c. 7.

Çatalcalı, Ali Efendi, **Açıklamalı Osmanlı fetvaları: Fetâvâ-yı Ali Efendi**, 2 c., Açıklayan: H. Necati Demirtaş, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2014.

Çiller, Tansu, Çizakça Murat, **Türk Finans Kesiminde Sorunlar ve Reform Önerileri**, İstanbul, 1989.

Çizakça, Murat, **İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi**, trc. Şehnaz Layikel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 75, İstanbul, 1999.

_____, **Risk Sermayesi Özel Finansman Kurumları ve Para Vakıfları**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), İstanbul, 1993.

Damat Efendi Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, 4 c., **Mecmau'l-enhur fî şerh-i mülteka'l-ebhur** (Durrü'l-müntekâ ile birlikte), Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1998, c. 3

Debû, İbrâhim Fâdıl, **Akdü'l-mudârebe Dirâse fî'l-iktisâdî'l-İslâmî**, Dar'u Ammâr, Amman, 1998.

Derdîr, Ebu'l-Berkât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, **eş-Şerhu's-Sağîr alâ ekrabi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l- İmam-i Mâlik**, (Sâvî'nin haşiyesi, **Bulğatü's-sâlik ilâ ekrabi'l-mesâlik** ve Mubârek'in tâliki, el-Hâvî), Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2013, c. 6.

Desûkî, Muhammed b. Ahmed, **Hâşiyetü'd-Desûkî ala's-şerhi'l-kebîr**, Nşr. Muhammed Abdullah Şahin, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2011, c. 5.

Devvâbe, Eşref Muhammed; **el-İstismar ve'l-mudârabe fi'l-eshem ve's-senedât**, Kahire, 2008.

Dinç, Yusuf, “Katılım Bankalarında Havuzlar ve Birim Hesap Değeri; Vade Uyumsuzluğu ve Fon Kullanırımı Üzerine Öneriler”, **Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi**, c. I, sy. 2, 2017, ss. 9-21

Dinler, Zeynel, **İktisada Giriş**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 18. Basım, Bursa, 2012.

Döndüren Hamdi, **İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri**, Balıkesir, 1984.

_____, “İslam Ekonomisinde Sermaye Birikimi Ve Kullanılma Yöntemleri” **İLAM Araştırma Dergisi** c. I, sayı: 2 Temmuz-Aralık, 1996.

_____, “İslam Bankacılığı ve Risk Sermayesi” **İslamî Araştırmalar**, 6/1, 1992, ss. 17-31.

Ebecî, Kevser Abdulfettah Mahmut, **Kıyâsu ve tevzîu'r-rihb fi'l-benki'l-İslâmî**, Mevsûaü'l-İktisâdi'l-İslâmî, Dâru's-selâm, Kahire, 2009.

Ebu Gudde Abdüsettâr, “el-Hisâbü ribh'il-muamelât”, **Dirâsâtü'l-meâyîri's-şeriyye**, c. 4

_____, “el-Hisabâtü'l-istismâriyye ve tevzîu'l-erbâh”, **Dirâsâtü'l-meâyîri's-şeriyye**, c. 3,

_____, “el-Kırâd evi'l-mudârabe el-müştereke fi'l-müessâti'l-mâliyye hisâbâtü'l-istismâr” **Mecelletü mecmâi'l-fıkhı'l-İslâmî**, ed-Devrâtü's-sâlisete aşera li-mu'temer-i mecmâi'l-fıkhı'l-İslâmî, Sayı:13, Kuveyt, 2001. c. III.

Ebu İshak eş-Şirâzî, **el-Muhezzeb fî fıkhı'l-imam eş-Şafii**, Thk. Muhammed Zuhayli, Daru'l-kalem, Dimeşk, 1996, c. 3

Ebu Serhan, Ahmed Şahdeh Arabiyyat, Vail Muhammed, **Mudârabetü'l-mudârib bi-mâli'l-mudârabe ve tatbîkâtuhâ fî mesârifı'l İslâmiyye**, Dirâsât ulûmu's-şerîati ve'l-kânûn, 2013, c. 40.

Ebu Suûd, Mahmud, **Para, Faiz ve Mudârame**, Trc. Emin Ertürk, İslam İktisadî Araştırmaları I, Dergâh yay. İstanbul, 1988.

Ebu Yusuf, Ya'kub b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, **İhtilâfû Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ**, Thk. Ebü'l-vefâ el-Afgânî, Matbaatü'l-vefâ, 1357.

_____, **Kitâbu'l-âsâr**, 2c., Thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Nşr. Necmüddin Muhammed Durkânî, Mektebetü dari'l-ulûm Karaçi, Pakistan, 1430, c. 2

Ebü Zeyd, Muhammed Abdulmünîm, **Nahve tatvîri nizâmî'l-mudârame fi'l-masârifi'l-İslâmiyye**, el-Ma'hedü'l-âlemi li'l-fikri'l-İslâmî, Kahire, 2000

Ebu'l-Leys es-Semarkandî, **Muhtelefû'r-rivâye**, Thk. Abdurrahman Mübarek el-Ferec, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2005, c. 4

Ebü'l-Abbâs, Ahmed b. Alî b. Abdirrahmân el-Mencûr el-Miknâsî el-Fâsî, **Şerhu'l-Menheci'l-müntehab ilâ kavâ'idî'l-mezheb**, c. 2, Thk. Muhammet eş-Şeyh Muhammed el-Emîn, Daru Abdillâh eş-Şinkîtî, ts., c. 1.

Emîn, Hasan Abdullah, **el-Vedâi' el-masrifiyye en-nakdiyye ve'stismârihâ fi'l-İslâm**, Dâru's-şurûk, Cidde, 1983.

_____, **el-Mudârabetü's-şer'ıyye ve tatbîkâtühe'l-hadîse**, el-benku'l-İslâmî li't-tenmiye Cidde, 1988.

Erdaş, Mehmet Levent, "Katılım Bankalarının Kâr Dağıtım Metotları ve Bankacılık Sektöründeki Yapısal Analizi", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Erkal, Mehmet, "İslâm Hukukunda Alış-Verişte Kâr Haddi Araştırmasına Dâir Tenkîdî Görüş: 7", **İslâm Hukukuna Göre Alış-Verişte Vâde Farkı ve Kâr Haddi**, İstanbul, 1987

Esen, Âdem, **Sosyal Siyaset Açısından İslâm'da Ücret**, Ankara, 1993.

Eşkâr, Süleyman Abdullah, **el-Mücellâ fi'l-fıkhı'l-Hanbelî**, Daru'l-kalem, Dımeşk, 1998, 2 c.

Ezrak, Ahmed Ali, **Ahkâmü akdi'l-mudârabe ve tatbîkâtühe'l-muâsıra**, Câmitü Ümmü Durman el-İslâmiyye, Külliyyetü'ş-Şerîati ve'l-kânun ed-dirâsâtü'l-ulyâ şü'betü'l-fikhî'l-mukâren, Sudan 1995.

Fergânî, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî **Fetâvâ-i Kâdıhan fî mezheb-i İmâmi'l- Azam Ebî Hanîfe en-Numân**, Nşr. Salim Mustafa el-Bedrî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2009, c. 3

Feyzullah Efendi Şeyhülislam, **Fetâvâ-yı Feyziyye**, Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 2, Hrz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.

Ganim el-Bağdadi, Ebû Muhammed Gıyaseddin Ganim b. Muhammed, **Mecmaü'd-damânât fî mezhebi'l-İmami'l-Azam Ebi Hanife en-Nu'man**, Nşr. Muhammed Ahmed Serac, Ali Cum'a Muhammed, Darü's-Selam, Kahire, 1999, c. 2.

Garbî, Abdulhalîm Ammâr, **Kıyâsun ve tevzi'u'l-erbâh ve fî'l-bunûki'l-İslâmiyye**, ts.

_____, “Âliyetü kıyas ve tevzi-u erbâhı'l-mudârabeti'l-masrifıyye”, **mecelletü'l-ulûmu'l-İktisâdiyye ve ulûmu't-tesyîr**, sy. 7, Cezayir, 2007.

Gaznevî, Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmûd, **el-Havi'l-kudsî**, Thk. Salih Ali, Daru'n-nureddin, suriye, 2011, c. 1-2.

Gazzâlî, Ebû Hâmid, **el-Vecîz fî fikhî'l-İmam eş-Şafiî**, Thk. Ali Muvvaz, Adil Abdulmevcud, Dâru'l-erkâm, Beyrut, 1997, c. 2.

Gedikli, Fethi, **Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-XXVII. Yüzyıllarda Mudârabe Uygulaması**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Gül, Ali Rıza, “Faizsiz Bankacılığın Dinî Temeli Açısından Mudârabe ile Selef Yöntemlerinin Mukayesesi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, sy. 1, ss. 43-83.

Gündoğdu, Aydın, “Katılım Bankacılığında Kâr Dağıtım Sisteminin Analizi ve Türkiye Uygulaması İçin Yeni Bir Öneri”, İstanbul Sabahatin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tez müsveddesi.

Habergetiren, Ömer Faruk, “İslâm Hukuku’nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri: Sermayenin Oluşumu, Birleşmesi ve Bütünleşmesi”, Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2005.

Hacak, Hasan, “İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000.

Hacî, Muhammed Omar, **er-Ribh fıkhiyyen ve’ktisâdiyen**, Daru’l-mektebi, Suriye, 2010.

Haddâd, Radıyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed, **el-Cevheretü’n-neyyire**, Thk. Said Bektaş, Evrika li’d-dirasât, Katar, 2010.

Hâdî, Ahmed Mahmud Hasen, “el-Mudârebe beyne’l-fıkhi ve’t-tatbîk fi’l-masârifi’l-İslâmiyye”, 2012, sy. 5, ss. 1-16.

Hâdî, el-Hâdî Ahmed, **el-Mudârabe bi’l-urûd fi’l-Fıkhi’l-İslâmî**, Sudan, 2003.

Hafîf, Ali, **eş-Şerikât fi’l-fıkhi’l-İslâmî buhûsun mukârane**, Dâru’l-fikri’l-arabî, Kahire, 2009.

Hakîl, Musaîd Abdullah, **Ribhu mâlem yudman**, Daru’l-mimani, Riyad, 2011.

Hamdân, Abdurrezzâk, Abdulmuttalib, **el-Mudârabe kemâ tecrîhe’l-Mesârifu’l-İslâmî ve tatîkâtühe’l-muâsıra**, Daru’l-fikri’l-câmi’, İskenderiye, 2011.

Hamitoğulları, Beşir, **Çağdaş İktisadî Sistemler Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, Ankara, 1975.

Hammûd, Sami Hasan, “Meâyîrû ihtisabi’l-erbâh fi’l-bunûki’l-İslamiyye”, **Dirasâ iktisâdiyye İslâmiyye**, c. 3, 4, sy.1, 2, 1996, ss. 83-112

_____, **Tatvîrû’l-a’mâli’l-masrifiyye bimâ yettefikü ve’s-şerîâte’l-İslâmiyye**, Kahire 1982.

_____, **İshâmu’l-fikri’l-İslâmî fi’l-iktisadi’l-muâsır**, 1992.

Harirî, Mahmut Hüseyin, **Dirâsetün te'sîliyyetün li-mesâile hâmmе ve'l-muâsıra fî-akdi'l-mudârabe**, Dar-u Ammar li'n-neşr ve't-tevziî, Aman, 2009.

Hasan, Ahmed, **Nazariyetü'l-ucûr fi'l-fıkhi'l-İslâmî**, Daru ikra, Dimeşk, 2002.

Hasan, Ali Abdusettar Ali, **el-Erbâh et-ticâriyye min manzûri'l-fıkhi'l-İslâmî**, Daru'n-nefâis, Amman, 2011.

Hasan, Hüseyin Hamid, “Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye”, **el-Mu'temeru'l-fıkhi er-râbi' li'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye**, Funduk Kervan Plaza, Kuveyt, 21-22 Disamber, 2011.

Haydar, Ali, **Dürerü'l-hükkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm**, 4c., Matbatu Ebu'd-diya, Kostantiniyye, 1330, c. 3.

Hayyât, Abdullaziz, **eş-Şerikât fî's-şer'îati'l-İslâmiyye**, 2 c., Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1987.

Hazıroğlu, Temel, Koyuncu Orhan, Solak Mehmet Yuşa, “Katılım Bankacılığı İş Modeli”, **Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı**, TKBB Yayınları, Ed. Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak, Aydın Yabanlı, İstanbul, 2019.

Heyet, **Genel Muhasebe**, Ed. Melih Erdoğan, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2595, Eskişehir, 2012.

Heyet, **Mu'cemü'l-vasît**, Mektebetü's-şurûk ed-devliyye, Mısru'l cedid, 2011.

Hıfyan, Hasen Ca'fer, **Mürşidü'r-Rakâbetü's-Şeriyye ve Sıyağu'l-Muâmelâtı'l-Masrafiyye**, Sudan, 2010.

Hırakî, Ebü'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh, **Metnü'l-Hırakî: Ala mezhebi Eb'î abdillah ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî**, Nşr. Dâru's-Sahâbe li'ttûrâs, Tanta, 1413/1993

Hindî, Münir İbrâhim, **İdâratü'l-münşeâtı'l-mâliyye ve esvâku'l-mâl**, Matbaatü'd-delta, 2011.

Huvaytır, Abdullah b. Ahmed b. Osman, **el-Mudârabe fi's-şeri'ati'l-İslâmiyye**, Kunûzu İşbilya, Riyad, 2006.

Hobson, John M., **Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri**, Trc. Esra Ermet, Yapı Kredi Yayınları, 6. Bsk., İstanbul, 2019.

İbn Abidin, **Reddü'l-muhtâr a'la dürri'l-muhtâr**, Thk. Abdulmecid Halebî, Dâru'l-mârifet, at-Tabatu'r-râbiâ, Beyrut, 2015, c. 8.

İbn Atıyye, el-Endelüsi Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib, **el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'il-kitâbi'l-aziz**, Nşr. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2002, c. 5.

İbn Ebû Zeyd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd Abdirrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene min gayrihâ mine'l-ümmehât**, 15 c., Thk. Muhammed Abdulaziz ed-Debağ, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1999, c. 7.

İbn Hazm, el-Endelüsî el-Kurtubî Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd, **el-Muhallâ bi'l-âsâr fi şerhi'l-mücellâ bi'l-ihisâr**, 12 c., Thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bundari, Daru'l-fikir, Beyrut, 2002, c. 7

İbn Hişâm, Abdülmelik, **“es-Sîretü'n-nebeviyye”**, 4 c., Nşr. Eş-şeyh Fuad b. Ali Hâfız, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, c. 1.

İbn Hümam, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, **Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr**, 10 c., Nşr. Abdurrezzak Galib el-Mehdî, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2003, c. 6.

İbn Hâcib, el-Kurdî el-Mâlikî, **Câmi'u'l-ummehât**, Nşr. Ebû Abdurrahmân el-Ahđar el-Ahđarî, 2. Baskı, 1421/2010.

İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, Thk. Ahmet Ferîd el-Mezîdî, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2009, c. 1-2.

İbn Faris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, **Mu‘cemü mekâyisi’l-luga**, 6 c., “d-r-b” md., Thk. Abdusselam Muhammed Harun, Darul-fikr, 1399/1979, c. 3.

İbn Kayyim, **İ‘lamu’l-muvakkûn an-Rabbi’l-âlemîn**, Thk. Ebu Ubeyde Hasen Âli Süleyman, Dâru İbni’l- cevzî, Riyad, 2002, c. 3.

İbn Kudame, Muvaffakaddin, **el-Muğnî**, 15 c., Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Halvu, Daru’l-alemi’l-kütüb, Riyad, 1997, c. 7.

İbn Kudâme, Şemseddin Ebü'l-Ferec, **eş-Şerhü’l-kebîr**, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, et-Tabatü’l-ûlâ, Hicr li’t-tibâa ve’n-neşr ve’t-tevzî, Cîze, 1995, c. 14.

İbn Manzur, Ebu’l-fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem, **Lisânu’l-arab**, 15 c., Daru sadır, Beyrut, 1414.

İbn Müflih, Şemseddin, **Kitâbü’l-Furû ve maâhu tashîhu’l-furû ve haşiyetü İbn Kundüs**, Thk. Abdullah Hasan et-Türkî, Müessetü’r-risâle, Beyrut, 2003, c. 7

İbn Münzir, Ebu Bekir, **Kitâbu’l-icmâ**, Thk. Abdulkadir Şener, Gaye Matbaası, Ankara, 1983.

İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmet, **el-Kavâidü’l-fıkhiyye**, Thk. Muhammed Ali el-Bennâ, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Lübnan, 2008.

İbn Rüşd el-Ced, Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî, **el-Beyân ve’t-tahsîl ve’s-şerhu ve’t-tevcîhu ve’t-ta’lîlu fî mesâili’l-mustahrece, el-Müstahrece mine’l-esmi‘a** (el-‘Utbiyye), 12 c., Thk. Üstaz Ahmed el-Habbânî, Daru’l-garbi’l-İslâmî, et-tabatu’s-saniye, Beyrut, 1988, c. 3.

_____, **el-Mukaddimâtü’l-mümehhidât: li-beyâni mâ-i ktedathü rüsûmü’l-Müdevvene mine’l-ahkâmi’s-şer‘iyyât ve’t-tahsîlâtü’l-muhkemât li-ümme’hâtî mesâ’ilihe’l-müşkilât**, Thk. Muhammed Hacî, Daru’lgarbi’l-İslâmî, Beyrut, 1988, c. 3.

İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, **Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesid**, Dâru'l-mârifet, et-Tabatu's-sâdis, Beyrut, 1982, c. 3.

İbn Teymiyye, Takiyyüddin, **Mecmau'l-fetâvâ**, Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Mücemmau'l-Melik Fehd, Medînetü'l-münevverâ, 1995, c. 20.

İbnü'l-Cellâb, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen, **et-Tefrî'**, Thk. Seyid Kusrevî Hasen, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2007, c. 2.

İbnü'n-Neccâr, Ebû Bekr (Ebü'l-Beka) Takiyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütûhî, **Muntehe'l-irâdât fî cemi'l-Mukni' ma'a't-Tenkîh ve ziyâdât**, Thk. Abdu'lmuhsin et-Türkî, Müessetü'r-risâle, Beyrut, 1999, c. 3.

_____, **Me'ûnetü uli'n-nühâ şerhu'l-muntehâ**, thk. Abdulmelik b. Abdullah Dehîş, 5. baskı, Mektebetü'l-esedî, Mekke, 2008, c. 6.

Îd Adil Abdulfudayl, **er-Ribh ve'l-hasâra fî muâmelâti'l-mesârifî'il-İslâmiyye**, Daru'l-fikri'l-câmiî, İskenderiyye, 2007.

İlbasmış, Özlem, "Halka Açık anonim Ortaklarda Kâr Dağıtımı", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008.

İmrânî, Yahya b. Ebü'l-Hayr, **el-Beyân fî mezhebi'l-İmam's-Şâfiî**, Nşr. Kasım Muhammed en-Nevevî, Daru'l-minhâc, Lübnan, 2000, c. 7.

İnanır, Ahmet, "16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârabeye ortaklığı" **Eskiye**, sy. 40, (Mart, 2020), ss. 37-72

İsa Musa Adem, "el-Vedâiu'l-masrifiyye ve kavâidü tevzî'r-ribhi aleyhâ", AAOIFI, **Dirâsâtü'l-meâyiri's-şeriyye**, c. 3, ss. 2747-2801

İsbicâbî, Bahauddin, **Zâdu'l-fukahâ şerh-u muhtasari'l-Kudûrî**, Nşr., Yasir Kahtanî, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Câmiatü Ümmi'l-kurâ, Suûd, 1436.

İsfehânî, Râğib, **Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an**, Thk. Safvan Adnan Davûdî, at-Tabatü'l-hâmise, Dâru'l-kalem, Dimeşk, 2011.

İskender, Hüseyin, “Risk Sermayesi ve Risk Sermayesi Sektörünün Gelişiminde Faizsiz Finans Kurumlarının Rolü” Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1995.

İzmîrî el-Hanefî, el-Allâme Muhammed Veli b. Resûl, **Kemâlû’d-dirâye fî cemî’i’r-rivâye min şürûhi’l-Mültekâ**, 11 c., Nşr. Muhammed Musatafa el-Hatîb, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 2017, c. 8.

Kadıızâde Efendî, Şemseddin Ahmed, **Netâicü’l-efkâr fî keşfi’r-rumûz ve’l-esrâr** (Tekmiletü Fethi’l kadîr), y.y. Musatafa el-Babi el-Halebi, 1970, c. 8.

Kâdî Abdulvehhâb, Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Alî, **el-İşrâf alâ Nuketi Mesâ’ili’l-Hilâf** Nşr. el-Habîb b. Tâhir, Beyrût, 1999. c. 1-2

Kahf, Münzir, “Senedâtü’l-kırâd ve damânu’l-ferîk es-sâlis ve tatbikâtuhümâ fî temvîli’tenmiye fî büldâni’l-İslâmiyye”, **Mecelletü câmiatü’l-melik Abdulaziz, el-iktisâd el-İslâmî**, 1989, ss. 45-84

Kallek Cengiz, **Sosyal Servet İslam’da Yönetim-Piyasa İlişkisi**, Klasik yay., İstanbul, 2015.

_____, **İslam İktisat Düşüncesi: Tarihi Harac ve Emvâl Kitapları**, Klasik yayınları, İstanbul, 2015.

_____, “Mudârebe”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudarebe> (23.01.2019).

Kanar, Mehmet, **Farsça-Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, 4. Baskı, 2015.

Kantakçı, Samir Muzhir, **Nemuzecu tevzi-i erbâh ve hasâir şerikâtü’l-mudârabeti’l-İslâmiyye**, Silsiletü’l-fikhî’l-muamelât 3, Müessesetü’r-risâle nâşirun, Beyrut, 2004.

_____, **Fikhu’r-ribh**, Silsiletü’l-fikhî’l-muamelât 6, Müessesetü’r-risâle nâşirun, Beyrut, 2004.

Karadâğî Ali Muhyiddin, **İslam İktisadına Giriş**, Trc. Abdullah Kahraman, İktisat Yayınları, İstanbul, 2018.

_____, **Buhûs fî-fıkhı'l-bunûkı'l-İslâmiyye**, Daru'l-beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 2009.

Karâfi, Şihâbuddîn, **ez-Zehîra**, Thk. Ustaz Saîd E'rab, Dâru'l-mağribi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, c. 6.

Karaman, Hayrettin, Şafak Ali, **İslam Hukukuna Göre Alışveriş'te Vâde Farkı Ve Kâr Haddi**, İSAV yayınları, İstanbul, 1987.

Karârâtü ve tevsîyâtü nedevâtî'l-bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmî, Hzr. Ebu Gudde Abdüssettâr, Hoca İzzüddîn Muhammed, Mecmûatü delle el-bereke el-emânetü'l-âmmetü li'l-heyeti's-şerîyye, Cidde, 2001.

Kâsânî, Ebu Bekir b. Mes'ud, **Bedâ'i'ü's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'**, Dâru'l-kitâbi'l-ilmiyye, Beyrut, 2003, c. 8.

Kassar, Abdulaziz Halife, “Ahkâmu tekvîni'l-muhassasât fî'l-bünûki'l-İslâmiyye eseruhâ a'lâ tevzîi'l-erbâh”, **el-Mu'temeru'l-fıkhî er-râbi' li'l-müessesâtî'l-mâliyeti'l-İslâmiyye**, Funduk Kervan Plaza, Kuveyt, 21-22 Disamber, 2011.

Kaya, Süleyman, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları”, **Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, 2010/2, c. 15, sy. 29, 95-132.

_____, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

_____, “Osmanlı Hukukunda Mudâribin Damân Sorumluluğu, **II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri**, Editör: Fethi Gedikli, İstanbul, 2016, c. 1, s. 492

Kefevî, Ebu'l-Bekâ, **el-Külliyât**, Thk. Adnan Derviş, Muhammed Mısrî, Müessetü'r-risâle, at-Tabatü's-sâniye, Lübnan, 2016.

Kelvezânî, Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen, **el-Hidaye**, Thk. Abdullatif Hemîm, Mahir Yasin Fahl, Şeriketü'l-ğarâse li'n-neşr ve't-tevzî, Kuveyt, 2004.

Kemalettin, M. Çonkar, “Risk Sermayesi Finansman Yönetimi Türkiye İçin önemi, Başarı Koşulları ve Uygulama İmkânları”, **Nevşehir İ.İ.B.F Dergisi**,1993.

Köse, Murtaza, “Ticaret Hukuku Açısından Mudarebe ve Commenda Ortaklıklarının Etkileşimi Hakkında Bir Deneme”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, sy. 17, ss. 152-177.

Kudât, Muhammed Zekeriya Fatih, **es-Selem ve'l-mudârabe**, Daru'l-fikir, Amman, 1983.

Kudûrî, Ebü'l-hüseyin Ahmed b. Muhammed, **Muhtasaru'l-kudûrî**, Thk. Said Bektaş, Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, at-Tabatü's-sâlise, Beyrut, 2016.

Kuğu, Tayfun Deniz, “Girişimcilik Finansmanında Girişim sermayesi ve Türkiye Üzerine Uygulamalar”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Kuhustânî, Şemsüddin Muhammed el-Horasnâî, **Câmiu'r-rumûz: Şerhü muhtarsari'l-vikâye**, 2 c., Nşr. Kebîruddin Ahmet, Matbaatü balat, Kalkûta, 1274/1858, c. 2.

Kumaş, Mehmet Salih, “Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması, Mudârebe Commenda Karşılaştırması”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:15, 2006, sy. 1, ss. 369-383.

Kuran Araştırmaları Vakfı (KURAV), **İktisadî Hayatta ve İslam'da Faiz**, Ed. Recep Cici, Süleyman Sayar, Ensar Yayınları, İstanbul 2018.

Kurt, İsmail, **Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.

Kutb, Mustafa Sânu, “el-Mudârabe el-müştereke fi'l-müessesâti'l-mâliyeti'l-İslâmiyye el-muâsıra” **Mecelletü mecmâi'l-fıkhı'l-İslâmî**, ed-devratü'sâlisete aşera, el-adedeü's sâlise aşere, el-cüzü's-sâlis, Kuveyt, 2001.

Kutval, Yunus, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Katılım Bankaları İlişkisi: Katılım Finansmanı ve Zorunlu Karşılık Kârı Modelleri”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2019.

Lâhim, Üsâme b. Hamûd b. Muhammed, **Beyu’d-deyn ve tatbikâtuhu el-muâsıra fi’l-fıkhi’l-İslâmî**, Daru’l-meymân, Riyâd, 2012, c. 3.

Leknevî, Mahallî Abdülhamîd, **Zübdetü’n-nihâye li-ümdeti’r-riâye**, (Salah Ebü’l-Hâc’ın Gayetü’l-inaye alâ ümdeti’r-riâyesiyle birilikte), ts.

Makdisî (Kermî), Merî b. Yusuf, **Gayetü’l-müntehâ fî cem’l-iknâ ve’l-müntehâ**, Hrz. Yasin İbrahim Mezrûî, Raid Yusuf Rûmî, Müessest-ü Garas, Kuveyt, 2007, c. 1

Mannan, M.A., **İslam Ekonomisi Teori ve Pratik**, Trc. Bahri Zengin Fikir yay. İstanbul, 1973.

Marx, Karl, **Ücret Fiyat ve Kâr**, Trc. Alaattin Bilgi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012.

_____, **Kapital Ekonomi Politighın Eleştirisi: Sermaye Üretim süreci**, 2 c., Trc. Mehmet Selik, Nail Satlıgan, Yordam Kitap.

Mâverdî, Ebü’l-Hasen, **el-Mudârabe (Hâvi’l-kebîr)**, Thk. Abdulvehhab Havas, Daru’l-vefa, Mansure, 1989.

Mecelletü mecmai’l-fıkhi’l-İslâmî, (Münezzametü’l-mütemeri’l-İslâmî) ed-Devratüs-sâlisete aşere li-mü’temeri Mecelleti mecmai’l-fıkhi’l-İslâmî, sy. 3, Kuveyt, 2001.

Mensûr, İsa Dayfullah, **Nazariyetü’l-erbâh fi’l-mesârfi’l-İslâmiyye dirâse mukârene**, Daru’n-nefâis, Amman, 2007.

Menûfî, Ebü’l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed, **Kifâyetü’t-tâlibi’r-rabbânî ‘alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî**, Nşr. Ahmed Hamdi İmam Seyyid Ali el-Hâşimî, (Adevi Hâşiyesiyle) Matbatü’l-meydanî, Kahire, 1989, c. 3.

Merdâvî, Ali b. Süleyman, **el-İnsâf fî ma‘rifeti’r-râcih mine’l-hilâf**, Thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr li’t-tibâa ve’n-neşr ve’t-tevzî, Cîze, 1995, c. 14.

Merginânî, Burhâneddîn Alî b. Ebî Bekr, **Muhtârâtü’n-nevâzil**, Thk. Ahmed Güneş, Mektebü’l-irşâd, İstanbul, 2014.

_____, **el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî** (Leknevî şerhiyle), 8c., Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul, 1986. c. 6.

Mevsılî, Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, 4 c., **el-İhtiyâr li-ta‘lîlî’l-muhtâr**, Nşr. Muhammed Adnan Derviş, Dâru’l-erkâm, Beyrut, ts., c. 3-4.

Mevvâk, Muhammed b. Yusuf Ebu Abdullah, **et-Tâc ve’l-iklîl li muhtasarı Halîl**, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1416/1994, c. 7.

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dimaşkî, **Lübâb fî şerhi’l-kitâb**, Asitane, ts.

Mısırî Refik Yûnus, **Buhûs fî’l-mesârifî’l-İslâmiyye**, Dâru’l-fikr, Dimeşk, 2001.

_____, **el-Mecmû fî’l-iktisadi’l-İslâmî**, Daru’l-mektebî, Dimeşk, 2006.

_____, **el-Müşâreke fî vesêlî’l-intâc**, Dâru’l-mektebî, Dimeşk, 1999.

_____, **Masrifu’t-tenmiyeti’l-İslâmî ev muhâvele cedide fî’r-ribâ ve’l-fâide ve’l-benk**, Müessesetü’l-risâle, Beyrut, 1987.

_____, “el-Mudârabe ale’l-es‘âr beyne’l-müeyyidîn ve’l-muâridîn”, **Mecelletü câmiatü’l-melik Abdullazîz: el-iktisâdi’l-İslâmî**, c. 20, sy. 1, Cidde, 2007.

Mikdâdî, Mansur Muhmud, Mugâyera Nebîl Muhammed, “Muhâsebetü şeriketi’l-mudârebe fî’l-fikhi’l-İslâmî dirâse tahlîliyye mukârane me‘a’l-masârifî’l-İslâmiyyeti’l-muâsıra”, **el-Mecelletü’l-Ürdüniyye fî’d-dirâsâti’l-İslâmiyye**, 2010, sy. 2, c. 6, s. 73-109.

Mişa'l, Abdulbârî, "el-Avâmi'l elletî tuhaddidu tevzîa'l-erbâhı ala'l-mudiîn fi'l-bunûki'l-İslâmiyye ve nemûzecü benki'l-İnmâi fi İhtisâbi'r-ribhi fi hâl-i halt-i emvâli'l-mudârabeti bi-emvâli'l-mudârib", AAOIFI, **el-Mu'temerü't-tâsiu li-heyeti's-şeriyye**, Britanya, 26-27 Mayıs, 2010.

Molla Miskîn, Muînüddîn Muhammed b. Abdillâh (İbrâhîm) el-Ferâhî el-Herevî, **Şerhü kenzi'd-dekâik**, Nşr. Mahmut Ömer, ed-Dimyadî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 2008, c. 1-2.

Muhammed, Ali Ahmed Şaban, **el-Bünûkü'l-İslâmiyye fi müvâceti'l-emâti'l-mâliyye**, Dâru'l-fikri'l-câmiî, İskenderiye, 2010.

Muhammed, İsmail Şemsiyye Bint, **er-Ribhu ve devâbituhu fi'l-fıkhı'l-İslâmî ve-tahdîduhu fi'l-müessesâti'l-İslâmiyye Dirâse mukârane**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Câmiatü'l-ürdüniyye, Ürdün, 1999.

Mustafa, Siracüddîn Osman, Abdullah, Abdu'l-Hâdî Yakub, **el-Mudârabe**, 2. Baskı, Hartum, 1993.

Mutarrizî, Burhaneddin, **el-Muğrib fi tertîbi'l-mu'rib**, Dâru'l-kitâbi'l-arabî, ts.

Mutî', Muhammed Necip, **Kitabu'l-mecmû şerhu'l-mühezzeb**, Mektebetü'l-irşad, Cidde, c. 15.

Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl, **Muhtasaru'l-Müzenî fi fûrûi's-Şâfiyye**, Nşr. Muhammed Abdulkadir Şahin, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1998.

Nânûtvî, Muhammed Ehsen es-Sıddıkî, **Haşiyetü kenzi'd-dakaik**, Mektebetü'l-büşrâ, Karaçi, 2010, c. 1-3.

Nasır, el-Garîb, "Usûlü'l-masrafiyyeti'l-İslâmiyye", **İttihâdü'l-masârifil-arabiyye**, 2001.

Nassâr, Ahmed Muhammed Mahmud, **el-İstismâr bi'l-müşâreke fi'l-bünûki'l-İslâmiyye**, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 2010.

Necla, Şükrî Abdullatif Selman, **Sultatu'l-mudârib ba'de kesb-i hakk'ıl-mudârabe: Dirâse fıkhiyye mukârane**, Daru'l-fikril'l-câmiû, İskenderiye, 2007.

Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî, **Tilbetü't-talebe fi'l-istılâhâtî'l-fıkhiyye**, Nşr. Nasruddin et-Tûnisî, y.y., Kahire, 2008.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, **Minhâcu't-tâlibin ve umdetü'l-müftîn**, Nşr. Muhammed Tahir Şaban, Daru'l-minhâc, Lübnan, 2005.

Odabaşı, Mehmet, "AAOIFI ve Katılım Bankalarının Fıkhi Yapısı", **Teori ve Uygulama açısından İslam ve Finans**, Ed. Necemettin Kızılkaya, İSAR Yayınları, İstanbul, 2019, ss.75-104.

Onur, Atilla, "Girişimciliğin finansmanında risk sermayesi/Venture capital for entrepreneurship financing", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Osmânî, Muhammed Tâkî, **Buhûsun fî kadâya fıkhiyye muâsıra**, 2 c., Daru'l-kalem, 2011, c. 2.

_____, **el-Mudârabetü'l-müştereke fi'l-müessesâti'l-mâliyeti'l-İslâmiyyeti'l-muâsıra**, Mecelletü mecmâi'l-fıkhi'l-İslâmî, ed-devratü'sâlisete aşera, el-adedeü's sâlise aşere, el-cüzü's-sâlis, Kuveyt, 2001.

Özcan, Tahsin, **Osmanlı Para Vakıfları Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

Özsaraç, Yakup, "Para Vakıfları ve Risk Sermayesi Örnek Olay Vakıf Risk Sermayesi A.Ş." Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2008.

Özsoy, İsmail, **Türkiye'de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacığı**, Timaş yayınları, İstanbul, 1987.

_____, **Faiz ve Problemleri**, Nil Yayınları, İzmir, 1993.

Pamuk, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.

Râfî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm, **el-Aziz şerhu'l-vecîz (Şerhu'l-kebîr)**, Nşr. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Abdulmevcud, Darul-kütübü'l ilmiyye, Beyrut, 1997, c. 6.

Rahhal, İsmail Be'lâdil, **Silsiletü'l-fetâvâ el-mâliyye el-muâsıra: fetâvâ el-mudârabe**, el-Ma'hedü'l-İslâmî li'l-buhûs ve't-tedbîr, Cidde, 1440/2019.

Râzî, Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir el-Hanefî **Muhtârû's-sihâh**, Thk. Yusuf Şeyh Muhammed, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, at-Tabatü'l-hâmise, 1999.

Reşîd Paşa, **Ruhu'l-mecelle -Kitabu's-şirket şerhi**, Darussadet, 1327, c. 6.

Rıza, Muhammed Reşîd, "Ribhu sandukı't-tevfîr fî idâreti'l-berîd", **Mecelletül-menâr**, ts. c. 6.

Rifaî, İzze İsmail Abdulgani, **Tahdîdu'r-rihb ve eseruhu alâ akdi's-şerike**, Daru'l-fikri'l-câmiî, İskenderiyye, 2010.

Ruheybânî, Mustafa es-Suyûtî, **Matâlibu uli'n-nühâ fî şerhi gayeti'l-müntehâ**, Menşurâtü'l-mektebi'l-İslâmî, Dimeşk, ts. c. 3.

Sadr, Muhammed Bâkır, **el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm**, Mektebetü câmi'n-nakıyyi'l-âmme, Kuveyt, ts.

Sadrüşşerîa (es-Sânî), Ubeydullâh b. Mes'ûd, **Şerhü'l-vikâye**, 5 c., (Münteha'n-nükâye ile birlikte), Nşr. Salah Ebü'l-Hac, el-Verâk li'n-neşri ve't-tevzî, Amman, 2006, c. 4-5.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, **el-Müdevvenetü'l-kübrâ**, 4 c., Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415/1994, c. 3.

San'anî, Muhammed İsmail, **Subülü's-selam şerhu bulûgu'l-merâm**, Beyrut, 1991.

Savâ, Ali Muhammed el-Hüseyn, "el-Fevârik et-tatbikiyye beyne'l-mudârabe fî'l-fikhi'l-İslâmî ve'l-mudârabe'l-müştereki", **Dirasât el-ulûmu'l-insâniyye**, Ürdün, 1992, c. 19, sy. 1, ss. 253-275.

Selûs, Ali Ahmed; “Hel tecûzü tahdîdi ribh-ı rabbi’l-mâl fî şirketi’l-mudârebe bi-mikdarin muayyenin mine’l-mâl el-mudârabe ve Muâmelâtü’l-Bünûk”, **Mecme‘u fıkhi’l-İslâmî**, Mekke, 1995, yıl 7, sy. 9,

Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, **Tuhfetu’l-fukahâ**, 3 c., Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrût, 1993.

Semerkindî, Ebü’l-Leys, **Hizânetü’l-fikh**, Nşr. Muhammed Abdüsselam Şahin, Daru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 2005.

_____, **Muhtelefü’r-rivâye**, thk. Abdurrahman Mübarek el-Ferec, Mektebetü’r-rüşd, Riyad, 1426/2005, c. 4.

Semhân, Hüseyin Muhammed, “Esâlîbu haltı mâli’l-mudârabe ve âseruhe fî kıyâsi’r-ribhı ve tevzî‘ihî fî’l-masârifi’l-İslâmiyye”, **el-Mecelletü’l-Ürdüniyye fî’d-dirâseti’l-İslâmiyye**, 2008, sy. 4, c. 4, ss. 85-92.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, **el-Mebsût**, Dâru’l-marife, Beyrût, 1989, c. 22.

Serhî, Latif Muhammed Abdullah, “Müşkilâtü ihtisâbi’l-erbâh ve tevzîihâ fî’l-bunûki’l-İslâmiyye”, Camiatü’l-Yermûk, Yüksek Lisans Tezi, 1995.

Seyyid, Ahmed Efendi ve Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-Gedûsî (Derleyenler), **Netîcetül-Fetâvâ: Şeyhülislam Fetvaları, Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 6**, Hız. Süleyman Kaya, Betül Algın Ayşe Nagehan Çelikçi, Emine Kaval, Klasik Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2014.

Sindî, Mustafa el-Kâsımî, **Şerhü muhtasarı Kudûrî**, Nşr. Ebu’l-Hüseyin Abdulmecid, Dâr-u İbn-i Kesîr, Beyrut, 2006.

Suğdî, Ebü’l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Muhammed, **en-Nütef fî’l-fetâvâ**, Nşr. Salahaddin en-Nâhî, Müessestü’r-risâle, at-Tabatü’s-Saniye, Beyrut, 1984, c. 1-2.

Şahâte, Şevki İsmail, “er-Ribh ve kıyâsuhu fî’l-İslâm”, **el-Müslimü’l-muâsır**, el-adedüs’sânî ve’l-şrûn, 1980.

Şâir, Burhan, **Davâbitu'l-mudârabe ve tatbîkâtühe fi'l-masârifi'l-İslâmî**, Dâru'n-nevâdir, Suriye, 2013.

Şâir, Samîr, “İhtisâbu'r-rihb fi'l-mudârabeti ve'l-muşâreketi fi hâl-i halt-i emvâli'l-mudârabeti ve'l-muşâreketi”, **Mu'temeru'l-heyeti's-şeriyyeti li'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye**, Kervan Plaza Oteli, 26-27 Mayıs, Bahreyn 2010.

Şekerci, Osman, **İslâm Şirketler Hukuku Emek-Sermaye Şirketi**, Marifet Yay., İstanbul, 1981.

Şerafüddîn, Abdülazîm, **Akdü'l-mudârabe beyne's-Şerîati ve'l-Kânûn**, Sudan, 2001.

Şerif, Muhammed Abdulgaffar, “Ahkâm-u tekvîni'l-muhassasât fi'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye”, **el-Mu'temeru'l-fikhî er-râbi' li'l-müessesâti'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye**, Funduk Kervan Plaza, Kuveyt, 21-22 Disamber, 2011.

Şerkâvi, Safiye Abdurrezzak, **et-Tekyifü's-şer'li-şerikâti'il-mudârabeti'il-İslamiyye**, Daru'n-nehda el-arabiyye, Kahire, 1991.

Şeybanî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, **el-İktisâb fî rızkı'l-müstedâb**, Nşr. Mahmut Artuş, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

_____, **el-Asl**, Thk. Muhammed Boynukalın, Dâru İbn Hazm, Katar, 2012, c. 4.

_____, **Kitâbu'l-âsâr**, Nşr. Ahmed İsa Mâsaravî, Dâru's-selâm, Kahire, 2006, c. 2.

_____, **Kitâbu'l-hücce alâ ehli'l-Medine**, Nşr. Hasen Kilânî, Âlemü'l-kütüb, 1983, c. 3.

_____, **Kitâbü'l-kesb el-iktisâb fî rızkı'l-müstetâb**, Trc. Musatafa Baktır, (İslâm İktisâdında Helâl Kazanç), Seha Neşriyat, İstanbul, 1993.

_____, **Kitâbü'l-mehâriç fi'l-hiyel**, Mektabetü's-sekâfeti'd-diniyye, Kahire, 1419/1999.

Şirâzî, Ebu İshak, **el-Mühezzeb**, Nşr. Muhammed Zuhayli, Daru'l-kalem, Dımeşk, c. 3.

Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Hatîb, **Muğni'l-muhtâc ilâ marifet-i meân-î elfâzi'l-minhâc**, Nşr. Muhammed Halil Aytanî, Daru'l-marife, Beyrut, 1997, c. 2.

Şübeyr, Muhammed Osman, **el-Muâmelatü'l-mâliyyetü'l-muâsıra**, Daru'n-nefâis, Amman, 2007.

Tabakoğlu, Ahmet, "İslam Ekonomisinde Emek ve Sermaye Kavramları" **Toplu Makaleler II**, Kitabevi, İstanbul, 2005.

_____, "İslam İktisadında İşçi-İşveren Münasbetleri", Kitabevi, İstanbul, 2005.

Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame, **Muhtasaru Tahavî**, Thk. Ebu'l-Vefa el-Afganî, Lecnetü'l-ihyâi'n-Numâniyye, Haydarabad, ts.

Tarâyera, Muhmmmed Mahmud, "Ahkâmu ihtilâfi'l-mudârib me'a rabbi'l-mâl fimâ yete'allaku bi-ra'si'l-mâl fi'l-fikhi'l-İslâmî", **el-Mecelletü'l-Ürdüniyye fî'd-dirâseti'l-İslâmiyye**, c. 6, 2010, sy, 2, ss. 133-166.

Tûrî, Muhammed b. Hüseyin b. Ali, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik Şerhü Kenzi'd-dekâik**, Nşr. Şeyh Zekeriya Ümeyrat, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1997, c. 7.

Türk Hukuk Kurumu, **Türk Hukuk Lugatı**, 4. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998.

Udovitch, Abraham L., **Partnership and Profit in Medieval Islam**, Princeton University press, Princeton, New Jersey, America, 1970

_____, "At the orgins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium?", **Medieval Academy of America**, vol. 37, no. 2, 1962, pp. 198-207.

Ulusoy, Recep, "Bir Finansman Modeli Olarak Mudârabe", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

Ustaoğlu, Murat, “Erken Dönem Yahudi Tarihinde Faiz ve Borç İlişkileri: Temel Argümanlar” **Faiz Meselesi Tarihte Örnek Uygulamalar**, Derleyenler Murat Ustaoğlu, Ahmet İncekara, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 129-154.

Ûveyda, Adnan Abdullah Muhammed **Nazariyetü'l-muhâtara fi'l-iktisâdi'l-İslâmî**, el-Ma‘hedü'l-âlemî, li'l-fikri'l-İslâmî, Beyrut, 2010.

Ûseyd el-Kîlanî, “Tekvînü'l-muhassât fi'l-masârifi'l-İslâmiyye”, **el-Mu'temeru'l-fikhî er-râbi' li'l-müessesâti'l-mâliyeti'l-İslâmiyye**, Funduk Kervan Plaza, Kuveyt, 21-22 Disamber, 2011.

Venşerîsi, Ahmet b. Yahya, **Îzâhu'l-mesâlik**, Thk. Sadık b. Abdurrahaman Gıryanî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2006.

Velvâlicî, Abdurrezzak, **el-Fetâva'l-velvâliciyye** Thk. Mikdad b. Musa Kayruvî, Daru'l kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2003, c. 5.

Yanpar, Atilla, **İslâmî Finans İlkeler, Amaçlar ve Kurumlar**, Scala Yayıncılık, Ocak, 2015.

Yenişehirli, Abdullah Efendi, Şeyhülislam, “Behcetül-fetâvâ”, **Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 3**, Hrz. Süleyman Kaya, vd. Klasik Yayınları, İstanbul, 2011.

Yesârî, İbrâhim Câsim, **Akdü'l-mudârabe fi'l-mesârifi'l-İslâmî**, Daru'l-menâhic, Ürdün, 2011.

Zaimoğlu, Tülay, **Risk Sermayesi ve Türkiye’de Uygulama Olanakları**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayım No:19, Pelin Ofset, Ankara, 1995.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, **Esâsü'l-belâga**, 2 c., Thk. Muhammed Basil Uyûn Es’sûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1419/1998, c. 1.

Zebîdî, Muhammed Mürteza, **Tâcu'l-arûs min cevahiri'l kâmus**, Nşr. Heyet, Daru'l-Hidâye, c. 3.

Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, **Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib**, (Şehâbeddin er-

Remlî'nin hâşiyesiyle birlikte) Nşr. Muhammed Muhammed Tâmir, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2001, c. 5

Zerkâ Ahmed en-Neccâr, Muhmmmed Abdulaziz, **İslâm'a Göre Banka ve Sigorta**, Trc. Hayrettin Karaman, 3. Basım, Nesil Yay., İstanbul, 1992.

Zerkeşi, **Şerhu'z-Zerkeşi ala Muhtasari'l-Hırakî**, thk. Abdullah b. Dehîş, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, 2009, c. 2.

Zeylaî, Osman b. Ali, **Tebyinü'l-hakâik şerh-i kenzi'dekâik**, 7 c., (Çelebi haşiyesiyle) Thk. Ahmed Azzu İnaye, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2010, c. 5.

Zürkânî, Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed el-Vefâî **Şerhü'z-Zürkanî ala muhtasari Halîl** (Kennûn'un hâşiyesiyle birlikte), 8 c., Nşr. Abdüsselâm Muhammed Emîn, Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1422/2002, c. 6.

İnternet Siteleri

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cb07f76d3e95360477249 (Erişim tarihi: 12.04.2019).

Ali Bardakoğlu, "Gabn", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gabn> (Erişim tarihi: 19.04.2019).

<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10738&MevzuatIliSKI=0&sourceXmlSearch=kredi%20i%C5%9Flemleri>.

<https://www.tkbb.org.tr/duzenlemeler-detay/zorunlu-karsiliklar-hakkinda-teblig> (Erişim tarihi: 10.03.2020).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm> (Erişim tarihi: 10.03.2020).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200210-9.htm> (Erişim tarihi: 17.03.2020).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18323.pdf> (Erişim tarihi: 17.03.2020).

<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10738&MevzuatIli ski=0&sourceXmlSearch=kredi%20i%C5%9Flemleri>. (Erişim tarihi: 10.03.2020)

<https://vakifkatilim.com.tr/documents/mp3/bankacilikhizmetlerisozlesmesiv3.pdf>, s. 1;

https://www.ziraatkatilim.com.tr/Documents/Genel_Bankacilik_Sozlesmesi-.pdf, s. 5.

<https://www.albaraka.com.tr/assets/tr/pdf/sozlesme-formlar/bankacilik-hizmetleri-sozlesmesi-25-12-2019.pdf>, s. 2.

Ebu Gudde, Hasan Abdulğani, “et-Temvîl bil’l-mudârabe fi’l-muâmelâti’l-mâliyye el-muasıra akdû’s-selem ve’l-istisnâ nemûzecen dirase fıkhıyye tasılıyye”, <https://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=245898> (erişim Tarihi: 12. 03. 2020)

Hayrettin Karaman, “Munzam karşılık faizi”, Yeni Şafak Gazetesinde 5 Eylül 2010 tarihinde yer alan köşe yazısı. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/munzam-karilik-faizi-23870> (Erişim tarihi: 07.11.2019).

Hakan Göksel, 04.05.2015 tarihinde www.haber7.com sitesinde yayınlanan haber. <http://ekonomi.haber7.com/finans/haber/1359243-mbnin-verdigi-faizi-faizsiz-bankalar-ne-yapiyor> (Erişim tarihi: 07.11.2019).

ÖZ GEÇMİŞ

1983 tarihinde Kelkit’de doğdu. 2005’te İzmir İmam Hatip Lisesini tamamladı. 2010’da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2012’de Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi’nde yüksek lisans çalışmasını tamamladı. 2013’ten itibaren İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı bünyesinde doktora eğitimine başladı ve halen Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Arapça ve İngilizce bilen Kalkan’ın hakemli dergilerde çeşitli makaleleri, sempozyumlarda sunulmuş bildirileri bulunmaktadır.